TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

Güzel Yazılar

GEZİ-HATIRA

ANKARA, 2000

Güzel Yazılar

Gezi-Hatıra

Güzel yazılar: Gezi - Hatıra / Haz.: İsmail Parlatır…[ve başk.] - 5. bsk.-Ankara: Türk Dil Kurumu, 2017.

XVIII, 310 s.; 20 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 646. Güzel Yazılar Dizisi; 5)

ISBN 978-975-16-0911-3

1.Türk Anıları 2. Türk edebiyatı – Gezi Hatıra I. Parlatır, İsmail (haz.)

818

Türk Dil Kurumu Yayınları

Güzel Yazılar

Gezi-Hatıra

Tıpkıbaskı

Ankara, 2017

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 646
Güzel Yazılar Dizisi: 5

Güzel Yazılar
GEZİ-HATIRA
*
Hazırlayanlar:
Güzel Yazılar Yazı Kurulu
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Başkan)
Prof. Dr. İnci ENGİNÜN
Prof. Dr. Orhan OKAY
Prof. Dr. Zeynep KERMAN
Prof. Dr. Kâzım YETİŞ
Prof. Dr. Necat BİRİNCİ
*
Kapak Tasarımı:
Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri
*
Baskı:
Bizim Repro Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mahallesi, Sebze Bahçeleri Caddesi,
99/22 TR 06070 Altındağ, Ankara
Telefon: +90 (312) 341 10 20
Belgegeçer: +90 (312) 341 30 50
*
Birinci baskı: Ankara, 1997
İkinci baskı: Ankara, 2000
Üçüncü baskı: Ankara, 2007 Ağustos
Dördüncü baskı: Ankara, 2013 Şubat
Beşinci baskı: Ankara, 2017 Aralık
Baskı sayısı: 5.000 adet
ISBN: 978- 975-16-0911-3
*
Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Remzi Oğuz Arık Mahallesi
Atatürk Bulvarı, 217
TR 06680 Çankaya, Ankara
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.org.tr
*
©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Dilin tadı IX
Gezi-hatıra üzerine XVII

Halit Ziya UŞAKLIGİL

• Edebiyat-ı Cedide 1

Ahmet İhsan TOKGÖZ

• Matbuat Hatıralarım'dan 6

Hüseyin Cahit YALÇIN

• İlk Çocukluk 8

Mehmet RAUF

• Edebiyat-ı Cedide 14

Celâl Esat ARSEVEN

• Avrupa'da İlk Türk Ressamlarının Sergisi 19

Abdülhak Şinasî HİSAR

• Kanlıca'daki Yalı 22

Yahya Kemal BEYATLI

• Annem 30

Halide Edip ADIVAR

• Sakarya 36
• Üsküdar'da Oturduğumuz Eve Dair 54

Ahmet HAŞİM

• Büyük Bir Avrupa Şehri 61
• Caddeler 63

Hamdullah Suphi TANRIÖVER
- Köşe Minderi 65

Halikarnas BALIKÇISI
- Karanlıkta Gök Kuşakları 68

Refik Halit KARAY
- Eski Zamanlarda Ramazan Hazırlığı 73

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
- Acı Gerçekler 78
- Süleyman Nazif 83
- Alp Dağlarından 86
- Prag 90

Burhan FELEK
- Tac Mahal 94

Reşat Nuri GÜNTEKİN
- Otoray Yolculuğu Niğde -Kayseri-I 97
- Otoray Yolculuğu Andaval-II 100

Halit Fahri OZANSOY
- Edebiyatçılar Geçiyor'dan 103
- Darülbedayi Devrinin Eski Günleri'nden 107

Zekeriya SERTEL
- Savaş, Kıtlık, Yolsuzluklar 111

Mehmet Fuad KÖPRÜLÜ
- Bir Hatıra 118

İsmail Habib SEVÜK
- Zigana, Gümüşhane, Bayburt 121
- Tuna Yalılarından Hatırlayışlar 125

Ruşen Eşref ÜNAYDIN
- Atatürk'e Dair Bir Hatıra 128

Falih Rıfkı ATAY
- Yaban Ormanı 135
- Zeytin Dağından 136
- Bizim Akdeniz 138
- Londra Göründü 141
- Belgrad 143
- Ağra 145
- İzmir Kapılarında Mustafa Kemal 147

Nahit Sırrı ÖRİK
- Günlerin Haritası 152
- İlk Gün 157

Yusuf Ziya ORTAÇ
- İbnülemin Mahmut Kemal 162
- Bizim Yokuş 167

Şükûfe NİHAL
- Finlandiya'dan 171

Şevket Süreyya AYDEMİR
- Suyu Arayan Adam'dan 175

Sabiha SERTEL
- İzmir'in İşgali 183

Hasan Âli YÜCEL
- Kıbrıs'a Girerken 188

Remzi Oğuz ARIK
- Adana 190

Enver Behnan ŞAPOLYO
- Ilgaz Dağını Aşarken 192

Zeki ZEREN
- Onbeş Günlük Seyahatimde Irak ve Suriye'den İzlenimler 196

Ahmet Hamdi TANPINAR
- Kerkük Hatıraları 199

Süreyya AĞAOĞLU
- Bir Ömür Böyle Geçti'den 207
- Londra'da Gördüklerim'den 210

Sâmiha AYYERDİ
- Ramazan ve İbrahim Efendi Konağı 213

Selâhattin BATU
- Kurtuba Sokakları 221
- Alpler 228

Nadir NADİ
- Perde Aralığı'ndan 231

Samet AĞAOĞLU
- Millî Şair 236
- Üniversite 239

Ziya Osman SABA
- Cahit'le Günlerimiz 243

Burhan ARPAT
- Sahne Şehir 248
- Beethoven'in Doğduğu Şehir 250
- Masallar Şairinin Ülkesinde 254

Rıfat ILGAZ
- Edebiyat Memuru 257

Şevket RADO
• Yemek 260

Adile AYDA
• Şükûfe Nihal 263

Emel ESİN
• Hazreti Türkistan 270

AzraERHAT
• Selçuk'tan Söke'ye 275

Oktay AKBAL
• Sait Faik Abasıyanık 278

Nezvat ÜSTÜN
• Özbekistan 282

Mehmet ÇINARLI
• Rahmetli Babam 285

Atilla İLHAN
• Yol Ver Bize Murat Dağı 289

Fikret OTYAM
• Kilis 292

Doğan KUBAN
• Bir Batı Anadolu Gezisi 295

Haldun DORMEN
• Cemal Reşit Rey ve Biz 298

Mehmet TURGUT
• Bakû 303

Yavuz Bülent BAKİLER
• Üsküp'te Türk Evleri 306
• Güzelim Eski Taşkent 309

SUNUŞ

DİLİN TADI

Dil denen mucizeyi nasıl anlatmalı, bilmiyorum. İnsan zekâsının bütün pırıltıları, insan ruhunun bütün duyuşları, titreyişleri, dalgalanışları orada. Mavi gökle kara yer arasında, ikinci bir âlemde daha yaşıyor insan. Dil adı verilen, sınırları olmayan, sonsuz bir âlemde.

Sözlüklere dalmak benim için güzeldir; gramerler arasında dolaşmak da güzeldir. Fakat birkaç ciltle sınırlı sözlükler ve gramerler asla dilin kendisi değildir. Sözlükler, bir dilin bütün kelimelerini içine alsa bile nihayet bir kelimeler listesinden ibarettir. Gramerler ise bir kurallar sıralamasından başka nedir? Bir gramerde yer alan söz dizimi kurallarını sayısız örneklerle zenginleştirirsiniz. Bir sözlükte yer alan elli bin kelimeyi, sayısız örgüler içinde bir araya getirirsiniz. İşte dil bu sayısız örgü ve örneğin evrenidir. Binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından yaratılan bir evren. Aynı kelimeler, sonsuzluğa doğru uzanan zamanda, daha milyonlarca örnek ve örgü içinde kullanılacaklar. Kelimelerin bir kısmı ölse de, bir kısmı şekil ve manasını değiştirse de düşünce ve duygularımızın bin bir tonunu, birbirinden farklı bin bir kalıp içinde ifade etmeye devam edecekler. "Nice nice sözüm olsa bengü taşa vurdum... Bengü taş diktirdim, gönüldeki sözümü vurdurdum" diyen Bilge Kağan "neng neng (nice nice)" ve "bengü taş (ebedî taş)" sözleriyle sonsuzluğu anlatır. Uygurların hükümdarı Tengride Bolmış İl İtmiş Bilge Kağan "bin yıllık, tümen günlük bittiğimi, belgemi yassı taşa yazdırttım" derken sonsuzluğu "bin yıllık, tümen (on bin) günlük" kalıbıyla ifade eder. Balasagunlu Yusuf "tümen ming" veya

"tümen tü" kalıplarıyla sonsuzluğu anlatır: Törüttüng tümen ming bu sansız tirig (on bin ve bin sayısız canlıyı yarattın.) Tümen tü çiçekler yazıldı küle (On binlerce çiçek gülerek yayıldı). Sadece sonsuzluk kavramı için kaç örgü var? Bakınız Balasagunlu Yusuf bir başka yerde ne diyor: uçuglı yorıglı tınıglı neçe - tirilgü seningdin bulup yir içe (uçan, yürüyen, duran nice şeyler - rızkını senden bulup yer içer). İşte bu da varlıkların sonsuzluğunun bir başka ifadesi; "Binlerce, on binlerce" derken yine sonsuzluğu ifade etmiyor muyuz? Diğer Türk lehçelerinde "binlerce" yerine "minglep (binleyip)" diyorlar. Bu da bir başka anlatış tarzı.

"Bin"i ve "on bin"i anlıyorum. Bunlar "belirli" olsa da yüksek sayıları anlattıkları için insanda sonsuzluk duygusu uyandırıyor. On bini ve bini bir araya getirerek sonsuzluğu ifade ediş tarzı daha da anlaşılır bir şey. Ama insanoğlu sayılarla yetinmemiş; "neng neng, nice nice" gibi sorularla da sonsuzluğu anlatmış. "Binlerce" ve "minglep" örneklerinde çokluk ve katlama ifade eden eklere başvurulduğunu görüyoruz. Ya "bin bir gece masallar"ndaki "bin bir" kalıbına ne demeli? Bin bir... "Bin" ile küme tamamlanıyor; fakat siz "bin bir..." diyerek sonsuzluğa açılıyorsunuz. "Ebedî, sonsuz, sayısız, ölümsüz..." gibi daha pek çok kelimeyi sıralayabiliriz. Ben "sonsuzluk" kavramı için kaç kelime ve kalıp kullanıldığını anlatmak istemiyorum; asıl anlatmak istediğim şudur. Sadece bu kavram için bu kadar ifade tarzı var. Bir de "sonsuzluk" kavramının; ikinci, üçüncü, dördüncü... kavramlarla ilişkiye girdiğini düşününüz: Taşın sonsuzluğu, taş üzerindeki yazıların sonsuzluğu, yazıyla anlatılan düşüncelerin sonsuzluğu, varlıkların sonsuzluğu, evrenin sonsuzluğu, evrenin sonsuzluğundaki mucize... Bu mucize kimbilir kaç kelimenin bin bir türlü örgüsüyle anlatılabilir! Ve işte bu bin bir türlü örgünün kendisi de bir mucizedir. Bu mucizenin adına dil diyoruz.

Ana dilimizin tek tek kelimeleri de şüphesiz bize tat verir. *Sevgili, biricik, yeşil, duygu, şiir* kelimeleri ne kadar tatlıdır! *Güç, kuvvet, kudret* kelimelerinde sanki bir güç gizlidir. *Aslan, kaplan, kartal, bürküt* sözlerinde sanki bir yücelik vardır. *Yüce, yüksek, ulu* kelimeleri sanki sesleriyle de bu kavramları çağrıştırır. "Kuş"ta kuşun cıvıltısını, "yılan"da yılanın yerde sürünüşünü, "toprak"ta toprağın katılığını duyarız. "Gülümsemek"te gülümseyişin tatlılığı, "düşünmek"te düşüncenin derinliği var gibidir. "Ağlamak"ta ve "üzülmek"te bir ağırlık, bir eziklik vardır. "Üzülmek, büzülmek, süzülmek, çözülmek" acaba tesadüfen mi hep üzüntülü kavramları anlatır? İnsan süzülürse, toplum çözülürse bunlar canımızı sıkar. Ya suyun süzülmesi, işin çözülmesi... İşte kelimeler arasındaki örgü burada kendini gösteriyor. Binlerce kelime arasında bin bir türlü örgü kurabiliriniz.

Şakaklarıma kar mı yağdı, ne var;
Benim mi Allahım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar...
Neden böyle düşman görünürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Şakak ve kar kelimeleri belki başka insanlar tarafından da bir arada kullanılmıştır; fakat "şakaklarıma kar mı yağdı" örgüsü her hâlde sadece Cahit Sıtkı'ya mahsustur. Şairin karı şakaklarını düşünerek yağdırdığına eminim. Belki de karlı bir havada yürürken bu manzarayı gördü ve kaydetti. Fakat "kar"ın "saçların kırlaşması"ndaki "kır" kelimesiyle ses yakınlığını, "-larıma" ve "kar mı" parçalarında ə, r, ı, m seslerinin art arda sıralandığını, bu sıralanışın "ne var"da kısmen devam ettiğini Cahit Sıtkı'nın düşündüğünü sanmıyorum. Şair, ahenk yaratan bu örgüyü düşünerek değil sezişiyle kurmuş olmalıdır. Ya aynalarla dostluk arasındaki ilgi? Her gün baktığımız aynanın, dostumuz olduğunu kaçımız düşündük? Aramızdan birkaç kişi bunu düşünmüş

olsa bile, ağarmış şakaklarımız ve morarmış göz altlarımızla aynaların artık bize bir düşman gibi göründüğünü Cahit Sıtkı'ya kadar her hâlde hiç kimse dile getirmedi? Hele "ayna, dost, düşman, yıl, görünmek" kelimelerinin iki mısra içinde bu şekilde örülüşü... Tabiî ki bu bir san'atkârın tasarrufudur ve san'atkâr ister şuurla, ister sezişle olsun, kelimelerin maddelerini ve ruhunu elleriyle yakalayarak onları bir düzene sokmuştur.

San'atkâr olmayan insanlar da kelimeleri bir örgü içinde kullanırlar. Dil tek tek kelimeler değil, kelimeler arasında kurulan bu örgüdür. Dilin asıl tadına da bu örgü içinde varabiliriz. Milyonlarca insanın, yüzlerce yıl içinde her gün konuşarak ve yazarak kurduğu bu örgünün kendisi doğrudan doğruya bir san'at eseridir. Tıpkı anonim bir türkü, anonim bir destan gibi yaratıcısı belli olmayan bir san'at eseri. Daha doğrusu dili kullananların tamamının yarattığı san'at eseri. Milyonlarca beyinden ve ruhtan süzüldüğü için de elbette bir şaheser. Dille meydana getirilen eserleri bu bakımdan diğer san'at eserlerinden daha avantajlıdır. Şiirin, romanın, hikâyenin, denemenin kendileri birer san'at eseri olduğu gibi onları meydana getiren malzeme de bir san'at eseridir.

Her konuşmadan ve her yazıdan aynı tadı alabilir miyiz? Günlük konuşmalar da bize tat verir mi? Şüphesiz, dilin kendisine mahsus tadı, günlük konuşmalarda da vardır. "Altıyı beş geçe, dokuza on kala, koşarak merdivenlerden indim, yavrucuğum gözlüğümü bana uzatır mısın?" ibarelerinde ben Türkçenin tadını buluyorum. Dilin örgüsü bozulmaz, konuşurken kelimeler düzgün söylenirse dilin tadı her zaman duyulur. "Kuzum, nerelerdeydin? Seni beklemekten dizlerime kara su indi." diyen yaşlı kadının siteminde; "anneciğim, hani bana oyuncak alacaktın?" diyen küçük kızın soruşunda; "işine git be kardeşim, seni mi dinleyeceğiz?" diyen yorgun adamın diklenişinde Türkçenin kendisine mahsus tadı elbette vardır. Fakat bunlar bir san'atkâr

kaleminde bir araya getirildiği zaman tat yoğunlaşır. Günlük hayat içinde farkına varmadığınız bu tadı, Hüseyin Rahmi'deki mahalle arası konuşmalarında, Ahmet Rasim'in satıcılarında bulursunuz. Bakınız Dede Korkut "dolduran top" dediği kadınları nasıl anlatıyor:

"Tepti gibi yerinden kalktı; elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna koşuşturdu; lâf taşıdı, kapı dinledi; öğleye kadar gezdi. Öğleden sonra evine geldi; baktı ki uğru köpekle koca dana evi birbirine katmış; ev tavuk kümesine, sığır damına dönmüş; komşularına bağırır ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Cankız, Canpaşa, Ayna Melek, Kutlu Melek! Ölmeye yitmeye gitmemiş idim; yatacak yerim yine bu harap olası idi; nola idi, benim evime bir lâhza baka idiniz; komşu hakkı Tanrı hakkı, diye söyler. Bunun gibisinin hânım, bebekleri yetişmesin; senin ocağına bunun gibi avrat gelmesin!"

Bu alıntıda, o devrin günlük konuşmalarından başka hiçbir şey yok. Fakat san'atkâr bunları yoğun şekilde bir araya getirip dilin tadına varmamızı sağlıyor.

Cahit Sıtkı da

Neden böyle düşman görünürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

diye sorarken günlük dilden pek ayrılmıyordu ama aynalarla dostluktan bahsederek bize bambaşka bir tat daha sunuyordu.

San'atkârlar günlük dili işleyerek; eserlerine, yine birçoğunu dilin içinden çıkardıkları tatlar katarak; bazen de yepyeni buluş ve örgülerle bizde bambaşka hazlar uyandırarak dilin tadına varmamızı sağlarlar. Onların eserleri ile dilimizin güzelliğini fark eder, dilimizi daha çok severiz.

Yahya Kemal

Kandili yüzerken uykularda
Mehtabı sürükledik sularda.

derken şüphesiz yine günlük kelimeleri kullanıyor. Fakat Yahya Kemal'e kadar hiç kimse Kandili'yi uykularda yüzdürmemiş; mehtabı sularda sürüklememiştir. Bakınız Ahmet Haşim, mavi göklerde kargaların çirkin sesleriyle ötüşlerini nasıl tasvir ediyor:

"Sanki binlerce çelik makas, semaların lâciverdîsini doğramak için mütemadiyen açılıp kapanarak, havada cehennemî bir gürültü ile şakırdıyor."

"Sema, lâciverdî" gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün mavliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka san'atkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar bağışlamaktadır ve san'atkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır. Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için "Güzel Yazılar" adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve er-

ken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

"Güzel Yazılar" dizisinde türlere göre bir ayrım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş büyük bir dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasında seçim yapmak hiç de kolay değildir. "En güzelleri bizim seçtiklerimizdir." iddiasında bulunmak da mümkün değildir. Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN
Türk Dil Kurumu Başkanı

GEZİ-HATIRA ÜZERİNE

Hatıra, bir kimsenin hayatını, gördüklerini veya duyduklarını anlattığı yazılardır. Bu bakımdan *hatıra* ile *otobiyografi*, günlük birbirine karışır. Hatıra, türün genel adı otobiyografi, günlük, gezi yazıları ise alt bölümlerini teşkil eder. *Otobiyografide* yazar, doğrudan kendi hayatını anlatır. Yazarın duygu ve düşünceleri geniş yer tutar. *Günlük*'te ise yazarın yine kendi hayatı, düşünceleri duyguları söz konusudur. Yalnız *günlük* aynı günde, yaşanan günde sıcağı sıcağına yazılır. *Otobiyografi ve hatıra* sonradan yazılabilir. *Hatıra*'da sadece kendi hayatı değil, duyulan, görülen şahit olunan olaylara da yer verilir; yer verilmesi *hatıra*'nın özelliğidir. *Hatıra* için büyük bir yazar olmak gerekmez. Pek çok siyasetçi hatıralarını yazmıştır. Casanova'nın yaptığı gibi aşk maceralarının anlatıldığı *hatıra* da vardır. *Hatıra* sonradan yazıldığı için yazar başka eserlerden de faydalanır. *Hatıra*nın önemi yazarının şöhretiyle ve şahsiyetiyle, kişiliğiyle, toplumda oynadığı rolle yakından ilgilidir. Çünkü okuyucular, olayların su yüzüne çıkmamış veya pek bilinmeyen taraflarını *hatıra*dan öğrenirler. Bu bakımdan tanınmış bilim, sanat ve siyaset adamlarının hatıraları, dönemlerine ışık tutması, yazarı hakkındaki bilgileri tamamlaması bakımından ayrı bir önem taşırlar. Yalnız *hatıranın* yüzde yüz sağlıklı ve doğru olduğunu sanmamalıdır. Çünkü *hatıra* yazanların pek çoğu yaşadıkları, şahit oldukları olaylardan seçmeler yapabilirler, hatta bazen olayları değiştirebilirler. Bu bakımdan onlara bir tarih belgesi gibi bakılamaz. dolayısıyla hatıralardaki bilgileri başka bilgilerle beslemek, desteklemek daha sağlıklı olur.

Gezi, genel olarak uzak bir yere gezme veya herhangi bir görevle giden kimsenin yolculuk esnasında gördükleri, yaşadığı olaylar veya gittiği yerle ilgili gözlem ve izlenimleri, kısaca ülke dışında veya içerde yapılan yolculuğu, gidilip görülen yerleri, o yerlerde yaşayan insanları, onların yaşayışlarını, örf ve

âdetlerini, o yerin tarihini ve gününü anlatan eserlerdir. Sırf gezip görme, inceleme ve araştırmada bulunma maksadıyla da geziler yapılır. Sonuçta *gezi,* yolculuk hatıralarıdır. Bazıları şahsî izlenimler bakımından zengindir, bazıları da verdikleri bilgi bakımından rapor veya makaleye yaklaşırlar.

Türk edebiyatının *gezi* türünde en meşhur eseri Evliya Çelebî (1611-1682)'nin *Seyahatname*'sidir. Seydî Ali Reis (?-1562)'in *Mir'atü'l-Memâlik*'i de çok tanınan eserlerdendir. Tanzimat'tan sonra bu alanda daha da bir zenginleşme görülür. Cumhuriyet devrinde ise ülkelerde gerçekten bir çeşitlenme olur. Tabiî olarak eski vatan parçalarına yapılmış seyahatler içimizde ayrı bir burukluk doğurur.

Hatıranın Türkçedeki ilk örneği Orhun Yazıtları sayılabilir. Türk edebiyatının ilk ve en önemli eseri Babür Şah'ın (1483-1530) *Vekayi* ve *Babürname* adlı eseridir. Bu gelenek Atatürk'ün *Nutuk*'una kadar devam eder. Ayrıca pek çok yazar, siyaset ve devlet adamı *hatıra* yazmıştır.

Biz burada gezi ve hatıra ayırımı yapmaksızın Cumhuriyet devrinde bu türlerdeki eserlerden bir seçme yaptık. Eserinin yayım tarihi 1923 sonrası olan Servet-i Fünûn yazarlarına da yer verdik. Önceki kitaplar ve türlerde olduğu gibi burada da yazarların doğum tarihlerini esas alarak kronojik bir sıra yaptık.

Halit Ziya UŞAKLIGİL (1866-1945)

Kırk Yıl'dan

EDEBİYAT-I CEDİDE

İsticvab hâdisesinden sonra *Mektep* risalesi bitti, ya kapatıldı, yahut kendiliğinden kapandı, bunu iyice tahattur etmiyorum, pek iyi tahattur ettiğim birşey varsa o da hâdisenin bende makûs bir tesir hâsıl etmiş olmasıdır. Mantıkî bir muhakeme ile düşünülünce artık bu geçirilen korkunun bende bir tenbih ve ikaz vazifesi yaparak eski kararıma ric'ati davet edeceğine hükmolunmak lâzım gelirse de ibtilâlar; ne mantıkî muhakemenin, ne de vukuattan gelen irşadatın tesiratiyle iskat edilemeyeceğine nazaran bunların en müthişlerinden biri olan yazmak itiyadının da kolayca terkedilemeyeceğini bu vesile ile bir defa daha tecrübe etmiş oldum, hatta makûs bir netice hâsıl oldu. Bir kerre denize düşüp çıktıktan sonra artık kendisinde denize atılmak cesaretini bulanlara mahsus bir alışkanlıkla yazmak vesilelerini arar oldum.

Bu vesileyi bana Recaizade verdi.

Ahmet İhsan'ın risalesi zaten üç beş küçük hikâye ile istinas peyda edilmiş bir köşecikti, orada bir dost evinde gibiydim. Ahmet İhsan genç yaşından beri kârgüzar faaliyetiyle akranı

arasında temayüz etmişti; dirayetinin ve faaliyetinin sahasını Ebussuut caddesinin dar matbaası zeminine hapsedemezdi, matbaasını Hazine-i Hassa emlâkinden güzel ve büyük bir binaya nakletti, risalesine daha cazip bir kisve verdi. Mektep refiklerine karşı vefakâr himayesini esirgemeyen ve mabeynin iffet ve haysiyet dairesinde kalmış mümtaz erkânından sayılan Arif Bey dostu, Ahmet İhsanı'ı vikaye ve himaye ederdi. Abdülhamit'in garip ahlâkından biri de siyasetine alet ettiklerinin fıtrat fesadından istifade, hatta bunu tenmiye ettiği gibi iffet ve haysiyete sadık kalanları da etrafından ayırmaması ve onları âdeta bir hürmet hissiyle itimada mazhar etmesi idi. Arif Bey bunlardan biri olduğu için himayesi Servet-i Fünun için bir nevi kazaya siper vazifesini görmüştü, hatta bir aralık ve uzun bir zaman için tahsisatı Hazine-i Hassadan verilmek üzere Fransa'dan Napier namında mahir bir hakkâk getirtilerek matbaa hizmetine verilmesine o delâlet etmişti.

Recaizâde, Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun risalesinde yazı riyasetini deruhte ettiğinden bahsederek araya muntazaman yazı yazmaya beni davet edince buna derhal muvafakat ettim. Ahmet İhsan'ın risalesi, Tevfik Fikret'in refakati, hele yazı yazmak fırsatı öyle cazip şeylerdi ki tereddüde imkân yoktu; buna hemen müteakiben Cenab Şahabettin'in iştiraki de inzimam edince âdeta beğenilen, sevilen, beraber bulunmaktan vicdanî bir saadet duyulan dostlarla bir tenezzüh seyranına çıkıyormuşcasına ruhuma kanatlar takılmış zannettim. İstanbul muhitinin, resmî iş azabının boğucu havasından daha yüksek nezih, saf bir nesim tabakasında emellerle dolu ciğerlerime taze bir hayat doluyor hazzını duydum.

İşte Edebiyat-ı Cedidenin doğuşu...

Zannedilir ki bu doğumun bir devresi vardır, değil öyle bir ihzarî mukaddemesi, hatta doğduktan sonra ismi bile yoktu. Orada toplananlar ve filiz vermeye başlayanlar bir tesadüf

rüzgârının uğrağına nasılsa serpilivermiş tohumlar idi ki gene tesadüfün lutfuyla taze usarelerini besleyebilecek bir avuç toprak da bulmuşlar, oracığa tutunuvererek etrafı ihata eden çalılıklardan mevcudiyetlerini koruyabilmişlerdi.

Ah! O çalılar... Servet-i Fünun da böyle bir toplanmanın ilk esmarini görünce âdeta kendiliğinden hâsıl olan bir ittifakla onu boğmak için savlet ettiler. Bu üç kişinin üçüne de muhip olanlar yok gibiydi; ayrı ayrı hissederdik ki her birimize

mülâyim olanlar, bizi birer birer alınca hatta sevenler vardır, bunlar pek kendilerini duyuramazlardı, sanat âleminde muvafıkların sesi muhaliflerin yaygarası arasında sarahatle duyulmaz, fakat biz bu muhteriz, bir mırıltı kabilinden müşevvik sadalan hayalen tefrit eder ve onunla cesaretimizi beslerdik. Bu üç kişi ayrı ayrı iken muhalefet de ayrı ayrı tecellilerle vukua gelirdi. Fakat onlar toplanınca muhalefet de toplanmış oldu. Sanki menfaat sahasında tabiatıyla ittifak etmiş muhtelif ordular bu üç kişinin etrafında mütearrız bir muhasara ordusu teşkil etmiş oldu.

Babıâliden başlayarak bütün hükûmet devairi mensupları alıştıkları edebiyattan başka bir yazı ile kalemlerde kullanılan resmî lisana hiç benzemeyen bir üslûpla meydana çıkmaya çalışan bu genç, ve genç oldukları için içtinap edilmek lâzım gelen zümreye muhalifti; saray basiret ve tecessüs gözünü dikmiş duruyordu; oradan mülhem olan bütün anasır fırsata müterakkıb, ne zaman buradan bir külâh vesilesi zuhur edecek diye pusuda idi. Bütün medrese, tekke âlemi bu genç zümreyi sade fikir ve lisan an'anelerinin günahkârı değil, aynı zamanda iman ve itikat zeminlerinde mülhidane bir inkılâbın pişdarı telâkki ediyordu; hele belâgat ve fesahat mütehassısları bu hareketi lisanın inhidamına sebep olacak bir zelzele başlangıcı nev'inden karşılıyordu. Muallim Naci vefat etmişti, lisanda o da bir müceddit sayılabilirken vefatından sonra bir başka dinin vazıı mertebesine çıkarılarak te'lîh edilen eazze gibi mutaassıp müretler bırakmışdı.

Bu kadar muhalif anasır arasında muvafık olanları nerede bulmak mümkündü? Batıl an'anelerden tecerrüt maksadıyla doğmuş bir teceddüt mezhebinin gizli mabedine karanlıkta sönük bir fenerle giden yenisalikleri gibi bunlar Mekteb-i Mülkiye'den, Galatasaray'dan yetişmiş, oralarda yeni fikirlerle dolarak büyümüş, yahut garptan, başka bir feyz nuru alınış anasırdı ki nadir oldukları kadar muhterizdirler. Hüviyetlerini saklayacak birer örtüye bürünerek, yüzlerini göstermeyecek birer nikap takarak yavaş yavaş iltihak edenler oldu. Hatta en aziyade ihtiraz vaziyetinde bulunmak lâzun gelen sarayda Servet-i Fünun en kavi unsurlarını buldu. Ali Ekrem, A. Nadir; Ahmet Reşit, H. Nazım imzalarıyla bu muhatarata maruz zümreye geldiler, ve ona yeni bir kuvvet sermayesi ilâve ettiler. Süleyman Nazif, Bursa mektupculuğundan saklı bir imza ile, Süleyman Paşazade Sami babasının unvanını bir tehlike addederek ancak Süleyman Nesib ismiyle gelip bu yeni yolun kervanına katıldılar. Daha cesur olanlar vardı, bunlar daha gençdiler, bîperva ve gençliğe mahsus bir atılışla daha yaşlıların etrafını aldılar, ilk harp sırasına yeni mezhebin imanıyla dolu göğüslerini gerdiler. Ahmet Şuayb, Hüseyin Suat, Hüseyin Siret, Ahmet Hikmet, hatta Celâl Sahir, Faik Âli... Fakat herkesten ziyade, hatta ilk üç yaşlıdan daha büyük bir iman cesareti ve mahsul mebzuliyeti Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf vardı.

Bir yandan zümre büyürken tehlikeyi büyüyor görünce daha sıkı toplanmaya lüzum gören muhalefet on misli büyüyor ve taarruz hattında daha müessir hücum silâhları kullanmaya başlıyordu. Sarayın vehim hilkatinde de daha fazla bir gıdıklanış vardı.

Edebiyat-ı Cedidenin ilk mazhariyeti böyle bedbahtane idi; fakat ne kadar bedbaht olursa olsun sarahaten garp temayülleri, oradan istifaza için izharından çekinilmeyen akideleri, bütün gençliği yavaş yavaş cezbetmeye başlıyordu. Elbette bu bir muvaffakiyetti. Yeni edebî din günden güne sahasının büyü-

diğünü görmekle ilân-ı zafer edebilirdi. Ve bu o kadar az bir zaman içinde oldu ki bunu ancak gençlik fikrinin o zamana kadar pek susamış olmasına ve bu serin pınarın kaynadığını görünce oraya koşmak için tereddüt etmemesine hamletmelidir. Yukarıda kaydedilen isimler teaddüt ederken asıl yazı yazanların okuyucuları, onların sevicileri çoğalıyordu. Faaliyette olanlar belki azdı, fakat onlara dost olmaya başlayanlar günden güne artıyordu.

Edebiyat-ı Cedide?... Bu isim de nereden çıkmıştı? Bunu hiçbir zaman lâyıkıyla izah edemedim. Bu bir istihzadan çıkmıştı. Edebiyat-ı Cedide, sonraları edebiyat tarihiyle iştigal edenlerin Tanzimat Edebiyatı dedikleri Şinasî ve Namık Kemal mektebinin unvanı idi, ve Recâîzâde ile Abdülhak Hâmit'in yürüttükleri hareketi tayin edilebilirmiş, artık o Edebiyat-ı Cedideden sonra başka bir teceddüt hareketine mesağ yokmuş gibi gene ondan inşiap eden, onun ancak tersim ettiği bir geniş yola korkusuzca dalan zümreye gülünç bir unvan vermek istendi. Kimbilir hangi muhalif tarafından ortaya "Yeni Edebiyat-ı Cedide" alayı fırlatıldı, ve artık bunu bütün muhalifler dillerine doladılar, Yeni Edebiyat-ı Cedide dediler, yere attılar, Yeni Edebiyat-ı Cedide dediler, kollarından tutup kaldırdılar, gene atdılar ve bu atış kaldırış arasında yeni sıfatı kendiliğinden düştü, ortada bir Edebiyat-ı Cedide kaldı, bu unvanı onun banileri addedilenler de kabul ettiler ve öylece bütün varlığında zamanın gelecek yeniliklerine pek tabiî bir tekâmül naziriyle bakan Edebiyat-ı Cedide bu unvanla kısa, fakat dolgun ömrünü yaşadı.

Ahmet İhsan TOKGÖZ (1868-1942)

Matbuat Hatıralarım'dan

Gazetenin tesis tarihi olan 1891'den Meşrutiyetin ilânına kadar Servet-i Fünun ailesini teşkil eden Edebiyat-ı Cedide evlâtlarına 1910'da Fecr-i Ati gençleri halef oldular ve bunlar tekâmül kanununa riayet ederek kendilerinden evvel gelenleri tenkit ettiler, etmeseydiler terakkinin devamına inanmamak icap ederdi.

Hamdullah Suphi Beyefendi'nin riyasetinde Servet-i Fünun'da kurulan Fecr-i Ati evlâtlarının isimlerini aşağıya yazıyorum. Hepsinin yaşları o tarihte yirmi ile sayılıyordu. Şimdi onlar da ak saçlılar kısmına girmiş bulunuyorlar ve ben edep ve irfan hayatımızda iki mühim neslin yanında yaşamak fırsatını görmüş olmakla iftihar ediyorum.

1910'da *Servet-i Fünun*'da kıymetli bir muhit yapan gençlik başlıca şu zatlar idi:

Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet, İzzet Melih, Refik Halit, Köprülüzade Fuat, Emin Lâmi merhum, İsmail Suphi, Şahabettin Süleyman merhum, Ali Canip, Mehmet Behçet, Emin Bülent, Şekip Âkif, İsmail Müştak, Asaf Muammer, Bedi Nuri, Ali Süha, Ahmet Samim merhum beyler.

Fecr-i Ati, *Servet-i Fünun*'da Balkan Harbine ve sonra Umumî Harbin patlayışına kadar devam eyledi. Muharebeler bu fikir ve nur gençlerini birer tarafa dağıtmıştı. Fakat nerede bulunsalar dahi gazetemizi unutmamışlardı.

1000 inci nüshada Edebiyat-ı Cedide ailesine mensup olanlar bana çok iltifatlı mektuplar yollamışlar, gönlümü almışlardı.

1000 inci nüsha çıktığı zaman *Servet-i Fünun*'un etrafında bulunan nurlu, irfanlı ve aşklı muharrirlere sonradan daha çok kıymetli gençler iltihak etti ve hepsi irfan hayatımıza büyük

hizmetler yaptılar. İşte Servet-i Fünun, muharrirlerimizden çoğuna bu hizmeti etmeye muvaffak oldu. Bunlardan bir kıymetlisi de Hüseyin Cahit ve Cavit Beylerin "İğne İplik" makalesiyle 1309-1893'de gazetemizde yazıya başlamış olmasıdır. Bir tanesi de Ruşen Eşref Bey'dir ve onun *Servet-i Fünun*'a gelişini size kendi ağzından hikâye edeceğim:

Geçen sene bir akşam Ankara'da Palas Oteli holünde bulunuyorduk. Çok sevip takdir ettiğim Ruşen Eşref Bey birkaç Avrupalı mühim gazetecilerle beraber bulunuyordu ve beni Frenk muharrirlere takdim ederken şöyle demişti:

– Ben ilk yazımı Ahmet İhsan Beye götürdüm ve ilk yazım *Servet-i Fünun*'da çıktı. Ama nasıl?.. Ta ilk sahifede.. Bu, benim en tatlı bir hatıramdır, hiç unutamam.

Evet, bir genç muharrir için bu hiç unutulmaz bir vak'adır. Ben ilk yazımı Ahmet Midhat Efendi merhumun *Tercü-man-ı Hakikat*'ine götürmüştüm ve orada çıkmıştı. İlk yazımın çıktığı günü hayatımın en lezzetli ve saadetli dakikaları teşkil eylediği için Ruşen Eşref Bey'in çok samimî olarak anlatışını dinlerken ben kırk sene arkadaki hatıraları tazeliyordum ve Ruşen Eşref söylüyordu:

– Türk edebiyat âleminin büyük rüknü olan Tevfik Fikret merhumun Bebek tepesindeki Aşiyan'ına gitmiş ve onunla görüşerek hislerimi yazmış ve yazdıklarımı merhum üstat Tevfik Fikret'e sıkılarak göstermiştim. O, okudu, sonra bana şöyle dedi: "Siz bunu *Servet-i Fünun*'a götürünüz. Ahmet İhsan Bey'e benden selâm söyleyiniz..." Ben on sene evvel bir gün makalem ile Servet-i Fünun matbaasına gittim. Tabı makineleri başında yelekle dolaşan Ahmet İhsan Bey'e makalemi uzattım ve Tevfik Fikret'in selâmını söyledim. Ahmet İhsan Bey aldı, okudu ve bana sordu: "Ruşen Eşref Bey kimdir?... Kızararak "benim" cevabını verdim. Bana çok teşvikli sözler söyledi. Fakat en büyük sevincim makalemin o hafta çıkan *Servet-i Fünun*'da baş makale oluşu idi!

Ruşen Eşref Bey, Türk matbuatında çok kıymetli bir rükündür. Şimdiye kadar iyi ve yüksek eserler yazmıştır. Hele son senelerdeki irfan faaliyeti Ruşen Eşref'e daha şerefli bir mevki vermiştir. O bize eski Yunan ve Roma edebiyatından klâsikler tercüme ediyor, en çetin kalem işlerini başarıyor ve yorulmuyor. *Servet-i Fünun* ailesinden olan *Ruşen Eşref*'in muharrirliğini takdir ederken vefalı hislerine karşı teşekkürlerimi ilâve eyleyeceğim.

Hüseyin Cahit YALÇIN (1874-1957)

Edebî Hatıralar'dan

İLK ÇOCUKLUK

Bende kitap merakı ne zaman başladığını tayin etmek için gözlerimi maziye çevirdiğim vakit çocukluğuma kadar inmeğe mecbur oluyorum. İlk kütüphanem elime geçirmiş olduğum bir ayakkabı kutusu olmuştur. Bütün itina ve dikkatimle burada sakladığım hazineler de galiba sokaklarda satılan destanlar, *Âşık Garip* ve *Kerem* hikâyeleri idi. Daha sonraları, marangoz elinden çıkmış küçük bir kütüphanem olduğu vakitte oynarken içine girebilecek kadar küçüktüm.

Oyun ve oyuncak: bunlarla başım o kadar hoş değildi. Oynamak için babamın beni zorladığını hâlâ hatırlarım. Fakat kitaplarla oynamak için teşvik edilmeye ihtiyacım yoktu. Babam da benim bunlara zarar vermediğimi anlayınca kendi kitaplarını bana emanet edebilmek cesaretini göstermişti.

Hazreti Ali'nin gazaları, Battal Gazi, Kara Davut nereden elime geçti bilmem. Ben bunları *Âşık Garib*'e de, *Kerem*'e de tercih ediyordum. Hatta geceleri aile arasında okunan romanlar, da bende meselâ Hayber kalesi önünde Hazreti Ali'nin gösterdiği kahramanlık menkıbeleri kadar heyecan uyandırmazdı.

Aile hayatının bendeki en eski hatıraları bu gece kıraatleriyle karışıktır. Yemekten sonra, babam kahvesini içer, biraz lâkırdı olurdu. Sonra ablam, babamın bir işareti üzerine eline bir kitap alır, petrol lâmbasının yanına oturur, dün gece bıraktığı yerden okumaya başlardı. Annem, babam sükût içinde dinlerlerdi. Ben de hikâyeyi takip etmeye uğraşır, nihayet yorulur, minderin üzerinde derin bir uykuya dalardım.

Böyle ilk hatırladığım, romanlardan biri *"Felâtun Bey ile Rakım Efendi'nin hikâyesi"*dir. Ahmet Mithat Efendi'nin eseri idi. Babam Ahmet Mithat Efendi'nin pek büyük takdirkân idi. Ne yazarsa iyi yazar, derdi. Kitabının böyle dikkatle okunduğunu, merakla takip edildiğini gördüğüm, methini işittiğim adam da hayalimde bir yarım Allah azametiyle yükseklere çıkardı.

Dikkat ediyordum, Ahmet Mithat Efendi'nin romanları okunurken annem ile babam arasında ufak bir münakaşa olurdu. Mithat Efendi hikâyeyi ortada bırakarak birtakım şeyler söylemeye kalkardı. O zaman annem buralarını atlayalım, içim sıkıldı, der, babam razı olmazdı. Doğrusu ben iptidaları anneme hak verirdim.

Babam muhasebecilikle Serez'e gittiği ve bizi de birlikte götürdüğü zaman sekiz yaşında idim. Orada da bu gece kıraatleri devam ediyordu. Artık benim de ilk sayfalarda uykum gelmiyordu. Şimdi o romanlara daha ziyade alâkadar oluyordum.

Monte Cristo'lar, *Hasan Mellâh*'lar, *Hüseyin Fellâh*'lar ve daha şimdi isimlerini unuttuğum birçok romanlar... Bunlar hep birer birer aile ocağının sakin ve samimî hayatına zevk ve heyecan verdiler. Babam bir iş için *Selânik*'e gittiği zaman, avdetinde bana Mithat Efendi'nin *Hayret* ismindeki romanını getirmiş ve bu beni akla gelebilecek bütün hediyelerden ziyade sevindirmişti.

Artık ben de Ahmet Mithat Efendinin ümmeti arasına girmiştim. Bu "ümmet" kelimesini tartarak kullanıyorum. Filhakika, muharrire karşı duyduğum hissi hakkıyla ifade için bundan başka tabir bulamıyorum.

Yaşım ilerledikçe, yalnız geceleri okunan kitaplar bana kifayet edememeye başlamıştı. Ben gündüzün vakit buldukça da onları elime geçirir ve daha çabuk okur, bitirirdim.

Babamın küçük kütüphanesi benim ihtiyacımı teminden uzaktı. Onun kitaplarının hemen hiçbirinden bir şey anlamıyordum. Babamın elinden düşmeyen bir kitap vardı. Buna *Füsusu'l-Hikem* derdi. Muharriri de Şeyh Muhiddin el-Arabî imiş. Babam bu ismi âdeta lâfza-i celâl gibi dindarane bir hürmetle telâffuz eder, bu hürmet ve tazim eseri benim kalbime de bir titreme verirdi. Fakat büyük bir merak ile elime aldığım o sarı kâğıtlı koca kitap bana hiçbir şey söylemezdi. Sanki başka bir lisan ile yazılmıştı. Yarım sayfasını bile okumağa tahammül edemezdim. Gene babamın kitaplarından *Hadikatü's-Suedâ* güzel cildiyle beni celbederdi. Ne yazık ki bir şey anlamıyordum.

Divanlar bunlara nisbetle biraz daha munis bir çehre gösteriyorlardı. Hiç olmazsa içlerinde bazı anlaşılacak satırlar bulunuyordu. Fuzûlî, Nedîm, Nâbî, Sünbülzâde Vehbî divanları elimde dolaştı durdu. Hiçbirini sevemedim. Yalnız Enderunî Vâsıf divanı ile barışabildim. Galiba edebî kıymet itibariyle ötekilerle mukayese bile edilemezdi. Fakat anlıyordum. Hele kadınlara hitaben yazdığı bir nasihatnamenin:

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol!

mısraı manzum bir şey belleyememek yolundaki kabiliyetsizliğime rağmen hâlâ aklımdadır.

Bütün bu kitapların içinde beni en derin surette müteessir ve mütehassir eden eser Nesîmî divanıdır. İyi anlayamadığım münderecatıyla değil, muharririnin şahsiyetiyle. Onun sergü-

zeştini babamın ağzından dinledim. Bütün bu hikâye içinde de aklımda şu kaldı: derisini diri diri yüzmüşler! Sizin taptığınız Allah benim ayağımın altındadır demiş. Kabahati de bundan ibaretmiş. Ayağının altında da para varmış.

Uzun bir müddet, geceleri yatağımda, diri diri derisi yüzülen büyük adamın menkıbesinden duyduğum heyecan ile uykuya daldım. Zamanındaki kuvvetli ve fena adamlara karşı meydan okuyor... Düşündüğünü korkmadan söylüyor... Tutuyorlar, siyaset meydanına götürüyorlar... Ölüm karşısında bile gene susmuyor, gene doğruyu söylemekten vazgeçmiyor ve bu uğurda en müthiş bir ölüme katlanıyor...

Bu ulvî ve feci hayaller benim çocukluk dünyamın minimini ufku içinde müthiş bir fırtına yaratıyordu. Ne olduğumu, ne duyduğumu ben de his ve tahlil edemiyordum. Fakat kandilin üzerine düşen pervaneler gibi bütün zihnimin ve varlığımın hep bu menkıbeye doğru sürüklendiğini görüyordum. Çocukluğumun en derin duygusu bu olmuştur.

Kitapçı Arakel bir katalog yollamıştı. Bunu uzun uzun tetkik ettim. İçinden birçok kitap seçtim. Getirtmek istediğim eserler arasında dama risalesinden *Şevahidü'n-Nübüvve*'ye varıncaya kadar her türlüsü vardı. Babam ricamı kırmadı. Ben uykum kaçacak kadar sabırsızlıkla beklediğim bu kitaplara kavuştum ve en büyük bir açlıkla üzerlerine atıldım.

Şevahidü'n-Nübüvve... Hazreti Peygamber'in gösterdiği mucizelerin hikâyesi idi. Çocukluğumda kuvvetli bir din hissi içimi titretirdi. Hazreti Peygamber bir hurma ile bir orduyu doyuruyordu, bir parça su bütün bir orduyu kandırıyordu. Fakat ben bir türlü doymuyor, kanmıyordum. Taze, titrek, derin bir hisle hep daha fazlası, hep daha fazlası...

Hazreti Ali kahramanlıkları, Battal Gazi hikâyeleri, Kara Davut menkıbeleri, nübüvvet mucizeleri, şair Nesîmî büyüklükleri... Bütün bu mafevkattabiî yüksek, güzel şeylerin içimde ka-

bartığı coşkun hisler Rumeli muhitinin âdeta orta zamanları hatırlatan serbest hayatı ile pek güzel uzlaşıyordu. Bir atım ve küçük bir martinim vardı. Yaylalarda, ormanlarda, kırlarda gezer, koşar, tehlikelere atılır, derin derin yaşardım.

Şimdi çocukluğumu düşündükçe kafamın, ruhumun ve bedenimin muvazi ve hem ahenk olarak inkişaf etmiş olduğumu anlıyorum.

Bir gün, birdenbire içimde garip bir arzu canlandı:

– Ben de bir şey yazayım! dedim ve bunu düşünürken utandım, vazgeçtim. Fakat içimde daha kuvvetli bir şey bu tasavvurdan bir türlü vazgeçmiyordu. Arzu kuvvet buldukça, ben, nasıl yazarım, diyerek onu susturmağa çalıştım. Nihayet bir gün, kurşun kalemini ellmde buldum. Bu, bana isyan etmiş vaziyette, kendi kendiliğinden, mutlaka bir şey doğurmak istiyordu. Yeşil Serez ovasının uzaklıklarında Tahyanos gölü parlardı: işte mevzu. Okuduğum eserlerden aklımda kalmış bir cümle ile: "Afitab-ı cihan-tab tulû etmiş..." diye başladığımı hatırlıyorum. Fakat ne yazık ki bu şaheserin müsveddesi yırtılmıştır!

İstanbul'a döndüğümüz vakit on üç yaşımda idim. Serez'den ayrılışta beni en çok sevindiren şey istediğim kitaplara kavuşmak imkânının artık tahakkuk etmesi idi. Gündeliklerimden fazla olarak babamdan kopardığım bütün paraları Babıâli caddesinde kitapçı Kirkor Efendi'ye verdim. O bana Ahmet Mithat Efendi'nin tekmil eserlerini sattı. Benim de bir kütüphanem olmuştu. Ciltsiz olunca birbirlerine dargın gibi yanyana dizilmeleri pek zor olan bizim Türkçe kitapları kütüphanemin boş raflarına âşıkane bir ihtimam ile dizer, karşılarına geçer, saadet ile mestolmuş bir hâlde uzun uzun seyrederdim. Rafların boş tarafları içime derin bir eza verirdi. Kitapların perişan hâline de üzülürdüm. Beyazıt'ta mürekkepçilerde bir mücellit Said Efendi vardı. Kırmızı meşin üzerine, yaldızlı en iyi cildi beş kuruşa yapardı. Fakat hem kitap alabilmek, hem onları ciltletmek küçük bir mekteplinin mütevazı bütçesi için en zor bir mesele idi.

Artık İstanbul idadîsine neharî olarak devam ediyordum. Mektebimiz, Sultan Mahmut türbesinde sonradan Maarif Nezareti ittihaz edilen binada idi. Aksaray'da oturuyorduk. Perşembe günleri sabahleyin mektebe giderken ayaklarım Beyazıt yokuşunu her zamankinden daha hızla ve arzu ile tırmanırdı.

O zamanlar çıkan romanlar on altışar sayfalık cüzler hâlinde haftada bir kere, perşembe günleri neşrolunurdu. Artin isminde bir gözü kör bir müvezzi bellemiştim. Beyazıt'taki köşede dururdu. Orası âdeta müvezzilerin karargâhı gibiydi. Perşembe günleri epeyce roman müşterisi görülürdü.

Ben bunların en sadıklarından biriydim. Artin bana emniyet getirmiş, küçük bir hesab-ı cari açmıştı. Tramvayla gittiğim yağmurlu havalarda bile tramvayın penceresinden benim romanlarımı verirdi. Bunlar Xavier de Montépin'in, Emile Gaboriau ve daha bu kabil muharrirlerin hep cinayetlerden bahseden romanları idi.

Sayfalarını yırtmamaya gayret ederek dikkatle keser, mektepte ders arasında hocanın, teneffüs zamanında mubassırın gözünden kaçırmaya çalışarak merak ile okurdum. Bilhassa bazı dersler roman ve gazete mütalâası için çok müsait idi. Bu müsaadeyi suistimal ettiğimiz olurdu. Cebir hocamız, Boyacıyan Efendi vardı. Ders takririnin muttarit ahengi arasında bazan Boyacıyan Efendi'nin kendi kendisine söylenir gibi bir mütalâası sınıf içinde çınlardı:

– 640 Hüseyin Cahit Efendi gene siyasiyat ile meşgul!

Ön sıradaki arkadaşlar arkaya doğru bakışırlar, gülüşürlerdi. Ben bozulur, fakat hiç işitmemiş gibi davranarak, gözlerim duvardaki kara tahtada, ellerim sıranın altından gazeteyi yavaşça toplar, hemen gözün içine tıkardım. Boyacıyan Efendî de takririne devam ederdi.

Mehmet RAUF (1875-1931)

Edebî Hatıralar'dan

EDEBİYAT-I CEDİDE

Tamam bu esnada (1312 senesi bidayeti) Kitapçı Karabet' (in *Mektep* risalesi yeni bir şekil ve kıt'a, yeni bir heyet-i tahririyye ile yeniden intişara başladı. İlk nüshalarda Hâkî, Nâmî (Hâki Câhit'in, Nâmî ise Câvit'in nâm-ı müstearı olduğunu bilâhare öğrendim) gibi külliyen meçhul isimlerle makaleler ve hikâyeler ve Cenap Şehabettin imzasıyla şiirler var idi. Makaleler o zamana kadar matbuatımızda görülmemiş bir ciddiyet ve vukuf ile Avrupa müessesat-ı edebiyye ve fenniyesi ile edebiyatları hakkında olup, şiirler ise o zamana kadar mecmualarda, kitaplarda gördüğümüz, alıştığımız parlak, canlı bir üslûp ile pek cazip bir şahsiyet iree ediyor idi.

Halit Ziya'nın nesriyle yaptığı tesiri nazımda bana ancak Cenap yapabilmiştir. O zamana kadar Hamit'in ve Ekrem'in eserlerinden başka hiçbir şiir beni alâkadar edememişti. Hatta yavan gazeller, habide (en muvafık bir sıfat ile) nazireler beni sinirlendirmekte idi. Esasen o vakte kadar nazımla hiç ülfetim, şiirle hiç münasebetim olmamıştı. Hâlâ bugün bile okuduğum manzumatı nesir gibi, yalnız mana, yalnız üslûbuna bakarak okuduğumu, bahirlerden, vezinlerden hiçbir şey anlamadığımı itiraf ederim. Cenap'ın şiirleri vezin ve kafiye sanatlarından, inceliklerinden ziyade derin, şairane fikirleri, zarif, şuh hayalleri, parlak, ruhlu kelimeleriyle beni cezbediyordu.

Halit Ziya da aynı benim gibi bu şiirlere meftun idi. Biz artık perşembe günlerini hasretle bekliyor, *Mektep* nüshalarını zevkle alıyor; ve her nüshada Cenap'ın yeni bir nefisesi ile meftunlyetimiz çoğalıyor idi. Zevk ve terbiye his ve emel itibarıyla az çok aynı derecede bulunduğumuz bütün tanıdığımız zevat da bizim gibi meftun olduğu hâlde, aynı zamanda neşredilmekte olan haftalık *Hazine-i Fünûn* risalesinde her hafta Cenap'ın şiirlerine karşı itirazlar görülüyor idi. Hatta o esnada bir gün Halit Ziya ile beraber otururken Rıza Tevfik Bey gelmiş ve Cenap'ın bir şiirini göstermek için uğradığını söyleyerek, yanında getirdiği şiiri okumuş ve bunun iddia olunduğu gibi Fransızcadan çalınma hatta tercüme olsa bile yine büyük bir zekâya, derin istidade delâlet ettiğini ilâve etmişti.

Hazine-i Fünûn'un itirazları, o esnada intişara başlayan Baba Tahir'in *Musavver Malûmat* mecmuasına da sirayet etmiş, hatta *Malûmat*'ta Ekrem Bey aleyhinde yazılar görülmeye başlamış idi. Bu sıralarda idi ki, *Servet-i Fünun* da harekete geldi, o da edebiyata alâkadar göründü; ve musahabe-i edebiyyelerle, şiirler neşrine başladı ki bunlar M.T. Fikret imzasıyla idi. Biraz sonra Cenap da uzun bir şiiriyle *Servet-i Fünun*'da göründü.

Fikret'in musahabe-i edebiyeleri bana iptidaîce, şiirleri Cenap'ınkilere nazaran sönükçe görünmekle beraber "bizim taraftan" olduğunu ilk satırda keşf ve takdir ettiğim için onu da sevmeye başlamıştım. Bilhassa Halit Ziya da bu fikrimi takviye ediyor idi, o zamana kadar miskin ve atıl bir hayat-ı tereddî içinde sürünen edebiyat âleminde az zaman içinde peyda olan bir şevk ü şitab hareketi bütün edebiyat meftunlarına bir galeyan vermiş, bu tecelliyata bütün terakkiperverler gibi Halit Ziya da benim kadar merak ve güşayiş gösteriyor idi.

Nihayet bir gün *Servet-i Fünun* için bir tefrikaya başladığını söyledi ve bunun ilk sahifelerini bana okudu, ki bu *Maî ve Siyah* romanı idi. Başka bir gün, uğradığım vakit, *Servet,i Fünun'a* gideceğini söyleyerek refakat etmemi teklif etti. Romanın ilk sahifelerini götürüyorduk. O zamana kadar Fikret'i bir kere görmüş idim. Bir gün Galata'da Halit Ziya ile Ekrem ve Fikret Beyle-

re rast gelmiş, ve bu sayede onlara takdim edilmiş idim. Hâlbuki asıl Cenap'ı bu kadar bedayii tevlit eden bu müstesna mevcudu görüp arz-ı perestiş etmek için deli oluyordum. Binaenaleyh Servet-i Fünun'a gidip, Fikret kanapede oturan bir genci "Cenap Bey!" diye bize gösterdiği vakit, ben de Halit Ziya'dan daha az müteheyyiç değildim.

Halit Ziya, heyecanla: Perestişkârınızım!... diye ellerini uzattı. Nazım ve nesrin bu iki genç üstadı birbiriyle musafaha ettiler.

O gün oturduğumuz ve konuştuğumuz kadar Cenap'ın, şiirleri kadar zarif ve cevval bir mevcut olduğunu anladım. Fikret ne kadar samimî, ne kadar hararetli görünüyorsa, Cenap da o kadar şen, o kadar şuh idi.

Yine o günlerde idi ki *Mektep* risalesinde karilerin fikirlerini istimzaç için bir sütun açılmış... Burada "Hangi şairlerin eserlerinden hoşlanıyorsunuz?" diye bir sual sorulmuş idi. Son günlerde *Malûmat*'ta *Hazine-i Fünun*'da maskaralık ayyuka çıkıyor idi. Her hafta bin türlü aciz, zelil tuhaflıklar uyduruyorlar idi. Ben, bunların mucip olduğu tehevvürün taht-ı tesirinde hem Cenap'a meftuniyetimi ilân etmek; hem *Mektep* muharrirleriyle tanışmak arzusuyla istimzaca bir cevap yazdım. Bu cevap Cahit'in *Kavgalarım* eserinde aynen mevcuttur. Bu mektup edebiyata vakfedilmiş bir hayatın bütün iltihabı ile nasıl pürgaleyan olduğumu bugün de iree ediyor. Pek mukaddes bulduğum böyle yüksek bir gaye için hasr-ı hayat ile geçen bu muazzez günlerin saadeti!...

Üç, dört gün sonra, Sirkeci'de Cenap'a tesadüf ettim. Mektubumu aldıklarını, kendisine dair yazdığım satırlar için müteşekkir olduğunu söyleyerek, uzun uzun görüşmek üzere *Mektep* idarehanesine gelmekliğimi söyledi. İdarehaneye giderken son yazdığım (*Siyah İnciler*'de ve *Kadın İsterse*'de *Gelirken* ismiyle basılan) bir parçayı hamil bulunuyordum. İdarehanede yalnız risalenin müdürü Baki Beyi buldum. Cenap da, Cahit ve Cavit de o gün gelmemişlerdi. Kendilerine verilmek üzere yazımı bıraktım. İki gün sonra neşrolunan nüshada basıldı. İkinci ziyaretimde,

daha bahtiyar oldum, Cahit'i de, Cavit'i de orada buldum. İkimiz de aynı sinde, aynı emelde, aynı fikirde olduğumuz için bütün arkadaşlarım içinde en süratli ısındığım, en hararetle seviştiğim Cahit'tir. Onu pek pür-hulûs, pek samimî buldum. Bir kardeşten daha samimiyetle geçmiş uzun senelerin dostluğu daha ilk görüştüğümüz o gün takdim edildi. Ben ne kadar saf ve pak bir hararetle pür-galeyan isim, o da aynı fikirler, aynı emeller için aynı tehalükle pür-ateş idi.

Üçüncü ziyaretimde yalnız Cenap'ı buldum. O gün Rıza Tevfik Bey de orada idi. Cenap benim o hafta *Mektep*'te basılmış olan hikâyemi okumuş, o satırda tabir-i vechile bir à nouveau lyrique [yeni bir lirizm] bulmuş olduğunu söyleyerek bunu Rıza Tevfik Bey'e de okudu. Fakat o gün Cahit ve Cavit'in risale müdürü Baki Bey ile geçinemeyerek çıktıklarını öğrendiğim için çalışamayacağımdan dolayı pek müteessir oldum. Hâlbuki, Cenap o nüshadan itibaren risale muharrirliğini kendisi deruhte etmiş olduğunu söyleyerek muavenetimi rica ettiği için reddedemeyerek kabul ettim.

Artık Cenap ile sık sık *Mektep* idarehanesinde buluşuyorduk. Ara sıra Fikret de gelir idi. Orada cüz'î oturarak hep birden *Servet-i Fünun*'a gidiyorduk. Bir gün yine hep birden *Servet-i Fünun*'da otururken, şehrin afakını o zamana kadar işitilmemiş mehabetli bir infilâk sarstı. Hemen pencerelere koştuk, sokakta evvelâ bizim gibi beş on kişinin merakla tevakkuf edip bakındığını gördük. Birkaç dakika sonra, Babıâli'ye doğru at süren bir yaver nazar-ı dikkatimizi celbetti. Süvari jandarmalar geçiyor, bazen sür'atli bir araba koşuyor idi. Bunlar umur-ı adiyyeden de olabilir idi. Fakat yarım saat sonra içine maktüller doldurulmuş bir fayton geçince işin mahiyet-i feciasını anladığımız gibi biraz sonra Ahmet İhsan Bey gelerek tafsilat verince ne olduğunu da öğrenmiştik. Bu Ermenilerin Banka Vakası idi.

Cenap ile beraber çıktık. Nereye gideceğimizi birbirimizden sorduk. O zaman anladık ki bilmeksizin birbirimize komşu imişiz. Beraberce, bir arabaya binerek evlerimize gittik. Bu vesile ile birbirimize pek yakın olduğumuzu öğrenince vak'a zail olup

da şehrin sükûnu iade edildiği zaman, artık sabah akşam beraber gidip beraber gelmeye başladık. Her sabah ona uğrardım, o yazdığı yeni bir şiirini okurdu. Ben yazdığım yazıları gösterirdim; evden çıkarak; en yakın araba mevkiine mevkif kadar yürürdük; oradan bir arabaya atlar, doğru *Servet-i Fünun'a* gelirdik. Akşamları yine beraber avdet ederdik. Akşama kadar *Servet-i Fünun*'da galeyanlı mübahaseler, hararetli münakaşalarla kanımız kızışır, eve avdet edince, bu ateşle tekrar kalemi kapar, o hafta için neşrolunacak yazıları hazırlardık...

Evet, akşama kadar *Servet-i Fünun*'da yalnız münakaşa ve mübahase hükümran olurdu. Orası, o zaman, şehrin en münevver erkânına bir mecma idi. Fikret her gün sabahtan akşama kadar hazır bulunur, bütün ziyaretçileri sahib-i hane gibi i'zaz ederdi. Cenap ile ben de hemen her gün oraya giderdik. Bi böylece oranın daimî simaları idik. Halit Ziya, memuriyetini bırakamadığı için nadiren gelirdi. A. Nadir imzasıyla hikâyeler ve şiirler getiren Ali Ekrem, şiirleri makaleleri H. Nazım nam-ı müsteârıyla dercedilen Reşit, Ahmet Hikmet, Sami (Süleyman Nesîb), Siret, İsmail Safa, Şeyhülislâmzade Muhtar Beyler, sonraları, Cahit, Cavit, Ahmet Şuayb, Faik Ali, Celâl Sahir, sık sık uğradıkları gibi, edebiyatla uzaktan alâkadar olanlar, yahut, muharrirlerin dostları da geldiklerinden sandalyeler, koltuklar bazen cümlemizi istiâb edemeyerek bir çoklarımız ayakta kalırdık. Ara sıra Üstat Ekrem de teşrif eder, edebiyat âlemine dair haberler alır, münakaşaları dinler idi.

Pek az evvel birbirimizi tanımazken, bugün aynı maksat, aynı emel için girdiğimiz bu mücadele içinde birbirimize son derece hararetle kaynamış, nihayetsiz bir samimiyetle meşbu idik. Hiçbirimiz yalnız kendini düşünmüyor, hepimiz kendimiz kadar arkadaşlarımızı müdafaa için sarf-ı hayat ediyorduk. Zaman o kadar nazik, bazen edebiyattan çıkarak, din ve siyaset sahalarına sevkedilen itirazlar, iftiraklar o kadar muzır, o kadar vahim idi ki bu samimiyet olmasaydı, hiç birimizi İstanbul'da bırakmazlar, kalemlerimizi kırarak hepimizi de Fizan çöllerine yollarlar idi.

Celâl Esat ARSEVEN (1875-1971)

Siyaset Hatıralarım'dan

AVRUPA'DA İLK TÜRK RESSAMLARININ SERGİSİ

Viyana'ya gidince ilk işim sefaret vasıtasıyla hükûmete müracaat ederek bir sergi salonu temin etmek oldu.

Tablolar gelince evvelâ bunların fotoğraflarını çektirerek bir katalog bastırdım ve İstanbul'da kararlaştırıldığı üzere renkli bir albüm tab edilmek için renkli klişelerini yaptırdım.

Tablolar salonlara asıldı ve sergi Archiduc tarafından açıldı. Bu, Avrupa'da yapılan ilk Türk ressamları sergisi idi. Her gün binlerce Viyanalı sergiyi ziyaret ediyor, gazeteler Türk ressamlarının kabiliyetini anlatan makaleler yazıyorlardı. Serginin kapanmasını müteakip mütareke oldu. Bulgaristan yolu kapanıyordu. Artık Berlin'de sergi yapmak ihtimali kalmadığından ben hemen tabloları ve klişeleri sandıklatıp Şenker Kumpanyasıyla İstanbul'a, Müze Müdüriyeti'ne yolladım.

Kataloğun bastırılması ve renkli klişelerin imali için elimdeki parayı sarfetmiş ve hatta harcırahımı da buna ilâve etmiştim. İstanbul'dan gönderileceği vaad edilen paranın da artık gelmek ihtimali kalmamıştı. Hükûmet değişmiş Seyfi Paşa vazife-

sinden ayrılmıştı. İstanbul'a dönmek ihtimali de kalmamıştı. Hâdiseleri beklemek lâzım geliyordu. Sefaretten de ümit yoktu. Onlar da şaşırmışlardı.

Bu, ikinci defa olarak yabancı bir memlekette parasız kalışımdı.

Viyana'nın en lüks oteli olan İmperial otelinde oturuyordum. Buradan daha ucuz bir otele gitmek de makul olmayacaktı. Çünkü memuriyetimi bilen ve beni gazetelerden tanıyan otel müdürü, ücret için beni sıkıştırmayacak belki aylarca kredi yapacaktı. Fakat yemek paralarını nasıl ödeyecektim. İşte yine resimden istimdat etmeği düşündüm. O zaman Viyana'da para düşmeğe başladığından zenginler paralarını eşyaya, mücevhere ve sanat eserlerine yatırıyorlardı. Sulu boya resimlere de rağbet artmıştı.

Viyana'nın eski sokaklarını, kiliselerini ve mühim binalarının küçük sulu boya resimlerini yaparak bazı dükkânlara bırakıyor ve satıldıkça parasını alıyordum. Fakat bu resimlerden aldığım para yemeğe bile yetişmiyordu. Artık Viyana'da ne ekmek, ne yağ ne şeker bulmak kabildi.

Ekseriya sokakta satılan bir çif hardallı sosis ve kebap kestane ile iktifa ediyordum.

Parasız olduğumu anlayıp da otel ücretlerini istememeleri için kazandığımın bir kısmını da bahşiş olarak kapıcıya veriyordum.

O esnada İstanbul İngiliz işgali altına girmişti. Artık orada yaşamak istemeyen birçok Türk canlarını Viyana'ya atmışlardı. Bunlarla bir kahvede buluşur, dertleşirdik. Kimse kimseye muavenet edecek hâlde değildi. Onlar da parasızdı ve biraz sermayesi olanlar da lokanta ve pastahane açmak veya Macaristan'dan kaçak un ve tereyağı getirip satmak gibi çarelere başvuruyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bir hükûmet kurmuştu. Oraya gidebilmek için Roma'da mümessil bulunan Celâleddin Arif Bey'e yazdığım mektuplara bir cevap alamadım.

Yaşayabilmek için resimden başka bir çare bulmalı idim. O zamanlan bazı kimseler geçinebilmek için yüzük, saat ve saire gibi kıymetli eşyalannı satıyorlardı. Bunlann Berlin'de daha pahalı olduğunu öğrenince biriktirdiğim para ile ucuz fiyata küçük bir pırlanta yüzük alarak Berlin'e götürdüm ve iki misline sattım. Aldığım marklarla Viyana'ya döndüm. Bu marklar Viyana'da iki misli kuron yani Avusturya parası ediyordu. Çünkü kuron mütemadiyen düşmekte olduğundan herkes parasını marka çevirmek istiyordu.

Bu seyahatı birkaç defa tekrar ederek üç bin lira kadar kazanmış, biraz ferahlamıştım. Berlin'de hayat şartlannın daha iyi olması dolayısıyla oraya gitmeyi kararlaştırdım. Orada bir iş yapmak ihtimali de vardı.

Berlin'de geçirdiğim müddet zarfında bir gün kahvede Talât Paşa'ya tesadüf ettim. Bu kahve İstanbulluların devam ettiği bir yerdi. Bunlar arasında bazı ihtilâlci Ermeniler de vardı. Talât Paşa'ya ihtiyatlı bulunmasını ve bu kahveye gelmemesini tavsiye ettiğim vakit Paşa:

– İnsanı öldürecek kurşun onu nerde olsa bulur demişti. Paşanın metanet ve cesaretine bir kere daha şahit oldum.

Filhakika o kurşun onu bulmuştu. Berlin'de yavaş yavaş işler karıştı ve komünist ihtilâli başladı. Friederikstrasse'de Alman zabitlerinin üniformalan parçalanıyor, kılıçlan alınıyordu. Artık orada da bannmak mümkün olamayacağını anlayarak Münih'e kaçtık. Trenimiz komünistlerin mitralyöz ateşlerinden zor kurtuldu.

Abdüllah Şinasi HİSAR (1883-1963)

Boğaziçi Yılları, Geçmiş Zaman Köşkleri'nden

KANLICADAKİ YALI

Şehrin izdihamlı yollarından yürüyerek yahut tramvay, otobüs veya otomobille geçerek vardığımız bir apartman, bir ev, bize nasıl manevî bir tesir yapabilir? Buraya girerken üstümüzde hâlâ maddî endişeler, günlük telâşlar vardır. Ayakkabılarımız ve esvaplarımız gibi, ruhumuz da tozlanmıştır. Ayn bir maneviyat âlemine varmak için bize ya büyük ağaçların vakarını yayan bir korunun sükûtu, yahut bir denizin, ruhu duyuran derin mırıltıları ister. Her tasavvuf, her iman ve bunun gibi her şiir ve her ahenk bir hazırlanış devresi ister. Her üstadın verdiği dersin tesirli oluşuna onun o zamana kadar birikmiş şöhreti yardım eder. Seyrettiğim aktörlerin en büyüğü değilse belki en müessiri olan De Max, bir sanatı tatmak için bu hazırlanışın ehemmiyetini bilerek, sahneye birdenbire çıkmaz, rol almış olduğu piyeslerde, müellif ile mutabık kalarak, kendisinin oynadığı kral, kardinal, general, sihirbaz veya ihtilâlci sahneye çıkmadan evvel diğer şahıslara onun gelmek üzere olduğundan bahsettirirdi. Nihayet, yine kendisi görünmeden evvel, sahnenin dışından per-

de perde gelen sıcak ve derin sesi duyulmağa başlardı. O zaman sahneye çıkışı şaşalı bir şey olur ve biz hayranları onu şiddetle alkışlardık.

Hatırlıyorum: Büyük yengemin Kanlıca Burnundaki yalısına da her defa böyle bir hazırlanış devresinden sonra varmış olurduk. Şüphe yok, daha eski zamanlarda bu yalının sahipleri ve misafirleri ona, kara yolundan atlarla da gidip gelmişlerdir. Lâkin benim yâd ettiğim bu zamanda mahallenin erkekleri attan inmişler, yaya kalmışlardı. Otomobiller daha koşmaya başlamamış, arabalar da, o semtte, yok denecek kadar azdı. Yalıya zikzak vapuruyla Anadolu Hisarı veya Kanlıca iskelelerinden birine çıkıp karadan vardığımız günler, eski bir mezarlık önünden, uhrevî, son derece hüzünlü ve dokunaklı bir yoldan geçerdik. Çok kereyse ona Rumeli Hisarı'ndan kayıkla gelirdik. Boğaziçi'ne ne kadar alışmış, güzelliğine ne kadar kanıksamışolursak olalım, üç çeyrek saat, yarım saat bu mavi, ahenkli, romantik suların üstünde gezen ve böylece bir güzellik, şiir ve romantizm banyosu alan, artık ruh kuvvetleri artmış, hususî bir maneviyat âleminin varlığını ve dersini duymaya hazırlanmış olur. Zira bu güzellikten kalplerle, ruhlara daima bir seziş kabiliyeti sirayet eder ve hatta onlarda az çok hüzünlü bir asalet hissi hâkim olur.

Bu yalının boynunu uzatmış, denize bakan ve için için bekleyen bir hâli vardı. Vakarlı bir yüze benzeyen cephesinin suya akseden gölgesini ve denize doğru uzayan çıkıntılarının altındaki büyük annelerimizin sarkan katmerli gerdanlarını andırır-desteklerini görünce, sükût içinde bir şey duymaya, bu simanın manasını sezmeye, bu varlığın tadına ermeye koyulurdum.

Zaten o zamanki yalılar bulundukları noktalara o kadar uyarlardı ki ruhlarıyla bulunduklan yerler arasındaki rabıtalar âdeta gözle sezilirdi. Öyle ki bu yalılar buralara hariçten getirilmiş malzemelerle rastgele yapılmışa değil fakat kendi hususiyet-

lerine göre bulundukları noktada hâsıl olmuşa benzerler; yahut da zevklerine göre yerlerini seçip buralara gelmiş ve konmuş büyük, içli ve ruhlu mahlûklara benzerlerdi. Ben, sandalda, yalının denizde hafifçe sallanan gölgesine girince, kendimi onun kucağına girmiş gibi duyardım.

Asıl bildiğimiz harem kısmının yanı başında, büyükçe, bakımlı bir bahçe ve içinde mutena ağaçlar vardı. Boğaziçi'nin bütün evleri bahçeli olmalıyken böyleleri o kadar azdır ki su kenarlarına yakışan çiçekleri burada görmek gözlere âdeta yeni bir haz verirdi. Bahçenin parmaklıkları henüz yerlerinde dururken önündeki rıhtım denize dökülmeye başlamıştı. Bu harap rıhtımlı, nadir çiçekli, güzel ağaçlı bahçe de -tıpkı arka taraftaki daracık Kanlıca yolu gibi- o vakitlerde bile bir eski zaman mahsulü görünen bu yalıya tarif edilmez bir uzaklık ve hayal hâli, melâli ve tesiri verirdi. Böylece gözler bütün yalıyı, kenarındaki bahçeyi, arka taraftaki bahçe setlerini, bu harem kısmının öte yanındaki nispeten küçük selâmlığı ve onun yanında, yine deniz kenarında, bir tek odadan ibaret, bir kameriyeyi andıran, bir yavru, bir çocuk gibi masum ve sevimli görünen selâmlık köşkünü hep birden kavradığı zaman, daha içeri girmeden evvel, insan bu münzevî sükûtun ve şiirin hazzını anlardı.

Rıhtımdan yalıya mermer iki üç basamakla çıkılır, basıkça tavanlı, loşça, mermer döşeli büyük bir avluya girilirdi. Burada birçok oda kapıları görünürdü. Bunlar hep bilmediğim yani eşiklerini bir defa bile aşmamış olduğum kapılardı. Bir boyda, bir edadaki bu kapılar hep birbirlerine bakarlar ve sanki yan bakarlardı. Bu meçhul odalarda neler, kimler vardı? Bu kapılar nelere açılır, neleri örterdi? Ne diye bu kadar çoktular ve niçin böyle sımsıkı kapalıydılar? Bilmezdim. Yukarıki harem katı öyle geniş ve büyüktü ki bu alt kat lüzumsuz kalmış, bakımsız bir nevi selâmlığa dönmüştü. Avlunun duvarlarında, İncil menkıbelerini gösteren, altları Fransızca izahlı birçok gravürler asılıydı.

Yakup ve kuyu başında Yusuf aleyhisselâmlar. Gökten yağan ateşle tutuşmuş yanan Sodom ve Gomore, hep insana hüzün verici resimler. Bu gravürlerin eşini neden sonra başka bir yerde gördüğüm zaman bu kadar iptida resimlerin, bir çocuğun muhayyilesinde açtığı ufukların genişliğine şaşmıştım. Fakat o zamanlar yukarı kata kavuşmakta acele eder ve bu avlunun hüzünlü bulduğumuz mıntıkasını koşarak geçer, hasır döşeli merdivenleri atlaya atlaya çıkardık.

Üst kat, yalının asıl güzel, aydınlık, ferah, gönül alıcı ve hulya verici kısmıydı. Hasır döşeli geniş bir sofadan, kapılan ekseriyetle açık duran, büyük ve denize doğru çıkık iki odanın pencereleri ötesinden Boğaz'ın göz kamaştıran mavi suları görünürdü. Bu sofada sola dönüp bir iki basamak çıkınca kara tarafındaki sokağın üstünden, yanları pencereli bir geçitle, karşı taraftaki bahçe hizasındaki aynı nispette geniş diğer bir sofaya çıkılır ve oradan birer ikişer basamak inmekle bahçeye bakan arka odalara geçilirdi.

O zamanlar sofalardan odalara geçmek için inip çıkmak lâzım gelen bu birer, ikişer basamağa hiç dikkat etmezdim. Bunları tabiî bulurdum. Senelerden sonra, Maurice Barrès'in Ermeni dostu Tigrane'ın bir Boğaziçi hikâyesinden alınma parçayı Barres'in bir kitabında okurken onun aynen böyle odaları gayri müsavi seviyeli kocaman bir yalıdan bahsettiğini görünce kalbim yerinden oynuyor sandım. Zira Kanlıca yalısının gönlüme sinmiş bütün hususiyetleriyle içimde canlandığını ve sallandığını duyar gibi oldum. Bizim Rumelihisarı yalımız da az çok böyleydi. O zamanlar, yalılar, aynı cinsten mahlûklar gibi, birbirinden haberleri olmadan, aralarında benzeşirler, vücutlarında birbirinin aynı olan bir takım sırlar taşırlardı.

Şüphe yok, bu yalının içi de, kendine mahsus, fakat nice yalıların seviyesinden ancak bir iki basamak farklı, bütün bir âlemdi.

Biz böyle koşarak üst kattaki sofaya çıkınca bir haber bekliyorlarmış da bunu duymuşlar gibi derhal odalardan ve yollardan hep yaşlı veya büsbütün ihtiyar bir takım kadınlar gelip bizi büyük bir sevinçle karşılarlar, sararlar, etrafımızı alırlardı. Bunlar burada yengemizle beraber yaşayan hep eski zamandan kalma kalfalardı. Kalplerinin iyiliği yüzlerine vurmuş gibi, belki güzel değil, fakat hepsi de hep iyi yüzlüydüler. Kimi ufak tekefti, kimi büyük, hantal vücutlar taşırdı. Kimisinin küçük halayık isimleri vardı: İnşirah, Mestan, Gülter gibi. Kimisinin isimleri Sultan Mahmut zamanından kalma firkateyn-i humayun isimlerini andırırdı: Peyki Felek, Arzünek, Teranedil gibi. Çoğu, yengemiz kadar ihtiyar, bazıları da yalıya merhum paşanın son zamanlarında birer genç kız olarak girmişler fakat şimdi onlar da ne kadar yaşlanmışlardı. Ve onların böyle hep yaşlı oluşları yalıdan duyulan o terkedilmişlik hissini çoğaltırdı. İçlerinden evlâtlık olarak alınmış bir tanesinden başka hiçbiri evlenmemişti.

Bu kadınlar, şüphesiz, yalnızlıklarından bıkmışlar, günlerini biraz neşelendirecek vesileler ararlardı. Yolsuz, yolları bozuk ve münakalâtı az memleketler ahalisinin gönüllerinde yetişen bir fazilet olan misafirperverlik -başka zevkten mahrem ömürleriyle- onlarda son kemaline ermişti. Kendilerini velev muvakkaten olsun yalnızlıktan kurtaranlara candan bağlanırlardı. Evlenmemiş ihtiyar kadınlar oldukları için gönüllerinde birikmiş sevgiyi sarfedecek bir yer ararlar, iyi kalpli oldukları için bizi severler, efendilerinin akrabaları olduğumuz için de hürmet ederler ve günlerinin yeknesaklığını tadil ettiğimiz için minnet ve teşekkür hisleri beslerlerdi. Öyle ki, bizi görünce, yaşlanmış çocuklar gibi sevinerek âdeta ne yapacaklarını şaşırırlar ve haykırışırlar, bizim ayda bir iki kere yaptığımız bu ziyaretleri bayram gibi bir şey sayarlardı. Bizi memnun etmek için de, zavallılar, ellerinden geleni yaparlardı. Fakat gümüş zarflı billûr kadehlerden şerbetler ve gümüş zarflı reçel takımlarında lokumlar ikram etmekten başka ne yapabilirlerdi? Zaten sonraları düşündüm ki bu geniş evde para o nispette bol olmayacaktı.

Bütün bu yaşlı kadınlan, -ki sayılarını unuttum, bilmem altı mı yedi miydiler? hayata bağlayan bir din disiplini, bir ahret itikadı, medenî bir nizam, bir üslûp diyeceğim geliyor, bir şive alışkanlığıydı. İçinde hiçbir çocuğun doğmamış olduğu bu yalıdan şimdi çoktan davetler, ziyafetler, düğünler, alaylar, sazlar ve şarkılar hep çekilmişti. Evin eski âdetini tatbik ederek hanımefendi selâmlıkta bir iftar sofrasını bütün Ramazan geceleri gelen mahalle halkına açık bulundururdu. Fakat yalıya gelen kadın misafirler pek azdı. Bu Çerkes kadınlar ancak Paşanın akrabasından bazılarıyla münasebetteydiler. Mahallelerinde ülfet ettikleri kimse yoktu. Hanımefendi hemen ancak bayramlarda misafir kabul eder ve misafirliğe gider ve bunun dışında belki ancak bize gelir gider ve yazın ihtiyar kayıkçısının eski sandalıyla Dereye gidip gelirdi, o kadar.

Kalfalar galiba beni oyalayamayacaklarını düşünürler ve benim gibi bir çocuğu neşelendirecek oyuncaklardan mahrum olduklarına üzülürlerdi. Zavallılar, meğer aralarında birkaç ay görüşmüşler ve bahçenin üst setinde bana bir salıncak kurmayı düşünmüşler. Hanımefendiden müsade almak için anneannemden fikir danışmışlar, o lâzım değil demiş, işi ben de duydum ve ne böyle bir salıncak ne başka bir oyuncak istemediğimi temine çalıştım. Buna ihtiyacım olmadığını onlara izah etmek, bilâkis, buraya geldiğim günler nasıl memnun olduğumu anlatarak onları yatıştırmak istiyordum. Lâkin hissim onlarca anlaşılmamış kaldığından, bunu onlara kabul ettiremediğim de içimde bir dert oluyor ve ben onların üzüntülerine üzülüyorum. Hâlbuki ince bir çok sebeplerle ben bu hüzünlü ve hulyalı muhiti, oyuncaksız olsun, bilâkis pek sever, ve arada bir, oraya gitmek, götürülmek isterdim. Ve gittiğimiz zamanlar da büyük bir lezzet duyardım.

Bu kalfaların sevgisinden ve alâkasından ziyade yalının bütün susan sofaları ve odaları güzel ve tesirliydi. Hep hasır döşeli bu geniş odalar ve sofalarda bir çok yerlere halılar serilmiş,

bütün duvarların kenarlarına yan yana birçok kanape, koltuk, ayna, sedir, şilte gibi eşyalar sıralanmış, duvarlarına resimler, saatler asılmış olduğu ve çoğunun ortasında üstü mermer bir masa ve bunların üstlerinde de saatler, resimler, saksılar, çiçekler, tavanlarından da sarkan büyük avizeler bulunduğu hâlde göze batmayan bu eşyaların güya hiçbiri yokmuş ve bütün buraları sanki bu eşya ile dolu değil ancak bir sessizlik bir eski zaman ve bir bekleyişle doluymuş gibi görünürdü. Yalı, bu eski sihirbaz, size de dokunmuş, sizin de ruhunuzu çelmiş ve çalmış, sizi de kendi usulüne, sükûtuna, hayatına katmış olurdu. Size de bu hisleri aşılar, sizin ruhunuz da bu hislerle dolardı.

İçindeki şahısların, zavallı ihtiyar yengemin ve kalfaların, hepsi cahil ve iptidaî bu mahlûkların gıyabında bu yalı bana acaba neden ve nasıl böyle tesir ediyordu? Onun karşısındaki hissimi aşağı yukarı tahlil ediyorum: Bir kere bu yalıda gözlere çarpan büyük bir üslûp vardı. Geçmiş bir zamanın asil kalıntısı gün görmüş ve geçirmiş yalı, geçen zamana yüksekten bakan mağrur, olgun, üstat bir kişizade gibi idi. Yengem ve kalfalar ondan bu hissi almayabiiirlerdi ama ben yalıyı görünce bunu duyuyor ve yalıda iken bu hissin içine girmiş oluyordum. Boğaziçi'nin bu terk edilmiş köşesinde sanki bu toprağa köklenmiş, güya bu sularda filizlenmiş olan yalı, bu kenarda bütün bir varlığın esrarıyla, bir nilüfer gibi açılmıştı. Bu toprağa, bu muhite, bu tarihe, bu imana, bu sulara, bu zevke ve bu inhitata bağlı ve dahildi. Bu zaman içinde açılmış birşey, bir çiçek, evet salon bir çiçekti.

Ben onu akan suların önünde daha yavaş geçen bir çiçek gibi duyuyordum. Bunun içindir ki gönlüme dolan kokusu bana bu kadar bayıltıcı geliyordu. Ve yine bunun içindir ki ben ona girer girmez muhitimde zaten mevcut olan hisler ve fikirlerin daha derin bir tabakasına inmiş, büyüsünü daha derinden duymuş oluyordum. İçimde hazır bulunan hayal âlemine açılan bir kapı bulmuş oluyor ve ondan geçerek mahrem dünyama da-

lıyordum. Bu hüviyet, bu ruh elbette bin bir kanaat ve cehalet, alışkanlık ve ilim, şiir ve usulün birleşmesinden hâsıl olma bir tezahürdü ki bu sular önünde, bu rıhtım üstünde, bu bahçe içinde tahtadan bir mahfaza hâlinde burada yapılmış olmaktan ziyade hâsıl olmuş gibi görünen bu yalıya bir mana kazandırıyor, onu bir mabet gibi söyletiyordu. Bundan dolayıdır ki bu yalı, içindeki insanların fevkinde, hâliyle, sükûtuyla, vakarıyla, bana bir şiir söyleyen bir ders veren bir üstat oluyordu.

Ben böyle kalfalardan ve hanımlardan kaçarak bu yalının geniş odalar ve sofalarında yalnız başıma gezer, bunları dinler, bir mevsimden bir mevsime göç eder, bir tecrübeden bir tecrübeye geçerek güya bir yaşıma daha girerken yalıda daima eksik olmayan gizli geçimsizlikler, dedikodular el ele verir, kulak kulağa gelir, kapıları kapanan uzak odaların tenha köşelerinde meşveret kurardı. Anneannem ki, kalfaların akıl danıştıkları, dert anlattıkları ve medet umdukları bir sığınaklarıydı, anneannem onları hep birlikte veya ayrı ayrı dinlerdi ve bazı akşamlar dertlerini dinlemekten başı tutar ve döndüğümüz zamanlar, başına, çarşafın altında gizlediği, beyaz bir sargı bağlardı. Ve bilmediğim sebeplerle kalfalar da bazen o kadar müteessir olurlardı ki ağlarlardı. Lâkin yalı öyle büyüktü ki üst katın kalabalığına, bu sözlere, hatta bu ağlayışlara rağmen, insana hiçbir zaman tenhalık ve yalnızlık hissini vermekten geri kalmaz, giderayak, sessizliği hiç bozulmamış gibi bir hatıra bırakır ve biz kapısından çıkıp ona dışından baktığımız zamanlar, esrar perdesi hiç aralık edilmemiş gibi, yine yüksek, vakur ve şiirli hüviyetiyle kalarak bana hâlâ içine girilmemiş uzak bir mabet tesiri verirdi.

Yahya Kemal BEYATLI (1884-1958)

Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım'dan

ANNEM

Annemin resminden mahrumum. Onun bir resmi hayatımın en büyük bir yadigârı olurdu. Annemin simasını şimdi iyi hatırlayamıyorum. İslâm tesettürünün en şedit bir muhitinde doğduğu, yaşadığı ve öldüğü için bir resmini bırakmadan kayboldu.

Annem Nakiye Hanım, Leskofçalı Dilâver Bey'in ve Ivranyalı Âdile Hanım'ın üç kızının en büyüğü idi. İvranya'dan Üsküb'e hicret edildiği zaman annem on üç yaşında imiş. 1883'de ilk ve son izdivacı olarak, babamla evlenmiş, 1884'de ben doğmuşum. Hatırlayabildiğim kadar, annem orta boylu idi. Kumraldı; semizliğe meyyal bir bünyedeydi. Çok hisli ve asabiydi. Okumak ve yazmak bilmezdi. Çok kuvvetli mutekıddi. Beş vakit namazını kılardı. Vakar ve haysiyet bahsinde müfrit bir derecede hassastı. Rencideliklerini onulmaz yaralar gibi saklardı. Babası olan büyük babam Dilâver Beyi ve akrabasını tanımadım. Lâkin iyi tanıdığım anasına ve hemşirelerine hiç bir suretle benzemiyordu. Babamla on iki sene kadar iyi bir hayat geçirmişti. Bu müddet içinde, en büyük ıstırapları huysuz ve yüreksiz bir

kadın olan annesinden ve son derece kıskanç ve menfaatperest olan hemşirelerinden geliyordu. Lâkin 1895'den sonra babam kötüleşti. Onun yüzünden betbaht ve mütevverrim oldu. İki sene sonra da öldü. Annem marazî bir derecede titiz ve temizdi. Beş vakit abdestinden başka her gün defalarca elini yüzünü yıkardı. Benim ve kardeşimin mektep veya sokak dönüşü kirliliklerimiz yüzünden içlenirdi, bizi yıkayıp temizleyinceye kadar rahat etmezdi. Hizmetçilerin temizliği bahsinde de saatlerce üzülür, dururdu. Bir çok Türk anneleri gibi kocasının akşamcılığından manen ve maddeten betbahttı. Kocasının bu hâline mütevvekkilen onun akşamlan içeceği kadar içkiyi karşısında içmesini ve öyle yemek yemesini isterdi. On iki yaşıma kadar, babamın zaman zaman aile hayatına girdiğini, her akşam içkisini biz(im) yanımızda içtiğini hatırlıyorum. Lâkin ondan sonra, tayin edemediğim sebepler yüzünden, babam, ikide birde Selânik'e gider gelir oldu. Annem babamın bu hâlinden şiddetle mustaripti. Nihayet bu Selânik'e gidip gelişler ailemizi esasından yıkan bir karar doğurdu. Babam Üsküp'de yaşamak istemiyordu. Selânik'e gitmek orada bir memuriyet almak, orada medenî bir insan gibi yaşamak, hâsılı oraya yerleşmek istiyordu. Tesalya Muharebesi'nin başladığı bahardı. Babamın Üsküp'ü terk etmek ve Selânîk'e gidip yerleşmek hakkında verdiği karar ailemiz arasında bir bomba gibi patladı. Annem Üsküp'ten, evinden, eşyasından, güç belâ ile kurduğu yuvasından ayrılmak istemiyordu. Bu karara karşı isyan etti. Lâkin faydası olmadı. Babam, kararını merhametsiz bir kalple icra etti. Annemin çeyizlik eşyasını hamallarla tellâllar çarşısına gönderdi, haraç, mezat sattırdı. Bu darbe annemi yatağa serdi. Ben 12 yaşındaydım. Bu facianın ledünniyâtına aklım ermiyordu. Bu noktayı yâdedeyim ki o zaman Rumeli ahlâkında, yerleşmiş insanların tellâllar çarşısında eşyasının satılması hem haysiteyi muhill, hem de şeâmet getiren bir şey telâkki edilirdi. Tellâllar çarşısında ancak giden memurların eşyası satılabilirdi. Gerçi benim babam da memurdu. Lâkin içtimaî mertebesiyle eşraftan sayılıyordu. An-

nemin ıstıraplarında bu noktanın bir dahli varsa da asıl ıstırabı yuvasının müebbeden dağıldığını hissetmesinden geliyordu. Zavallı ümmî kadın ne kadar doğruyu görüyormuş! Hakikaten o zamandan sonra kendi öldü, biz evlâtları küçük yaşta dağıldık, perişan olduk, hâsılı o gün bu gün bir daha bir çatı altında birleşemedik!..

Hâsılı eşyamız satıldı. Annem hasta yatıyordu. Doktorlar muayene ettiler. Müteverrim olduğunu söylediler. Babam bu sebebi Selânik'e gitmek için muzaaf bir sebep olarak gösterdi; çünkü Selânik'de Jack Paşa gibi maruf ve mütehassıs doktorlar vardı. Annemi kurtarabilirlerdi. Babam bizden önce Selânik'e gitmişti. Nihayet bir Nisan günü annem, ben, kardeşim Reşat, pek küçük yaşta olan hemşirem Rukiye, şimdi ismini unuttuğum bir arap halayık, bir de refakatimize verilen Ali Zaîm, Üsküp'ten ayrıldık. Ayrılışımız feci oldu. Annem Üsküp'ü bütün kalbiyle seviyordu. Orada ölmek, orada, İsa Bey mezarlığında, babası Dilâver Beyin yanında gömülmek istiyordu. Üsküp onun nazarında tam bir Müslüman şehriydi. Selânik ise, bilâkis, yahudi ve gâvurla karışık bir ağyar diyarı idi. Oraya gitmekten teşe'üm ediyordu. Üsküp'ten ayrılışımız feci oldu. Selânik trenine göz yaşları içinde bindik. Yunan muharebesinin hararetli ve şedîd günleriydi. Bütün Rumeli, gönüllüleriyle, ruhunun bütün fütuhatçı galeyanı ile Tesalya'ya doğru akıyordu. Meğer o akış da Rumeli topraklarında son istilâ hareketimizmiş. Teselya'dan gelen yürüyüş ve muzafferiyyet haberleriyle gülümseyen bir Rumeli ortasından geçerek Selânik'e vardık; geceleyin babam, amcam, akrabamız, hepsi istasyonda idiler. Arabalarla doğru Yılan Mermeri'nde Evrenoszâdelerden Fâik Beyin konağına gittik. Babamın kardeşi Ali Bey, Evrenoszâde Fâik Beyin damadı ve iç güveyisi idi. İzdivacından beri kansı Ayşe Hanımla, o büyük konakta oturuyordu. Gelir gelmez o konağı tatlı bir misafirlik havasıyla doldurduk. Selânik Tesalya Harbi'nin cûş ü hurûşuyla çalkalanıyordu. Biz çocuklar da kendimizi o havaya kaptırmıştık. Annem

ekseriya yatakta idi. Sêlanik'i görmek için yalnız bir iki defa kalkabilmiş, sokağa çıkmış ve galiba bir defa da Beş Çınar bahçesine kadar gitmişti. Artık Selânik'e tamamıyla yerleşmemiz için ev aranıyordu. Babam Eski Saray'dan aşağı inen bir sokağın içinde, denize nâzır, güzel bir ev bulmuştu. Oraya taşındık. Annem o evin önü sofalı bir odasında hasta yatıyordu. Babam, Selânik Adliye Müfettişliğinde bir memuriyet almıştı. Gündüz memuriyetine devam ediyordu. Geceleri içki ve eğlence âlemlerinde pûyân oluyordu; ben de kendi heva vü hevesimle dolaşıyordum. Küçük biraderim ise ailemizin feci vaziyetini idrak edecek bir yaşta değildi.

Annem, babamın kalpsizliğinden ziyade, evlâtlarının bu kayıtsızlığına karşı içli bir hâlde günden güne fazla üzülüyor ve bitiyordu; bir derdi vardı: Üsküp'e gitmek orada, Müslüman şehrinde, akrabası, tanıdıkları ve konu komşu arasında ölmekti. Nihayet pederim tahammül edemedi. Annemi ve kardeşlerimi Üsküp'e göndermeye karar verdi. Ben Selânik İdâdisi'nde tahsil edeceğim için Selânik'te kaldım. Annem Üsküp'e avdet etti. Ben birkaç (zaman) Selânik'te dolaştım, durdum. O yazın sonunda babam da heva vü heveslerinin bir garip tecellîsi daha olmak üzere Selânik muhitinden bıkarak, tekrar Üsküp'e dönmeyi arzu etti. Beni alarak Üsküp'e döndü. Annemi verem iyiden iyiye düşürmüştü. Kendisini, kara ağaçlar altındaki evimizin büyük salonunda, yatakta, kendine bakanlar ortasında, ölüm yatağında bulduk. Nitekim ölüm de gecikmedi. Ben azamî derecede haşarı ve uçarı bir çocuktum. Üsküp'e gelir gelmez eski arkadaşlarımı bulmuştum. Onlarla oynayıp, koşup duruyordum. Kendi annesinden rencide, hemşirelerinden müteneffir, kocasından meyus olan zavallı annem dünyada yegâne tesellisi olarak beni görmek istiyordu. Hâlbuki ben sürekli bir afacanlıkla ve çığırtkanlıkla koşuşup duruyordum. Yalnız arada sırada anneme dair endişeleri hissediyordum. O zaman gidip bir köşede ağlıyor ve annemin ölümünden korktuğumu söylüyordum. Çocukluğun bu şevk ve

hüzün cezr ü medleri ortasında iken bir gece annemin etrafında fazla kalabalık kadınlar gördüm. Evde bir fevkalâdelik vardı. İçimi cehennemî bir üzüntü kemiriyordu. Ne olacağını kestiremiyordum. Evimizin üzerinde bir felâket dolaştığını ayan beyan görüyordum. O gece annemin hasta (yattığı) salonun yanında bir odada yatıp uyumayı istedim. Anneme bak (an) kadınlar razı oldular. Belki de annemin de arzusu buydu. Gece uzun müddet uyuyamadım. Yorganımın altında ağladım. Uyuyunca da korkulu rüyalara daldım. Bu rüya içinde hayatımda en fevkalâde bir hâdise idrak ettim: Rüyamda annemin son nefesini verdiğini ve mühibbesi Naîme Hanımın kucağında çenesinin bağlandığını görüyordum. Bu rüyanın korkusuyla uyandım. Yataktan fırladım. Odanın kapısını açtım. Hakikaten (annemi) rüyada gördüğüm vaziyette Naîme Hanım'ın kucağında, çenesi (bağlanırken gördüm.) Rüyada gördüğüm vaziyetle bu hakikî (hâdise birbirinin) aynı idi. Bir manzara, aksettiği bir ayna (da nasıl görünürse) rüyamla bu hakikî manzara da öyle idiler.

Müthiş bir çığlıkla annemin yatağına atılmak istedim. (Oradakiler) beni susturmaya çalışarak, uzaklaştırdılar. Ta karşıda (büyük annemin) evine kadar götürdüler. Aradan yarım saat geçti. Büyük annem, teyzelerim, üç ailenin çocukları, (felâketimize) şitâp eden aile dostları kadınlardan ağlaşan, sızlaşan (bir kalabalık) ortasında kaldık. Annem ölmüştü. Çıldırmış bir hâldeydim. O (anda ölmek), intihar etmek istiyordum. Bu müthiş yokluğa, bu derin acıya tahammül edemiyordum. Bir deliyi tutar gibi, sımsıkı tutuyorlardı; yüzümü, gözümü yıkıyorlardı. Heyhat ki ıstırabım durmuyordu. Kocakarılar, ağlarsam annemin ruhunun çok mustarip olacağını hâlbuki annemin istirahat ettiğini, cennette hepimizin birbirimize kavuşarak, mesudane bir hayat geçireceğimizi, artık orada hiç bir zaman ölmeyeceğimizi, annemin bizi yakında cennette beklediğini söylüyorlardı. Bu teselliden biraz avunuyordum; lâkin birkaç dakika sonra kalbimin şifa bulmaz üzüntüsü tekrar bir alev gibi parlı-

yordu. Annem gibi ölmek, hemen ona kavuşmak istiyordum. İntihar vasıtalarının ne olduğunu düşünüyordum. Istırabım orada toplanan herkesi sarmıştı. Hepsi de beni görerek daha fazla ağlaşıyordu. Öğleye doğru Alaca ve Sultan Murat camilerinin minarelerinden annemin ruhuna verilen su salâları işitildi. Beni büyük annemin evinden tekrar bizim eve geçirdiler. Bahçenin ortasına bir çadır kurulmuştu. Annem gaslolunacaktı. Yüzlerce kadın mendilleri yüzlerinde ağlaşıyorlardı. Nihayet gasl bitti. Beni ve kardeşimi annemin yüzünü son bir defa görmek üzere çadırın altına götürdüler. Annemin naşı teneşir üzerinde beyaz bir kefenle örtülüydü. Yüzünü açtılar. Kendisini ruhsuz, gözleri açık ve gülümser bir hâlde gördüm; saçları etinden (?) ayrılmış gibiydi. Tarif edemeyeceğim bir acı ile yüzüne bakmıyordum. Kendisi (ile) aramda ne kadar mesafe olduğunu ölçemiyordum; yüzünü müebbeden hayalime nakşetmek için kalbimin bütün kuvvetiyle bakıyordum. Nihayet bu son veda merasiminin bittiğini ihsas ettiler, kollarımdan tutarak beni ve kardeşimi oradan çektiler. Tabuta konuldu. Cenaze evden çıkarken, evin bütün pencerelerinden, kapılarından müthiş bir vaveylâ koptu. Cenaze büyük bir kalabalığın ortasında İsa Bey Câmii'nin mezarlığına sevk olunmaya başladı. Yeşil Baba Türbesi'nin önünden geçtik. Sola çevrildik. Çarşının iki taraf kaldırımlarında duranlar ellerini açmış, fatiha okuyor sonra yüzlerine götürüyorlardı. O azîm kalabalıktan hayli müddet münâkalât durdu. Nihayet İsa Bey Câmii'ne vardık. Annemin tabutunu musallâya koydular. Zannedersem o gün Cuma idi, Cuma namazı kılındı; cenaze namazı da kılındı. Mezarlığa doğru gittik. Ben, akrabamızdan Humbaracı Yaşar Bey'in elinden tutmuştum. Yaşar Bey, Gazî İsâ Bey Câmii'nin mütevellisi ve vakfının ahfadındandı, annemi ailemize ait bir câmie bıraktığımız için hafif (ve) uhrevî bir teselli hissediyordum. Mezarın kazılması, defin, örtülme, Kur'an, dua, her şey bitti. Mezarlıktan ayrılırken içimdeki acının cehennemî ateşini bir daha duydum.

Halide Edip ADIVAR (1884-1964)

Türk'ün Ateşle İmtihanı'ndan

SAKARYA

Cephenin karargâhı gizli tutulduğundan, nereye gideceği mi bilmiyordum. Mallı istasyonunda trenden indim. Bana cep heye gitmekte olan bir genç yüzbaşı refakat ediyordu.

Şimdi artık Ankara'dan Sarıköy'e kadar küçük bir saha Türklerin elinde kalmıştı. Kömür hemen hiç yok gibiydi. Hemen yalnız askerlerin ihtiyacı için kullanılan trenler odunla işliyordu. Vagonlar hep üçüncü ve çok eskiydiler. Oturacak yerler hep tahta, pencereler kırıktı. Her yer tahta kurusuyla doluydu. Her istasyonda orduya katılacak olanlar geliyor, istasyonda, kadınlar arkalarından koşuşarak ağlıyorlardı. Dişsiz bir ihtiyar kadının açık ağzından çıkan iniltileri hâlâ duyar gibiydim. Trendeki erkekler birbirleriyle konuşuyor, nereli olduklarını soruyorlardı. İçlerindeki büyük kudrete rağmen, pek de ümitli görünmüyorlardı. Ümidi, yalnız, tanınmamış, genç zabitten alabiliyordunuz. Evet, bu, ateşle imtihanın son safhasıydı. Mallı'ya gelmeden önceki istasyondayken ay doğdu. Sol tarafta gayet muntazam küçük bir süvari birliği gidiyordu. At nallarının akisleri kulağımıza geliyordu. İki adam, benim kınk pencereye tırmanarak, ellerini uzattılar:

"Ne istiyorsunuz, hemşeriler?" diye sorduğum zaman,

"Biz Nazım Beyin fırkasındanız, senin elini öpmeye geldik." diyorlar. İkisi de elimi öptükten sonra, ben de onlara başarı diliyorum. Bir çaresini bulup şehit Nazım'a askerlerinin bu sonsuz muhabbetini bildirmek isterdim.

Mallı istasyonunda, genç yüzbaşı geldi, kapımı açtı. Aşağıda mutlak bir sükûtla oturup bekleyen bir hayli asker vardı. Kısa boylu bir asker bana doğru gelerek, İsmet Paşanın yaveri olduğunu ve paşanın arabasını gönderdiğini söyledi. Atımla seyisim yanımda olmakla beraber, hiç ses çıkarmadan itaatle onu ta-kip ettim. Evet, asker, artık bir fert değil, ordu birliğinin bir noktasından ibaretti: Anadolu'nun çorak topraklarını istilâ eden insan selinin bir parçası. Sessiz, sarı bir boşluk. Tek ses, arada bir kulağınıza gelen at nallarından ibaret. Nihayet, toprak yığınlarına ve sırtlarına doğru gitmiştik. Yüzbaşıdan karargâhın nerede olduğunu sorduğum zaman, Alagöz köyünün yanında, bu sırtların arkasında, küçük bir vadide olduğunu söyledi. Nihayet, otomobil dar bir yoldan geçti. Uzaktan çoban köpeklerinin havlaması işitiliyor ve yer yer, birer kocaman ateş böceği gibi ışıkları yanan çadırlar görünüyordu. Köyde, ahşap bir evin önünde durduk. İki süngülü asker kapıda nöbet bekliyordu.

Açık kapıdan, zeminleri toprak iki oda ve orada çalışan zabitler görünüyordu. Evin ikinci ve son katına çıktığım zaman kaymakam Tevfik, beni köşesinde kocaman bir masa ve yanında bir portatif karyola bulunan odaya götürdü. Burası İsmet Paşanın odasıydı. Ayakta, bir binbaşı ile konuşuyordu. Genç binbaşı odadan çıkınca, bana döndü, bir tahta iskemle gösterdi:

"Artık benim ordumda bir nefersin" dedi. Ben de çok askerce bir tavır aldım.

"Evet, paşam." dedim.

Bana küçük, bir odalı bir ev vereceklerini ve bir de nefer bulacaklarını söyledikten sonra:" Baş kumandanı ziyaret ettiniz mi?" diye sordu.

"Hayır, paşam" dedim.

"Şimdi hemen gitmelisiniz, sizi bekliyor, döner dönmez sizi vazifenize tayin edeceğim" dedi.

Yine bir zabit beni Mustafa Kemal Paşanın karargâhına götürdü. Solda, toprak yığınlarının altında bir kaç evin ışığı yanıyordu. Bir tek ses karanlıktan geliyordu. O da, telefon servisini yapan bir askerin: "İnler Katrancı, İnler Katrancı" diye bir köyle muhaberesiydi. Sağ taraf bir çukur. İçinden su geçiyor. Arkasında üç ev daha var. Bu evlerin arkasında, yine ışıkları yanan çadırlar, uzun ve sivri bir direk. Telsiz tesisatı. Köy yolları karanlık, çamur içinde. Ay batmış. Gece yarısı oluyor. Küçük bir tahta köprüyü geçerek öbür taraftaki eve gittik. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızları kapıda. Onlardan biri beni yukarıya çıkardı. Paşanın yaveri yüzbaşı Muzaffer Bey beni paşanın odasına götürdü. Çok aydınlık ve tek lüks lâmbası olan bir Anadolu odası.

Mustafa Kemal Paşa oturduğu koltuktan güçlükle kalkmaya çalıştı. Çünkü, kaburga kemikleri hâlâ ağrılar içindeydi. Yanında Mustafa Kemal Paşa'nın ikiz kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen bir miralay ayakta duruyor. Mustafa Kemal Paşaya doğru, kalbimde mutlak bir hürmetle gittim. O mütevazi odada, bütün gençliğin bir millet yaşasın diye ölmeyi göze alan kararını temsil ediyordu. Ne saray, ne şöhret, ne her hangi bir kudret onun o odadaki büyüklüğüne yaklaşamaz. Gittim, elini öptüm.

"Safa geldiniz, hanımefendi" dedikten sonra, yanındaki zabiti "Miralay Arif" diye takdim etti. Tasavvur edilemeyecek derecede paşaya benziyordu. Zahirî nezaketine rağmen, benim orada olmamdan memnun değildi.

Mustafa Kemal Paşa, ben oturduktan sonra, Ankara hakkında havadis sordu. Aynı zamanda, tahta masanın üzerindeki bir haritaya eğilerek durumu dört yaşında bir çocuğun anlayabileceği kadar açık ve sade bir ifade ile anlattı. İşte Sakarya, kıvrılarak gidiyor. Etrafına bir takım toplu iğneler üzerinde kırmızı ve mavi kâğıtlar konulmuş. Birer kelebeğe benzeyen iğneler. Eğer askerî durum hakkındaki duygularımı Mustafa Kemal Paşaya söylesem mutlaka gülerdi. Yunan ordusu kocaman bir canavar gibi Ankara'ya yaklaşmış görünüyordu. Buna muvazi olarak Sakarya'nın doğusunda Türk ordusu da kıvrılarak bu canavarın Ankara'yı yutmasına mani olmaya çalışıyordu. Siyah canavar o kadar kocamandı ki, insana yeis veriyordu.

"Eğer Ankara'ya gider de bizi geride bırakırsa, ne yaparız?" diye sordum. Korkunç bir kaplan gibi güldü:

"Bon voyage, messieurs, derim. Arkalarından vurarak onları Anadolu'nun boşluğunda mahvederim."

Bu ayağa kalkarak İsmet Paşa'ya gidip: "Sizinle görüştüğümü bildireceğim" dediğim zaman, ilk defa olarak tabiî bir gülüşle güldü: "Yeriniz rahat mı?" diye sorduktan sonra, akşamları kendi masasında yemek yememi söyledi. İsmet Paşa, miralay Arif ve yaverleri de orada yemek yiyorlardı. Sakarya Savaşı sırasında, Mustafa Kemal Paşanın hususiyeti bambaşkaydı. Zaferden emin, aksi takdirde bütün arkadaşlarıyla beraber ölmeye hazır görünüyordu.

Döndüğüm zaman, İsmet Paşa beni birinci şubeye -orada insana en çok ihtiyaç olduğu için- memur ettiğini söyledi. Benim şefim, orada gördüğüm binbaşı olacaktı. Garnizon kumandanı beni eve götürdü. Evin iki odası vardı. Bir tanesinde neferim portatif karyolamı kurmuş, elinde bir lâmba, beni bekliyordu. Uzun boylu, üstübaşı ve ayakkabıları param parça bir adamdı. İçinde bana karşı, bir kardeş himayesi olduğunu hissettim. Selâm vererek:

"Battaniyemi getirip kapınızın dışında yatayım mı, efendim?" diye sordu.

"Garnizon kumandanından izin aldıktan sonra, yatabilirsin" dedim.

Garnizon kumandanı: "Edip kızı Halide, karargâh erlerinden" diye adımı, yaşımı tespit ettikten sonra, neferimin yiyeceğimi buraya getireceğini, saat onda karargâha gitmem gerektiğini, bütün gece çalışılıp gündüzleri yatıldığını söyledikten sonra, ayrıldı. Benim nefer, bana İstanbul'dan gelen genç bir zabit muamelesi yapıyordu. Çayımı saat sekizde getirmesini söyledim. Adı, Ali Rıza idi. Nihayet, bu dar odada, alçak tavanın altında yapayalnızdım. Odanın beyaz perdeli küçük bir penceresi vardı. Bütün gece, dev kadar büyük arılar vızlıyormuş gibi, ateş sesleri duydum durdum. Beyaz perdenin arkasındaki demir parmaklıkların arasından dışarıdaki ağaçların gölgesini görüyordum. Ali Rıza çayımı getirdiği zaman, o gece ateş olup olmadığını sorunca, Yunan uçaklarının Mallı İstasyonuna her zamanki gibi hücum etmiş olduklarını söyledi.

Karargâha gittiğim vakit, çalışacağım odadaki zabitler henüz uyanmış oldukları için, kaymakam Tevfik'in odasına girdim.

Ben Birinci şubenin bir kısmında bulunan binbaşı Kemal'in emrinde çalışacaktım (Kemâlettin Sami Bey'le karıştırılmamalıdır). Bu genç adamın vücudunda dokuz yarası varmış. Mektepten çıktığı günden itibaren, her döğüşe girip çıkmış, inkılâp taraftan ve militarizm aleyhtarı olduğu için de büyüklerince pek sevilmiyormuş.

Bu odanın duvarları da yataklarla doluydu. Orta yerdeki büyük tahta masanın etrafında sıkışmış zabitler, yazı yazıyorlardı. Binbaşı Kemal beni onların arasına sıkıştırarak, vazifemi söyledi. Her gün, muhtelif fırkaların insan, mühimmat ve silâh ba-

kımlarından kuvvetini tespit edecek not alacaktım. Böyle bir raporu hazırlamak öyle sanıldığı kadar kolay değildi. Gündüz de yanan lâmbanın altında çalışıyordum. Benden başka da orada sigara içen yoktu. Öğle yemeğini kaymakam Tevfik ve bir kaç zabitle yedim.

İkinci şubede pek fazla iş yoktu. Ona binbaşı Tahsin'le Yusuf Akçura Bey yardım ediyorlardı. Ben, boş vakitlerimde, onlara da yardım etmeyi vaad ettim. Bu sayede ordunun en cesur ve kabiliyetli zabitlerinden biri olan Binbaşı Muharrem'i tanıdım. Anlaşılan, Miralay Arif'in on birinci fırkasında çalışmıştı. Miralay Arif'in fırkası lağvolunmuş, fakat kendisi Mustafa Kemal Paşanın eski arkadaşı olduğu için askerî kabineye alınmıştı. Miralay Arif'i çok içki içiyormuş diye tenkit ediyorlardı. Mustafa Kemal Paşa da bu tenkitte kendisine de bir ima olduğunu sezmiş. Her hâlde, fırkasından çekildikten sonra da bir kurmay olarak hizmeti çok büyük olmuştu.

Genç zabitlerden biri Miralay Arif hakkında fikrimi sorduğu zaman, akıllı bir adam göründüğünü söyledim ve benim yanımda, tenkit edilecek tek kelime bile söylememiş olduğunu anlattım.

O akşam yemekten sonra, Miralay Arif ile beraber Mustafa Kemal Paşanın odasında oturduk ve sabahın beşine kadar zabitler durmadan raporlarını getirdiler. Arada bir İsmet Paşa geliyor, yorgun bir hâlde, bir tahta sandalyenin üstünde uyuklaya kalıyordu. Mustafa Kemal Paşa daima askerî meseleler üzerinde duruyor, harita üstündeki kırmızılı mavili iğneleri oradan oraya götürerek askerî harekâtı tanzim ediyordu. Bu, bana çocukluğumuzda "Çaylak yavrumu kapamazsın ya!" oyununu hatırlattı. Bana Mustafa Kemal Paşa, yavrularını muhafaza eden bir tavuk, ve Papulos da Yunan tarafında bir çaylak gibi görünüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, topçu kuvvetini, muhimmatı ve asker azlığını düşünüyordu. Biz Yunanlılara karşı ancak üçte bir kuvetteydik. Bu Sakarya vadisinde, Türkler tarafından alınıp verilen yediden fazla küçük mevki vardı. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale'de on bir bin kişiyi bir hücumda nasıl yok etmiş olduğunu düşünerek o günlere hasret çekiyordu. Her akşam, Binbaşı Kemal yahut ben, kuvvetlerimizin listesini ona götürüyorduk. Mustafa Kemal Paşanın teferruat hakkındaki bilgisi beni hayrete sokmuştu. Bir gün, bir rakamın yanlış olduğunu derhal farketti. Bana bu rakamın Binbaşı Kemal tarafından verilmiş olduğunu söylediğim zaman, ona sordu. O da çok mert bir tavırla yanlışını itiraf etti.

Sakarya savaşında Refet Paşa'nın Milli müdafaanın başı sıfatıyla ne kadar mühim bir hizmette bulunmuş olduğunu anladım. Sakarya ordusuna cephane, mühimmat ve insan göndermek için, memleketin her tarafını arar tarardı. Gerçi, Sakarya savaşının başında yirmi beş bin tüfenk ve insan var idiyse de, bunlardan on altı bin kişiyi kaybetmiştik. Hâlbuki, savaşın sonunda kuvvetimiz kırk bine çıkmıştı. Erkân-ı Harbiyenin başında olan Fevzi Paşa da, ordunun zaferini, insan ve mühimmat bakımından Refet Paşaya borçlu olduğumuzu söylerdi. Fakat, Refet Paşanın kendisi, bütün bu zaferin köylü kadınların marifeti olduğunu, yayan yürüyerek orduya yardım ettiklerini söylerdi.

Mustafa Kemal Paşa yemeklerden sonra, muhtelif konular üzerinde konuşurdu. Bazen, yenilirsek, Sivas'a çekileceğimizi söylerdi. Fakat, bunu nadiren söylediği zaman, Miralay Arif daima bu memlekette hayatın kıymeti olmadığını, ölüme gönderecek sayıda insan bulunduğunu söylerdi. Miralay Arif, hayatını tamamen orduda geçirmişti. Nadiren konuşurdu. Konuştuğu zaman da, ya Almanya'daki günlerinden bahseder, ya savaş meselelerine temas eder, gayet realistçe konuşurdu. İnsan tarafını, ihtiyar hizmetçisi Ayşe Hanımdan ve boz ayısından bahsettiği

zaman hissederdiniz. Bu ayıyı Pazarcık ormanlarında yavru iken bulmuş ve yanına alınıştı. Dişlerini çıkartmış, onunla daima güreş edermiş. Aylarca bu ayı güreşinden mahrum olmak ona güç geliyordu. Bu ayıyı yenecek kimse olmadığını söylerdi. Ayının Ayşe Hanımla güreş edip etmediğini sorduğum zaman, Boz Oğlan'ın bu kadına karşı bir evlât gibi davrandığını anlatırdı. Boz Oğlan'ı Mustafa Kemâl Paşanın bahçesinde bir kaç ay sonra gördüm. En çok sevdiği armuttu. Koskocaman ve korkunç bir mahlûktu. Uzattığım armudu alıp yedi, fakat benimle güreş etmeye kalkmadı.

25 Ağustosta savaş başladı. İlk günleri, Yunanlılar yer kazanıyordu. Ufak tepeleri birer birer ele geçiriyorlardı. Bu tepeler askerî bakımdan çok önemli idiler. Mustafa Kemal Paşa onların Çal tepesini işgal edinceye kadar korkulacak bir şey olmadığını, fakat Haymana'ya girerlerse, bizim de kapana tutulacağımızı söyledi.

Ben, Yusuf Akçura ve Binbaşı Ali Bey'le karargâhtan Alagöz tepesine çıkarak savaşı seyrettik. Yunan uçakları uçuşup duruyorlardı. Binbaşı Ali bizim yerimizi keşfetmiş olmalarından endişe ediyordu. Bu aralık, Mustafa Kemal Paşa, Refet ve İsmet Paşalar karargâhta toplanmışlardı.

Alagöz tepesinden aşağı doğru inen sonsuz vadiler ve toprak yığınları, kırmızı mavi renklere boyanmış gibiydiler. Çal tepesi bunların üstünde bir dev gibi yükseliyordu.

Fevzi Paşaya, Mustafa Kemal Paşanın evinin önünde rastladım. Beraber yürüdük ve konuştuk. O, kaymakam Salih ile beraber en ön saftaydı. Onda zaferimize karşı o kadar büyük bir emniyet vardı ki, bu, insana ümit veriyordu.

Bir hafta geçmeden Çal tepesi düştü. Korkunç bir sükût. Mustafa Kemal Paşa söğüyor, aşağı yukarı dolaşıyor ve geri çekilme emri verip vermemekte tereddüt ediyordu. Bir zabit odaya girerek:

"Fevzi Paşa sizi telefonda arıyor, efendim" dedi.

Gece yarısından sonra, saat tam ikiydi. Bana orası o gece bir tiyatro sahnesi gibi gelir. Mustafa Kemal Paşa, karşıki odada telefon ediyor, ben de kapıya dayanmış, dinliyordum. Sofa, ayakta dim dik turan zabitlerle doluydu. Herkes bekliyordu.

"Mustafa Kemal konuşuyor. Siz misiniz paşa hazretleri? Ne? Vaziyet lehimizde mi dediniz? Doğru anladım mı? Haymana hemen hemen işgal edilmiştir. Ne? Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş, ric'at mı edecekler?"

Orada duranların yüzleri ışıldıyor. Ondan sonra Mustafa Kemal Paşa geldi. Yunanlılar daha ileri gitmeden önlerine göndereceği kuvveti temin için plân yapmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın gözleri o gece Dante'nin cehenneminde yananların gözleri gibi, anlatalamayacak kadar acı içindeydi.

"Dinleniniz paşam, yatınız!" dedim.

"Hayır, haydi bir kahve daha içelim" diyerek, kendisine hizmet eden Ali çavuşa seslendi. Eğer bazen tesadüfî bir hareket bir milletin kaderini değiştirebilirse, işte Fevzi Paşanın telefonu böyle bir tesadüf oldu.

Fevzi Paşanın hakkı vardı. Ertesi gün Yunanlılar Haymana'ya hücum edemeyecek kadar yorgundular. Oradaki gedik bizim tarafımızdan kapatılmıştı. Dördüncü fırka kumandanı Kemâlettin Sami Paşa üç Yunan fırkasıyla döğüşüyordu. Türk fırkası bin beş yüz, Yunan fırkasının her biri üç biner kişilikti. Âdeta Kemalettin Sami'nin fırkası karşısındakinin hareketine mâni olmak isteyen bir dirsek gibi görünüyordu. Gece yarısı, Mustafa Kemal Paşaya telefon ederek, acı acı cephane istedi. Bütün bu aralık, Fevzi Paşa Yunanlıların çekileceklerinde ısrar ediyordu. Bir sürü münakaşa oldu.

İkinci şubenin işi önem kazanmıştı. Ben de o şubeye bağlandım. Bizim tarafımızdan süvari kuvvetlerinin hücum birlikleri büyük bir rol oynadılar. Yunan nakliyatını durduruyor, mü-

himmat depolarına hücum ediyor, tren yollarını bozuyorlardı. Vaktiyle Ethem'in yanından ayrılmış, fakat orduya katılmamış olanlar da artık şimdi bir çete savaşına başlamışlardı. Yunan esirlerinden aldığımız bilgiye göre, orduları üçte birini kaybetmişti. Genç bir Yunan esiri bana dedi ki:

"Bize her tepeye hücumda, arkasında Ankara var diyorlardı. On altı gün geçti Ankara görünmedi. Türklerin eline geçersek bizi öldüreceklerini söylüyorlardı. Durmadan da makineli tüfeklerle bizi ileri sürüyorlardı."

Her hâlde Anadolu beyabanı korkunç sessizliğiyle Yunanlıların mizacına uymuyordu. Bununla beraber, Sakarya'da iyi döğüştüler. Ordularının bir kısmı yerli Hristiyanlardan, yani Türk tebalarından teşekkül etmişti. Bunlar döğüşüyorlardı, çünkü tutulurlarsa vurulacaklarından emindiler. Biz teslim olanları vurmayacağımızı ilân etseydik, Yunan ordusunun yarısını bizim tarafa çekecektik. Yerli Hristiyan köyleri de çok feci durumdaydılar. Yunanlılar köyleri yakıyor, hayvanları alıyor ve İzmir'e gönderiyordu. Artık Yunan ric'atı ciddî bir şekil alıyordu.

Yunanlıların yirmi bir uçağı vardı. Bizim bir uçağımız vardı, onun da benzini eksik, makinesi bozuktu. O günlerdeki Türk havacılarının cesaretinin derecesini anlatacak kudrette değilim. Onların sadece getirdikleri haber değil, Yunan uçaklarına ve nakliyat kollarına yaptıkları hücumlar da son derece mühimdi. Bunların arasında, dünyanın muhayyilesini şaşırtacak olan bir tanesi Yüzbaşı Fazıl idi. Bir havacıyla, Fazıl'a ne gönderelim diye sorduğum zaman: "*Tan* gazetesini yollayın, Fazıl yalnız onu istiyor" demişti. Fazıl'a *Tan* gazetesini yolladık.

Eğer Türk savaşçıları içinde Fazıl'a insan üstü sıfatı vermek gerekirse, sıhhat şubesinin baş müfettişi Dr. Murat'a da bir insan mucizesi demek lâzım gelir. O yokluk içinde hastahane-

ler, ambülanslar yaratıyor, yaralıları öküz arabalarında taşıtıyordu. Bu vahşet-âbâdda esen soğuk rüzgârda kollan başları sarılı bir sürü askerin yattığını görürdünüz. Dr. Murat at üstünde dolaşırdı. Herhangi bir memlekette mevki yapabilecek bir doktordu. Çok zaman ateş altında yaraları sarar, hastaları taşıtırdı. Bizim Yunanca mütercimimiz bir Türktü. Her gün Yunanlıların "Risos Pasttis" adlı günlük gazetelerinden tercümeler yapardı. Her hâlde Atina'da bu Anadolu savaşının insan hayatına karşı bir kıtal olduğunu anlayanlar vardı.

Eylülün dokuzuncu sabahı, garnizon kumandanını evimin kapısında buldum. Bana yalnız iki battaniye ile atımı götürebileceğimi, Dr. Murat, Mallı İstasyonuna giderken onunla beraber gidebileceğimi söyledi. Bu, bir emirdi. O gün muhitteki sevinç, kötü günlerdeki yeis kadar sessizlik ve sükûn içinde kendini ifade ediyordu. Karargâh, Polatlı'nın on mil ötesine kadar gitti. Mallı'da trene bindiğim zaman, ilk defa hava kumandanı meşhur Fazıl'ı gördüm. Bir kurşunî köpekle kompartımanda, karşımda oturuyordu. Geniş yüzlü, mahzun ve iyi bakışlı gözleri olan bir adamdı. Bu gözler, muhitinin ötesinde bir şeylere bakıyor gibiydi.

Mutfak takımlarını götürememiştik. O sabah sade bir fincan çay içmiş olduğum için, trende açlıktan kıvranıyordum. Bu açlığı gidermek için çıkıp dolaşırken (trenin kapısında Ali çavuşu gördüm: "Bana biraz ekmek ver" dedim. Kompartımanın kapısına battaniyelerimden birisini asmıştım. Öteki battaniye hem yastık, hem örtü vazifesini görüyordu. Sabaha kadar titredim. Ertesi gün, ilk Türk taarruzu olacaktı. Önce, üç paşa arabayla geçtiler. Bizler de, kırk kişi kadar, beyaz, kara ve doru atların üstünde onları takip ettik. Tabiî, benim doruyu geçebilecek at olmadığı için, o daima önde gidiyordu. Buğday tarlalarındaki olgun başaklar rüzgârda sallanıyordu. O gün askerlerin sırf sa-

vaştan dolayı duydukları heyecanın mahiyetini sezer gibi oldum. Bir Tatar köyünün önüne gelince attan indik. Bir tepeyi tırmandık. Dar bir boğazda elli üçüncü fırka vardı. Bu, üçüncü kolordunun bir parçasıydı. On beşinci ve yirmi üçüncü fırkalar hücuma geçmişlerdi. Hepsi dev anlar gibi vızıldıyan Yunan uçaklarının altında. Bu tepenin önünde geniş bir vadi, etrafında Polatlı ve Katırlı bulunuyordu. Hava toz ve duman içinde. Zabitlerden biri:

"Bu manzara gece çok güzeldir" diyor.

Biz ilerlerken, Ali çavuş yanıma geliyor ve diyor ki:

"Sol üzengiye ayağını geçirmemişsin. Paşa gönderdi, düzelteyim diye."

Ali'nin öbür tarafındaki bir siperde Mustafa Kemal Paşanın gülerek bize baktığını gördüm. Seslendi:

"Gelin, hanımefendi, harp ediyoruz."

Yüzü, en çok sevdiği oyunu oynayan bir çocuk gibi, gülüyordu. Bana üçüncü kolordu kumandanı Kâzım Paşayı takdim etti. Arkasında bir kürk, elinde bir telefon, karşıdaki tepelerle konuşan bir adam. Mustafa Kemal Paşa:

"Duatepe'ye hücum ediyoruz" dedi.

Ondan sonra, öteki siperleri de dolaştım. Top ve makinelitüfek sesleri hiç ara vermiyor. Elimdeki dürbünle savaş oyununu seyrediyorum. Bunun neticesinin hastahanelerde ne şekil aldığını unutmuş gibiydim. Evet, insanlar birbirine giriyor. Nihayet süngü savaşları. Âdeta kocaman karıncaların yuvaları etrafında kavga etmeleri gibiydi. Yanımdaki:

"Şu sivri ehrama benzeyen tepeyi görüyor musunuz? O Karadağ'dır. Onun arkasından bakarsanız, Yunan ric'atını görürsünüz" dedi.

Baktım. Güneşli göğün altında, siyah bir toz bulutu arasında kapkara bir insan sürüsü gidiyor. Dedi ki:

"Yunanlılar cesaretli döğüşüyorlar. Kuvvetlerinin çekilişini kapatmak için topçuları kendilerini feda ediyor."

İşte, Papulos'ın askerî görüşü, bu ilk çekilmeden sonra savaşı bir yıl daha sürdürdü. Askerî bakımdan mükemmel bir şey. Ama, insanlık bakımından, bir yıl önce bitmesi iki taraf için de daha iyi olurdu.

Savaş o gün saat dörde kadar sürdü. Yirmi üçüncü fırka Duatepe'nin arkasından Çekirdekler'e girmişti. Bunu söyleyen Binbaşı Muharrem on beşinci fırkaya bunu haber vermek için, onbaşıyı da beraber götürmesi gerektiği zaman, bir çocuğa mükâfat vaad ediyormuş gibiydi.

Yeni karargâha geldiğimiz zaman, Miralay Asım beni on başı yapmış ve bana bir nevi uğur alâmeti gibi muamele etmişti.

Binbaşı Muharrem dedi ki:

"Şimdi insanların top ateşi ile öldüğü yere gidiyoruz." Bunu söyledikten sonra, arabaya binerek epeyce gittik. Bana Duatepe'de dumanlar arasında savaşan insanları elimle tutacakmışım gibi geliyordu. Orada bir şey parladı, bir ses: "Ateş" diye gürledi ve parlak bir madde uçup gitti. Duman ve gürültü. Nihayet, kendi topçu kısmımıza gelmiştik. Yine demir gibi bir ses bize sert bir eda ile emir verdi:

"Yüzükoyun yürüyün!"

Binbaşı Muharrem: "Mevkilerinin Yunanlılar tarafından keşfedildiğini istemiyorlar" dedi. Yüzükoyun yürümek bana gülünç geldi.

"İşte kumandanım sipere geldik" diye yanımda bir ses fısıldayınca, siperden bir dev kolu gibi bir kol uzandı, beni yakalayarak aşağıya çekti. Bu, Şükrü Naili Paşanın koluydu. Bu adam gayet uzun boylu, sarışın ve çocuk gibi mavi gözlüydü. Yüzü toz toprak içinde. Beni siperdeki dürbününün başına oturtarak:

"Şimdi onbaşı buradan Yunanlılara ateş edeceksin!" dedi.

Beni mazur görmesini rica ettim. O, kendisi ateş meselesini temin ederken, biz siperden sürünerek çıktık.

Şükrü Naili Bey, eski Cermenlerin devrine yaraşır bir insandı. Miralay Ârif, onun icabında süngü ile dövüşecek kabiliyette bir insan olduğunu söylerdi. Yedi fırka kumandanı Sakarya'da şehit olmuştu. Şükrü Naili'nin şehit olmaması için (sekizinci olmaması için) içimden dua ettim.

Duatepe alınmıştı. Üstünde bir tek Türk askerinin, güneşin altında, ayakta durduğunu gördüm.

Saat dokuzda karargâha döndük. Geçtiğimiz vadi, havasına mürekkep sürülmüş gibi kararmıştı. Şurada burada nakliyeciler, ateş yakmış oturuyorlardı. Onların arasından, atlarımızın nal sesleri vadide akisler yaparak, geçtik.

Bizim hücum bir hafta kadar devam etti. Karadağ'a elli yedinci fırka hücum etti. Bunlara bakarken, insan kalabalıklarının birbirlerini öldürdüklerini görüyordum. 1200 kişiden müteşekkil olan elli yedinci fırkanın yedi yüzü şehit olmuştu. Ben, kendi kendime içimden, bu cehennem sahnesiyle ilgilenmemi tenkit ediyordum. Miralay Kâzım'ın çadırına geldiğimiz zaman, bize yer gösterdi. Kumandanın bir saman yığınından ibaret olan yatağının üstünde oturduk. Mustafa Kemal Paşanın gelmesini bekledik. Ondan sonra da, at üstünde, onu arabasında takip ettik.

Yunanlılar Sakarya'nın doğu tarafını aceleyle terk ediyorlardı. Biz de artık Polatlı'ya gidebilirdik. Eylülün on üçünde Mustafa Kemal Paşa ile öğle yemeği yerken, Malta'dan henüz dönmüş olan Fethi Beyi orada bulduk. Miralay Ârif de oradaydı. Mustafa Kemal Paşa, bir çocuk gibi memnun görünüyordu. Elini Miralay Ârif'e uzatarak, el falına bakmasını söyledi. Miralay Ârif:

"Bak, parmaklarının arasından ışık sızıyor. Hiç içini saklamıyorsun." dedi.

Mustafa Kemal Paşa gülerek:

Miralay Ârif, benim avucuma da bakınca, bir dost gülümsemesiyle, benim hem içini saklayan, hem kuvvetli bir insan olduğumu söyledi ve geleceğim hakkında parlak sözler ekledi.

Şimdi, düşünüyorum. Acaba, kendi avucuna bakarak korkunç istikbalinin ne olacağını görmüş müydü?

Bir zaman için, Polatlı'da, istasyonda kalmaya mecbur olduk. Kasabadaki evlerin oturulacak hâle sokulmasını bekliyorduk. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gitmişti. Sakarya kumandanları bir bir gelerek İsmet Paşayı tebrik ediyorlardı. Gayet vakur ve sakin olmalarına rağmen, bir küçük çocuğun kendinden kuvvetlileri yendiği zamanki vaziyette olduklarını hissediyordum. Ben vagonun merdiven basamağında oturarak, Polatlı'nın kırmızı damlı evlerinden yükselen toz bulutlarına bakıyordum. O aralık, bir Türk çavuşu bir küçük grup Yunan esiri getirdi. Onlar da oraya çömeldiler. Aralarında, her hâlde on sekizinden fazla olmayan, mahzun yüzlü bir genç vardı. Onu yanıma çağırdım. Memnun göründü. Ben, insanların hür doğduğuna inandığım için düşman esirleri görmekten de müteessir oldum. Bana kendi memleketini anlattı. Annesi, altı kızkardeşi varmış. İsimlerini bir bir söyledi ve aynı zamanda hükümetlerinin bu vahşi savaşa kendilerini sürüklemesinden ne kadar üzgün olduğunu anlattı. Her hâlde, bu çocuk, o günlerin Yunan vatanseverlerinden değildi. Alelâde bir insan evlâdıydı. Çünkü, Yunan vatanseverliği çok çirkin ve insanî olmayan şeyler yaptırıyordu. Bu genç, megaloidea'yı anlamıyordu. Bu mefküreye, binlerce yıl önce Yunanlıların olan Anadolu'yu almayı ve içinde yerleşmiş Türkleri, çocukları, evleri malları mülkleriyle yok etmeyi öğütlüyordu. Öldürmek, zaptetmek, taarruz etmek, işte megaloideanın o günkü ifadesi. Delikanlı yanımdan ayrılırken "Adioses Kiria" dedi. Çocuk sahibi bir kadının ona yakınlık göstermesi, onu avutmuştu.

O akşam, geç vakit, Yusuf Akçura ile Dr. Murat beni görmeye geldiler. İkisi de Karadağ'ın tepesine çıkmışlar, savaşın en şiddetli olduğu yeri tetkik etmişlerdi. Dr. Murat dedi ki:

"Allah bizi oraya yolladı. Orada üç yaralı Türk askeri bulduk. Bir Yunan doktoru yaralarını sarmış, onlara ekmek, su bırakmış."

Yusuf Akçura'nın anlattığı belki daha da dikkate değer. Biri Türk, biri Yunan askerinin birbirlerine sarılmış olduklarını görmüş. Acaba birbirlerini boğazladıktan sonra, insanların kardeş olduğunu mu hissetmişlerdi? Yoksa, aralarında artık hiç bir siper kalmayan ve ölüme giden iki insan gibi birbirlerine mi sarılmışlardı?

Polatlı'ya yerleşir yerleşmez, Yunanlıların Sakarya köylerindeki vahşi hareketleri hakkında çok çirkin haberler aldık. Tamamen hayvanlar gibi hareket etmişlerdi. Polatlı'ya yerleştiğimizin üçüncü günü, İsmet Paşaya raporumu götürdüğüm zaman, onu bir Tatarın evinin balkonunda buldum. Beni öğle yemeğine alıkoydu. Bana orada yeni bir vazife verdi. Mübalâğa ve yalan katmadan, Yunanlıların o bölgede yapmış oldukları zulümleri tetkike beni memur etti. Bu Tetkik-i Mezalim adı altında bir vazifeydi.

Burada işim hakkında bilgi vermeye başlamadan önce, dünyada "mücrim millet" olmadığını söylemek isterim. Aynı zamanda, barışa engel olan şeylerden birinin de, siyasî emeller için isteriye kaçan mübalâğalı yazılardır. Böyle bir hareket, gençliğe kötü duygular veriyor, babaların yaptığından evlâtları mes'ul gösteriyor. Bunun neticesi, ya patolojik bir öç alma duygusuna, ya da karşı tarafta geçmişten mes'ul olmayanlarda bir çeşit utanma duygusu uyandırıyor. Siyaset kumarcıları bu duygulardan faydalanarak, daima bir milleti ötekinin boğazını sıkmaya zorlarlar. Bundan dolayı, bu faciayı çok tarafsız ve sakin tetkik etmek istiyorum. Ne var ki, ben de, bunun bazı sahnelerinden çok müteessir oluyordum.

Başında bulunduğum Tetkik-i Mezalim şubesinde Yakup Kadri, Yusuf Akçura, bir mülâzım, bir de bir fotoğrafcı hizmete memur edilmişlerdi. Mülâzımla fotoğrafçı en uzak yerlere giderek resim çeker, bana, harap edilmiş köyler hakkında rapor verirlerdi. Bir kaç gün sonra, benim de tetkike şahsen katılmam gerektiğini hissettim. Çünkü, Yunanlıların bu köylerdeki hareketleri aklını kaçırmış insanların hareketleri gibiydi. Mülâzımdan ve gelenlerden işittiğime göre, Yunanlıların Anadolu kadınlarına muameleleri, bütün vahşet ölçüsünü aşmış gibiydi. O zaman benim şefim olan Binbaşı Tahsin Beye (aile babası ve çok ahlâk sahibi bir adamdı) Yunanlılar tarafından kirletilmiş kadınların isimlerini raporlara geçirmememizi teklif ettim. Kabul etti. Ne kadar zaman kül olmuş köy evlerinin harabeleri üzerinde oturarak itiraflar dinledim! Hiç bir katolik papazı, insanın içindeki ebedî ve vahşî hayvan hakkında bu kadar içten itiraflar dinlememiştir.

Polatlı civarındaki Üzümbeyli ve Çekirdekler, en fazla vahşete maruz kalmışlardı. Papulas erkân-ı harbiyesiyle beraber Üzümbeyli'de kuşatılmış ve büyük güçlükle kaçmıştı. Geride kalan Yunanlılar, bana verilen raporlara göre, o köyü ve civarını tamamen yakmışlardı. İnsan, pencereleri'n demir parmaklıklarında yanmış el parçaları görüyordu. Yirmi gün sonra, buradan köylülerin çoğu kaçmış olduğunu tahkik ettik. Çekirdekler'de bulunduklarını haber alınca, oraya gittim.

Duatepe'nin eteğinde, yirmi beş evli bu küçük köyden yalnız üç ev kalmıştı. Ötekileri yanmıştı. Yunanlılar, Duatepe'den çekilirken, tabi hayvan sürülerini götüremedikleri için, onları da öldürmüşlerdi. Her yerde yığın yığın hayvan leşine rastlıyordunuz. O karanlık günün kapattığı kül ve taş yığınları üzerinde bir sürü insan oturmuştu. Erkekler bir şey söylemiyor, kadınlar durmadan hareket ediyor ve çocuklar ağlıyordu. O gün Miralay Kenan ile Yakup Kadri benimle beraber gelmişlerdi. On-

lar da taş yığınlan üzerinde oturdular. Başı kirli bir mendile sarılı, ihtiyar, buruşuk yüzlü bir kadın, dişsiz ağzı açıkta, siyah gözleri ölüm azabı içinde, birer pençe gibi uzanan elleri ile omzumdan yakalamış bağırıyordu:

"Kocamı, benim Üzeyir'imi burada diri diri yaktılar!"

Köylüler, başları önlerinde, susuyorlardı. Sadece, bir ihtiyar adam bu sahneyi merakla ve başını sallayarak seyrediyordu. Ben, meseleyi bu ihtiyardan dinlemek istedim. Kadının pençesinden güç belâ omuzumu kurtararak:

"İnsanlan burada diri diri yaktılar mı?" diye sordum.

Sakin bir sesle:

"Öyle galiba" dedi.

Anlaşıldığına göre, Duatepe taarruzu başlamadan önce, Yunanlılar köylüleri götürmüş, angaryaya koşmuşlar. Giden adamlar hiç geri dönmemiş. Umumî Yunan çekilmesinde, erkekler döndükleri zaman, kadınlan evlerinin külleri üzerinde bulmuşlar. Çocukların bazıları açlıktan ölmüş, kadınların maruz olduğu muameleye gelince, ondan hiç bahsetmiyorlardı. Yerde dört çukurun içinde küller, küllerin arasında yanmış kemikler ve parça parça asker esvapları, bazen de üzerinde Türkçe yazılar bulunan yanmış kâğıt parçaları buluyorduk. İşte, Üzeyir'in karısı, kocasının burada yakılmış olduğunu söylüyordu.

Burası Sakarya'nın en çok fecaata uğramış olan köyüydü. Herkes derin bir keder içindeydi. Gelecek hakkında hiç bir düşündükleri yoktu. Öteki köylerde rastladığım filozofça görüşe burada rastlamadım. Bu köyün çoğunun Rumeli muhaciri olduklarını dillerinden anladım. Türk ordusu, Sakarya'da o kadar yorulmuştu ki, Yunan ordusunu Bolvadin'den öteye sürecek mecali kalmamıştı. Eylülün yirmisinde, Sivri Hisar'ın elimize düşmesini bekliyorduk. Üç gün için, raporları bastırmak üzere Ankara'ya gittim. Dönüşte Yoldaşı beraberimde getirdim. Henüz, gayemize ulaşamamıştık. Ulaşıncaya kadar da, ne kadar can kaybı olacağını kestirmek mümkün değildi.

ÜSKÜDAR'DA OTURDUĞUMUZ EVE DAİR

Birinci Selimiye'de İbrahim Paşa Konağı'nın ya selâmlık yahut harem tarafıdır. Arkası Karacaahmet mezarlığı ile karşı karşıya, yüzü ve yanı İstanbul'un gökte yükselen binlerce minaresine bakar. Yarısında sahipleri oturur, fakat bizim taraf da Beşiktaş'taki evimiz kadar büyük. Yanında ve arkasında, özellikle gül ağaçları bol, bakımsız fakat geniş bir bahçesi vardır. Mahalle zamanla kararmış, yıkılmaya yüz tutmuş kocaman ahşap konaklar ve evlerle dolu idi. Anlaşılan sahipleri vaktiyle sadrazam, nazır her hâlde daha çok eski devrin ileri gelenleri imişler. O ev artık yanmıştır. Fakat oradan geçerken eski bir ahbaba bakar gibi gözlerim hep oraya dalar. Gül ağaçlarından başka bir hayli gölgelik büyük ağaçları da vardı. Özellikle Mahmure Ablanın ta tepesine tırmandığı, gözlerimi çevirdiğim zaman başımı döndüren, dalları göğe yapışmış gibi duran bir ceviz ağacı da vardı.

Taşınır taşınmaz Selimiye Camii imamını bize hoca olarak tuttular. Babam da ailesiyle yazı bizimle beraber geçirmeye geldi. Şimdi Nilüfer'den sonra Nigâr adlı küçük bir kız kardeş daha belirmişti. Havva Hanım Nilüfer'e baktığı ve onu erken yatırdığı için, artık onun odasına pek gidemiyordum. Selâmlıktaki ikinci erkek, daha önce adı geçen, Süleyman Ağa idi. Fakat büyükbabadan çok fazla bir efendi tavrı takındığı için haminne ondan pek memnun değildi. Bununla beraber ben onu, daha doğrusu bütün lalaları, halayık ve hizmetçilere tercih ederdim. Özellikle Doğu Anadolu'yla ilgili yerli masalları veya kişisel serüvenlerini anlattığı zaman ağzım açık kalırdı. Mahmure Abla Süleyman Ağa'nın üç karılı olduğunu nasılsa öğrenmiş, onunla alay eder dururdu. Süleyman Ağa karılarını pilâv pişirmekteki ustalıklarına göre tasnif ederdi. Derdi ki: "Birinci karı pilâvı kuru ve yağı eksik pişirirdi. Pilâv pişirmesini bilir diye övdükleri bir kadın daha aldım. Fakat o daha eli sıkı olduğu için pilâvı daha

kuru önüme sürüyor, yağı esirgiyordu. Kırk gün geçmeden bir üçüncüsünü aldım, bu da o kadar yağlı pişiriyordu ki, yağlar bıyıklarımdan sakallarımdan aşağı akıyordu. Bir daha artık evlenmedim."

Süleyman Ağadan sonra, lalamız Eğinli Ahmet Ağa geldi. Okur yazar, kurnaz, efendilerini parmağının üstünde çevirecek bir zekâsı vardı. Muhayyilemin gelişmesinde o başta gelen etkenlerden biridir. Her hâlde sosyal san'at yanımın gelişmesinde, o, büyük bir rol oynadı. Bana Türklerin halk edebiyatını açan odur. Bundan ötürüdür ki, daha fazla Batı metotlu bir eğitime ve yabancı dile önem verilen bir sınıfın yazarlarının herhangisinden daha fazla Türk edebiyatının ruhunu kavrayabildim. Yine aynı günlerde yanlış olarak, babam musikiye istidadım olduğunu sanmış ve Devlet Efendi isminde bir piyano öğretmeni tutmuştu. Bu yaşta piyanoya başlamak kolay bir iş değildi. İskemlenin üstüne benim için yüksek bir minder koylar, ellerimin vücuduma göre büyük olmasına rağmen, parmaklarım bir türlü oktav yapamazdı. Hem piyanoya hem de başka derslerime beni hep Saraylı Hanım Teyze çalıştırırdı. Fakat benim en çok sevdiğim şey, Ahmet Ağa ile Karacaahmet mezarlığı çevresinde ve Haydarpaşa'ya uzanan geniş çayırlıklarda dolaşmaktı. Ahmet Ağa tam üç yıl yanımızda kaldı. Daima, hikâyeler okurdu. Bunlardan birincisi beni çok çeken Battal Gazi hikâyesidir. Bir gün elinde kocaman siyah bir kitap gördüm, bana okumasını söyledim. O okurken ben kendimden geçiyor ve durmadan soru soruyordum. Eski yeniçerilerin kahramanlık hikâyelerini anlatan bu kitap, muhayyilemi âdeta tutuşturdu. Bana eski zamanın askerî destanlarını açtı. Bu kitapta beni büyüleyen yan belki kahramanlık yanından çok fazla olan doğulu hayali idi. Kitap Afrika Seyahatnamesi kadar uzundu. Hemen okumaya başladım ve altı ayda ancak bitirebildim. Onda sadece olaylar değil güç, ses ve renkler beni kendimden geçiriyordu. Hele Gazi'nin bir tek numarası, bir nice "küffarın" kulaklarını patlatıp canlarını ce-

henneme göndermesi, beni tir tir titretirdi. O kadar kuvvet ve korku örneği olan bu Gazi isminin, Bizans kadınlarını korkutması kadar tabiî bir şey olamazdı. Onun yanında, bu hikâyeye göre Peygamberimizin zamanından kalma üç yüz yaşında bir ihtiyar da vardı.

Bizans imparatorları tevekkeli prensesleri Kız Kulesi'ne saklamazlarmış. Fakat yine de Gazi onları bulur alırmış. Adı Heraklius olan bir Bizans imparatoru ile yaptığı bir savaşta, İmparatorun ordusu üç yüz bin, Gazi ile ihtiyarın ordusu da birkaç bin... Fakat anlaşılan sadece şiirleri ile öldürdüklerinin sayısı silâh ile öldürdüklerini aşıyor. Hele harbin gümbürtüsü, toz bulutları, tehlikeler, zaferler... Her hâlde bu hikâye yeniçeri atalarımızı, Ahmet Ağa ile beni büyülediği kadar büyülememiş olsa gerek.

Ondan sonra okuduğum, sarı kâğıtlı Acem basması Ebu Müslime'l-Horasanî'nin hikâyesidir. Manzumdu. Kitabın kahramanı, kuvvetlerini kaybetmiş olan Abbasîlerin tarafını tutuyordu. Emevîlerle dövüşüyordu. İnsan aklı almayacak kadar uzun ve kanlı bir savaş. Bu kitabın içinde, daha sonra okuduğum İspanya engizisyonunu hatırlatan sahneler de vardı. Bunu Battal Gazi'nin açık ve mert savaşları kadar beğenmemekle beraber, okurken âdeta tüylerim ürperdi. Fakat bu eser bana Asya'nın çok karışık ve sezilmesi zor olan yanlarını sezdirdi. Burada insan, birçok unutulmuş medeniyetlerin, İslâmın mert Arap dünyasına nasıl sızdıklarını, yıkılış tohumlarını nasıl ektiklerini, siyasî birliği nasıl bozduklarını sezebilirdi. Evet, İslâmlığın o olağanüstü demokrasisine, halkın seçtiği idealist ve büyük liderlerin yerine, nasıl Asya anlayışlı ve karışık bir sürü adam girdiğini insan görüyordu. Kişisel güvensizliğin, karşılıklı "gayz ve nefretin", bir veya öbür tarafını tutan zavallı kalabalığın başını nasıl yediğini, birbirini yok etmek için ne akla gelmez şeytanî "vasıtalar" kullandıklarını bu iptidaî eserlerde sezmemek elden gelmez.

Ebu Müslime'l-Horasanî eser olarak anlamasam bile, yüreğimi demir bir çember gibi sıkardı. O ünlü kahramanların kudret gösterilerindeki çirkin ve korkunç yanlarını bana sezdirirdi. Kendi kendime derdim ki: "Bu kanlı kavga ortalıkta sürerken küçük çocuklar ortalıkta ne yaparlar? Acaba sokağa çıkmaya cesaret edebilirler miydi? Acaba geceleri bu sahneler rüyalarına girer miydi?" Yıllar yılı sonra, bir gün Suriye'de Erkân-ı Harbiye Reisi Fuat Bey'le gezerken Arap çocuklarının kendini selâmladıklarını gördüm. Kendisi demişti ki: "Çocukların bu selâmı idaremizin yanlış bir yanını gösteriyor. Bizim varlığımızdan haberdar olmamaları lâzımdı. Bununla beraber ben bu hikâyeleri okurken sadece çocukları değil, şuuraltında halk tabakasını da düşünüyordum.

Ne Battal Gazi, ne de Ebu Müslime'l-Horasanî benim kahramanlarım arasında idi. Daha fazla hayatlarının yarattığı göz kamaştıran sahneler ve olaylar muhayyîlemi kamçılamıştı. Ruhumun kahramanı Hazreti Ali idi. Ahmet Ağa onun harplerine ait birçok hikâyeler okumuştu. Gerçi Hazreti Ali'nin hayatı da harplerle dolu idi, fakat onları okurken hiç bir defa acaba o devirde çocuklar ve halk ne duyardı diye düşünmedim. Aksine bana Hazreti Ali'nin başta olduğu savaşlarda ve yerde herkes kendini güven içinde duyar gibi gelirdi. Bilhassa Hazreti Ali'nin, insanları yiyen ejderhaları öldürmesi çok hoşuma giderdi. Hazreti Ali sadece savaş meydanı kahramanının karşısına çıkamadığı ilkel ve kollektif kafalardaki korku sembolünü yok eden bir manevî güç belirtiyordu. Ulusların kafasındaki ve halkın ruhundaki yerleri sürekli olan kahramanların arasında garip bir benzeyiş vardır. Siegfried'lar, St. George'lar gibi tarih alanında kişisel şan ve şöhretin değil, insanların manevî güven, huzur, sükûn ve rahatını elde etmek için karanlık ve korkuya karşı gelmiş "simalardır."

Bütün kahramanlığına, büyük savaşlardaki başarısına rağmen Hazreti Ali siyasî bakımdan hiç de başarı sağlamış bir kişi değildir. Her düşman onun kalbinin asaletinden, faziletinden yararlanırdı. Nihayet, düşmanlarına karşı mert ve insanî davranan, zayıfları koruyan biri olarak tarihe geçti. Napolyonlar, İskenderler sadece yazıda, Hazreti Ali ve Hazreti Ömer gibiler insanların kalbinde ve kafasında ideal bir örnek olarak kaldılar.

İbrahim Paşa konağında Mahmure Abla on bir yaşına bastı. Sokakta çarşafa sokmaya çalışıyorlardı. Fakat o herhangi bir çocuk gibi sokağa fırlar, oynardı. Ona, ilk görücü orada on ikisine basmadan geldi. Gerçi haminne onu o yaşta kocaya vermezdi. Fakat görücüleri de kapıdan çevirmeyi doğru bulmuyordu. Bu ilk görücüler geldiği zaman Mahmure Abla ceviz ağacının en yüksek dalında idi. Onu indirmek, görücüye çıkmaya razı etmek için, başta haminne olmak üzere, bütün ev halkı ağacın altında durdu, yalvardı.

Görücüye çıkabilecek esvabı olmadığı için, pek de ufak tefek olan üvey annemizin bir entarisini giydirdiler. O devirde görücüye çıkacak yaştaki kızlara ayrıca uzun eteklik usulü entariler hazırlanırdı.

Fikriyar'ın elinde kahve tepsisi, arkasında Mahmure Abla görücülerin odasına girdiler. Orta yere, saraylı hanım teyzenin yaldızlı bir sandalyesi konmuştu, temenna edip oraya oturdu. Hanımlar bir yandan kahvelerini içiyor, bir yandan ablayı inceliyor; aynı zamanda damadın mevkii ve fazileti hakkında bilgi veriyorlardı. Görücülerden biri kahve fincanını tepsiye kor koymaz görücüye çıkan kız ayağa kalkar temenna eder ve odadan çıkar giderdi. Kahve içmek süresinin kısalığı veya uzunluğu daima kızın beğenilmediğine veya beğenildiğine işaret ederdi.

Havva hanım bir gün bizi Haydarpaşa'daki Abdürrezzak tiyatrosuna götürdü. Türk tulûatçılığının en büyük yıldızı olan bu sanatçıyı, hatta tiyatroyu ömrümde ilk defa gördüm. Abdürrezzak, Avrupa'nın açık hava tiyatrolarına karşılık olan Orta

oyunu, yani yerli sahnenin ürünü idi. Bunlar memleketin çeşitli sınıf, ulus ve fertlerine, sosyal rezaletlere, siyasî aksaklıklara dair açık ve dokunaklı taşlamalara ve eleştirilere dayanırdı. Ona paralel olarak Manakyan tiyatrosu da hep çeviri veya adapte piyesler veren tiyatromuzdaki batılılaşmamızın bir başlangıcı sayılabilirdi. Bugünkü Türk sahnesinin de ilk basamağı odur.

Abdürrezzak gibi tulûatçılar ve az çok orta oyunu geleneğini sürdürenler artık açık havadan, o günün kapalı salaş tiyatrosuna geçmişlerdi. Tiyatro, hıncahınç dolu idi. Kadınlar kafesler arkasından seyrediyorlardı. Halk arasında, şerbetçiler, sucular, fındıkçı ve fıstıkçılar durmaksızın dolaşıyor ve yerler süprüntü içinde, fakat halkın oyuna karşı ilgisini hiç bir şey eksiltmiyordu.

Abdürrezzak bir alkış tufanı ile karşılandı. Orta yaşlı, yuvarlak kumral sakallı, gözleri sonradan Avrupa'da gördüğüm bütün büyük komediyenlerin gözlerine benziyordu. Bu gözler bana konuşuyor gibi geldi. Gülüyordu, alay ediyordu, fakat aynı zamanda içlerinde derin bir hüzün vardı. Bir duygudan öteki duyguya akarsu gibi geçiyorlar, huzurlarının halkta uyandırdığı neşe ve hayranlık ancak gerçek bir sanatçının anlatılamayan bir özelliğini anlatıyordu.

Halkın ona karşı beslediği sevgi ve hayranlık sonraları Abdülhamit'in kuşkusunu çekmiş, onu halktan uzaklaştırmak için saraya almıştı. 1908 devrimine kadar sahneden çekildi. Gerçek despotlar, siyasî olsun olmasın her vakit her çeşit ünden ürkerler.

Neron'un tiyatro oynamaya özenmesi sırf bu kudret ve ünün her yönünü elinde tutmak hırsından ileri gelmişti. Babam bizi o günlerde bir de cambazhaneye götürdü. Bilhassa bir kızın at üstündeki gösterileri beni o kadar sardı ki, uzun süre içimde cambaz olmak hevesini yenemedim.

Selimiye'de o günlerde mezarlıklar arasında dolaşırken, beyaz sakallı, düşük kıyafetli bir adam gördüm. Ve ondan sonra ne zaman mezarlığın önünden geçsem onun gölgesini mezarlar arasında görüyordum. Niçin dolaştığını çok merak ediyordum. Bir gün, sokakta haminne ile yürürken, onunla karşılaştık. Haminne onun yanına doğru gitti, hatırını sordu. Sonra bana onun hayatı hakkında verdiği bilgi içimde büyük bir etki yaptı. Sakalının aklığına rağmen meğer kırk yaşından pek fazla değilmiş. On beş yıl önce karısı ölmüş. Bütün bir yıl karısının mezarını açıp karısını görmek için mezarlıktan ayrılmak istememiş. Sonunda mezarı açmış, sevgilisinin yarı çürümüş cesedi aklını başına getirmiş, fakat yine de mezarlıktan uzaklaşmamış. İşte yarı unutulmuş ve çökmüş bir mezarlık içinde, onun karısının mezarı başında, her gece bir fener yanar ve daima üstünde çiçekler görürdüm.

Selimiye'de karşımızda Yaver Paşa konağı denilen eski bir ahşap konak vardı. Büyük bir bahçe içinde idi. Her katında ailenin ayrı ayrı kişileri otururdu galiba. Tabi mahalleye yeni gelenlere bir safa geldin ziyareti yapılırdı. Bu konakta oturanlardan bir doktorun Lütfiye Hanım adlı genç bir karısı vardı. Haminne karşılık olarak onun ziyaretine giderken beni de götürdü. Büyük sofanın kalın perdesini kaldırarak büyük bir odaya girdik. Lütfiyé Hanımı ilk defa görüyordum. Gebeliği ilerlemiş, yatakta yatıyordu. Yüzünü görür görmez birdenbire yatağına sıçradım, koynuna girdim, boynuna sarıldım. Haminne ağlamaya başladı. "Kusura bakma kızım annesine benzetti." dedi. Evet aynı soluk ve çökük yanaklar, uzun kirpiklerin arasından dünyanın ötesine bakar gibi duran, rengini bile hatırlayamadığım aynı derin ve iri gözler... Lütfiye Hanım'ın karnındaki çocuk Ruşen Eşref'ti.

Ahmet HAŞİM (1885-1933)

Frankfurt Seyehatnamesi'den

BÜYÜK BİR AVRUPA ŞEHRİ

Hayatında büyük bir Avrupa şehri gören bir adam kendini, sonradan göreceği bütün büyük Avrupa şehirlerini evvelden görmüş addedebilir: Bu şehirler o kadar biri birinin eşidir.

Frankfurt ehemmiyetsiz bir yer zannedilmesin. Eskiden Alman kayzerlerinin taç giyme merasimi burada yapılırdı: meşhur Heidelberg darülfünunu onun manevî çemberi içindedir: Wiesbaden, Hambourg. Nauheim gibi eski Rus prensleriyle İngiliz milyonerlerinin toplandığı en şık Avrupa kaplıcaları, hudutsuz parkları, zengin gazinoları, hayal dolu gölleri, siyah ve beyaz kuğuları, heykelleri ve fıskıyeleriyle, hep onun etrafındadır. Hele, nüfusunun onda iki nispetinde Yahudi olduğunu söylemek, bu şehrin iş itibariyle de ne büyük bir faaliyet merkezi bulunduğunu anlatmaya kâfidir. Yahudiler büyük kuşlar gibidir: Onların havada şu veya bu istikamette uçuşu, yerde, büyük hayat cereyanlarının ne tarafa aktığını gösterir. Frankfurt'un eski, büyük refahından şimdi, sefalete düşmekte olduğunu, Yahudilerin artık şimale hicret etmekte olduklarından anlıyoruz.

Gece karanlığında içine girdiğimiz bu büyük Avrupa şehrini ikinci sabah, binaları, caddeleri, mağazaları ve kalabalığıyla görünce, kendimde en ufak hayrete benzer bir şey duymadım. Zira karşımdaki o büyük hayat cezr ü meddinin ismi Frankfurt olduğu gibi, pekâlâ Paris, Londra, Viyana veya Budapeşte de olabilirdi.

Garabete düşmeden iddia edilebilir ki, büyük bir "action" medeniyeti olan Avrupa medeniyeti çerçevesinde şeklin fikirden fazla ehemmiyeti vardır. Kafası ne olursa olsun, bir insanın Avrupalı unvanına hak kazanmak için muhakkak sırtında bir ceketi, ayağında bir pantolonu ve başında şu veya bu biçimde bir şapkası olmak lâzım. Bu hazin ve renksiz kıyafet, medeniyetin üniformasıdır.

Ganj suyu dolu bakraçları ve mukaddes keçileri ortasında, beyaz kefenine sarılıp bağdaş kurarak Londra'ya seyahat eden Gandi Hazretlerinin ağzından çıkacak sözler dinlenmeden o acayip kılığının Avrupa matbuatında nasıl müthiş bir skandal yaptığını hepimiz hatırlarız.

Büyük Avrupa şehirlerinin bu şekil yeknesaklığına inzimam eden diğer bir tatsızlığı da, artık hayali heyecana getirecek hiçbir "sırr"ı ihtiva etmemelerinden ileri geliyor: Bu şehirlerin hayatını yer altından ve havadan tanzim eden müthiş makine ve elektrik mucizeleri, şimdi mektep kitaplarında çocuklara öğretilen birtakım basit şeylere istinat ediyor. Bunları bilmek, seyahatin mükâfatı olan hayreti ortadan kaldırıyor.

Karşımda sanki yüz seneden beri tanıdığım, fakat sekiz saatten beri misafiri olduğum Frankfurt'a bakarak eski altın şehirleri, o hayal sislerinde yarın görünen Kartaca'yı, Sidon'u, Babil'i, Ninova'yı düşünüyorum.

Yedi seyyareye göre yedi renge boyanan tepelerinde görünmez müneccimlerin, anlaşılmaz hesaplar yaptığı geniş merdivenli kuleler... granit ve altın sütunlu yaklaşılmaz mabetler... bunların tehlikeli karanlığında düşünen ilâhlar... ve bu yabancı ilâhların tüyler ürpertici sırıtkan kırmızı çehreleri...

Gerçi bu eski şehirlerde Frankfurt'un palaslarındaki rahatı ve lokantalarındaki zengin listeleri bulamazdım, fakat o cellât şehirlerinde, uzaktan gelen yabancı için, ne kuvvetli hayretler ve ne keskin ürpermeler vardı!

CADDELER

Sabah kahvaltısından sonra otelimden çıktım. Bana şimdilik her şeyi kapalı olan Frankfurt caddelerinde gelişi güzel dolaşıyorum.

Seyyahın yabancı kaldırımlar üzerinde göze çarpan bir acayip hâli var: Gözleri etraftaki lzahatsız eşyayı kavramak için yataklarından lüzumundan fazla fırlamışlardır; kulakları ise, işittiklerinin manasını seçebilmek mezbuhane gayretiyle sersemleşmiş başının iki yanında asabî yapraklar gibi dikilmişlerdir. Victor Hugo'nun İstanbul'u gören meşhur patlak gözlü adamı bir karikatür değil, seyyahın daima doğru kalacak olan bir portresidir. Frankfurt caddelerinde, kabarık dikkatlerimle, kendimi bu karikatüre dönmüş hissediyorum.

Etrafıma bakınıyorum:

Hayalimizde bile görmediğimiz kadar geniş, hendesî, temiz, pergel ve zevkin müşterek eseri, nihayetsiz caddeler. Bu caddeler o kadar mükemmel şeyler ki, bunları "gördüm" diye ayrıca not etmeyi kendimce lüzumsuz bir iş addetmiyorum.

Büyük ve zengin camekânları, henüz elifini bilmediğimiz bir göz avlama sanatının zalim incelikleriyle düzeltilmiş mağazalar... Sabahın pembe aydınlığında parıl parıl yanan kocaman billûr camların arkasında adî bir meyve, çiy bir biftek, bir cep defteri, bir halı, bir stilo, firuzeden bir bilezik veya pırlanta bir gerdanlığın korkunç cazibesiyle gözü çekiyor. Caddelerin sağında ve solunda tıpkı ikinci Frederik'in meşhur piyadeleri gibi sert, bir hizada dizilmiş ve mağrur cepheleri baştan başa ticarî

altın yazılarla kaplanmış granit renginde hayat kaynağı koca binalar... Bunların bana verdiği göz zevkinden burada ayrıca bahsetmeyeceğim. Yalnız "pencereler" üzerinde duracağım: Arkalarında kış fidanlarının kırmızı çiçekleri ve iri yeşil yapraklarının tembel tembel dinlendiği, silinmiş büyük kristal camlı, bembeyaz tül perdeli mesut Frankfurt penceleri! Hastahane, kışla, köşk, mağaza ve mektep pencereleri, burada hep Alman kadınının eliyle, ruhu aynı mahrem hulyalarla deli edecek gizli bir saadet marifetiyle süslendirilmiştir. Yalnız Alman pencerelerinin sırrını kavrayıp getirecek olan bir kimse, kendini memleketine güzel bir hizmet yapmış addedebilir.

Fakat bu muhteşem sokak dekoru içinde ne garip işler gören adamlar göze çarpıyor: İyi giyinmiş, iyi taranmış, yüzü rahat birtakım efendiler, caddelerin muhtelif noktalarında küme küme durarak şarkı söyleyip mızıka çalıyorlar. Ne var? Bir umumî neşe mi, bir bayram mı var? Hayır, ne neşe, ne de bayram! Bunlar Almanya'nın adedi günden güne artan sefalet habercileri, işsizleri, dilencileridir.

Gelip geçenlerin yolunu terbiyeli bir tebessümle kesen ve teneke kutular uzatıp kâğıttan sarı, pembe, beyaz çiçekler dağıtan şu adamlar ne istiyor? Bunlar artık Almanya'yı ağzına kadar dolduran sayısız sakat, yetim, fakir, hasta cemiyetlerinin sadaka toplayıcılarıdır.

Sarı bezden uydurma bir avcı üniforması üzerinde, uydurma bir kayış, uydurma bir matra ve bir muhayyel müstakbel seferin uydurma teçhizatıyla erken süslenmiş şu bayağı çehreli adamlar ki? Bunlar Hitler askerleridir. Etrafa yan bakarak, sessiz ve karanlık dolaşan kırmızı kravatlı gençler kim? Bunlar da Hitler'cilerden daha hayırlı olmayan komünistlerdir.

Akşam oluyor: Lacivert gece, bin bir ışık beneğiyle caddeleri dolduruyor; karanlık köşelerde siyah mantolarına sarılmış birtakım korkak, genç kadın çehreleri belirdi. Bunlar bir değil, iki değil, belki binlerden fazla! Bunlar ne? Bunlar da açlığın günden güne arttırdığı kıt müşterili Alman gece fahişeleridir.

Almanya pembe ve büyük bir elmadır. Fakat içi kurtludur.

Hamdullah Suphi TANRIÖVER (1885-1966)

KÖŞE MİNDERİ

Hanımlar, efendiler, aziz kardeşlerim!

Size bir hatıramı anlatmakla söze başlayacağım. İstanbul'dan ayrılmazdan sekiz on gün evveldi. İçimde garip bir arzu hâsıl olduğunu hissetmeye başladım. Bu arzu benim için bir ukde idi, bir muamma idi. Bunu tahlil ettikçe, hayretim gitgide artıyordu. Tütün arayan bir tiryaki gibi, içkiye alışmış bir adam gibi, bu garip arzunun tesiri, hasreti altına düşmüştüm. Evimde bir köşe minderi istiyordum. Akşam saatlerinde evime döndüğüm vakit, terliklerimi çıkarsam, sırtımı duvara dayasam, bu köşe minderinde otursam diyordum. Bu, nasıl bir arzuydu? Düşündüm, ruhumda bir hastalık başladığına ihtimal verdim..

Evimde bir köşe minderi... Yalnızlık, sessizlik, onun üstünde ben, kendi kendime dalgın düşünüyorum. İnanınız ki, tarif etmekte müşkilât çektiğim bu arzu, kalbimde bir sıla hastalığı şeklini almıştı. İçime bakmakta korku duyuyordum; bu köşe minderi arzusu neydi?

Bir ikindi saati, Divanyolu'na doğru gezmeye çıktım. Dalgındım, daha doğrusu hastaydım. Bir müddetten beri Darülfünun gençleriyle, Ocak arkadaşlarımla beraber ziyaret ettiğim türbeleri, camileri, İstanbul'un his ve hayal veren o tarih ve sanat köşelerini birer birer tekrar dolaşıyordum. Karşıma bir Yunan otomobili çıktı; içinde Yunan zabitleri vardı. Önünde kü-

çük bir Yunan bayrağı sallanıyordu. İçimdeki keder yakıcı bir zehir hâlini aldı. Divanyolu ve bir Yunan otomobili... Bu, ne yaman, ne korkunç bir manzaraydı.

Divanyolu; İstanbul'un üzerinden asırlarca tarih akmış olan bir caddesidir. Rumeli gazalarına giden orduların muzaffer alayları, bu caddeden dönüp İstanbul'a girerdi.

Divanyolu ve bir Yunan otomobili.. Gözlerimin gördüğüne kalbim nasıl tahammül edebilirdi?.

Süleymaniye'yi ziyaret etmeye karar verdim. İngiliz polislerinin nöbet beklediği Beyazıt Meydanı'ndan geçtim ve yavaş yavaş, düşüne düşüne, yana yana Süleymaniye'nin harimine vasıl oldum. O gün, büyük mabet kimsesizdi, tenhaydı. Hatta temizlik yapmak için içindeki halıları, hasırları bile çıkarmışlardı. Dışarının güneşle kamaşmış ilkbahar havasına rağmen, içerde koyu bir gölge ve derhal hissedilen bir serinlik vardı.

Bu mabet; devletimizin en büyük günlerinde kurulmuştu. Topraklarında Tuna akan, Nil akan, Dicle ve Fırat akan yüz beş, yüz on milyonluk bir halk, servet ve sanatta misli olmayan bir ihtişam, o devrin kuvveti ve azameti idi. O devletin müdafaası, yalnız, yola çıktığı vakit güneş kendisiyle beraber yürüyormuş gibi, gözler kamaştıran ordularla temin edilmemişti; onu koruyan Kafkas dağları, Rumeli Balkanları gibi manialar, geçilmez nehirler, nihayeti gelmez mesafeler vardı.

Süleymaniye, böyle bir devrin gururunu ifade etmek üzere yükselmişti.

Süleymaniye, aşkla dolu bir göğüsten çıkan bir ah gibi, İstanbul tepelerinin üstünde, dalga dalga kabarıp o heyeti almıştı. Süleymaniye yükseldiği zamanda, devletin kapısından içeri girenler, ne mütevazı şekillere düşüyorlardı. Süleymaniye yükseldiği zamanda, Abbasîlerin Bağdat'ı sadece bir vilâyetti. Emevilerin Şam'ı, Firavunların Mısır'ı, birer valinin sevk ve idare ettiği vilâyetler, eyaletlerdi. Üç büyük dinin merkezleri onun içinde idi; Yunan'dan Bizans'a, Asurîlerden, Keldanîlerden Fenikelilere kadar kaç millet, kaç medeniyet, geniş ülkeleri içinde silinip

kaybolmuştu. Yirmi, yirmi beş milleti hükmüne ram eden bu yeni Roma, Avrupa, Asya ve Afrika üzerinde geniş hıttalara yayılmış, velvelesi dünyayı tutmuş muazzam bir kudretti. Bunları düşüne düşüne, kendi başıma, yere yavaş yavaş basarak direkleri, kubbeleri, sessiz derinlikleri seyrediyordum. Gözlerim nakışlara takılıp kalıyor, kubbenin girift yazısına bakarak dalıyordum. Bu, geçmiş zamanların ne güzel bir yadigârıydı. Bilmem nasıl oldu, ben istemeksizin, haberim olmadan ağzımdan bir "of!" sesi çıktı. Bütün mabet birdenbire ürperdi. Sesim direklerden kemerlere, kemerlerden duvarlara çarparak yarım kubbelere ve büyük orta kubbeye yükseldi, mabet bana cevap verdi, o da benim gibi haykırdı:

"Ooooooof!.. Ooooooo!.."

Şimdi ben, ürpermeye başladım. Hassas mabet benimle beraber inliyordu. Ses, bir aralık derinleşerek, uzaklaşarak, bitecekmiş zannını verdiği hâlde, yeniden büyüyor, başımın üzerine her taraftan gelen bir inilti hâlinde tekrar tekrar dökülüyordu: "Ooooof! Ooooooof!"

Galiba o da benim duyduklarımı duyuyordu, o da istilâya uğrayan İstanbul'un üstünde benim düşündüklerimi düşünüyordu. Somaki direklere, mermer kemerlere, nakışlı kubbelere sinen eski ruhlar uyanmıştı. Şikâyet sesi, o derinliklerin içinde fırtınaya tutulmuş bir deniz uğultusu gibi, coşa coşa devam ediyordu. Büyük mabet, matemli evlâdının kaderine iştirak etmiş, benimle beraber uzun uzadıya inliyordu: "Ooof... Ooof..."

İşte o zaman, içimdeki ukde çözüldü, köşe minderinin ne olduğunu o zaman anladım ve dışarıya çıktım.

İkindi güneşi, geniş yangın yerleri üzerinde parlayarak zavallı İstanbul'u aydınlatıyordu. Evet, anladım, ben ne istiyor muşum: Aradığım şey, hudutları nihayetsiz mesafeler içinde kaybolmuş büyük ve mahfuz bir vatanda, her tehditten uzak, emin bir payitahtta, hiç bir tehlike hissi duymayan bir evin içinde, cetlerim gibi sırtımı müsterih duvara dayayarak dalmak, düşünmek istiyormuşum. Köşe minderi, bende mahfuz bir vatan hasretinden başka bir şey değilmiş.

Halikarnas BALIKÇISI (1886-1973)

Mavi Sürgün'den

KARANLIKTA GÖK KUŞAKLARI

İşgal günlerinde, vaktiyle başkent olan koca şehirde, fukaralık ve sefalet vardı. Bir gün, içleri çorba dolu karavanalarını taşıyan askerler Şemsipaşa'da deniz kenarındaki bir mermer türbenin önünden geçiyorlardı. Türbenin önünde mermerden bir rıhtım vardı. Taşınırken, sallanan karavanalardan ara sıra mermerlerin üzerine çorba damlaları düşüyordu. Askerlerin beş on adım gerisinde yürüyen paçavralar giymiş yedi sekiz yaşlarındaki bir çocuk, çorbanın damladığı yerlerde diz üstü geliyor, ellerini yere dayıyor ve eğilerek damlaları birer birer yalıyordu. Yüzüne baktım, sıska yavru bir çift kara gözden ibaret kalmıştı. Onun bakışını hiç unutamayacağım.

Bugüne bugün İstanbul denince gözümün önüne kasvetli işgal kışlaları gelir. Sokaklar Vrangel ordusunun döküntüleriyle dolu. Bunlara karşılık şehirli Türkler iğreti birer yabancı, bugün var yarın yok olacak yoksul gölgeler. O işgal yıllarının ağır loşluğu sanki şehre öylesine sindi ki, orada görecek hısım akraba ve can arkadaşlar olmasa, orasını kırk yıl görmesem, göresim gelmez. Hani İstanbul'un o ardı arkası gelmez kapalı günlerini

bilirsiniz. Güneşin doğacağı tan yerinde, bir kadavra ağartısı peydahlanır. Sanki gece, günü doğuracağım derken, onu düşürmüştür. Gün ölü doğar. Gece karanlığının az çok ağarmasından ibarettir gün. Gök ne karadır, ne de ak, renksizliğin ta kendisi olan beti benzi kül bir kurşunîdir; hem de kurşun gibi ağır oturur insanın gönlüne.

Gök, su doludur, pis bir tulum gibi aşağıya sarkar. Sonra minarelerin biri onu deler. Eh artık ahmak ıslatan diye miskin, mıymıntı bir mızmızlık sızar da sızar, ne durur ne yağar. Günlük güneşlik günler yok değildir. Ama onlar istisnalardır. Yani yıl süresince kafile hâlinde giden günlerin biri her nedense kafileden çıkmış, yolunu sapıtarak -ve bu arada enikonu kirlenerekezkaza İstanbul'a uğramıştır. Hele o işgal günlerinde uğradığına ve uğrayacağına da bin pişman olurdu ya! "Bula bula burasını mı bulduk!" diye somurturdu.

O sıralarda rasgeldiğim insancıl davranışlar kara zemin üzerine yayılan bir gök kuşağı gibi insanı hayran bırakıyordu.

Bir gün Köprü'nün üstünde tramvay bekliyordum. Balon satan bir adamın omuzundan, sırtından, bileklerinden havaya kırmızı, mavi, yeşil balonlar yükseliyordu. Satıcı, kırık bir sesle: "Balon!.. Balon!.." diye bağırıyordu. Bir Türk polisi geldi, adama: "Yürü bakalım!" dedi. Satıcı, polise yavaşça bir şeyler söyledi. Polis acıdı ki, "iyi ama, şöyle bir kenara çekil bari!" dedi, gitti. Baloncu iki adım çekildi.

Bir eliyle bir çocuğu çeken, sıcak giyinmişin biri, ucuza balon almak niyetiyle, "Benim siftahım pek uğurludur" diyerek pazarlığa kalkıştı. Baloncu fiyat kırmadı. Ötekinin yüzü odun gibi katılaştı. Balonu aldı. Çarşaflı kadınların yedeğinde gelen kimi çocuklar, "Anne, bana balon alsana!" deyince, ya balon alıyor, ya almıyorlardı. Yaşlı yaşlı bir adamın ardınca yarım pabuçlu üstü başı pırtık bir çocuk geçiyordu. Öteki çocuklar gibi, "Bana balon alsana!" demedi. Ama hem korkan hem de imre-

nen gözlerle öylesine baktı ki, baloncu, yaşlı başlı adama, "Çocuk için bir balon alsanıza!" dedi. Adam küplere bindi: "Sen çocukları ayartmak için mi burada duruyorsun?" diye çıkıştı. Baloncu sadece: "Hediyem olsun yavruya" dedi ve çocuğa bir balon uzattı. Çocuk korktu, sonra satıcının ısrarı üzerine balonu tuttu. Öteki kesesine davrandı, ama baloncu para almadı.

O sıralarda sık sık başımı alır, şehir sınırlarından uzaklara yürürdüm. Rami'den, Kâğıthane'den ötelere gider, Çamlıca'nın ta tepesine çıkardım. O yerler bana fena günde yâr olurlardı.

Bu ıssız yerlerin havasıyla, toprağıyla, uzakta görünen denizleriyle birdim. Etim, gövdem onlardandı. Kanımdaki sıcaklık, günlük güneşliğin sıcaklığı, kasırga hızına varan rüzgâr ihtiraslarımdı. Ben yabancıydım. İstanbul'un şehrimsî ticaret ve nakit kültürünün ve eğlence yerlerinin. Onlarla kat kat kılıflanmamız gerekiyordu. O kılıf gönlüme bir türlü yapışmıyordu. İstanbul'un yabancılığı karşısında açık gök, esmer toprak, otlar, ağaçlar, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldızlar bana yabancı gelmiyorlardı.

Yaradılışın yarattığı ota, ağaca, insana, yani yavrularına verdiği bir sevinç ve mutluluk vardır, onu özlüyordum. İnsanlar doğayı yeniyoruz, diye daha büyük bir sevinç ve mutluluk peşine düşmüşlerdi. Kimdir yaradılışı yenen? İnsan beyni mi? O da yaradılışın bir yaratığıdır.

O zaman İstanbul'da İhsaniye'de Karlıkbayır'ın üzerinde oturuyordum. Zaten şehirde oturulacak bir orası, bir de Cihangir vardı. Oraları büyük manzaralı yerlerdir. Uçurum gibi kalkınan Karlıkbayırı'nın önünde, Marmara ta ufuklara kadar yayılır, insana engin uzaklık ve gezi duygusunu verir. Orada insan bir duvarlar ormanının içinde sıkışakalmaz.

O zaman okumasından hoşlandığım kitapların çoğu seyahat kitapları ve "Ütopi"lerdi. Onlarda can attığım bir yeri arıyordum. O can attığım yere Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada adını vereyim. O yerler kuru kuru avutulamaz sezgi yoluyla görülür.

Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada her insanın gönül yurdudur. Yergi arayan açlıkla Tılsımlı Ada'yı arıyordum. Sözle söylenebileceklerin en alâsı şiirle anlatılır. Ama şiir güç ve uzun süren bir iştir. Duygu baskısı altında insanın can evine kıyan, bir hasret uzun zaman gönülde yatar ve bir pırlanta hâline gelir.

O Meçhul Diyar'a ve Tılsımlı Ada'ya yüzlerce kere mısralarla varılmıştır. Meselâ dağ yüksekliklerinden aşağılara bakılırken, aşağılan örten sislerin sıyrılıvermesiyle güzel bir yerin apansızın bütün şanıyla parlaması gibi.

Shakespeare orasını apaçık kılan sihirbazlardan biridir. Dante'nin mücevher şekline girmiş sandıklar dolusu Tılsımlı Adaları vardır. O parıltıları vakur eserinin ötesine berisine cömert avuçlarla saçar durur. Petrarca da hemşerisinden pek geri kalmaz. Keats *Hyperion*'unda, Milton *Cennet*'inin dördüncü kitabında orasını hep aydına çıkarırlar. Virgilius'un sanki başka işi gücü yoktur, gelir gelir orasını göz önüne koyuverir. Denizde dalga tepesinden, yüzücünün birdenbire İtalya'yı görüvermesi, unutulur şeylerden değildir.

Bu adamlar o yeri göz önüne getiriverirken hiç san'at manat kullanmazlar. Sadece, konu ve onun yüklemi olduğu hâlde, Tılsımlı Ada'yı, gözlerimizle gördüğümüz yerlerden daha açık olarak seyrederiz. İki buçuk basbayağı sözle bu mucizeyi "Açıl ya susam!" dermişçesine nasıl becerdikleri şaşılacak şeydir.

Bir gün Çamlıca'da ta tepede bir çobana rastladım. Açık yerleri seyredekoymuş olan çoğu dağ adamlarının ve denizcilerin bakışında engin ufukların anıları oluyor.

Uzun oluyor, onların bakışı. O çobanın gözleri de öyleydi. Aşağılarda bütün İstanbul, Adalar ve Marmara açıklara kadar seriliyordu. Bana çoban: "Ne tuhaftır, insan Üsküdar'a, Doğancılar'a, Köprü'ye buradan bakıyor da, oralara varınca, oraları buradan görüldükleri gibi görünmüyorlar?" dedi ve durdu düşündü, sonra: "Acaba neden?" dedi. İşte o anda onun da Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada'yı görenin biri olduğunu anladım. Pek öğrenim-

le möğrenimle olmuyor bu iş. Uzakta öten bir horozun sesi "Öö!. öö... ö... ö.." diye âdeta başka bir âlemden uzak uzak gelir gibi oldu. Âdeta çağırıcı bir çığlıktı o.

Tılsımlı Ada ile Meçhul Diyar'ı kuruntudan ibaret saymamalı. Oraların duygu yönünde arayanlarıyla at başı giden akıl yönü arayıcıları vardır. Bu çeşit yolcular, dünyayı ve kendilerini unutarak uçak icadına ve penisilin keşfine koyuldular. Bu iki kafile yolcularının ikisini de temsil eden birisi varsa o da Kristof Kolomb'dur. O da Meçhul Diyar'ın hemen hemen her yolcusu gibi, oraya bir ad taktı. Hindistan ya da Çin dedi.

Çamlıca'dan bakan çobanın gözüne Meçhul Diyar ve Tılsımlı Ada gibi görünen İstanbul ve Adalar, o pahalı, sözüm ona eğlence yerleriyle, barlarıyla çalgılı ve şarkılı Beyoğlu hiç de yüksekten görülen Meçhul Diyar değildi. Hele Büyükada'nın Tılsımlı Ada'ya benzer yeri hiç yoktu.

Bir de insanın sığınabileceği bir müzik evreni vardı. Bunu söyleyince, okuyucunun aklına belki, "alaturka" denilen müzik gelir. Yani Kürdilihicazkâr, Acemaşiran peşrevi gibi şeyler?.. Onlar çocukluktan beri bana bir diş ağrısı etkisi yapardı.

Türkülerin pek seyrek olarak dokunaklı oldukları yerler vardı. Söz gelimi Ömer Hayyam tarzında izbe bir meyhanenin içine, kapı aralığından, taze bir sabah yıldızının göz kırpışlarıyla tan yerinin ağartısı girerken uyanan "neva"nın kuş cıvıltısına karışması güzeldi; eski ahşap evlerin arasından geçen sokakların ayrı ayrı ağaran toparlak kaldırım taşlarına evlerin karanlık pencereleri kara kara bakarken ve mahalle çeşmesinden düşen seyrek damlalar şıp.şıp ederken, birinin ta can evinden yırtılan bir, "Heyy!.. Hey!.." nidası insanı birdenbire duraklatan bir şey olurdu. Ama bütün bunları çevresi ve dekorundan ayırınca, dokunaklıkları kalmaz. Yalnız müzik olarak değerleri olanlar, yok gibidir.

Müzik, ne büyük varlıktır! Kimisine bir gönül şarabıdır. İnsanın içinde neler uyandırmaz! Meçhul Diyar'ın ve Tılsımlı Ada'nın ta kendisi olur, gönül yurdu olur. Sanki sonsuz ne varsa, onlardan insanı ayıran kısa uzaklığı hemencecik aştırır.

Refik Halit KARAY (1888-1965)

Üç Nesil-Üç Hayat'tan

ESKİ ZAMANLARDA RAMAZAN HAZIRLIĞI

Benim çocukluğumun Ramazanları kara kışa rastlamıştı.

Onun içindir ki, kulağımda kalan ilk davul sesi oldukça kof ve hayli neşesizdir. Zira deri, rutubetten pörsümüş bulunurdu; ayrıca kapalı camlar ve kafesler ardından ses, içeriye boğuklaşarak girerdi.

Fakat annemin kış Ramazanını yazınkilere tercih ettiğini iyice hatırlıyorum. Kışın günler kısadır; insan, bir de bakar, top vakti yaklaşıvermiş. Hâlbuki yazın, hararetten bunalmanızı, dudaklarınızın susuzluktan böcek kabuğu gibi kaskatı kesilmesini bir tarafa bırakınız, bir türlü akşam olmak bilmez ki... Allah iş, güç sahibi olanların yardımcısı olsun!

Yaz Ramazanını sevenler de şöyle derlerdi: Gündüzün zahmet çekilir amma kırda, bahçelerde kurulan sofralarda oruç açmak pek hoştur. İftar masası da çeşit çeşit salatalarla, cacık ve domatesle, şeftaliler, karpuzlar, kavunlarla daha renkli, daha iştah çekici ve keyifli olur!

Kısmetimde iki mevsim Ramazanı da görmek varmış; hatta, işte tekrar kışınkine de giriyorum. Lâkin ikimiz de - Ramazan ve ben - ne kadar değiştik... O Ramazanlar beni tanıyamazlar; kendileri ise benden daha tanınmaz hâlde!

Berat Kandili geçince evde Ramazan hazırlığına başlanırdı; iki hafta süren bu hazırlık esnasında evler, baştan başa yıkanır, günlerce tahta gıcırtıları, İstanbul şehrine, sokaklarından kağnılar geçen bir Anadolu kasabası ahengi verirdi.

Asıl ehemmiyet verilen yer, mutfak ve kilerdi. "On iki ayın sultanı" unvanıyla anılan Ramazan, her şeyden evvel, boğaz ve mide ile alâkadardı; bu ayda, israf denilebilecek bir bolluk hüküm sürer, İstanbul, en nefis yemeklerin her "merhaba" diyene sunulduğu muazzam bir imarethaneye dönerdi.

Büyük konakların iftar sofrasında yer almak için tanıdık olmaya lüzum yoktu ki... Gözüne kestirdiğine girerdin. Kimse kim olduğunuzu, nerede, ne münasebetle tanışıldığını, isminizi ve işinizi sormazdı. Sadece, kapıda duran ağa, kılığınıza, kıyafetinize bakarak, size yer gösterirdi: Ya büyük sofrada, ya orta sofrada, yahut da alt katta, kahve ocağı sofrasında...

Otur masanın bir kenarına; istersen ne konuş, ne dinle; yaranmaya çalışma; sekiz on türlü yemekten, tıka basa karnını doyur; kahveni iç; usulcacık sıvış, git... Kimse farkında olmaz, onlar dahi işi acayip bulmazdı. Otuz gün Ramazanı böylece, yabancı konaklarda iftar etmek suretiyle lord gibi yiyip içerek geçiren binlerce adam vardı!

Şurasını da unutmamalı: Bugün, şayet iyi bir lokantada aynı yemeği, aynı bollukla yemek icap etse - hususiyle o yemekleri bulunması kabil olsa - her övünde altı lira ile on lira arasında bir masraf ihtiyar etmeniz lâzım gelir!

Bizim iftarımız da herkese açıktı.

Ramazandan bir, iki hafta evvel, babam, bir sabah "evrad"ını okuduktan ve namazını kılıp zikrini bitirdikten, "Sabah-ı şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerler defola!" diye duasını da tamamladıktan sonra - başında keten takke, sırtında nafe kürk, burnunda altın gözlük - köşesine hususî bir ehemmiyetle oturur, evin erkânını nezdine çağırırdı. Önünde hokka, kalem ve elinde bir defter hazır... İçtimadan maksat, Ramazan erzakını tespit etmek, yani listesini yapıp Asmaaltı tüccarlarından yağcı İbrahim Beye göndermek... sorardı.

– Rugani sade, kaç teneke?

Bu, malum olduğu üzere, sadeyağ, yemeklik yağ manasınadır. Altı teneke mi, sekiz teneke mi, ne kadarsa söylerler, babam bunu yazar, yeni bir suale geçerdi:

– Un ne kadar olmalı?

Ölçü ve miktar taayyün edince kamış kalem yeniden zırdardı; lâkin kâğıda "un" yazmak usûlden değildi; "dakîk" demek icap ederdi. O devirde böreklik un Odesa'dan, kuvvetli yemeklik yağ da Sibirya'dan gelirdi, adına Petrovki derlerdi, Sibir yağının âlâsı!

Ben de söze karışırdım: Mutfak erzakı arasında, "Elmasiye" yapılmasına yarayan elvan "jelâtin" yapraklar unutulmaması için! Usta aşçılar bunu bir masal köşkü gibi renk renk kurarlardı; sütlüsünü, çikolatalısını, portakal ve mandalinalısını kat kat dondurarak ve üst kubbelerini yakut kırmızısına boyayarak... Tabakta tirtir titrerdi ve kaşık sokulunca her tarafından şahrem şahrem ayrılır, yumuşacık çökerdi. Herkes "aman, yenilir şey midir o? İnsanın dudakları biribirine yapışıyor?" derdi; evet amma, ben tadına değil, manzarasına, hayalimi okşayıp peri saraylarını, Hint, Çin ve Japon mabetlerini düşündürmesine bayılırdım; minimini bir şövalye kıyafetinde, belimde meç, başımda tüylü şapka, kadife elbisemle burc ve barûlarında dolaşamadığıma üzülür, bu şekerden, şuruptan yapılmış şatonun sarışın sahibesiyle muaşakalar tasavvur ederdim!

İyi evler mahalle bakkallarından alış veriş etmeyi haysiyete muvafık bulmazlardı. Zaten eski zamanda her semtte bakkaliye mağazaları yoktu; mahalle bakkalları ise her şeyin adîsini, ucuzunu, bayat, bozuk, mahlût, böcekli ve sineklisini satarlardı. Hâlleri, vakitleri yerinde olanlar erzakı, kara biberinden pirinç ununa, havyarından maltız sardalyasına, pastırmasından kuru cevizine kadar, mevsimlere göre, hep birden, üçer aylık, Asmaaltı'ndan alırlar, yük arabalarıyla getirtip kilerlerine doldururlardı. Kaşar peyniri kelleleri, bozulmasın diye, pirinç ambarlarında

hıfzolunurdu; sabunlar evde kesilir, kurutulurdu. O zamanlarda şekerler kelle, daha doğrusu mahrutî şekilde satıldığından yine boy boy, evlerde kırılır, öyle saklanırdı.

Evlerde tel ile sabun kesilişi ve çekiçle şeker kırılışı eğlenceli olduğundan bugünleri kaçırmaz, genç hizmetçilerin saçlarına biriken sabun zerrelerini ve yüzlerine toplanan şeker tozlarını seyretmekten, bilhassa (Giridi Zade) sabununun kokusundan çok hoşlanırdım.

Kahveyi tane hâlinde selâmlığa verirlerdi; onu uşaklar, alevli ateşte ve kalın saçtan yapılmış döner tavada kavururlar ve sapının üzerine tesbit edilen kocaman değirmende okkalarcasını çekerlerdi. Mahlût olmasından korkulduğu cihetle toz kahve alan yok gibiydi; kahveler, benim çocukluğumda, her tarafından dikili, ufacık kazevilerde satılırdı; Mısır pirinçleri de büyüklerinde... Tuz da evlerde dövülür, ince ve beyaz sofra tuzları yalnız Beyoğlu bakkallarında bulunurdu. Bunun içindir ki, bazı konaklarda çifte taşlı ve ortası oluklu tuz değirmenlerine de rastgelmek mümkündü.

Işte, büyük konaklarda Şaban ayının son haftaları, bütün bu hazırlıkların ikmali için telâşla, alış verişle geçerdi.

Üç tarafı ambarlı büyük kilerin tavanına kancalı büyük çiviler takılmıştı; bu çivilerden de uçları kancalı demirler sarkardı: Hem hava alması, hem de fare dokunmaması icap eden öteberiyi asmak için... Bu kilere pek girmezdim; benim zevkimi okşayan orta kattaki ince kilerdi. Raflarına reçel kavanozlarının dizildiği, çömleklerin boy boy sıralandığı bu ferah, havadar yerde henüz teneke dediğimiz ve bugün en fazla kullandığımız madenî kaba yer verilmemişti. Nevale, ya toprak, ya cam, yahut fıçı ve kutu gibi tahta kaplarda saklanırdı. Meraklıları, taze yaprak örtülü teneke kutuda satın aldıkları havyarı da hemen çömleğe naklederlerdi. Haklı idiler; zira teneke her şeye, hatta kuru olanlara bile o acayip, çeşnisini, kokusunu sindiren bir madendir. Tenekecilerin kızgın havyayı nışadıra sürtüştürdükleri zaman duyduğumuz hem buruşturucu, hem tuzlu kokunun bir derece hafiflemişi, fakat daha yavanlaşmışı...

Ramazandan evvel listesi yapılan bir de reçel ve şurup çeşidi vardı. Yazın, ev hanımlarının itina ile kaynattıkları reçellerle şurupların kıymet bilip bilmedikleri malum olmayan kimselere - harran gürra - yedirilip içirilmesine kıyılamadığından, yine en meşhur dükkândan alınmak şartıyla, bunlar hariçten tedarik olunurdu.

Ben, yeşilimtrak kabuğu içinden yine yeşilce eti ve beyazımsı çekirdeği sezilen hünnap reçelini tercih ederdim; frenk üzümü ile çilek de hoşuma giderdi. Ayrıca Bursa'dan salep reçeli de getirttirirdik. Evet... salebin de, dörder köşe kesilmiş tanelerden reçeli yapılırdı amma nasıl? Ve şimdi, hâlâ var mıdır, biliyorum. Tuhafıma giden reçellerden biri de zencefil reçeliydi. Galiba, artık onu da bulmak zor... Hoş, pek de özge bir şey değildi.

Bizim evde şurup sevilmezdi; kuvveti, güç olmakla beraber, şerbete, yani kaynamamış meyva suyuna ve şekerine nane sürüştürülmüş limonataya verirdik. Turşulardan da makbul tutulanı dolmalık kırmızı biberdi; amma içi rendelenmiş lâhana ve kerevizle doldurulmuş olanı... Kızıl derisine bıçağı vurdunuz mu tabağınızda bir bahçe açılırdı. O, daima hazır duran nefis bir salata hazinesiydi!

Görüyorsunuz ki, bahis gittikçe yemeğe dökülüyor. Şayet Ramazan yemeklerini saymaya, hatırlatmaya ve bilmeyenlere tarife kalkışsam dört sayfalık harp devri gazetesinin yarısını bu işe hasretmekliğim lâzım gelir. Hatta, mübalâğa olmasın amma, yalnız pastırmalı yumurtanın nasıl hazırlandığına ve piştikten sonra tepsisinin mükellef tasvirine koca bir sütun ayırabilirim. Ah, bizdeki yemek kitapları! Her muharririn, roman gibi, içtimaî tetkik veya felsefî etüt gibi bir gayesi vardır; can atıp da bir türlü başaramadığı sevgili gayesi... Benimki de - söylemesi belki ayıp - bir yemek kitabıdır.

Bir yemek kitabı ki, asırlarca sofralarımızda saltanat sürmüş ve bizi hayatın dört tadından en mühimmine kandırmış olan haşmetli yemeklerimizin bir "Şehname"sini teşkil etsin!

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU (1889-1974)

Anamın Kitabı'ndan

AÇI GERÇEKLER

Ah, hani nerdeydi şimdi, o trampetalar, o tahtadan atlar, o çinkodan askerler, o kurma trenler, o çalparalı soytarılar ki, bana bir sürü çirkin ve can sıkıcı şeylerle dolu bu dünyanın ötesinde, büsbütün başka bir dünyanın, bir hayal ve masal dünyasının fantasmagorileri içine alıp götürürdü; ki orada ne babamın sakar hareketlerinden, ne annemin çehresindeki hüzünden haberim olurdu, ki orada ben, keyfime göre her istediğim kalıba kıyafete girer, her çeşit hayvan, her cins insanla eşitleşmek imkânını bulur ve kendi kendime her dilediğim mansıbı, rütbeyi verip kâh peri padişahına damat, kâh Büyük Britanya ordusuna çavuş; kâh ferman dinlemez sırma cepkenli bir efe olurdum.

Şimdi ise ben neydim? Altı aşınmış bir çift kundurası, yenleri kısalmış bir tek ceketim ve dizleri çıkıp pantolonuyla fıkara bir mektep çocuğuydum. Ne oyuncağım, ne de oyuna sarfedecek vaktim vardı. Beni sabah karanlığında uyandırıyorlar; bir teneke musluk başında yüzümü yıkayıp dürte kaka giydirdikten ve bir elime sefer tasımı, öbür elime "Amme cüzümü" tutuşturduktan sonra, hemen sokak kapısından dışarı bırakıveriyorlardı. Bu uyku sersemi kalkışlar, bu acele acele çıkıp gidişler

arasında çok defa kahvaltı tayınım olan bir dilim kuru ekmekle bir topak tulum peynirini bile tıkınmaya imkân bulamıyordum. Evvelâ, ortasından çirkef suyu akan sokağımızın arnavut kaldırımlı yokuşunu tırmanıyor; sonra, viran bir evin köşesini dolanarak Kışla meydanının yıkık setine çıkıyor, bu seti geçer geçmez de kendimi, ilk merhale olarak, ıssız bir hapishane binasının önünde buluyordum. Bir müddet, bana pek uzun ve sıkıntılı gelen bir müddet, bunun boz renkli yüksek kerpiç duvarları boyunca yürüyordum.

"Feyziye" adını taşıyan mektebim daha birkaç mahalle ötede, Çaybaşı denilen bir semttedir. Oraya varmak için birbirinden dolambaçlı, birbirinden dar iki üç sokağa daha dalıp çıkmam ve yazın bir çöl gibi kurak, kışın bir bataklık gibi ıslak bir meydanlığın tozları veya çamurları içinden yürümem lâzım gelmektedir. Bu tatsız yolculuk sona erip de nihayet mektep kapısından girdiğim vakit ise, derin bir soluk alacağım yerde, yüreğimin büsbütün başka bir sıkıntı ile bunaldığını hissederdim. Mektebin doksanlık, bunak bevvabı, eğer o anda avlunun ta öbür ucundaki ayak yollarını temizlemeye gitmemişse kapı önünde mutlaka benimle karşılaşacak ve bana yaklaşıp bir müddet dalgın dalgın yüzüme baktıktan sonra -eğer kim olduğumu hatırlarsa- yanağımı okşayarak; (zira bu adam vaktiyle büyük dedelerimden birinin, sanırım, Hacı Eyüp Ağanın uşaklarından biriymiş) hatırlamazsa sebepsiz yere, kulağımı büke büke bir ciğer parçasına çevirecektir. Hoş; benim için ihtiyar bevvabın yanağımı okşayıp gönlümü almak istemesiyle kulağımı büküp acıtması arasında hiçbir fark yoktu ya... Bizim umumî abdeshanenin kokusu onun üstüne öyle bir sinmişti ve her vakit ıslak duran ellerinde öyle tiksindirici bir yapışkanlık vardı ki, dostça da olsa düşmanca da olsa, bana yaklaşıp yüzümün herhangi bir noktasına dokunması beni çileden çıkarmak için yeter artardı.

Zaten, ilk zamanlar, bu mektepte beni en çok yıldıran şey ne bizim sınıfın hocası Hafız Mustafendi'nin daima çatık ve kızgın suratı, ne de müdürümüz Ambarcı Hüseyin Efendi'nin şim-

şir sopasıydı. Ben buranın yalnız pisliğinden, mundarlığından mustariptim. Her sabah, -belki doğdukları günden beri vücutları sabun ve su yüzü görmemiş- üstleri başları pejmürde, ayakları çıplak bir alay çocukla tıklım tıklım dolu sınıftan içeri girince bir boğucu gazla tıkanır gibi olarak kendimi yere düşmekten güç tutar ve sendeleye sendeleye sırama geçip oturduktan sonra da uzun bir müddet gönül bulantılarımı bastırmak, baş dönmelerimin önünü almak gayretiyle kıvrım kıvrım kıvranırdım. Hocam, rahlesinin öte yanından başını bana doğru uzatıp:

"– Yerleştin mi gayrı yerine?" diye sesleninceye kadar bu tedirginliğim devam ederdi. Hele, bu kinayeli sual üzerine yanı sıramdaki çocuklar gülüşmeye ve beni sağdan soldan dürtüştürmeye başlar başlamaz can havliyle büsbütün kendime gelip, iki diz üstü doğrularak Amme cüzümü açar, kafamı sallaya sallaya okumaya koyulurdum.

Lâkin, öğle paydosu gelip de mektep binasının bodrum katındaki yemekhaneye indiğim zaman gönül bulantılarım yeniden teperdi. Bir geniş ahırı andıran bu yerde, çok defa, gübre kokusuna rahmet okutur, mahiyeti şüpheli bir acayip taaffün vardı. O kadar inatçı ve sinsi bir taaffün ki, sefer tasının sımsıkı kapalı madenî kaplarından içeri sızarak kuru köftelerimi, söğüş etlerimi veya zeytin yağlı dolmalarımı birer kurumuş fare leşine çevirirdi. O vakit, ben, bütün açlığıma rağmen bunların hiçbirine el süremez, melül melül önüme bakar kalır, bazen da gözyaşlarımı tutamayarak sessiz sessiz ağlardım.

Bu esnada, öbür çocuklar yemekhanenin ortasında cıvıl cıvıl kaynaşmakta, kimi toprağa bağdaş kurarak, kimi tahta sıraların üstünde ata biner gibi oturarak nevale çıkınlarını açıp yaymakta ve birer dilim ekmekle ne olduğu belirsiz katıklarını kemirmeye başlamaktadırlar. Biraz sonra, bunlardan bir küme boşalan çevrelerini birer kuşak gibi bellerine bağlayarak etrafımı saracak, birinin gözü sefer tasımda, öbürününki hayretle yüzüme dikili, beni bir sorgu yağmuru altında bunaltacaktır:

"– Neden yimiyon?

"– Neden ağlıyon?

"– Hasta mısın?

"– Kursağından zorun mu var?

Ve benden ses çıkmayınca kolumu dürtmeye, yenimi çekmeye, fesimin püskülüyle oynamaya, (hepsinin fesi püskülsüzdü) sözün kısası, beni hırpalayıp tartaklamaya başlayacaklardır. Böyle durumlarda benim ilk işim, açılmış saçılmış sefer tasımı, bütün el sürülmemiş yiyecekleriyle yaramaz arkadaşlarımın iştahına bırakıp soluğu avluda almak olurdu. Zaten, elimden başka ne gelebilirdi ki? Uslu ve çekingen huyum ve kendimi, ne nafakamı herhangi bir sert hareketle savunmaya asla müsait değildi. Gerek mektepte, gerek bizim sokakta her gün birçok sahnelerine şahit olduğum mahalle çocuğu kavgalarının uzaktan seyri bile bana eza verirdi. Gözüm yılıp korktuğumdan mı? Zannetmiyorum. Ben yalnız uslu ve çekingen değil aynı zamanda son derece utangaçtım da. Söğüşüp döğüşmek bana, her şeyden evvel, pek ayıp bir hareket gibi geliyordu ve bu ayıbı işleyenlerle birlik olmayı bir türlü kibrime yediremiyordum. Bu yüzden maddî ve manevî nice zararlara uğramışımdır; üstüne titrediğim nice ufak tefeğimi elimden çekip almışlardır da ses çıkarmamışımdır. Hatta, bir defa, bir bayram günüydü; giyinmiş kuşanmış, ayaklanma kaç zamandan beri rüyasını gördüğüm yandan düğmeli potinlerimi geçirmiş ve komşumuz Tahrirat Kâtibi Süleyman Efendinin benden dört beş yaş büyük oğlu ile (ki ona Cemal ağabey derdim) şehir içinde uzun bir gezintiye çıkmıştım. Neşemden içim içime sığmıyordu. Sultan-Önü, İstasyon Caddesi, Balıkpazarı, Kapalı Çarşı her yer, her taraf bana misli görülmemiş bir âlemin türlü cazibeleriyle donanmış gibi geliyordu. Balon mu olur, uçurtma mı olur, fındık fıstık mı olur, çarşı boyunca karşıma çıkan her gezginci satıcıdan, gözümün iliştiği her dükkân tezgâhından bir şey almaya kalkışıyordum.

Çünkü ben, o gün, kendimi yalnız neşeli değil pek de zengin hissediyordum ve her üç dört adımda bir ceketimin yan cebindeki para çantamı yokluyordum. Bu minicik meşin çanta-

yı bana ninem İzmir'den hediye getirmişti; içi de birkaç saat evvel annemle halamdan aldığım çil çil sekizliklerle doluvermişti. Ne yazık ki, Cemal ağabeyim, bana bunları keyfime göre harcetmek imkânını vermiyordu. "Olmaz, sakla paranı. Bir kumbaraya korsun sonra." diyordu. Lâkin, çarşının Loncaönü denilen bir meydanlığına varıp da sıra sıra sergi kurmuş muhallebicilerle şerbetçilerin önünden geçerken artık kendimi tutamamış, Cemal ağabeyime haber vermeden bunlardan birinin tablasına yanaşıvermiş ve kendim için üzeri pekmezli bir su muhallebisi, komşum için de bir vişne şerbeti ısmarlamıştım. Şimdi âdet nasıldır bilmiyorum; fakat o zamanlar bu gibi alış verişler hep peşin olurdu. Ben de bu âdete uyarak muhallebi tabağını elime almazdan önce çantamı açıp bir çil sekizliği muhallebiciye uzatmış ve onun bana iade ettiği altı meteliği avcumda tutarak çantamı tekrar ceketimin yan cebine koymuştum. İşte tam bu sıradadır ki, bir elin bu cebe daldığını hissettim. İki elim muhallebi tabağında, başımı arkama çevirince bir de ne göreyim? Vaktiyle Feyziye Mektebinin son sınıfında bulunduğunu hatırladığım on üç, on dört yaşlarında bir çocuk, sanki benimle şakalaşıyormuş gibi sırıta sırıta gözlerimin içine bakarak çantamı kapıyor ve sırıtkan suratı hâlâ bana dönük olarak bir gölge sessizliğiyle yavaş yavaş kabalığın içinde uzaklaşıp gidiyor. Ben, utancımdan donakalmıştım. Yoksa bu küçük yankesiciden herhâlde daha büyük ve daha kuvvetli olan Cemal ağabeyime "aman, paramı çaldı işte şu çocuk." diye seslenivermem beni bu felâketten hemen kurtarabilirdi. Bunu yapamayışımı da pekâlâ ispat eder ki, ben o anda ne korkaklığımın, ne de aczimin kurbanı olmuştum. Evet, o anda ve buna benzer durumlarda benim elimi ayağımı kesen şey hiç şüphesiz korkaklıktan, aczden büsbütün başka bir histi. Bunun adına ben, şimdi yalnız utangaçlık diyebiliyorum. Zira, dehrin her türlü cilvesini kanıksamış olmam lâzım gelen şu yaşta bile hâlâ kaba bir söz, çirkin bir hareket karşısındaki kızarıp bozarışlarımda, başımı önüme eğip suspus oluşlarımda, birçok merhametsizce nefis muhasebelerinden sonra, ancak böyle bir huyun tesirini keşfedebilmekteyim.

Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'ndan

SÜLEYMAN NAZİF

Meşrutiyet'in ilânından beri, bana sık sık yatı misafirliğine gelen Şahabettin Süleyman, bir akşam, her vakitki telâşlı ve heyecanlı hâliyle üzerime yürürcesine "Erken yemek yiyelim; Süleyman Nazif'i ziyarete gideceğiz." demişti. Şahabettin Süleyman'ın bir büyük müjde gibi verdiği bu haber, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bende ne bir sevinç, ne bir ilgi uyandırmıştı. O zamanlar, bence Süleyman Nazif, İstibdat devrinde Edebiyat-ı Cedide şairleri arasında İbrahim Cehdi diye takma bir adla orta değerde birtakım şiirler yazmış olan, Meşrutiyet'ten sonra da Ebuzziya'nın yeniden çıkarmaya başladığı Tasvir-i Efkâr gazetesinin baş sütununda kendi adıyla makaleler yazmakta bulunan bir kalem sahibi idi.

Gerçi, bu makalelerin birçok gazete okurlarında derin bir hayranlık uyandırdığını biliyordum ama, ben, o sıralarda edebî ve felsefî yazılardan başka bir şey okumadığım ve hele günlük gazeteleri elime bile almadığım için bu hayranlığın ne derece yerinde olup olmadığını ayırt edebilecek bir durumda değildim. Nitekim, bir vakitler, hikâyelerinden, romanlarından ve edebî tenkitlerinden büyük bir zevk duyduğum Hüseyin Cahit, işi siyasî gazeteciliğe döktükten sonra gözümden düşmüş, *Tanin*'deki başyazılarının, ikide bir, ortalığı neden velveleye verdiğini anlamak merakıyla da olsa, bunlardan bir satır okumak külfetine katlanmamış bulunuyordum.

Fakat, Şahabettin Süleyman her iki yazar hakkındaki telâkkilerime asla katılmıyordu. Onca, hele Süleyman Nazif, devrinin en büyük nasiri idi ve tonunda Namık Kemal'i andıran bir ihtişam vardı. Yine, Şahabettin'e göre, Süleyman Nazif yalnız ifade tarzı bakımından değil hayattaki feveranları bakımın-

dan da vatan ve hürriyet şairine benzetilebilirdi. Onun da gençliği öbürününki gibi, Abdülhamit istibdadına karşı siyasî mücadelelerle geçmişti. Nitekim, Meşrutiyet'in ilânı üzerine sürgünden* döneli beş altı ay olmuştu.

Arkadaşım bana bunları söyleyerek Moda'nın dar sokaklarından birinde iki katlı bir küçük evin önünde durdu. Kapıyı çaldı. Mintanlı bir uşak bizi içeriye aldı ve üstadın bulunduğu odaya götürdü. Üstat, ufacık bir masa başında, abajurlu bir gaz lâmbasının ışığında bir saz kalemle yazı yazıyordu. Bizi görünce cızır cızır işleyen kalemini mürekkep hokkasının içine bırakarak ayağa kalktı. Bu, uzunca boylu, geniş omuzlu, kapkara sakallı ve gözleri kor gibi parlayan yağız bir adamdı. Kılık kıyafeti bakımından ise tam manasıyla bir Osmanlı devlet adamının resmîliğini taşıyordu. Fesi kaşlarının üstüne doğru eğik ve redingotunun düğmeleri yukarıdan aşağıya sımsıkı ilikliydi. Bu hâli karşısında onunla, elimi uzatarak mı, yoksa kandilli bir temennah savurarak mı selâmlaşacaktım, bilememiş, şaşırıp kalmıştım. Fakat, Süleyman Nazif Bey, hafifçe dışarıya fırlak iki ön dişini gösteren bir tebessümle gülümseyerek ellerimizi sıkıp tekrar yerine oturduktan ve bizimle bir meslektaş gibi konuşmaya başladıktan sonra her şey değişti; ortada yalnız, vakit vakit üzerimizde gezdirdiği dik bakışlarının dokunaklı tesirinden başka bir şey kalmadı.

Sözleri "nükte"ler ve "cinas"larla doluydu ve hafif bir Diyarbakır şivesi bu sözlere baharatlı bir tat katıyordu. Hep o söylüyor ve biz dinliyorduk. Bu sırada, nasıl oldu bilmiyorum, Şahabettin Süleyman, bir Namık Kemal bahsidir açıvermişti. Sanırım, "Ne yazık, Namık Kemal, yolunda o kadar mücadele ettiği hürriyet ve Meşrutiyet devrine erişemedi" demek istemişti. Bunun üzerine, Süleyman Nazif'in, o insanı ısıracakmış gibi dışarıya fırlak dişleriyle gülümseyerek şöyle söylediğini hatırlıyorum:

* Şahabettin Süleyman'ın "sürgün" dediği şey Bursa Vilâyeti Mektupçuluğudur.

"– İyi ki erişemedi. Aksi takdirde, Abdülhamid'e takdim ettiği arizaların meydana çıkarılışı karşısında çok müşkül bir vaziyete düşerdi" ve bu sözlerine şunu da ilâve etmişti: "Hem, merhum Kemal Bey pek de şuurlu bir Meşrutiyet taraftarı değildi. Mithat Paşa'ya yazdığı bir mektubu bugün oğlu Ali Haydar Beyin elindeki tarihî vesaik arasındadır. Merhum bu mektubunda der ki: "Eğer, meşrutiyet dediğiniz idare şekli 'zerretümâ' Şeriata mugayir ise ben bu davaya kat'iyyen iştirak edemem."

Şahabettin Süleyman'la ben dona kalmıştık. Hele Şahabettin âdeta aptallaşmıştı. Üstattan ayrılıp eve dönerken yolda, ikide bir, şöyle söyleniyordu: "Sanki, vücudumdan bir parça kopmuş gibi geliyor bana!"

Bir genç adam, hayatından ilk defa uğradığı hayal kırıklığını bundan daha iyi ifade edemezdi. Şahabettin Süleyman'ın o andaki hayal kırıklığı ise iki kattı. Zira, hem Namık Kemal, hem onun benzeri Süleyman Nazif birdenbire gözünden düşmüş, her ikisi hakkında ne düşüneceğini şaşırıp kalmıştı.

Bana gelince, ben, yalnız, biraz önce gördüğümüz adamın kişiliğinden sızan gizli bir kuvvetin tesiri altında idim. Bu kuvvet, diyebilirim ki, onun keskin zekâsından olduğu kadar fizik özelliklerinden, bakışlarından, gülümseyişlerinden, susuşlarından da geliyordu ve nedendir bilmiyorum, onu, bu hâlleriyle "Tanzimat Efendisi" kıyafetine rağmen, hayalimdeki Asur hükümdarı Buhtulnasr'a benzetiyordum.

Her ne hâl ise... işte, ben o geceden sonra *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin başyazılarını büyük bir dikkatle ve devamlı bir surette okumaya başlamıştım. Her okuyuşumda, Süleyman Nazif benim gözümde Osmanlıca nesrini en son kemal mertebesine çıkaran ve bu nesre hatta yeni bir soluk getiren bir "edip" olarak yükseldikçe yükseliyordu.

Tren Venedik'ten hareket ettiği andan beri hep kapalı duran orta kompartımanlardan birinin kapısı, akşam, yemeğe doğru bir "şeytan kutusunun" kapağı gibi ansızın açılıverdi ve içinden bir bebek fırladı; bir bebek mi? Tövbeler olsun, büsbütün başka bir şey... Buna ancak eski bir Mısır melikesinin mumyası diyebilirim. Epeyce zaman oluyor, Kahire müzesinin mumyalar galerisinde, bir billûr mahfaza içinde, tıpkı buna benzer narin, sıska, buruşuk; gözleri tıpkı bunun gibi çekik ve şişkin; bunun gibi ve bunun kadar sevimsiz bir Firavun karısının kimbilir kaç bin yıllık leşi ile karşı karşıya gelmiştim. Kaç bin yıllık, dedim! Fakat, o mumyanın da, bu kadın gibi, ne yaşı, ne cinsi belli idi.

İşte, şimdi yataklı vagonun neftî ve yumuşak dehlizinde boylu boyuna teressüm eden bu acayip mahlûku seyrediyorum: İçi beyaz, dışı mavi bir ipekli kumaş şiddetle esen rüzgâr birden durunca, direğine sanlı kalan bir bayrak gibi - yılankavî buruşukluklarla bu kadının kuru ve dik gövdesini diz kapaklarına kadar örtüyor ve bu kumaşın uçları, küreklerinin üstünden birer kanat hâlinde, dilim dilim beline doğru düşüyor. Kül rengi saçlarının yarıya kadar örttüğü kulaklarından iki iri zümrüt küpe, porsumuş gerdanına sarkıyor ve orada, uzun bir inci sırasının tanelerine dokunuyor. Çıplak kollarını iki taraftan pencerenin kenarlarına dayadı; gördüm: Bu kolda bir yılan oynatıcının değneği gibi bileklerden dirseklere kadar, türlü renkte ve türlü şekilde bir sürü murassa ve madenî yılanlar dolanmıştı. Bu kadında Afrikalı zenci kraliçesi ihtişamının tam olması için, yalnız birşey eksikti: yüzünün yaldızı... Buna mukabil, yaldızlı olan bir tarafı vardı, o da, açık canfes iskarpinlerinin ökçeleriydi.

Bu kısa kara yolculuğunda, bu yataklı vagonun tozu dumanı içinde bir baloya davetli imiş gibi giyinen, şu görgüsüz kadın kim idi? Ne cinsten, ne milletten idi? Bunu, yaşı gibi tahmine imkân yoktu.

Onun aslı Kanadalı, Brezilyalı, İsveçli veya Portekizli olabilir. Fakat şu anda artık bunların hiç biri değildir. Bu-makineli kadim Mısırlı prenses mumyası-yirminci asır garp medeniyetinin, özene bezene meydana getirdiği beynelmilel bir örnektir ve onun vatanı yazın, Biaritz, kışın Saint Moritz, ilkbahar ve sonbaharlarda Montreaux veya Nices'tir.

Kemikten hançeresi Baudelaire'in duvar saati gibi her milletin dilinden bir kelime söyler ve çantasında her milletin akçasından bir küme vardır. Geçen yaz Lido sokaklarında balık sırtı, pul pul deniz kostümü ile dolaşan yüzücü, bu idi. Bundan bir sene evvel, bir yaz gecesi "Monte-Carlo" gazinosuna, pırlanta tokalı bir sandal ile çorapsız gelen ve oyun masasında bir milyon frank kaybettikten sonra, üç bin İngiliz lirası kıymetinde "Rols-Royse"una atlayarak tatlı bir mehtap sefasına çıkan şanssız ve hayalperest kumarbaz da bu idi. Kar mevsimlerinin "Skr", "Bob" ve "Luge" istasyonlarında kâh kaplan, kâh sırtlan, kâh sincap postlarına bürünerek ve bazen de, elinde hiç kullanmadığı gümüşten "Patin"ler taşıyarak dolaşan spor heveskârı da budur. Çok defa-Büyük Britanya ve İrlanda adasıyla, İsveç, Norveç yarımadası da dahil olmak üzere-bütün Avrupa kıt'asının ona dar geldiği vakidir. O vakit, bu kadını, devasa bir "Transatlantik" üzerinde Yeni Dünya'ya doğru Okyanusu atlarken görürüz. Okyanusun öbür tarafında "Florida"dan "Havana"ya, "Havana" dan "Rio de Janeiro" -ya kadar Yeni Dünya'nın bütün sefahet ve tasalluf limanları onun için ikişer üçer günlük birer panorama olacaktır ve buralarda da, canı sıkılınca, meselâ, yeni çıkan bir dansın aslını görmek hevesiyle kırmızı veya siyah derili yabanîlerle meskûn havaliye gidecektir.

Neden gitmesin? Cihanın bütün nakil vasıtaları onun için değil midir? Bu trenden tutun da, o transatlantiklere kadar buhar ve elektrik kudretinin bütün mucizeleri bu kadının seyir ve hareket ihtiyacını tatminden başka neye yarıyor? Nice kahraman kâşifin can vererek, kan dökerek, adım adım fethe muvaf-

fak olduğu bütün kara ve deniz yolları; çöllerin, dağların, ormanların sarp ve çetin geçitleri bu kadına, Sibirya'dan bir parça kürk, Afrika'dan bir tutam tüy, Amerika'dan bir avuç taş getirmek için açılmadı mı? Çin'e ipeğin sırrını keşfetmeye giden ilk Avrupalı seyyah Marco Paulo'dan son Kutup seyyahı Amundsen'e kadar koca bir ordu teşkil eden bütün bir silsile fedaî pîştarın şanlı izlerini, beş on tamahkâr inci, elmas tüccarından başka kim takip ediyor? Ve o tüccarlar, bu müteharrik mumyadan başka neye hizmet ediyorlar?

Yeni Dünya'nın mabetleri olan Amerika ve Avrupa bankalarındaki muhasiplerden tutun da, Cenubî Amerika'nın adam yiyici karanlık elmas kuyularındaki ameleye kadar, bütün düşünen alınların ve işleyen kolların teri bu kemikten putun bir dakikalık memnuniyet tebessümü uğrunda revan oluyor. Kanada'daki çılgın milyarder ile Manchester'deki müstereddî industrielin günde bin ocak söndürüp bir ocak yakmalarının sebebi, bu kadının ziynet ve ihtişamına bir parça daha revnak vermek kaygısıdır.

Hâlbuki yirminci asır Avrupa medeniyeti, kalbe raşe veren şu şiddet ve huşuneti, şu cehennemî hareket ve faaliyeti, sınaî, iktisadî, malî müesseselerinin, şu emsalsiz azameti ile ne kadar mühim ve ciddî bir manzara irae eder! İnsanın bu vakur cephe önünde, her an yere düşüp yeni bir ulûhiyetle karşı karşıya bulunuyormuş gibi secdeye ve murakabeye varacağı gelir. Vakıa, derin düşünce, birçok mucize sahibi olan bu yeni ulûhiyetin haddizatında bir insan işi olduğunu da biliriz. Fakat ilk zamanın bütün mabutları da hep insanların işi, insanların eseri değil miydi? Kendi eliyle yaptığı şeyden yine kendisi korkmak hassası yalnız insana mahsus bir acayip divaneliktir. Kadim Kartaca'da, kim bilir kaç bin adam yavrusu yutan "Moloh" beş on amelenin imal ve inşa ettiği bir madenî fırından başka ne idi? Phidias kendi ilâhî dehasının mahsulü olan bu ilâh ve ilâhelerin önünde hürmetle diz çökmedi mi?

İşte, yirminci asır medeniyet müesseselerinin karşısında duymakta olduğumuz (âbidane) hayranlık bu eski cinnetin devamından başka bir şey değildir ve hiç bir puta tapmamak, hiç bir hurafeye inanmamakla öğünen bu devir insanlarının taptığı putların ve inandığı hurafelerin adedi, herhâlde eski zamana nispetle, yüz kere daha çoktur. Binlerce senenin yığdığı tecrübelerden, tarihin her sahifesini dolduran binlerce inkisar hayalden sonra, bizi bir an bile terketmeyen bu aldanma ihtiyacı, bu intacı ve ezelî safdelunluk insan zekâsının aczine ve bîçareliğine ne bariz bir delildir.

Lâkin, yine bu âciz ve bîçare zekâ sayesindedir ki, ara sıra, (hayat) denilen göz bağcının da değneğindeki sırrı keşfedebiliriz. İşte, Yataklı'daki kadınla karşı karşıya bulunduğum an, benim için, bu müthiş vuzuh anlarından biri oldu. Hayalimde taşıdığım âlemin sert kabuğu sanki birdenbire çatladı ve bu çatlağın arasından, bir cevizin içi gibi, bu kadın göründü. Kim ne derse desin, o kadar vakarlı, ciddî ve mühim bir şey gibi veleh, hürmet ve hayranlık ile seyrettiğimiz medeniyetin kışrı soyulunca, içinde bulacağımız meyve, bu muattar ve müzeyyen kadın kurusundan ibarettir. Sanatın ve fennin bütün cehdi buna ulaştığı gibi bize harikulâde gelen nice siyasî ve iktisadî hareketlerin mihveri de budur. Cihan fabrikalarının hepsi bu kadını giydirmek, boyamak ve süslemek için işliyorsa, devletlerin bütün inzibat çarkları da, onun kürklerini, mücevherlerini, zevk ve rahatını korumak ve muhafaza etmek için dönüyor.

Bu kadar naçiz bir gaye yolunda, bu ne çok gürültü! Bu ne çok nümayiş! Bu ne beyhude cehit ve gayret! Beşerî dehanın ve beşerî iradenin şu emsalsiz ihtilâçları, bari, bir Phidias, bir Virjil, bir Dante'ye vücut verse idi -bankaların loş bürolarından maden ocaklarının rutubetli kuyularına kadar- bütün çalışma sahalarında akan tere kadar feda olsun diyecektim. Fakat ne yazık ki, yirminci asrın mehip medeniyetini temsil eden en bariz timsal, karşımda duran şu galiz ve gülünç soytarıdır.

PRAG

Evet, operaya davetli bulunduğumuz gecenin ertesi, Prag şehri, Çeklerin Altın Praha'sı erkenden Almanların eline geçip gitmiş ve öğleye varmazdan önce, bütün resmî binalara kıvrık haçlı bayraklar çekilmişti. Bunların en büyüğü, en ihtişamlısı, dünkü Reisicumhur sarayının çatısı üstünde dalgalanıyordu. S.S. kıt'alarının genç çavuşları, çoktan, sokak başlarını tutmuş, meydanları çevirmişti. Akşama doğru, Gestapo, bizim Elçiliğin karşısında- eskiden Beneş'in oturduğu köşkle -yanı başımızdaki zengin bir Yahudi evine girip yerleşmişti. Etrafta çıt yoktu. Çekler, tam bir sükûn içindeydiler. Herkes ve her şey, Yeni Nizam'a o kadar çabuk alışmış görünüyordu ki, insanın, Prag'ı, öteden beri hep bu kaskılı Alman çavuşlarıyla idare edilmekte olan bir yer sanacağı geliyordu. Avusturya İmparatorluğu zamanından beri, soldan işleyen sokak trafiği bile, iki üç saat zarfında, tıkır tıkır sağdan işlemeye başlamıştı. O sabah, elçilik erkânından biriyle, olan bitenleri görmek için şehirde bir gezintiye çıkan Bayan Karaosmanoğlu'nun C.D. markalı arabası da uslu uslu caddelerin sağını takip ederek yol almıştı[1].

(1) Gerçi, bu nizam ve sükûn çok zaman sürmedi. Gestapo, Yahudi komünist ve Sosyal-Demokrat avına başlar başlamaz şehrin içinde bir terör kasırgasının alaborasıdır aldı yürüdü. Hatta bunun tesirinden bazı elçiler ve elçilikler bile masun kalmadı. Kimine Yahudileri himaye ediyor, kimine Almanya'nın dahilî işlerine karışıyor diye milletler arası nezakete uymayan muameleler yapıldı. Bunların en vahşîcesi İsveç elçisi'nin başına gelendi: Bir gün, Gestapo'nun silâhlı ajanları tarafından kovalanan bir Alman komünisti, can havliyle kendini, İsveç elçiliğin açık bulduğu kapısından içeri atmış. Ajanlar, arkasından yetişip onu, zorla almak istemişler. Elçi, memleketinin büyük hukuk âlimlerinden biriydi. İyi yürekli bir adamdı da. Gestapo polisi'nin önüne geçmek istemiş: "Tutmak istediğiniz bir siyasî mücrimdir. İsveç bayrağı altına sığınmıştır. Geriye veremem." demiş. Fakat, kim dinler? Tabancalarla üstüne saldırmışlar. Bereket versin ki, tam o sırada mülteci, elçinin biraz önce kendisine bıraktığı bir cep rovelveriyle intihar etmişti.

Dönüşünde, sordum: "Çarşı pazar da bizim mahalle gibi sakin miydi?" Karım, hazin hazin gülümseyerek: "El âlem alışında verişinde; dedi. Yalnız, Jean Huss meydanında, çoğu kadın, bir büyük halk topluluğu gördüm. Eski Belediye binasının yanı başındaki Adsız Asker anıtının etrafını sarmış, Alman kıt'alan San Venceslas'a doğru yürürken, gözyaşları ve hıçkırıklar arasında, son defa olarak, millî marşlarını, ilâhîlerini okuyorlardı. Pek içime dokundu bu hâl." Ve bu sözleri söylerken kendisi de gözyaşlarını tutamadıydı.

Hâlbuki, on yıldan beri, elçiliğimizde tercümanlık ve yerli kâtiplik vazifesini görmekte olan M. Barabaş, -ki eski Légionnaire'lerden olmakla beraber Beneş devrinin nimetlerinden hiçbirine erişememişti ve buna rağmen son günlere kadar Hitler'e, tezyif makamında "Adolf Çavuş" demekle vatanseverliğini ispattan asla çekinmemişti- evet, bizim melek huylu, iyi yürekli bu Çek memurumuz bile, memleketinin uğradığı millî felâket karşısında, kupkuru gözlerle kaskatı duruyor ve her vakitki gibi yerli gazetelerden bana tercümelerini hazırlıyordu.

Nitekim, o günün akşamı, Hitler'in Prag'a gelişini ve gelir gelmez "Bu ne tozlu, ne kirli memleket." dediğini de heyecansız bir sesle bana haber veren Barabaş olmuştu. Mösyö Barabaş, geceleyin Hitler'in indiği Saray'ı -güya yeni kurulmuş bir bina imiş gibi- Vltava'nın karşı yakasından seyir için toplanmış kalabalık arasına nasıl katıldığını ve aydınlık bir balkon camının üstünde beliren Adolf Çavuş'un gölgesine nasıl baktığını gene aynı sesle hikâye etmişti.

İşgalden birkaç gün sonra, Mösyö Barabaş bana sokulup gayet önemli bir sır söylüyormuşçasına: "Meğer, o kadar göklere çıkarılan Alman ordusu bizimkinin yanında beş para etmezmiş; dedi. Motorlu kıt'larının yarısından fazlası, bir sürü "pan" lar yüzünden yollarda kalmış. Makineleri öylesine çürük çarıkmış ki, teknisyenlerimiz, zabitlerimiz hayretten hayrete düşmüşler. Bütün ordu erkânımız, şimdi: "Ah, ne ettik de bunlara karşı koymadık." diye dizlerini dövüyorlarmış."

Hakikat da bu merkezde idi. Almanların eski püskü, derme çatma Panzer'lerini, taşıtlarını görüp de Çeklerin bu pişmanlığına hak vermemek mümkün değildi. Fakat, olan olmuş geçen geçmişti. Beş on gün sonra, Prag şehrinin umumî manzarası da böyle bir sünepelik, böyle bir külüstürlük ifade etmeye başlayacaktı. Sanki, Mala Strana'nın o güzel, o ihtişamlı sanat abideleri, beş on gün içinde, beş on yüz yıllık bir zamanın cevrine uğramışçasına eskiyecekler, viranlaşacaklardı. Meğer, taşın, mermerin, tahtanın bir ruhu varmış da şimdi uçup gitmiş gibi her biri bir ayrı dille konuşan bütün o tarihî binalar, birdenbire suspus olmuşlar, kadavralaşmışlar, ifadelerini kaybetmişlerdi. Altın Praha'nın bütün yaldızları dökülmüş; pırıl pırıl Altın Praha'ya, ışığı sönmüş bir renkli fener donukluğu gelmişti. Elvan elvan nakışlarından, bezgilerinden artık hiçbir şey seçilmiyordu.

Ya bizim, her "kür" mevsimi, o kadar konforlu, o kadar safalı haftalar geçirdiğimiz Karlovy Vivari'ye ne diyelim? Son defa gittiğimizde ne oturacak otel, ne yiyecek yemek bulabilmiştik. Belli başlı Palace'ları ya birer askerî "nekahane" veya doğrudan doğruya kışla olmuştu. Banyolarının, sağlık müesseselerinin çoğunda eski bakımdan, eski düzenden eser kalmamıştı. Avrupa'nın en nadir, en zengin matahlarına sergilik eden mağazalarının camekânları talana uğramış gibi bomboştu ve bunların eski kibar müşterilerinden de zaten bir kişiye rast gelmek mümkün değildi. Karlsbad, tam manasıyla, suyu çekilmiş değirmene benziyordu.

Heil Hitler! Evet ama, gene Heil Hitler. Daha geçen Eylüle kadar her gittiğimiz yerde bizi nazik ve ahenkli "Guten Tag", "Küste Hand" veya "Gruss Got"larıyla karşılayan otel hizmetçileri, kahve garsonları, şimdi, bu "cengâver" Hitler selâmlarıyla yüreklerimizi hoplatıp durmakta idiler. İşte, Nazi rejiminin sert ve haşin idaresi, beş altı ay içinde, bu eski Alman kasabasını da zorla zaptedilmiş bir yer hâline sokmuştu.

Gerçi, Nazi partisi, içeri turizm teşkilâtı vasıtasıyla Karlsbad'a elden gelen canlılık ve hareketliliği vermeye çalışıyordu: Meselâ, günde yüzlerce otobüs buraya, eski Almanya'nın civar köy ve kasabalarından kadın, erkek, çoluk çocuk binlerce insan taşıyıp getiriyor ve bunları, Beethoven'in, Goethe'nin, Schiller'in hatıralarıyla dolu kaplıcanın içine yığıyordu. Fakat, kim gider Tanrısal musiki ustasının heykelini görmeye? Kim gider büyük Avrupalı şairin mermer levhalara kazılmış yazılarını okumaya? Ve kimin aklından geçer, bilmem neredeki müzede saklanan Schiller'e ait vesikaları arayıp bulmak? Bunlar, şaşkın şaşkın sokaklara yayılırlar; zaten dar olan geçitleri tıkarlar; mağaza camekânları önünde birikip eski devirden kalma bazı "sold" eşyasını hayran hayran seyretmeye koyulurlar; birbirlerini dirsekleriyle dürterek: "Kuk, kuk. Ach, wie Schön, wie Schön." diye haykırışırlardı. Akşam olunca da hiçbir alış verişte bulunmadan mahzun mahzun kalkıp giderlerdi.

Bir gün, eski müşterilerinden olduğumuz bir çiçekçi dükkânının önünde durmuş, bunlara bakıyordum. Dükkânın sahibi dışarı çıkıp yanıma sokuldu: "Hoş geldiniz, Elçi Bey; dedi. Sizi buralarda tekrar görmek ne saadet. Artık, hiç gelmezsiniz diye korkuyorduk. Malûm a; Karlsbad, eski Karlsbad değil, bir çöle döndü." Çiçekçinin halis Südet Almanı olduğunu bildiğimden, belki ağzımı arıyordur şüphesine kapılarak: "Neden? dedim. Görüyorum, kasabanız eskisinden daha canlı, daha kalabalık," ve elimle karşı kaldırımdaki yerli "turist" yığınlarını gösterdim.

Adamcağız, acı acı gülümseyerek şöyle cevap verdi: "Bunlar mı? Elçi Bey, bunlar koyun sürüsü."

Burhan FELEK (1889-1982)

Hint Masalları'ndan

TAC MAHAL

Hindistan'a her gidene sorarlar:

– Tac Mahal'i gördünüz mü?

Çünkü Hint denince her Hintli ve Hind'i görmüş veya okumuş her yabancı için "Tac Mahal"i görmek ve göstermek; hiç olmazsa masalını anlatmak bir tiryakiliktir.

"Agra" daki bir günlük ikametimizde bu şehirde Moğol imparatorları adıyla hüküm sürmüş olan Türk imparatorlarının yaptırdıkları nefis abideleri gezerken "Tac Mahal", şeref mevkiini aldı.

O gün beş çayını Agra'daki İngiliz siyasî komiseri ile birlikte, konağının ılık bahçesinde Fransızcayı kekeleyerek konuşan zarif birkaç İngiliz ladysinin refakatinde içtik. Bu hanımlar Fransızca konuşurlarken dillerinin ucuna daima "Hindustanî" dedikleri ordu dilinden bir kelime geldiğini yan özür, yarı şikâyet olarak söylediler. (İşin tuhafı şu ki, bütün Hindistan'da Fransızcası zayıf olan İngilizler, sanki ağız birliği yapmışlar gibi, hep aynı hâdiseden şikâyet ettiler. Garip bir müşahededir. Dilcilerin dikkat nazarına sunarım.)

O gün akşam üzeri altıya doğru "Tac Mahal"i görmeye gittik.

Efendim, Tac Mahal, yakın tarihe ait Hint efsanesinin başında gelen bir sevda destanının taştan oyulmuş zarif ve murassa bir abidesidir.

Bu türbe muazzam ve lâtif bir bahçenin ortasındadır. Etrafı kırmızı Hint taşından yapılmış yüksek bir duvarla çevrili olan bu bahçenin cümle kapısından girince karşınıza bütün zarafet ve sanatıyla dört minarenin muhafazası altında, bir büyük ve yanlarda iki küçük beyaz mermer kubbesi ve büyük kubbenin altında bütün bina boyunca yükselen Türk stili kapısıyla "Tac Mahal" çıkar.

Yanları dışarıda yüksek ağaçlarla ve daha içte bodur ve muntazam sıra servilerle süslenmiş, ortasında yüzlerce fıskiye bulunan dar, sığ ve uzun havuzun iki kenarındaki mermer yoldan türbeye doğru giderken bu havuzu, kapı ile türbe arasında daha yüksek ve daha derin mermer bir küçük havuz ikiye böler ve dar havuz buradan tekrar aynı resimle türbe yakınına kadar devam eder. Bu ince uzun havuz sade bahçeyi süslemek ve türbenin heyet-i umumiyesine nefaset ilâve etmekle kalmaz; bu mimarî inciyi ayna gibi sularına aksettirerek seyredenlere peri masallarındaki gibi sudan binalar çıkıyormuş tesiri yapar. Çok, amma, çok güzel bir şeydir.

Bina, bahçe zemininden beş altı metre kadar yüksekte kâmilen mermer döşeli geniş bir teras üzerine sekiz köşeli olarak yapılmıştır. Türbenin kapısı, iç ve dış cidarları hep beyaz mermere kakılmış kıymetli ve renkli taşlardan işlenmiş çok güzel çiçekli mozaiklerle süslüdür.

Üç şerefeli minarelerin vazifesi sadece süsleyicidir. İmparatoriçenin sandukası (ve sonradan gömülen imparatorunki) fevkalâde hünerle oyulmuş paravana şeklinde sekiz köşeli bir parmaklığın ortasında ve bütün bu oyma mermer nakışlardan süzülen loş ve ketum bir ala ışık içindedir.

Büyük kapının dış kenarında çepeçevre ve sülüs sureler yazılıdır. Kapıdan girene nazaran imparatoriçenin sol tarafında kocası "Şah-ı Cihan"ın sandukası vardır.

Her iki sanduka yarım metre kadar yüksek geniş ve çiçekli mozaiklerle yapılmış mermer birer sedir üzerinde yekpare mermerdendir. İmparatorun sandukası kansınınkinden biraz daha büyüktür, fakat aynı resimde mermerden, müstatil bir bloktur ve üzerinde erkek alâmeti olarak küçük yarım bir üstüvane vardır. Şah-ı Cihan'ın sandukası üzerinde yalnız ismi yazılı olduğu hâlde "Mümtaz-ı Mahal"in sandukası üzerinde esmayıhüsna yani Allahın doksan dokuz ismi ve cephesinde de Arapça sülüs hat ile:

Merkad-i münevver-i Ercümend Bânû
Bîgüm Muhatab be-mümtaz-ı Mahal

Yazılıdır.

İki sandukanın üzerindeki haşhaş çiçekleri resimlerine bakarsanız Şah-ı Cihan'ınkindeki çiçeklerin yaprakları ve çiçekleri soluk ve düşük olarak resmedilmiş olduğunu görürsünüz. Bu elem alâmeti "Mümtaz-ı Mahal"in vefatından sonra yapılmış olan bütün bina tezyinatında göze çarpar.

"Tac Mahal"e 1632 tarihinde başlanmıştır. Şah-ı Cihan o tarihte inşa hâlinde bulunan bütün Hindu mabetlerinin durdurulmasını emretmiş ve imparatorluğun her tarafındaki sanatkârları Agra'ya getirtmiştir.

Cizvit cemiyeti azasından Hindistan'da senelerce misyonerlik etmiş olan papaz "Väth" *Hint Tarihi* adlı eserinde bu binanın plânını Venedikli Geromino Veroneo'nun yapmış olması ihtimalinden bahsetmekte, fakat herhâlde plânı tatbik eden ustalardan birinin Bordolu Augustin olduğunda şüphe etmemektedir.

Reşat Nuri GÜNTEKİN (1889-1956)

Anadolu Notları'ndan

OTORAY YOLCULUĞU
NİĞDE-KAYSERİ
I

Niğde'ye yaklaşıyorduk.

Yanımda oturan bir Niğdeli şehrin eteğini saran ağaç kümeleri arasında pek iyi seçemediğim bir noktayı işaret etti.

– Faruk Nafiz'in hanı, dedi.

Büyük şairin han sahibi olduğu günleri de inşallah görürüz. Fakat yol arkadaşımın bana gösterdiği bina sadece Faruk Nafiz'in unutulmaz *Han Duvarları* şiirinde tasvir ettiği han idi.

Kıyafetinden anlaşıldığına göre Niğdeli arkadaş bir esnaf yahut işçi idi. Böyle olmakla beraber *Han Duvarları*'nı ve Faruk Nafiz'i biliyordu. Daha garibi trende ilk gördüğü bir yabancının bu şiiri, şiirde tasvir edilen hanı ve Faruk Nafiz'i tanımamasını kabul etmiyor, ateş ve su nev'inden herkesçe malûm şeylerden bahseder gibi iki kelime ile bana maksadını anlattığına inanıyordu.

Güzel şiirin kudreti! İyi yazılmış bir manzum hikâye koskoca bir hanı, koynundaki tapu senedine rağmen asıl sahibinin elinden alıyor, Faruk Nafiz'e mal ediyordu.

Mamafih arabamızda ayakta duran ve bizi dinleyen uzun boylu bir sakallının "yok yahu... o han falanındır" diye öteki mal sahibinin hakkını da zıyadan kurtardığını itirafa mecburum.

Niğde ile Kayseri arasındaki yolu, Faruk Nafiz'in İstiklâl muharebesi senelerinde kona göçe üç günde aştığı o uzun mesafeyi, ben bugün otoray denen yeni icat bir alet içinde, âdeta uçarak geçiyorum.

Akşamın beş buçuğunda daha Niğde istasyonunda kahve içiyordum. Sokak fenerleri yanarken Kayseri'de olacağım.

Bisikletin ilk icadı zamanlarında ona verilen şeytan arabası ismini bu otoraya saklamak lâzımmış! Otoray görünüşte yirmi otuz kişilik büyücek bir otobüs. Fakat ikisi arasında âdeta nalınlı adam ile patenli adam farkı var. Otobüsün mütemadiyen taşla, toprakla boğuşmasına mukabil otoray, cilâlı çelik raylar üstünde yağ gibi kayıyor.

Ulukışla ile Kayseri arasında günde iki sefer yapan bu arabaların, birinci ve ikinci sınıf yolcuları için, şoförün arkasında dört maroken koltuğu, camekânlı bir kapı ile buradan ayrılan geri tarafında da demokratlara mahsus, yirmi, otuz kişilik kanepesi var.

Bazı şakacı yolcular lüks kısma Lortlar kamarası, ötekine Avam kamarası adını takmışlar.

Bu otoray, yolları âdeta çocuk oyuncağına çevirmiş. Meselâ, Kayserililer bizim Ada vapurları biletinden daha ucuz bir para ile günübirliğine Bor bahçelerinde eğlenmeye gidiyorlar.

Şoför, daha doğrusu makinistin bana anlattığına göre Adana ve Kayseri'de oturan iki akraba, meselâ bir ana kız, pazar sabahları bulundukları yerden hareket ediyor, öğleyin Ulukışla'da birleşiyorlar; akşama doğru yine evlerine dönüyorlarmış.

Bu seyahat, artık yolculuktan usandığım bir zamana rastlamış olmakla beraber beni atlı karıncaya binmiş bir bayram çocuğu gibi eğlendiriyordu. Otoray, son derece munis bir dekor arasından akıp giderken kâh makinistin omuz başından önümüzdeki yola, kâh arkaya geçerek akşam ışıklarıyla sararıp kızaran ovalara bakıyordum.

Yeni bir icat yalnız manzaraları ve hayatı değiştirmekle kalmıyor; duygularımıza, dünyayı görüş tarzımıza da tesir ediyor.

Yolculukta akşam, insanın gayriihtiyarî garipsediği, kendini karanlık düşüncelere bıraktığı saattir. Halkın akşam garipliği terkibiyle anlattığı bu duyguda kendimizi uçsuz bucaksız mesafeler arasında kaybolmuş hissetmemizi, arkada bıraktığımız uzağı bir daha görmek şüphesinin, öndeki uzağa yetişememek korkusunun elbette bir payı vardır. Mesafelere hâkim olmak emniyeti işte bu şüphe ve korku mefhumunu kaldırıyor, insana bu geniş ovalarda kendi mahallesinde, evinin bahçesinde dolaşmak hissini veriyor.

Faruk Nafiz:

"Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar"

diye anlattığı bu yolu, vaktiyle bir yaylının şiltesine uzanarak, "kendini tekerleğin sesine kaptırarak" geçmiş olmasaydı da benim bindiğim otoray içinde tayyarede gibi geçseydi bu acı gurbet şiirini bilmem yazabilir miydi?

Yeni edebiyatlarda romantik hüzün ve "Spleen"in gide gide kaybolmasında bu yeni icatların da bir tesiri olsa gerektir.

OTORAY YOLCULUĞU
ANDAVAL
II

Otorayda istasyon kaybı da pek yok... Makinist istediği yerde bir parçacık durabiliyor... Yolda rastgele bir yolcu-otomobil çağırır gibi el etse galiba duracak.

Bir geçitte bir dakika kadar istasyon yaparak geçit bekçisiyle yarenlik ettik.

Bu, tek bacaklı bir köylü idi. Makiniste para vererek Kayseri'den galiba kuru sovan ısmarladı.

Tekrar yola koyulduğumuz zaman makinist bana izahat verdi:

Bu köylü, yol amelesi imiş. Bir gün nasılsa bir tren kazasına uğramış, bir bacağını kaybetmiş. Adamcağızı hastahanede tedavi ettikten sonra tazminat olarak bu geçide bekçi yapmışlar. Her ay tıkır maaşını alıp geçidin yanındaki kulübesinde yan geliyormuş... Allah versin! Ben bu köylünün yüzünde, şimendiferler idaresiyle yaptığı feci alış verişte kumpanyayı aldatmış gibi memnun bir gülümseme sezdiğimi zannediyorum.

Zavallı adam, belki ayaklarından birini kaybettiği yeri aylıklı bir memur olmak saadetinin başladığı nokta gibi görüyor.

Niğde'den epeyce uzaklaştıktan sonra yol arkadaşlarımdan birine:

– Buralarda bir Andaval olacak, dedim, acaba ne vakit geleceğiz?

O, eliyle yolun sağındaki bir tepeyi gösterdi:

– Nah işte... Biraz evvel geçtik, dedi.

– Neye durmadık ya?..

– Andaval'da durulacak ne var ki?

– Andavallılar trene binmezler mi?

Bu Andavallı kelimesi ikimizi de gülümsetmişti. Niğdeye girerken Niğde'li yolcu ile Faruk Nafiz'in han meselesinde nasıl kolay anlaştıksa bununla da Andavallı kelimesi üzerinde öyle anlaşmıştık. Andavallının Türkçede ne manaya geldiği ve nasıl kimselere verilen bir sıfat olduğu malûmdur. Buralarda öyle bir topraktayız ki nasıl mahsul yetiştirdiğini pek bilemiyorum. Fakat yetiştirdiği insanlar gayet zeki, açıkgöz ve kan kırmızıdır.

Önümüzde Kayseri, solumuzda Nevşehir, arkamızda Niğde, daha sonra Karaman...

Kayserili, Nevşehirli, Niğdeli ve Karamanlı tabiatın ateş, gibi, su gibi önüne durulmaz kuvvetleridir.

İstanbul'da asırlarca en kuvvetli idare ve iş adamları onlar arasından yetişti. İktisadî hayat dediğimiz şey onlarla başladı. Balıkpazarı'ndan Babıâli'ye kadar her sahada onlar daima birinci sınıf insanlar olarak kendilerini tanıttılar.

Şimdi nasıl oluyor da bu son derece bereketli zekâ tarlasının ta merkezinde aynı iklim şartları içinde yetişen Andavallılar memlekette saf ve bön insan timsali olarak şöhret alıyorlar?

Bugüne kadar hiç aklımdan geçmeyen bu mesele beni birdenbire sarmıştı. Yol arkadaşlarım arasında bir küçük anket yapmaya kalktım. Biraz sonra bahis umumîleşti; Andavallılara niçin Andavallı denildiği hakkında birtakım eğlenceli fıkralar anlatıldı. Ekseri lejantlar gibi bunlar da belki uydurmadır. Fakat anlatılan hikâyeler arasında bir tanesi bana hepsinden ziyade akla yakın göründü:

Bir zamanlar Kayseri'den Niğde'ye üç ara yatı ile gidilir ve yol gecelerinden biri Andavalda geçirilirmiş. Andaval ahalisi hanedan kişilermiş; kasabalarına uğrayan yolcuları iyi karşılarlar ve onlara son derece ikram ederlermiş.

Kayserililer bu vaziyetten istifadeyi düşünmüşler. Bu misafirperver memlekete uğradıkça yolda hastalandıklarını söyleyerek yahut havanın fenalığını bahane ederek günlerce kendilerini besletmeye ve -ekmek elden, su gölden- bir nevi kür yapmaya başlamışlar.

Derken bu hileyi Niğdeliler de öğrenmişler. Onlar da Kayseri'ye giderken Andaval'a uğramayı ve uzunca bir zaman oraya postu sermeyi âdet etmişler. Bir gün gelmiş ki zavallı Andaval, Anadolu ortasında bir büyük imarethaneye dönmüş. Nihayet adamcağızlar bakmışlar ki olacak gibi değil. Büyükada'da misafir akınından kaçan ev sahipleri gibi tası tarağı toplamışlar, civardaki dağlara kaçmışlar. Eski asıl ve mamur Andaval da o gün bugün kuş uçmaz, kervan geçmez bir virane hâlini almış.

Misafir yüzünden yıkılmış aile ocaklarının ne kadar çok olduğunu düşünürsek küçük bir kasabanın da aynı sebepten aynı akibete uğramış olmasını pek imkânsız görmeyiz.

Demek ki birçok insanlar gibi zavallı Andaval ahalisi de sırf iyilik etmeyi sever asil ve yumuşak yüzlü insanlar oldukları için Andavallı diye şöhret almışlar.

Halit Fahri OZANSOY (1891-1971)

Edebiyatçılar Geçiyor'dan

Yıl 1911-1912 arası... Ben henüz Galatasaray Lisesi'nde talebeyim: Sınıf arkadaşım, ölümünü her zaman için yanarak hatırladığım ressam Namık İsmail... Ben gece etütlerinde şiir yazıyorum, Namık resim yapıyor! Hey gidi günler!

İşte o esnada *Rübab* isminde haftalık edebî bir mecmua çıkmaya başlamıştı.[1] Mecmuanın sahibi, arzuhalciliği edebiyatçılığa çeviren Cemal Nadir isminde-karikatürist Cemal Nadir değil! Aman yanılmayalım- kısa sivri sakallı bir bey... Çehresi de hayal meyal gözlerimin önüne geliyor. Ha gözlükleri de vardı! İşte o edebiyat petronunun mecmuasında "Sana" isimli bir şiirim çıkmıştı. O güne kadar kimbilir kaç edebî mecmuanın yazı odasından elime kâğıtlarım ve defterlerim sıkıştırılıp nezaketle kovulduktan sonra ilk zaferim... Tanrı *Rübab*'çıdan razı olsun... Henüz pek yarım olan edebî hüviyetimin teşekkülünde ilk yardımı ondan görmüştüm. Çelebi, nazik bir kimse idi.

1 lik sayısında Tevfik Fikret'in meşhur "*Revzen*-i mahlûl"u ve onu takip eden sayılarında Cenap Şahabettin'in, Rıza Tevfik'in, Faik Âli'nin, Abdullah Cudet'in, Tahsin Nahit'in şiirleri yayımlanan.

Benim bir tek şiirim çıktı ya, artık bir şahsiyet sayılabilirdim!.. Hemen ertesi hafta Galatasaray'daki arkadaşlardan Hemedanizade Ali Naci'yi de, o dükkâna sürükledim. Dükkân diyorum, çünkü *Rübab*'ın idarehanesi, bugün Şeref sokağının başındaki şekerci dükkânıdır! Daha evvel bakkal dükkânı da olmuştu.

Mecmuada biraz evvel yazı yazmaya başlayan bir genç daha vardı: Meşhur natüralist romancı Salâhattin Enis... Ve daha bazı gençler: Yakup Salip, İsmail Zühtü, Selim Rıfkı. Ve benimle beraber, üvey anamın ortanca kardeşi Hakkı Tahsin... Yakup Salih ne oldu bilmem! İsmail Zühtü, Ahmet Haşim tarzında sembolik şiirler yazardı ve Çengelköyü'nde otururdu. Zayıf, çelimsiz bir çocuktu. Veremden öldü.

Selim Rıfkı da şiirler yazardı, bir tanesinin ismi aklımda: "Münzevî..." Ne hoş çocuktu bu Selim Rıfkı! Kolunda Remy de Gourmond'nu iki cilt *Maskelerin Kitabı* isimli Fransızca eseriyle gezerdi. Fransız sembolistlerinin şiirlerini çok güzel bir tahlilile ve portrelerini çok ince görüşlerle canlandıran bu kitaba hayrandı. Garip bir huyu da vardı: Herhangi Türkçe bir şiirin bir beytini hemen bir kâğıt üzerine Fransızca'ya çevirir, yüksek sesle okurdu. Manası hoşuna giderse güzel derdi, gitmezse başını kesseler o şiiri beğenmezdi. Onu son defa Büyük Harpte ihtiyat zabiti olarak Kafkasya'ya gitmeden görmüştüm. Galiba önce Suriye cephesine de gitmişti.

Bir gün postacı bana onun kendi resmi ile resimli bir kartını getirdi. Bilmem ne zaman, nerede çıkartmış ve hangi rakımlı tepeden yollamıştı o resmi... Selim'in agelli, kefiyeli bir resmi idi bu; altında da şu beyit ve imzası:

Agelli, kefyeli bir pir olan bu şeyh-i Selim,

Acep olur mu sizinçün bir aşina-yi kadim!

Aradan ne kadar zaman geçti, bilmiyorum. Bir gün bir tepeye, -bilmem yine hangi rakımlı tepeye-yapılan bir taarruzda şehit düştüğünü işittim. Çok acıdım.

Hakkı Tahsin'e gelince, eskiden beri çok içki içerdi. Bir gün o da devrildi gitti. Çok hisli bir gençti. İşte benim ilk mensup olduğum edebî neslin birkaç çehresi... Başımızda, üstat olarak, - *Rübab*'ın da başmuharriri sıfatıyla - Fecr-i Âti'nin Şahabettin Süleymanı vardı. Fecr-i Âti'ye, hatta büyük romancı Hüseyin Rahmi'ye o zaman bizleri, biz gençleri hücuma teşvik eden de o idi. İlkini ne ise amma, ikincisini düşündükçe merhuma bugün bile için için kızıyorum. Fakat yine de çok iyi kalbi vardı Şahabettin Süleyman'ın... Bu küçük zaafını da çoktan affetmeli idi. Değil mi ki, bugün o da, toprak olan arkadaşlarım arasındadır.

Yazılarımız "*Rübab*"ta çıkardı amma edebî mahfilimiz, ilk zamanlarda, Fındıklı'da, şimdiki Güzel Sanatlar Akademisi'ni biraz geçince, tramvay yolunda bir küçük kahvehanenin üstündeki içine ancak iki masa ile beş altı iskemle sıkışabilmiş olan daracık odasında kurulurdu. Salâhattin Enis'i bir gün bu kahvehanenin önünde yan kaldırımına atılmış bir iskemlede oturup çay içerken bana tanıtmışlardı. Tanıtan da, Yakup Salih ismindeki arkadaştı. Onunla da yeni tanışmıştım. Bana her gün sayfa sayfa mensur şiirler okuyordu. Bir aralık aramıza, Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) edebiyata hepimizden evvel başlamış, hepimizden evvel şiirler yazmış olan Yahya Saim de karışmıştı. Fakat onun yazıları nedense *Rübab*'da çıkmıyordu. O zamanlar daha ziyade Yahya Kemal gibi eser yayımlamıyor, şiirlerini yalnız okumakla yetiniyordu. Sonralan öyle "velûd" oldu ki, hepimize parmak ısırttı. Her mecmuada çeşit çeşit şiirler bastırıyordu. Hece mi istersin, aruz mu, beğen beğendiğini![1]

İçimizde en ateşli muharrir şüphesiz ki Ali Naci idi (Karacan). Makaleleriyle Fecr-i Âti'ye ne şimşekler, ne yıldırımlar yağdırır, "Fecr-i Âti kulübesinin teneke çatısı" diye başlayan ne müthiş hücumlar savururdu! Hem bunları baştan sonuna kadar virgülünü bile unutmadan kelimesi kelimesine ezberler, ayaküs-

1 Şimdi o da rahmete kavuşmuştur.

tü okumasıyla bizi hayran bırakırdı. Şiirler de yazardı. Öyle ki, içimizde üstat olmaya, Şahabettin Süleyman'dan sonra hemen hemen kendisi aday görünüyordu. Hakkı Tahsin'e gelince, şark masalları yazmaya merak sarmıştı. Renk renk kumaşlar gibi kıvrılıp fışırdayan bir üslûp ile yazardı. Sonraları Pierre Louys tarzında Yunanî mensureler de yazıyordu. Turnalardan bahseden ve içinde "yel esimi" gibi o zamana göre pek yeni görülen kelimelerle yazdığı bir şiirini de hatırlıyorum. Salâhattin Enis, malûm... İçimizde bir tek natüralist... Hem de E. Zola'ya taş çıkartacak derecede... Hasılı bir edebî teşekkülümüz vardı ki, hiçbir ferdi ötekine benzemiyordu. Hepimiz bir hava tutturmuş çalıyorduk.

Ve işte bu arkadaşlarla bir akşam Beşiktaş'taki evimizde bir edebiyat gecesi hazırlamıştık.

Ah o gece ve o gecenin hatırası... Hakkı Tahsin'in Beşiktaş'ta musikiye meraklı birçok tanıdıkları vardı. Kimi ut çalar, kimi keman inletir, kimi gazele başladı mı yedi mahalleyi çın çın öttürürdü. O akşam bunları davet etmişti. Daha bir sürü misafir... Galiba hayat da ucuz mu idi, ne? Bol bol içkiler içildi, yemekler, tatlılar yendi ve nihayet büyük, geniş bir odada müsamere başladı. Tam odanın kapısı karşısındaki bir pencere ile duvarın köşesine bir masa konulmuştu. Masanın üstünde beyaz karpuz fanuslu bir lâmba... dağınık, fakat grup grup ayrılmış kâğıtlar... her sanatkârın o gece seçip okuyacağı eserlerden parçalar... Bununla beraber, davetliler içinde bir iki Bahriye Mektebi talebesi de vardı. Bunlar Hakkı'nın iki yıl kadar devam edip sonra bıraktığı Bahriye Mektebi'nden arkadaşları idi. İlk önce onlara rica edildi ve ikisi Namık Kemal'in "Vatan" kasidesini ve başka bir şiirini okuyarak şiir pınarını akıtmaya başladılar. Onların inşadı biter bitmez de sırasıyla bizim genç *Rübab*'çılar birer birer masaya oturup manzum veya mensur eserlerini okumaya koyuldular. Ben kaçıncı olarak ne okudum, onu bilemem. Yalnız coşkun dervişler gibi, bazen gürlediğimi, bazen de içli ve

iniltili mısralarla nayilik ettiğimi itirafa mecburum. Bu nayilik tabiri de Şahabettin Süleyman'ın bize sonradan taktığı bir "ekol" ismi... Paul Verlaine'in derunî ahenk nazariyesini onun iddiasınca Türk edebiyatında yaratacak olanlar bizlermişiz! Hatta *"Nayiler"* diye, *Safahat* ismiyle *Rübab*'tan sonra çıkardığımız bir mecmuada bunu koskoca bir makale ile bütün edebiyat âlemine müjdelemişti. *Sahaf at* ve onun arkasından yayımladığımız zavallı *Kehkeşan* birkaç sayı çıktıktan sonra battılar. *Rübab* zaten Hakkın rahmetine çoktan kavuşmuştu. Fakat bizim o geceki müsameremiz, yahut yeni deyimle edebiyat gecemizde *Rübab* henüz en ateşli devrini yaşıyor ve bir gün telleri kopacağı hiçbirimizin aklına gelmiyordu. Her ne ise, o gece böyle bir edebiyat gecesi yapmıştık işte! Bu gecenin en orijinal bir özelliği de, iki kanadı açık oda kapısının dışındaki sofanın dibinde, aşağıdan yukarıya çıkan merdivenin trabzanı önüne konulmuş olan kafeslerdi. Bu kafeslerin arkasında, sanki Mevlit dinlemeye gelmişler gibi, mahalle hanımları merdivenin üst basamaklarına kadar omuz omuza yığılmışlardı. Biz işte o tarihte edebiyat gecesini Beşiktaş'ın Serencebey Yokuşu'ndaki bir evinde böyle yaşamış ve yaşatmıştık! Halka inen sanatın bundan parlağını gösterebilir misiniz?

Darülbedayi Devrinin Eski Günleri'nden

Birinci Cihan Harbi'ne biz de katılmış, iki yıldır kanımızı akıtıyorduk. Ben de bütün Türk gençleri gibi derin bir üzüntü içindeydim. Ruhumda, Ziya Gökalp'ın yaktığı Türkçülük ve memleket ateşi parlıyordu. Bir şeyler yazmak, onun bize misal gösterdiği yabancı terkipsiz, sade bir dille bir eser vücuda getirmek istiyordum. Bu eser, bilhassa, millî bir değerde olmalıydı. Konusu yüzde yüz bizim derdimiz, bizim hayatımız, millî ıstırabımız etrafında dönmeliydi. Fakat ne?.. Nasıl bir konu?.. Bin dertli bir memleketin -hem de harp içinde- hangi yaralı cephesi?.. Bir türlü bunu tayin edemiyordum.

O tarihte, yani Birinci Cihan Harbi'nin ilk yılı içinde, Fecr-i Âti'den Şahabettin Süleyman, şair İhsan Raif Hanım'la evlenmişti. Bunu evvelce de yazmıştım. Şahap, Fecr-i Âti'dendi ama, *Rübab* mecmuasında o edebî zümreye çatan o zamanki gibi bir şey! Fakat biz, ona, hepimiz, hikâyeci Hakkı Tahsin, romancı Selâhattin Enis, makaleci ve ara sıra şair Ali Naci ve diğerlerimiz pek büyük sevgi ve saygı gösteriyorduk, o da, bizi, hem bir edebiyat eleştirmecisi, hem de bir edebiyat öğretmeni sıfatıyla irşatlarından mahrum bırakmıyordu. İşte onunla aramızdaki bu dostluk, izdivacından sonra, kurduğu saadet yuvasında da devam etti. Haftada iki gece ziyaretine giderdik. Ara sıra Yahya Kemal, Fazıl Ahmet, Yakup Kadri, Ruşen Eşref gibi diğer edebiyatçıların da devam ettikleri İhsan Hanım'ın salonunda şiirler, hikâyeler okunur, bol bol edebiyattan bahsolunur ve nihayet hanımefendinin piyanosu zevkle dinlenirdi. O geceler, tam manasıyla sanat geceleriydi.

Rahmetli Hakkı Tahsin, o tarihte ne kadar yakışıklı ve sağlam bir gençti. Hayat bu, bilinmiyor ki... En sağlam sanılanlar bir gün mezara düşüveriyorlar. Ne hazin! Hasılı Hakkı Tahsin'le beraber, yine bir akşam, Osmanbey'de Raif Paşa apartmanına gitmek üzere Valdeçeşmesi'nde o tarihte gene beraber oturduğumuz evden çıkmış, Maçka kışlasına doğru çıkan yokuşu tırmanıyorduk. Kapkaranlık bir geceydi. Üstelik yağmur da çiselemeye başlamıştı. Evden çıkalı galiba hiç lâkırdı da etmemiştik. Çünkü o gün harbe dair üzüntülü haberler işitmiş, şehirde birçok ıstıraplı levhalarla karşılaşmıştık. Bunun için ikimiz de ruhumuza eğilmiş, ruhumuzun hüznünü dinliyorduk. İşte tam bu esnada, Maçka kışlasının karşısındaki kahvenin bahçesinde bir ağacın üstünden sert bir kanat sesi duyuldu ve arkasından acı acı bir baykuş öttü.

Ben ürpererek durdum ve yanımda Hakkı'nın da böyle bir hareketini sezer gibi oldum. Galiba bir şey söyleyecekti. Fakat baykuş bir daha öttü. O zaman, arkadaşım, gayr-i ihtiyarî:

– Sus! Karanlıkta baykuş öttü yine!

Dedim. Sonra sinirli bir gülüşle bir şey fısıldadım. Galiba:

– Tuhaf! Aruzla konuşuyoruz, dedim.

İşte *Baykuş*'un ilk mısraı böyle doğdu.

Ve birden, nasıl oldu bilmiyorum, arkama döndüm. Sanki görünmez bir el başımı o tarafa çevirmiş ve gözlerim, Taşlık'ın üstünden, karşıya, Üsküdar ufuklarına dalmıştı. Yine nasıl oldu bilmem, ufuktaki kara bulutları yararak alevli bir ay mı yükseliyordu, yoksa bu, benim bir vehmim miydi, bu anın içinde korkunç ve esrarlı bir manzara ile karşılaştım. Karacaahmet'in mezarlarını ve servi dizilerini görür gibi oldum ve birçok ışıklar, Üsküdar'ın ışıkları, mezardan bakan ölü gözleri gibi solgun ve sonsuz parlıyorlardı. Ve arkası, bu levhanın ötesi de hep böyle serviler, mezarlar ve türbe kandilleri ile uzayan garip ve bedbaht bir diyardı: yaralı, bakımsız ve mustarip Anadolu!

Bir saniye içinde bütün bunları bir kâbus içinde gördüm, bunları sezdim ve bunların arasında gözlerimin önüne, ağır ağır birtakım hayaller de hücum etti ki, ihtiyar babalar, hasta Mehmetler, gözleri yaşlı Ayşelerdi bunlar...

Baykuş, işte o gecenin hatırasıdır. Karanlıkta çiseleyen bir yağmur altında, bir baykuşun kanat sesi ve çığlığı ile doğmuştur. Fakat öyle sanırım ki, o acı günlerde, ben, bundan başka bir şey yazamazdım ve yazmamalıydım. O bedbaht devirde, o kan ve gözyaşı devrinde, bir genç şairin neşeli bir ilham aramasına ve bu ilhamı bulmasına imkân mı vardı?

Baykuş'un ilk artistlerinden Muvahhit bugün ölüdür. Onu teessürle anıyorum. Sonra, Ertuğrul Muhsin'in Avrupa'da bulunduğu tarihlerde ihtiyar rolünde ona halef olan Faik nerede? O da Tanrı'nın rahmetine kavuşmuştur. Faik, hiç şüphesiz Muh-

sin'in sanatındaki derinliğe, sonsuzluğa erişemezdi. Fakat o da, bir vakitler, bu rolü, hâlince yaşattı ve mütevazı bir Türk köylüsünün ıstırabını canlandırdı. Muhsin, o rolde, sanatın nadir kaydedeceği bir şahikadan gürlemişti, Faik, daha düz bir satıhta, karınca kararınca, fakat yine içinden sezerek oynadı. Bunun için, Faik'i de rahmetle anmak borcumdur.

Sonra... hepsi bu kadar! Hayat bir çark ki dönüyor... dönüyor ve insan mukadderatını öğütüyor, çiğniyor. Ayakta durabilenler bir zaman için bahtiyardırlar. Arkası o sonsuz karanlıktır.

Baudelaire: "Sanat uzun, hayat kısa!" diye bağırmıştı. Aynı feryat, bugün, benim de içimden kopuyor. Ama hangi sanatkâr, hangi şair bu elemi duymamıştır?

Zekeriya SERTEL (1890-1980)

Hatırladıklarım'dan

SAVAŞ, KITLIK, YOLSUZLUKLAR

İstanbul'u telâş ve heyecan içinde buldum. Herkeste bir savaş korkusu vardı. Dünya savaşına bizim de katılacağımızdan kimse şüphe etmiyordu. Herkes Harbiye Nazırı Enver Paşanın Almanya'ya bağlı olduğunu biliyordu. Er geç Türkiye'yi Almanya hesabına savaşa sokması ihtimali kuvvetliydi. Zaten olayların akışı da öyle gösteriyordu. O vakit dünya iki bloka ayrılmıştı. Bir tarafta İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'sı, öte tarafta Almanya, İtalya ve Avusturya devletleri... Çarlık Rusya'sı Boğazlar üzerindeki isteklerini saklamıyordu. İngiltere ve Fransa da Arap memleketlerine göz koymuşlardı. İttihatçılar Almanya'ya bağlanmayı "ehven-i şer" sayıyorlardı. Onun için ordumuzu onlara teslim etmişlerdi. Ekonomi bakımından onlara bağlanmışlardı. Nasıl olsa Almanya bizi de arkasına takacaktı. Fakat bunu ne kadar uzatabilirsek, bizim için kârdı.

Olaylar hızla gelişti. İngiltere, İngiliz tersanelerine ısmarlanmış olan savaş gemilerimize el koydu. Birkaç gün sonra da İngiliz donanmasının Adalar Denizi'nde sıkıştırdığı iki Alman savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek bize sığındığı haber alındı. İngiltere ve Çarlık Rusya'sına karşı bu olayı haklı

göstermek için bu gemileri satın aldığımızı ilân ettik. Gemilere Türk adı taktık ve Türk bayrağı astık. Bu, Enver Paşa'nın oyunuydu. Çünkü Breslav ve Göben zırhlılarını Türk sularına kabul eden oydu.

Bu hareketiyle memleketi hızla savaşa sürüklüyordu. Hükûmet güya buna karşı duruyor, tarafsız görünmeye ve bu dönemi mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışıyordu.

Fakat bize sığınan Alman savaş gemileri, Enver Paşa'nın müsaadesiyle, Türk bayrağı altında Karadeniz'e çıktılar, Rus donanmasına çattılar, Rus limanlarına saldırdılar, böylece memleketi büyük bir oldu bitti karşısında bıraktılar ve bizi zorla savaşa soktular.

Halk şaşkına dönmüştü. Zaten Balkan yenilgisinden yeni çıkmıştık. Henüz yaralarımız kurumamıştı. İtalyanlar Trablus'u ve Adaları almıştı. Bu defa da Almanlar hesabına sağda solda dövüşmek ve boşuna kan dökmek kimsenin hoşuna gitmiyordu.

Ben tekrar *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çalışmaya başlamıştım. Gazetelerin çoğu gibi *Tasvir-i Efkâr* da savaşa girişimizi kaçınılmaz bir şey gibi göstermeye çalışıyordu. Oysa savaşa girişimiz halk için ve imparatorluk için bir yıkım oldu. Önce bir kıtlık başladı. Bu kıtlık yıldan yıla arttı. Yıllarca çamur gibi kara ekmek başlıca gıdamız oldu. Geniş halk yığınları yiyecek şey bulamıyordu. Çocuklar sütsüz, hastalar ilâçsız, insanlar ekmeksiz kaldı. Bunun yanında karaborsacılık, yolsuzluk ve rüşvet adı yürüdü. İttihatçılara bağlı olan imtiyazlılar, sonsuz servetler yaptılar. Bunlar, aç kalmış halkın sefaletiyle alay eder gibi işi sefahata vurdular. Apartmanlar kurdular. Barlarda ve eğlence yerlerinde artistlerin sigaralarını binlik banknotlarla yakıp eğlendiler. Şarap ve şampanyadan nehirler akıttılar. Bunları aç halkın gözü önünde yapıyorlardı.

Hele Harbiye Nezareti Levazım Dairesi Başkanı Topal İsmail Hakkı Paşa'nın hırsızlığı artık dillere destan olmuştu. Bütün idare makinası Harbiye Nezareti'nin elindeydi. Bütün dalavere işleri Levazım Dairesinde toplanmıştı. Burası bir kazanç

kaynağı hâline gelmişti. Bu kaynağın başında da Topal İsmail Hakkı Paşa bulunuyordu. En büyük ticaret vasıtası vagon satışıydı. O vakit vagon ticareti vurgunculuğun en kârlı şekliydi. Demiryolları çok yüklü olduğu için tüccar kendi mallarını bir yandan bir yana aktarmak için vasıta bulamıyordu. Harbiye Nezareti Levazım Dairesinden boş vagon satın alıyorlardı. Bazen bir vagon için on bin lira kadar hava parası verdikleri olurdu. Bu vagon ticaretiyle başta İsmail Hakkı Paşa, bütün Harbiye Nezareti servet yapıyor, başkalarını da zengin ediyorlardı. O zamana ait şu küçük olay size bir fikir verebilir:

CELÂL SAHİR'İN HİKÂYESİ

O vakit "kadın şairi" olarak tanınan Celâl Sahir adında bir dostumuz vardı. Celâl Sahir sevimli, ince, çok terbiyeli, çok nazik bir adamdı. İttihatçılarla sıkıfıkı dosttu. O vurgun devrinde bir Yahudi ticarethanesiyle ilişki kurmuştu. Yahudiler, onun İttihatçılar ve Harbiye Nezaretindeki tanıdıkları üzerindeki nüfuzundan yararlanmak için, Celâl Sahir'e vagon satın almasını teklif etmişlerdi. Celâl Sahir işin acemisi olduğu ve bu yolda hiç bir tecrübesi bulunmadığı için işi yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Gelip bize kahkahalarla anlatıyordu. Yahudiler Celâl Sahir'in eline bir zarf içinde topluca bir para vermişler, Levazım Dairesinde yetkili birine verip vagonu sağlamasını istemişler. Celâl Sahir Levazım Dairesine gitmiş, iyi tanıdığı levazım amirine çıkmış, derdini anlatmış ve para zarfını masanın üstüne bırakmış. Levazım amiri zarfı görünce kızar görünmüş, Celâl Sahir'e zarfı geri vermiş ve kendisine böyle bir hakarette bulunduğu için üzgün olduğunu söylemiş. Celâl Sahir şaşırmış. Ticarethaneye dönmüş ve başından geçeni anlatmış. Yahudi ortaklar gülerek:

– Yanlış yapmışsın, demişler. Parayı böyle açıktan vermeyecektin. Güya işe ait bir dosya içine koyacaktın ve onlara dosyayı verecektin.

Bir iki gün sonra Celâl Sahir bunu denemiş. Ama bu defa daha sert bir tepki ile karşılaşmış:

– Celâl Sahir Bey, bunu sizden beklemezdim. Bunu bize değil, Balıkpazarı'nda Aleko'ya yapsan parayı suratına atar, demişler.

Dostumuz yazıhaneye gene boş elle dönmüş ve gördüğü muameleyi anlatarak, bir daha da bu işle meşgul olmayacağını söylemiş. Yahudi ortaklar bu defa kızacak yerde sevinmişler. Celâl Sahir şaşırmış. Ortaklara nedenini sormuş, şu karşılığı almış:

– Çok basit. Mesele hâlledildi. Şimdi Balıkpazarı'ndaki Aleko'yu bulmak lâzım.

Aleko'yu arayıp bulmuşlar ve meseleyi halletmişler. Meğer Aleko, rüşvete aracılık eden bir ajanmış.

Bu vurgun, bu rüşvet, bu yolsuzluk ve hırsızlık dönemi halkı bezdirdi. Bir tarafta açlık, bir tarafta görülmemiş bir servet akını halkın nefretini arttırdıkça arttırdı. İttihatçılar, halkın bu öfkesini hafifletmek için her çareye baş vuruyorlardı. Bunlar içinde en çok göze batanı aydınları satın almak için baş vurdukları yoldu.

Enver Paşa birdenbire aydınların koruyucusu rolünü oynamaya başlamıştı. Memleketin belli başlı yazar ve sanatçılarına güya eserler ısmarlıyor ve getirilen eserlere bol keseden hediyeler veriyordu.

Bunlar arasında tanınmış ve sevilmiş büyük edebiyatçılar, sanatçılar, vardı. Meselâ Abdülhak Hâmit'e bile 50 sayfalık bir küçük şiir kitabı için beş yüz altın verilmişti.

Bu arada ressam Çallı İbrahim'in başından da şöyle bir serüven geçmişti:

Çallı İbrahim memleketin tanınmış, büyük ressamlarından biriydi. Basit, fakir ve mütevazı bir hayat yaşardı. Tam anlamıyla sanatçı bir adamdı ve ihtiyaç içindeydi.

Enver Paşa ona da bir resim ısmarlamıştı. Çallı, yaptığı resmi Harbiye Nezaretine götürür, Enver Paşa'nın odasında resmi açıp gösterir. Enver Paşa, resimde bazı değişiklikler yapılmasını ister. Çallı, Paşa'ya şöyle bir bakar, sonra cebinden bir çakı çıkarır, resmi baştan aşağı parçalar, sonra Paşa'ya döner.

– Paşam, ben ressamım, resim yaparım, ilân değil, der ve çıkar.

Oysa Çallı o sırada Enver Paşa'dan alacağı hediyeye muhtaçtı. Aydınların çoğu gibi parasızdı. Harp içindeki bütün aydınlar gibi sıkıntı içindeydi. Kimseye resim satamıyordu. O vakit ressamlar yoksulluk içindeydi. Öteki aydınların da hâli bundan daha iyi değildi. Kitap satışları durmuş gibiydi, yazarların kazancı kalmamıştı. Ortada belli başlı iki dergi vardı: Biri savaşın ilk yıllarında hayli okunan *Türk Yurdu*, öteki İttihatçıların yardımıyla Ziya Gökalp tarafından çıkarılan *Yeni Mecmua*. Birincisi Turancıların organıydı. Fakat geliri dergiyi çıkaranları bile beslemeye yetmezdi. *Yeni Mecmua* öyle değildi. Yazarlarına bolca telif hakkı öderdi. Harp içinde belli başlı edip, şair ve yazarlar bu dergi tarafında toplanmışlardı. Refik Halit'ten, Ömer Seyfettin'den, Celâl Sahir'den, Orhan Seyfi'ye kadar herkes oradaydı. Bütün bunların fikir kaynağı Ziya Gökalp idi. Ziya Gökalp her gün burada, müritlerine ders veren şeyh gibi, etrafındakilere telkinler yapardı. Bu nedenle de *Yeni Mecmua* o günün en değerli fikir ve sanat dergisi olmuştu.

TÜRK OCAKLARI

Fakat aydın gençlerin en çok toplandığı yer Türk Ocakları idi. Türk Ocakları milliyetçilik hareketinin bir merkezi olarak kurulmuştu. O zaman İstanbul'un en zengin merkezi burasıydı. Burada fikir ve sanat tartışmaları yapılır, konferanslar verilir, toplantılar düzenlenirdi. Ocağın önderleri, memlekette milliyetçilik hareketinin kurucuları olan Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçora, Doktor Hüseyinzade Ali Bey, Halide Edip, şair Mehmet Emin ve başkalarıydı. Ocağın başında ise, Hamdullah Suphi bulunuyordu.

Hamdullah Suphi, eski bir Osmanlı aydınıydı. Yaşayışı, düşünüşü, hareketleri hep Osmanlıcaydı. Türk Ocağı'nın başı olarak Türkçü görünür, fakat bunun gösteriş olduğu sırıtırdı. Zaten bütün hareketleri yapmacıktı. Nutuk söyler gibi konuşurdu. Ocak başkanı gibi değil aşiret reisi gibi davranırdı.

O vakit Türk Ocağı'nda tanıdığım insanlar içinde en sevimli olanı Halide Edip'ti. Edebiyatta, özellikle romancılıkta büyük bir ün kazanmıştı. Vakur, kibar, idealist bir kadındı. Bir misyoner gibi siyahlar giyinir, içimizde bir peri gibi dolaşırdı. İyi bir hatipti. Konuştuğu zaman dinleyicileri büyüler, onları fikirlerinin ardı sıra sürüklerdi. O da Türkçülük akımına katılmıştı, hatta bir ara Turancılığa kadar gitmiş ve *Turan* adında bir de roman yazmıştı. Fakat gerçekte Halide Edip hiç bir zaman Turancı olmamıştır.

Şair Mehmet Emin, son derece basit ve mütevazı bir adamdı. Beyaz top sakalı çehresine bir ortodoks papazı görünümü verirdi. Toplantılara gelince en önde iğreti bir sandalyeye oturur, ellerini önüne bağlar, öylece put gibi sessiz ve hareketsiz dururdu. Söze hiç karışmazdı. Arada sırada bizlere en yeni yazdığı manzumesini okurdu. Manzumelerde hep büyük kelimeler kullanarak dinleyicileri etkilemeye çalışırdı. Fakat bunlara şiir denemezdi. Ne var ki, o günkü milliyetçi gençler onu kendilerinin büyük şairi sayarlardı. Çünkü, "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" sözünü ilk defa söyleyen o olmuştu. Gençler onu bir Türk şairi olarak severlerdi. Zaten iddiasız, temiz ve namuslu bir adamdı. O devirde böyle kalmak bir meziyet sayılırdı. Yoksa o da istese paraya boğulabilirdi. Fakat bütün meziyeti de bundan ibaretti. Milliyetçilik cereyanı geçince şair olarak adı unutuldu.

Ağaoğlu Ahmet, Azerbaycanlıydı. İçlerinde en zeki ve en bilgiliydi. Yusuf Akçura da Rusya'dan gelmişti, aralarında en zeki ve en muhterisi oydu. Hüseyinzade Ali Bey ise en okumuşu, en olgunu ve en efendi olanıydı.

Fakat o dönemin önderleri sayılan bu adamlar, kaderlerini İttihat ve Terakki'nin politikasına bağlamışlardı. Bu nedenle İttihat ve Terakki ile birlikte söndüler ve silindiler, Yalnız Ağaoğlu, bir süre daha Atatürk döneminde ayakta kaldı ve çalıştı. Ama ne var ki, bu kez de Atatürk'e ayak uydurarak Turancılıktan uzaklaştı.

Osmanlı imparatorluğunun çökmekte olduğu, her taraftan emperyalistlerin ülkemize saldırdığı ve memleket, var olmak ya da yok olmak savaşını verdiği bir sırada, bu önderler, Türk Ocağı'nda gençlere Turancılık fikirlerini aşılamaya çalışıyorlardı.

Ziya Gökalp,

Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir, Turan..."

şiirini o vakit yazmıştı. Milliyetçilik önderlerinin ne inanılmaz hayaller ve ne gülünç şekillere saptıklarını bundan daha iyi gösteren bir örnek olamazdı. Bu adamların ayakları yere değmiyor, gerçeği göremiyorlardı. Memleket ortadan silinmek tehlikesiyle karşılaşırken, onlar Turan hayallerine kapılabiliyorlardı.

Fakat Türk Ocakları'ndaki gençlerin çoğu, bu ham hayale inanmıyordu. Onlar daha çok antiemperyalist şiarlara bağlıydılar. Emperyalistlerin memleketi yok etmek üzere olduklarını görüyorlardı. Onun için Emin Bülent'in:

"Ey garbın cebîn-i zalimi

Türküm ve düşmanım sana

Kalsam da bir kişi..."

şiirini ağızlarından düşürmüyorlardı. O vakitki milliyetçiliğin olumlu tarafı da buydu. Fakat önderlerin büyük bir kısmı ve en nüfuzluları Çarlık Rusya'sından gelmiş kimselerdi. Onlar gençliği Turan'a sürüklemeye çalışıyorlardı. Oysa o zamanki devletin böyle hayaller arkasında koşacak hâli yoktu.

Mehmed Fuad KOPRULU (1890-1966)

BİR HATIRA

Atatürk'ün millî tarih çalışmalarına ne büyük bir ehemmiyet verdiği ve bu cins mesaiyi nasıl teşvik ve himaye ettiği herkesçe malûmdur. Millî tarihi yabancıların gözleriyle görmenin, daha doğrusu, onların gösterdikleri şekilde anlamanın bir millet için ne büyük bir gaflet olduğunu Atatürk büyük dehasıyla çok iyi biliyordu. Bunun için, maddî ve siyasî istiklâle kavuşturduğu milletini manevî ve ruhî istiklâle de kavuşturmak için, memlekette tarih tetkiklerinin inkişafına büyük bir ehemmiyet verdi ve Türk Tarih Kurumu'nu işte bu maksatla kurdu.

Atatürk'ün, daha bu cemiyeti kurmadan çok evvel, tarih meseleleriyle yakından alâkadar olduğu ve memleketin bin bir hayatî meselesi arasında buna da mühim bir zaman ayırdığı muhakkaktır. Ben burada, kendim için çok muazzez olan bir hatırayı anlatırken, Ebedî Şef'in millî tarih çalışmalarını eskidenberi nasıl teşvik ettiğini göstereceğim:

1339 İkinci teşrininin son günlerinden birinde idi. O zaman Babıâli caddesi adını taşıyan şimdiki Ankara caddesinde Kanaat kitaphanesinde oturuyordum. O sırada Kanaat kitaphanesi *Türkiye Tarihi* adlı küçük eserimi bastırmıştı. Ben kitapha-

nede otururken içeriye eski arkadaşım Ruşen Eşref girdi: Ankara'dan yeni gelmişti ve birkaç güne kadar tekrar dönecekti. Yeni kitabımı görünce bana dedi ki:

– Gazi, tarihî eserlere karşı büyük bir alâka gösterir. Kitabından yollarsan çok memnun olacaktır.

Şaşırdım. Kendisini o zamana kadar şahsen tanımak şerefine nail olamadığım Büyük Kahramana kitap takdimini âdeta bir küstahlık sayıyordum. Fakat Ruşen'in ısrarı karşısında, bilhassa tarihî eserlerle alâkadar olduğunu anladıktan sonra - karıncanın Süleyman Peygambere hediye götürmesi kabilinden - ben de kitabımdan bir nüsha takdimine cesaret ettim.

O sırada dahilî ve haricî türlü işlerle meşgul olan Reisicumhur'un kitabımı okuyacağını doğrusu tahmin etmiyordum. Fakat aradan bir hafta geçer geçmez aldığım ve aynen aşağıya koyduğum takdirname, bu tahminimin yanlışlığını meydana koydu:

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususî
6/141

Ankara
6 Kânunuevvel 1939

Darülfünun "Türk Edebiyatı Tarihi" Müderrisi Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendi'ye

"Türkiye Tarihi" nizin, gönderilen, birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücuda getirmek için sarfettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızın tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyet'e ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.

İlim feyzine teşne olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın intişarına intizar ederim efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

Doğrudan doğruya kendi el yazılarıyla yazılmış olan bu mektubu alınca ne kadar sevindiğimi, ne derin bir şükran, nasıl bir inşirah ve kuvvet duyduğumu tasvirden hâlâ acizim. Memleketin Büyük Kurtarıcı'sı, bin bir meşgalesi arasında, benim gibi basit bir hocaya bu kadar büyük iltifatta bulunsun, buna bir türlü akıl erdiremiyordum. Atatürk'ü o zaman yakından tanımadığım için bunda mazurdum.

Ben bu sevinç ve iftihar içinde iken, aradan birkaç gün geçtikten sonra, o sırada Maarif Vekâleti vekilliğini yapan merhum Necati'nin imzasıyla resmî bir tezkere aldım: "Türkiye Tarihi"min müteakip ciltlerinin bir an evvel meydana çıkması için ne gibi maddî yardıma muhtaç olduğumu "Reisicumhur Hazretlerinden aldığı emre imtisalen" benden soruyordu. Büyük Kurtarıcı'nın bu samimî alâkası, şükran ve iftiharımı artık son haddine çıkardı. Maarif Vekâleti vekiline derhâl cevap vererek Reisicumhurumuza karşı şükranlarımı arzettim, ve eserin tab'ı Kanaat kitaphanesi tarafından temin edildiği cihetle Vekâletin maddî yardımına lüzum olmadığını bildirdim.

Memlekete yapılan en küçük bir hizmeti bile bu kadar yüksek ve asil bir iltifatla ve teşvikle karşılayan Ebedî Şef'in bu hatırasını, ölünceye kadar şükran ve iftiharla saklayacağım; ve bu hatıra, millî tarih yolundaki çalışmalarımda benim için tükenmez bir kuvvet kaynağı olacaktır...

İsmail Habib SEVÜK (1892-1954)

Yurttan Yazılar'dan
Transit Yolunun Birinci Yarısı:

ZİGANA, GÜMÜŞHANE, BAYBURT

Değirmendere, Trabzon limanını dolduran çay, yetmiş yıl önce limanı dereden ayırmak için bir mendirek yaptırmaya kalkmışız; para yok, amele az, mendirek yirmi yılda ancak altmış metre ilerleyebiliyoruz. Trabzon denizine zararlı olan dere Zigana'nın böğrü içinde meğer ne ömür şeymiş. Derenin vadisinden, hafif meyiller ve tatlı kavislerle, iki taraflı ormanların koyuluğu altında, içine güneş inmeyen yeşilliklerin reçineli serinliğine gömülerek, daha derindeki derenin çağıltılarını dinleye dinleye; bu güzellik bitivermesin diye âdeta otomobilin hızına eseflenir gibi gidiyoruz.

Maçka ile Hamsiköyü'nden sonra asıl dağı tırmanmaya başladık. Zigana kalın gövdeli fakat korkunç değil. Tırmanış otuz kilometreyi buluyor, fakat tehlikesi yok. Kapalı dağ, insanı kucaklıyor gibi emniyetle taşıyan dağ. Dağın sırtında değil karnında dolanıyoruz. Sırtta helezonlaşan yolların bir tarafı açıktır, şakulî ufukların derinliği göz karartır. Oralarda devrilmek uçmak demek. Burada o yok. Yol dağın içinde ve içimiz emniyette.

İki binlerdeyiz. Eflâke ser çekmiş gürbüz çamlar seyrekleşmeye başladı. Doruğa yaklaştığımız bir yerde, dolanacağımız virajın üst dıl'ı üstünde tuhaf bir yapı görünüyor. Sekiz on gözlü, karşıdan bir Roma mabedinin alt katını andıran bir yapı. Fakat harabe değil, betonarme; köprü değil, altından geçiyoruz; tünel değil, bir tarafı açık. Meğer çığ sundurmasıymış. Eskiden kim bilir ne kadar kazaya sebep olan çığlara karşı yolun üzerine çardaklama abanarak gelen çığları sırtı üstünden çığlar içinde boşluğa atmak için pehlivan pehlivan bekleyip duruyor.

Doruğa vardık. Karşımıza çıkan manzara çok haşmetli. Ta dipten beri hep kendi böğrünü gösteren kapalı dağın bu en üstünde, cenuba ve garba doğru, dalgalı vadiler arasından, ta uzaklarda, üç bini aşkın beyaz zirveleriyle keskin keskin göğü tırmalayarak gerilen dağlara kadar alabildiğine bir ufuk uzanıyor. Manzaraya bak, göz ferahlayıp ruh genişlesin; bir de dibe bak, yumağından boşanmış boz bir şerit inceliğiyle kıvrılarak inen yol; ruh ürperip göz kararıyor.

Bereket yol iyi ve emniyetli. Dipteki Harşid vadisine varmak için bin metreden fazla indik. Zigana'nın bu yamacı ötekinden büsbütün başka. Evvelki kapalıydı, bu açık. Orada çıkılan yolu parça parça görüyorduk; burada inerken bütün yolu görüyoruz. Ötedeki çamlar daha gürbüz ve daha sıktı, buradakiler daha sıska ve seyrek. Ormanlar ki dağların giyinmesidir, yalnız Zigana kürkünü ters giymiş gibi; bu taraf daha sert ve öte taraf daha ılık olduğu hâlde kürkün kalın ciheti öteye, yufkası beriye düşmüş!

Harşid deresi ve kaza merkezi olan Turul kasabası; denizin maviliğine yüz kilometre önce veda etmiştik, artık yeşil ağaca da, güleç beldelere de elveda. Nerde gerilerine ormanlı dağları gererek ve önlerine canfes denizi sererek yeşille maviyi inci dişli birer tebessümle düğmeleyen sahil beldeleri nerede? Meğer bir dağ değil bir coğrafya aşmışız.

Harşid'den sonra haşin boğazlar, yalçın vadiler içindeyiz. Şu kaleye bak; sipsivri tepenin dimdik kesme kayaları üstünde o kayaların uzatılmasından yapılmış gibi sert duruyor; oraya kar-

tal bile yuva yapamaz. Yeşilliği geç; hâkî rengin de yumuşağı olur. Buraların bakırımtrak renkleri zırhlanmışlar gibi gözlerin önüne kavgalı kavgalı dikiliyorlar. Şükür bir tesellimiz var; yepyeni ve pürüzsüz yol. Gözünü açma, üzüleceksin; gözünü yum; bir patende gibi kayan otomobilin içinde işte bir hulya gibi akıyorsun.

Neden sonra bir dere, solumuzda dar vadinin içinden fışkırır gibi serpilmiş meyve bahçeleri. Gümüşhane'ye gelmişiz. Burası yeni Gümüşhane'dir. Beş, altı yüz evlik bir vilâyet merkezi. Uzaktan arduvazla örtülmüş gibi görünen dik ve keskin çatılı evleri, evlerin beyaz gövdeleri ve çatıların oynak çizgileriyle şimalî Almanya'dan kopup getirilmiş bir köy gibi gülümsüyor. Eski Gümüşhane ise şu bakır dağ üstünde, buradan görülmeyen, yalçın bir kale dibine çömelmiş ihtiyar bir orta zaman şövalyesi gibi unutularak, yapyalnız eski hatıralarının uğultuları içine dalıp, bitkin argın solumaktadır.

Yukardaki eski gümüş madeni ocağından eski aletler bütün alacağını almış. Şimdi Ankara'daki Maden Enstitüsüyle Eti Bank, maden ocaklarının iliklerine kadar uzanan yeni aletlere yeni damarlar bulmak için uğraşıyorlar. Eğer umulduğu gibi yeni damarlar zengin çıkarsa, sönüp de sonra yeniden parlayan yanardağlar gibi, şu dışı bakırımtrak ve içi gümüşlü dağ da, gümüşün beyazlığını bir zenginlik lavı gibi fışkırtarak buralara yeni bir hayat vere vere tütecek.

Bayburt'a gidiyoruz. Şair Zihnî'nin memleketine. Hicve nazırmlık, yurt sevgisine şairlik yapanın beldesi. On sekiz senelik ilk gurbetten sonra "Mevlâm izin verdi geldik vatana" diye sevinen ve:

Var mı cihanda âdeme cennet vatan gibi.

diye yurdunu seven adam. Kıymeti vardı; fakat hem dürüst, hem dürüst olduğu için diyardan diyara atılarak, aziller, mahrumiyetler içinde, çileli ve derbeder yaşadı:

Ulemadan, şuaradan, zurefadan olayım
Kalayım zar ü perişan ne sefalettir bu!

demekte haklıydı. On dokuzuncu asır ortalarında altmış küsür yıllık ömrünü Bayburt'un toprağına gömmek için:

Cihanda çok yaşadık bilmedik bu yanda ne var
Ölüm geleydi gidek bir görek o yanda ne var

diye diye gelirken yolda öldü.

1829 Edirne muahedesiyle biten Rus harbinde, Bayburt yakınında yapılan cenkte o da bulundu. İşgalin bütün acılarını, hicretin acıklı sızılarını tattı:

Leylâsın yitirmiş Mecnun misali
Gezmiş dağdan dağa yoktur durağı

Bir de işgalden sonraki Bayburt'u görünce baktı ki belde yıkık, bahçeler harap ve kalpler perişandır. Meşhur koşmasıyla verdiği sesin içli melâli; o şiirin üstünden bütün bir asır geçmesine rağmen, yalnız bu diyarın havasında değil şiirin semasında dahi hâlâ kokusu kaybolmayan büyülü bir tütsü gibi dalgalanıp duruyor:

Vardım ki bağ ağlar, bağıban ağlar
Sümbüller perişan, güller kan ağlar
Şeyda bülbül terkedeli bu bağı.

Son inişi bükülüp de kışlaların bir tutamlık mamuresini geçtikten sonra, buraya yakın bir yerde doğduğu için henüz pek körpe olmasına rağmen gene gürbüz gürbüz akan Çoruh'un iki kıyısına serilmiş; boz renkli, taşlık, evlerinin üstü dam, sokakları yamru yumru ve yandaki tepenin kayalığı üzerine burma bir kavuk gururuyla çevrelenmiş ihtiyar kalenin yedi buçuk asırlık miyop bakışları altında büzülerek bir harabe artığı gibi duran Bayburt..

Demek Zihnî'nin verdiği sesten beri hiçbir şey düzelmedi öyle mi? Demek bir asırdır gene:

Sümbülü, şebbuyu, gülü har almış

Öyle mi? Demek gene ortalık yıkık, bahçeler harap, bağırlar yanık öyle mi? Evet hâlâ öyle:

Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş
Sakiler meclisten çekmiş ayağı.

TUNA YALILARINDAN HATIRLAYIŞLAR

Hangisini saymalı? Vapurun pervanesi suya değil, tarihin böğrüne vuruyor ve eski beldeler, yeni binaları iğreti elbiseler gibi atınış, kendilerinden eser kalmayan o heybetli burç ve barularını göstererek, hâle diz çöktürmüş bir mazi ağırlığıyla yükseliyorlar. Kısa "bugün", uzun "dün"ün ağzından bir lokma gibi kaybolmuştur. Göze görünen yok, hafızaya görünen var. Tarih kefende değilmiş. Hatıraların diriliği içindeyiz.

İşte gecenin son karaltılarında göremeden geçtiğimiz ve sabahın ilk ışıklarıyla geride kalan mavi tepelerini seçtiğimiz Niğbolu; 14'üncü asır sonlarında, yüz binlik haçlı ordusuna, asıl ordumuz yetişinceye kadar, bir avuçla karşı koyan Doğan Bey'in bir gece, gökten inen bir beşaret gibi, dinlediği "Bre Doğan! Bre Doğan!" narasını ben de şimdi işitiyor gibiyim: O sesi veren Yıldırım Bayezid ki oraya hakikaten bir yıldırım gibi gelmişti, sesi dinleyen orada granit gibi durdu.

Tuna'nın ilk büyük harbini yaptığımız yer. Macar kralı ki Yıldırım'a bir sefaret heyeti göndererek ne hakla fütuhat yapıp durduğunu sordurmuştu. Yerinde bir işaret bin sözden belâgatlidir, o afacan şehsüvar hiç bir şey söylemedi, sadece duvardaki kılıcını gösterdi. Beş bucuk asır evvel o kral, seksen bin askerinin naşıyla ürperip şu bulunduğumuz sulardan güç belâ canını kurtararak kaçarken şüphesiz anladı ki bu dünyada kılıç hakkı hakların en şimşeklisidir.

Beş asır sonra aynı sular üstünde büyük şair Yahya Kemal'in beytini okuyorum:

Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir doludan,
Bir Salib ordusu bozgun kaçıyor Niğbolu'dan.

İşte Plevne'nin iskelesi Somovit; bundan on sene önce Tuna'yı, büyük heyecan içinde, ilk defa gördüğüm yer. Bu küçük kasaba Plevne'ye ait o büyük heyecan içinde, ilk defa gördüğüm yer. Bu küçük kasaba Plevne'ye ait o büyük hatırayı bir bayrak gibi gözümün önüne dikti. Plevne artık bizim için ne bir beldedir, ne bir isim. O kandan ve şandan abide yarım asrın öteki ucundan tarihin uçsuzluğuna bakıyor. Çürümüş saltanatın vehmiyle kaybolan o harbin bulanık badireleri ortasında Plevne kendini kendi yaratan yakut bir adadır:

Pilevne dedikleri küçük kasaba
Rus askeri çoktur gelmez hesaba.

Sayısız düşman saf saf dalgalar hâlinde saldırıyor. O küçük kasaba kale değildi. Alelâcele toprak kazıldı. Yumuşak toprak birdenbire demir gülleleri yutan tuhaf bir dev oluyor. Bütün harp tarihinde yeni bir sistem açılmıştır. O zamana kadar insanlık hep sertle çarpıştı, ilk defadır ki Türk yumuşakla dövüşüyor. Engin Tuna'yı geçtiler, yalçın kaleleri aldılar, şimdi bir çevre toprakla yeniyoruz.

Kesilen kelleler sığmaz kaleme
Arkama bakarım imdatçı gelmez!

Gelmedi. Çevrilen kırk bin Mehmetçik çeviren yüz binlerin ortasında, altı ay, bir ölüp on öldürerek savaştı. "Yıldız" o kadar korkak olmasa belki bütün mukadderat değişecek, işte düşman şaşkın, dünya hayran. Çıplak toprağın önünde fen ezildi, mantık yuvarlandı. Kuvvet celâdete diz çöküyor, adet inada mağlûp. Yere mıhlı toprağın şahlanışı, dayanan mucizedir, saldıran aciz. Fakat imdatçı yok:

Pilevne'nin içinde ordu kuruldu
Osman Paşa sol yanından vuruldu!

Düşen bir gövde değil bir küreydi. Hiçbir yaralı esir, galibine o kadar büyük görünmedi. Yenenler yenilenden utanıyor. Yenen, yenilen yok, yendiren var. Plevne en yapılamayacağı yaptı, Beşiktaş Tepesi en yapılacağı yapmadı. Bulgarların, Plev-

ne'de Osman Paşa'ya karargâhlık yapan küçük ve beyaz evi niye dikkatle sakladıklarını anlıyorum. Bütün Bulgaristan o evden doğmuştur, esirgedikleri bir hatıra değil, kendi beşikleri. O ev düşmeseydi Tuna hâlâ bizimdi. Beyaz ev beyazlaşmış bir kor gibi içimi yakıyor.

Gurup vakti Vidin'e geldik. Ortada bizim eski hükûmet konaklarını andıran hantal bir bina. Beride kavun kubbeli iri bir kilise ve yakınında ince bir minare. İskeleden sonra daha ilerde başka bir kilise, onun önünde ve kıyıda bir liman feneri gibi duran, diğer bir minare. Belli ki ezanlar çana sığınmıştır, fakat yine belli ki bu minareler, şehadet parmakları gibi, bir şey ispat ediyorlar. Vardık, bütün mazi haykırıyor: Varız, onlara sor. Minare bana hiç bu kadar nurdan bir dua gibi görünmedi; gurbette minare, yalnız din değil, milletmiş de.

Semendire'deyiz. Akıncılarıyla Mohaç'ta düşmanı çeviren Bali Bey'in beldesi. Diğer yerlerde mazi hatıradır, burada madde. Dünü gözünle de görüyorsun. Kıyıda ve baştaki burç, Piza Kulesi gibi eğri. Meğer son harplerin birinde temeline bir gülle düşmüş. Türk'ün hendesesi: Güllelersin, sallanır; fakat yıkılmaz; iğrilmiştir, fakat devrilmiyor. Çarpıldı, çürümedi; çürük durduruyorsun, gene sağlam: Bu iğri kuleye vaktiyle bütün Orta Avrupa asırlarca boyun eğmişti.

Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle

Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.
Yahya Kemal

Onlar öyle geçti, ben böyle gidiyorum. Tuna, Tuna, insan olarak verdiğin zevkler ne kadar sonsuz, fakat Türk olarak... Sen o kadar güzel olmasan hatıraların bu kadar yakıcı olmayacaktı. Bırakmanın azabı görmenin zevkinden çok üstün. Gözlerimde en haşmetli güzelliğe bakmanın pırıltısı var; fakat içimde kıvrılan bu hıçkırık niye?

Ruşen Eşref ÜNAYDIN (1892-1959)

ATATÜRK'E DAİR BİR HATIRA

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal'in zaferden sonra Bursa'ya ilk gelişi

Bugün artık geliyor. Zira müjdeyi münadiler de esnafa sokak sokak bildirdi. Dükkânlar örtülüyor. Geçeceği yollara halılar, kilimler döşendi. Zafer taklarının, mağaza kapılarının solmuş defneleri tazelendi. Asker kıtaları uzun yol boyunca kaldırımlarda silâh çattı. Papatya gibi beyaz giyimli mektep kızları, ellerinde küçücük küçücük al bayrakları ile öne dizildiler. Sokak başlarında atlas sancakların sırma yazılan ve muzıka âletlerinin kıvrım kıvrım madenleri parıldadı. Böylece kaç gündür Bursa'nın tutulduğu bekleme humması en raşeli demlerini duymaya başladı.

Siyah bohçaları andırır sımsıkı örtülü kadınlar kapı basamaklarına ve eşiklerine gene çömelmeye, yerleşmeye başladılar... Artık bu akşam bunların hiçbiri, gözleri boş dönmeyecek. Kaç gündür bunlara ne kadar acıyordum! Gün ağartısından gün kararasıya kadar taşların, tahtaların üstünde bekleşiyorlar! Yorulmuyorlar mı? Üşümüyorlar mı? Hastalanmıyorlar mı idi? Zira, yağmur altında, sırsıklam çarşaflarının vücutlarına yapıştığı saatler de oldu!.. Bunlar, aşlarını bir haftadır geceden pişiriyorlar; odalarını geceden süpürüp düzeltiyorlar; çamaşırlarını gece-

den yıkıyorlar; tan yerinden önce lâmbalarını yaktıkları, pencere pencere uçuk sarartıların dışarı sızınalarından anlaşılıyor. Kendileri de gün daha yarı buçuk ağarmağa yüz tutarken geniş başörtülerinin siyah çarşaf pelerinlerinin altında, birer küçük yiyecek çıkını ile böyle çoluk çocuk bir arada bu yol kıyılarına, bu kapı sahanlıklarına üşüşüyorlar. Belli ki bir büyük sevinç, bir müstesna heyecan onların merakını uyandırmış, uykularını kaçırmış. Güneş doğmadan önce sokaklara kendilerinin mahşer birikintisini dolduruyorlar. Belli ki uzun bir kapanıklığın aydınlığına atıyorlar; sokakta ömür sürüyorlar... Gerçi her gün bir iki şanlı kumandanın şehre girdiğini görüyorlar; böyle böyle gitgide daha emniyete kavuştuklarını, daha selâmete çıktıklarını anlıyorlar; seviniyorlar; el çırpıyorlar; fakat bunların hiçbiri gözlerini kana kana doyurmuyor. Onlar hep onu bekliyorlar; onun yolunu gözlüyorlar. Günlerce böyle yorgunluğa, sıkışıklığa bıkmadan, usanmadan, sırf kendi istekleri ile katlanışları hep onu bir an olsun görebilmek içindir... Bekleyiş uzadıkça aralarında şöyle efsaneler çıktı: "Paşa geceleyin girivermiş" diyorlar! "Bursa'da tebdil dolaşıyormuş" diyorlar!" Kız vallahi geldiğini gözleri ile gören var" diyorlar! "Gösterişten hoşlanmadığı için meydana çıkmıyormuş" diyorlar!..

İşte böyle, Bursa, kadınıyla, erkeğiyle, ihtiyariyle, çocuğuyla günlerden beri hep onu sayıklıyor. Her dükkânın camekânında onun birbirine ve ekseriya kendine benzemeyen türlü türlü, renkli, renksiz, atta, yaya, asker, sivil tasvirleri asılı... Göreceği ve görmeyeceği, önünden geçeceği ve geçmeyeceği her evin cephesi çini yeşil yapraklar ortasında beyaz levhalardan ve siyah hüsnühatlardan da birer nida hâlinde sessiz alkış tutuyor, onun adını anıyor, onun ömrüne dua ediyor. Zafer takları kendinin sözleri ve büyük vatan şairlerinin anılmış mısralarıyla dolu! Ve bunların hepsinin üstünde ta damlardan cumba eteklerine kadar irili ufaklı yepyeni veya uçuklamış yüzlerce bayraklarımız dalgalanıyor!..

Evet, işte böyle bütün Bursa, insanlarından ipekli ve bez bayraklarına kadar yaşamayı ve sevinmeyi anlatan nesi varsa onunla günlerden beri bir bora bulutu gibi toplanıyor, biriki-

yor, yığılıyor, kıvamlanıyor; taşmaya hazırlanıyor. Kurtancının görünüşü ile, çılgın alkış tufanı kopacak; ve bütün yekpare yaygarası şimşek bir gök gürültüsü gibi, Uludağ'ı sarsacak! Zira, iki tesis ve iki müessisi görmüş olan Bursa, asırlarca bağrında devşirimli sakladığı o ananevî coşkunluğu, yıllar sürmüş bir esaret acısı üstüne tekrar ta içinden ve ta derinden hissediyor. Bursa, şimdi üçüncü kurucuyu, bütün vatan ve bütün muzafferiyeti bir arada bekler gibi özlüyor.

Sanki onun yüzünü görmeden kazancın ve kurtuluşun tadına tam varamayacak; güya onun gözleriyle görmeden, onun üzerine elini sürmeden kani olmayacaktır ki dünyanın en güçlü, en sözü, özü keskin adamı, en genç ve muzaffer serdarı kendisinindir; kendisinin, Türkiye'nin!... Bu karşılamaya körler bile el ele tutuşarak, birbirlerine yapışarak, havaları yoklayarak, değnekleri ve yüzleri zafer taklarına çarparak bir manevî didara gider gibi koşuyorlar!..

Büyük istikbal çok uzaklardan başlıyor. Öyle ki tarihimizin güzel isimli ilk köylerinden geçen Başkumandan, yeşillikler içinden, Bursa kubbe ve minarelerini görmezden önce kendine rastgelecek. Zira, daha sabahleyin erken, şehirden, herkes o hedefe doğru bir koşuya çıkmış gibi atıldı. İşittiğimize göre Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Asım Paşa daha dün geceden yola çıkmışlar. Bursa mebusları sabahleyin erkenden otomobillere atladılar, karşıcı gittiler. İki gündür Bursa'da ilk serdar türbeleri ve son serdar çehreleri karşısında, talebesi gibi hayretten vecde düşen Yahya Kemal de İstanbul Darülfünunluları ile birlikte geçip ileri gitti. Kolordu kumandanlarıyla sohbetlerinden başlayan hayranlık suûtları bu yolun bir kenarında, onları vecdin zirvesine ulaştıracak!... İzmir'den beri yer yer harap ve türap edilmiş vatan manzaralarını ve kurtuluş heyecanlarını yan yana seyrettiğimiz Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ile de ben en sona kaldık.

Fakat, bu candan karşılamanın parlaklığını hava biraz ıslatacağa benziyordu. Zira koyulaşmış Uludağ yamaçlarından aşağı bulutlar iniyordu: İki dağ arasındaki hava girdaplarının bi-

rinin önünde âdeta, semavî bir bulut raksı gördük. Kimi bulut parçaları da gördük ki yeşillikler içinde, bir seyirci gibi yerleşmiş, kımıldanmıyordu. Bazıları da ağaç tepelerine takılmış bürümcük çevreler gibi sallanıyor, savruluyordu. Yer yüzündeki karşılama sahnesinin üstünde gökyüzünde de işte böyle heybetli bir tabiat sahnesi hazırlanıyordu.

Fakat, halkın coşkunluğu öylesine idi ki yağmur yerine gökten çakıl yağsa yerinden kımıldanmayacaktı. Boşanacak sağanağı bir engel değil, uğur, rahmet sayıyordu.

Güzergâhında yer yer, küme küme karşılama durakları vardı. Bizler "Duaçınarı"nın altında oturduk.

Bir çocuk koşa koşa geldi. Otomobillerin göründüğünü müjdeledi. Hepimiz yola döküldük.

Kendisi üçüncü otomobilde idi. Yere iner inmez gençler, ihtiyarlar ellerine sarıldılar, gözlerinden o ellere yaşlar akıttılar. Etrafında köy çocukları, ellerinde, omuzlarında bayraklarla pervaneler gibi uçuşup dolaştılar. Hoş geldin, Babamız diye bağrıştılar.

Başkumandan "lûtr" yakalı paltosunu çıkardı. Yere indi. Müşir üniformasıyla zarif endamı yeşillikler içinde bir çelik yay gibi teressüm etti. Etrafında kahramanlardan bir halka peyda oldu: bütün vatan binasını yeniden kuran dev ruhlu insanlar onun hafifçe gerisinde yan yana idiler. Her biri, kendi başına bir kitap menkıbe dolduran bu şanlı kumandanlardan hangisine hayran kalacağını adam şaşırıyordu.

Bunlardan kimi, mukaddes vatan hesaplarını ve millet ordularının düzenlerini, plânlarını kurmuştu. Kimi, Asya yolunu Türklere yeni baştan açmıştı. Kimi, Türk ordularını Akdeniz kıyılarına yıldırım gibi indirecek hazırlıkları gerçekleştirmişti. Birisi, vatanın dört bucağındaki vazifeye, ayaklanmaları yatıştırmaya şimşek hızıyla atılmıştı. Birisi, Sakarya'da, aşılmaz bir set olmuştu. Birisinin vücudu hücumlarla, dahmelerle devrilmez bir yavuz kale gibi delik deşikti!.. Bunca yiğidi bir arada görmek tarihte kaç nesle nasip olur!..

Bu kahramanların beş asır önceki eşleri, ilk ulular da en gerçek haleflerini karşıki Bursa tepelerinin gür yeşillikleri içinde birer heybetli baş gibi yükselen beyaz kümbetler halinde seyrediyorlardı.

Kumandanların hepsi de yeni kurucunun bir adım ardınca yürüdüler. Milletlerinin şanını yeniden göklere çıkaran erleri Türk askeri önünden geçtiler. Bir yandan mızıka İstiklâl havasını çalıyordu. Bir yandan Başkumandanın "Merhaba"ları ta gözbebeklerinin içine kadar keyiften gülümseyen insan güzeli askerlerinin: "Yaşa" cevaplan dalga dalga bir ses ve sükût heybetini ovalara dolduruyordu.

Böylece, "Araba yatağı"na varıldı. Başkumandan ilk tâkın altında ilk adımını atar atmaz yaldız boynuzlu kapkara bir koçu hemen yere yıktılar; ve bir fıskiye sesi veren kanları içinde onu kurban ettiler. O kurbanın kulağında bu dünyadan son ses olarak yüzlerce sarıklı ve mekteplinin kalınlı incelikli tekbirleri kaldı.

Bu tekbirler ve çağlayanlar gibi alkışlar kahramanların etrafına dinî ve dünyevî bir güzergâh oldu.

Bu seslerin içindendir ki üç güzel kız çıktı. Ortadaki, kırmızı; iki yanındakiler de beyaz ince Bursa ipeğinden giyinmişlerdi. Üçü birden, Türk bayrağı renginde kanatlanmış bir kelebek gibi hafif geldiler. Kurtarıcıya Bursa'nın ilk çiçeklerini sundular. Sonra tekrar içi ipek seccade döşeli, beyaz kırmızı kurdeleler dört direk üstünde kubbe teşkil eden bir açık landona bindiler. Canlı bir çiçek sepeti gibi kafilenin önüne düştüler. Yağmura rağmen körükleri indirilmiş otomobiller binlerce binlerce halkın, binlerce ve binlerce selâmı, alkışı, haykırışı, duası arasından geçerek Bursa caddelerine girdiler. "Yeşil Türbe" duvarlarının alt kısmını, pırıl pırıl çiniler nasıl kaplıyorsa, Bursa ev ve dükkânlarının alt kısmını da öylece, silme insan vücudu ve çehresi kaplamıştı. Pencere yoktu ki içinden üst üste yığılı başlar sarkmasın. Bir karış yer yoktu ki bir zikrin cezbesine tutulmuş gibi bağırmasın, sevinçten ağlamasın, durmadan dinlenmeden alkışlamasın.

Çiçekler yağıyordu. Dizi dizi bembeyaz mektepli kızlar, bayraklar sallıyorlar, marşlar okuyorlardı. Mektep çocukları onu nihayetsiz alkışlıyorlardı. Askerler, göğe kalkık muzaffer süngülerinin arkasında pulattan dökülmüş heykeller gibi dimdik ve dümdüz bir hıyaban teşkil ediyorlardı. Mızıkalar çalıyordu. Caddenin alt başı, yokuştan inen Mustafa Kemal'e ve kumandanlarına açılmış insandan bir kucak hâlinde idi. Bütün Bursa, keyfinden, yerleri, gökleri bir tek dev sesi gibi bir tek Türk sesi gibi inletiyordu. Bu seslerin üstüne minareden okunan kasideler bir havaî ahenk tabakası katıyordu. Ve Osman Gazi türbesinin bahçesinden, mazinin heybetli kükreyişi gibi top sesleri bütün bu nidalar çerağını çepçevre sardı; yeşil ovayı tir tir titretti. "hâl" ve "mazi", "istikbal"e götüren kahramanlar kahramanına böylece hep birden alkış tutuyordu!... Bu tarihin yükselmiş sesi, ırkın yükselmiş alnı gibi tarifsiz müstesnalıkta bir şeydi!..

Muzafferler böyle bir ahenk ortasında belediye dairesine girdiler. Bina, güzel seslerden kurulmuş ve billur gibi çınlar bir saraya döndü: Zira her noktasından beyaz giyimli kızların, koyu renk giyimli mektepli erkek çocukların el şakırtıları ve marş sesleri işitiliyordu.

Bütün salonda en müessir bir istikbal ve tebrik saati geçti; en candan bir bayramlaşma oldu!

Başkumandan, ortada ileride, ayakta duruyordu.

Esnaf, tüccar, memur ve cemaat heyetleri birer birer gelip onun elini sıktılar, öptüler. Ulema, şeyhler yerden selâm verdiler, baş eğip el öptüler.

Bütün bu samimî tazim merasimi esnasında, kahraman kumandanlar Başbuğlarının arkasında bir yarım kavis teşkil etmişlerdi. Bu şanlı kavsin arkasında da bütün Bursa'ya kucak açan ilk kurucuların kubbelerden kavsi vardı. İlk iki kuruluşun tadını ruhunda tılsım gibi saklayan Bursa şimdi de yeni ve ebedî kuruluşun gününü en arkada, başı göğe değen Uludağ'ın, o gelenekler mahfazasının bağrına beş asır mesafeyle bir kere daha koyuyordu.

Genç kızlar ve erkek çocuklar divanhanede birer ruh gezintisi hâlinde döndüler. Birer birer gelip Kurtarıcının elini sıktılar, öptüler. Aralarında bu günü hatırlayamayacak kadar küçükler bile vardı. Çoğunun güzel başlarını Mustafa Kemal'in eli okşadı.

Sonra bu çocuklar hep bir araya toplandılar; muzaffer Başkumandana, kendi havasını ve vatan havasını okudular. Onun donuk ve dokunaklı sesinden, hiç unutamayacakları sözler dinleyip çekildiler.

Gazi Paşa da bütün muzaffer kumandanları bir arada buluşturan sofrada, Bursa'nın ilk ekmeğini yedikten, dasitani Uludağ'ın ilk suyunu içtikten sonra otomobiline bindi.

Kendisini bir daha görelim diye yağmur altında hâlâ bekleşen mahşer gibi halkın sonsuz alkışları arasında, şehrin öbür ucundaki evine doğru yola çıktı.

Fakat, nihayete yakın bir zafer takının altında mevkibini bir an durdurdular. Musevî çocuklarının İbranice ilâhileri arasında Musevî cemaatleri bembeyaz bir koç kesti. Ve Musevî kızları ikinci bir demet çiçek verdi.

Gazi, böylece, şehrin Çekirge kenarındaki Yağcızade Cemal Bey köşküne girdi. Bursa'nın misafiri oldu. Yirmi dört saatten beridir, Bursa üçüncü kuruluş kahramanlarının da diyarı olmuştur.

Yüzbinlerce şükür olsun! Dünyanın en şanlı milleti olan Türklerin engin neşeli bir gününü de Bursa'da gördüm!

Bursa, 30 Ekim 1922

Falih Rıfkı ATAY (1894-1971)

Denizaşırı'dan

YABAN ORMANI

Yaban ormanların en vahşisi, büyük bir kısmı bu aklık içinde yetişen bu Amazonya ormanlarıdır. Hissiz ve korkunç bir sükûn... Başınızın üstü, hiçbir güneş damlası geçirmeyen, belki on asırlık karanlık bir kubbe ile kapalıdır. Şayet kayıktan çıkarsanız, ayağınız kâh devrilmiş ağaç cesetlerinin yosunu üzerinde kayar, kâh kokmuş ve kara bir çamura gömülür.

Önünüz büyük liyanlarla (yaban ormanının parazit sarmaşığı) sımsıkı örülmüştür: Arasıra bu liyan dalları arasında, kauçuk, zamk, her türlü esans, tıp nebatları, en kıymetli kereste ağaçları! Fakat tıpkı o dallara benzeyen su anaları (bir çeşit nehir yılanı) alaca halkalarını çözerek, çürümüş ağaç gövdeleri arasına dalıp giderler.

Kauçuk toplayıcıların keçi yollarına işte bu iç ormanlarda tesadüf olunur. Burada toprak daha serttir; kauçuk ağaçları, alt tarafta kaidesi altmış kademe kadar genişleyen Sapucayas'lar, yapraklan yirmi kadem uzunluğunda ve on kadem genişliğinde Ubussus'lar arasından, nadiren bir iki gök parçası görülebilir.

Ormanın asıl azametini görebilmek için geniş bir boşluğun serbest aydınlığını bulmalı: Canlı bir ata benzeyen gül rengi yapraklı Cattleyas'lar, iri porselen çiçekleri bir ceset kokusu neşreden Aristoloches'lar, her biri hayvan, haşerat ve kuş propilinde, hayalî renkli bin Orşıda, bir kar beyazı ile yarı şeffaf, rüya çiçekleri gibi eğri ve seyyal Lucharis'ler, her tarafta büyük ağaçların yaprakları bu kokulu renk selleri altında kaybolur.

Işıkla sarhoş, zehir ve bal toplayarak uçuşan, vızıldayan, renk renk bin türlü haşereler, canlı mücevherlere benzeyen sinek kuşları, sular üzerine eğilmiş Yabutis palmiyeleri üzerinde yuvalayan, kanatları ateş renginde, kırmızı Guarra'lar, bu hayale sığmayan hayal âlemi, fışkıran, taşan, haykıran hayat, renkler, ıtırlar ve kokular cümbüşü, yapraklar ve çiçekler, "... Tabiat kuvvetlerinin bu akla hayret veren israfı karşısında hilkat toprağının göğsünü siyanet edici örtüsü ile kapayan, rabbaln nefesi ile henüz ılık ve nemli, kaotik ormanlar hatıra gelir. Emile - R. Vagner."

Bu orman bitip tükenmez bir hazinedir.

Zeytindağı'ndan
7 Haziran 1333

Haziranın en ziyade sıcak günündeyiz. Sabahtan beri toplar bile yorgun durdu. Uzaktan bu ağır demirlerin sükûtlarını seyrediyorum. Hurmalar bütün gün uzun dallarını ince, zayıf gövdeleri üzerine sarkıttı.

Yorgunluk bilmeyen kumandan daima siperleri dolaşıyor, en ufak teferruata kadar her şeyi gözden geçiriyor. Ben çadırımı büyük bir incir ağacının gevşek kollarına astım. Kapının önünde Gazze enkazı altından kurtardığım rahat bir İngiliz sandalyesi var. Derin derin gömülmüş, kuru havayı teneffüse uğraşıyorum.

Yavaş yavaş akşam vakitleri geldi. Avdet eden kumandan soğuk su arıyor, çözülen yılanlar gibi topların açılıp gerindikleri görülüyor. Birden kalın akisli sesler işittik. Gene güneşten sonra ateş var. Bütün sol cenah uzun ve merhametsiz gülleler altında yerinden oynuyor.

Sol cenah önündeki kısa tepeler, deşik tepe, delik tepe, hayal tepe, askerlerin isim koyduğu toprak kümeleri ateşe, dumana ve demire boğuldu. Dumanın ağır bataryaları gündüz biriktirdikleri mermileri hep birden hep bir yere boşalttı.

Bombardıman en son şiddetini bulduğu vakit kumandanın beni çağırdığını haber verdiler, kumandan dedi ki:

– Düşmanın havan topu kullandığından şüpheleniyorum, patlamayan mermilerden bazılarını ölçünüz.

Ekseriya atılan mermilerin yüzde sekiz veya onu ateş almaz. Ben mevzilerin önünde demir tarlası diye şöhret kazanan toprakları dolaşıp sağlam mermi arayacaktım.

İngilizlerin topa tuttuğu yerlere gidip bir saat kadar muhtelif çapta birçok mermi ölçtüm. Yanımdaki askerlerden biri bir gün evvel gayet büyük bir merminin bir nefer tarafından yere gömüldüğünü haber verdi, bu neferi buldurup mermiyi gömdüğü yerden çıkarmasını emrettim.

Nefer hiç tereddütsüz siperinden çıktı, ve topçu ateşinden başka yeni başlayan piyade ve mitralyöz ateşleri altında büyük yirmi dörtlük bir gemi topu mermisini kazmasıyla çıkardı. Mermiyi ölçüp karargâha dönerken kendi kendime hep bu neferi düşünüyordum. Çünkü bu adam top ateşi ve yeri yalayan piyade ateşi altında muhakemesiz ve sendelemeksizin hayatını feda etti ve hiç bezginlik göstermeden öyle bir iş yaptı, ki bunun faydası ve zararı kendisi için meçhuldü.

Çoban ve kaval gibi, kavak ve akasya da yukarı istepin şiiri idi: Şimdi, muz, portakal, limon ve zeytin pişiren güneş ve su cennetine doğru iniyoruz. Çubuk boğazı otomobil yolunu 800 metre birden düşürdükten sonra, büyük sahil ovasına çıktık. Bu ova, iki tarasa hâlindedir. Antalya ilk tarasanın ucundan görünür.

Moda sahilini biraz daha yükselterek alabildiğinize genişletiniz ve derinletiniz: Ovanın ilk katı budur. Sonra bu katı gene her taraftan yükselterek, geniş ve derin, Toroslara dayayınız. Üst tarasa budur.

Dağlardan inen sular, üst ovada bataklıklar yapıp, düden denilen yer yarıklarında kaybolurlar ve alt ovada tekrar çıkıp, Antalya bahçelerine dağıldıktan sonra, sahilde sayısız düşer sularla denize dökülürler.

1908'e kadar, Antalya, imparatorluğun Fizan gibi bir sürgün yeri idi. Bu ovalarda cennet ve cehennem bir su kanalı ile ayrılmıştır: Bataklık kurutulduğu ve toprak sulandığı zaman her avuç toprak bir aile besler. Kanallar bozulduğu vakit, ölüm, köyleri bir sel gibi süpürür. Sıtma mücadelesi henüz başlamamış olan bir köyde, birkaç sene evvel, salgın 90 kişiyi birden öldürmüştür.

Antalya ovalarında adım başında bir harabe görürsünüz. Pamfilya'nın, Pisitya'nın, Lisiya'nın 58 harabesinde taş ve mermer tiyatrolar, yere yıkılmış sütunlar, ot bürümüş saraylar, hepsi, bu ovaların tarihî azameti kadar, sıtmanın buralarda ne korkunç bir düşman olduğunu gösterir.

Kırkgöz'den itibaren iki tarafınızda susuzluktan çatlayan, âdeta kabuk tutan topraktan bir su damarı geçiriniz: Nüfus ekin gibi ürer; her biri yılda 1500 meyve veren portakal ağaçları, orman gibi yayılıp büyür.

Cumhuriyet'in bunu nasıl yapmaya başladığını size anlatacağım. Şu uzakta gördüğünüz kalabalık, eski kanalları temizleyen ve tarlalarına su akıtan köylülerdir. Bunlar da birkaç gün sonra, bol suyun biraz ilerisinde çorak ve boş topraklarına hazin hazin bakmaktan ve kapanmış eski kanalların biraz ötesinde kurtlu sarnıç suyu içmekten kurtulacaklardır.

Medeniyet eserlerini kökünden kazımış olan sivrisineği, bu ovalardan genç cumhuriyet kovuyor. Türk Akdenizi'nin ovalarında her gün yeni bir kanal, hayatı bir bahar gibi yeşertmektedir.

Bütün Antalya kartpostallarının üstünde şu yazıyı görmek isterdim: *Eğer cennet varsa Antalya'nın yakınlarındadır.*

Sağda, körfezi çeviren büyük dağ yığını 3000 metre ve bulutlar üstünden engin Akdeniz'e bakıyor. Eski tarihler, hiç bir istilânın bu dağların tepesinden Türk hürriyetini indiremediğini yazarlar.

Toroslar Akdeniz'e doğru bir kucak gibi açılmıştır. Anadolu'nun burada geniş bir nefes aldığını sanki hissediyorsunuz.

Taymis Kıyıları'nda Fransız Akdenizi'nden bahsetmeden evvel, Türk Akdenizi'nin bu taraflarını görmemiş olduğuma ne kadar esefleniyorum.

-XI-

İstanbul ve hinterlandı, İzmir ve hinterlandı, Mersin ve hinterlandı gibi, Antalya ve hinterlandı zengin ve büyük bir mıntıkadır. Burası vaktiyle Afyon ve Konya'nın limanı idi. Demiryolu iki şehri de başka limanlara bağladıktan sonra, Antalya durmuştur.

Şehre girerken iki yanınızda gördüğünüz uzak dağların her vadi yarığı bir başka ovaya çıkıyor. Antalya vilâyetinin iki hududu arasında, bu ovalar içinden küçük büyük 24 çay ve nehir akmaktadır.

Kasaba kale surlarının içine yığılmıştır. Burasını bırakınız: Yeni Antalya, Gazi parkının yanlarından portakal bahçelerine doğru büyüyecektir. Eski mahalleler, Ankara'nın eskisi gibi, geniş yollarla havalandırılacak, fırsat düştükçe düzeltilecek, fakat yeni plân şehrin şimdiden büyük bir imar manzarası gösteren parçasında bir yenişehir, bir de büyük bahçeli evler kısmı ayırarak, Akdeniz'in hiç şüphesiz en güzel kışlık şehirlerinden birinin, *Türk Riviyera*'sının temellerini atacaktır.

Şehirde imar hareketinin iyi başladığını söylemeliyim: Baştanbaşa yeni yapılan beton ve ferah çarşı, demiryolu istasyonunun kuracağı yeni ticaret ve iş kısmı ile, yeni mahalleler kısmının ortasında kalıyor. Genişletilmiş olan cadde, sizi, eski kasabanın üstünden Gazi parkına çıkarmaktadır... Deniz boyunca böyle geniş bir parçanın hurmalar dikilecek olan bulvarla bölünerek serbest bırakılmış olması mesut bir düşüncedir.

Antalya'nın bir başka güzel talihi, parktan ileriye doğru, deniz kenarının binalarla kapatılmamış olmasıdır. Bu kıyı seddi üstündeki yol kadar, güzel manzarası olan sahil yolu bilmiyorum.

Şimdi iptidaî bir bahçeler geçidi olan bu yolda beş on dakika yürüdükten sonra, Erenkuş burnuna varırsınız: Karşınızda engin, yanınızda dar deniz, düşer sular, portakal bahçeleri ve onun sonunda 3500 metre yüksekliğinde dağlar! Otomobille bir saatte sıfırdan bulutlara çıkabilirsiniz. Sıcak Anadolu kıyılarının bir hususiyeti de, kısa mesafelerle Boğaziçi serinliğinde yaylalara kavuşulabilmesidir.

Türkiye'nin en ihtiyar çınarının Bursa'daki Alufeli çınar mı, yoksa Antalya'da evkafın bahçesindeki 16 metre genişliğindeki çınar mı olduğunda tereddüt ederler. Rutubetin, güneşin ve akarsuyun neler yaratabileceğini Antalya bahçelerinde seyretmelisiniz.

Cenubî Amerika'nın bakir ormanlarından bahseden bir muharrir: -Bastonumu eksem, filizlenecek! diyordu. Evkaf bahçesinin kenarına sınır yapmak için odun kesmişlerdi. Uzun müddet güneşte kaldıktan sonra, hendeklere kakılan bu odunların yarısı filizlenmiştir.

Taymis Kıyıları'ndan

LONDRA GÖRÜNDÜ

İngiltere dendiği zaman, Türk çocuğunun hatırına bacalar, kara asfalt ve kurumlu park manzarası gelir ve Douvre iskelesinde fabrika düdüklerinden sağır olacağını, dumandan bunalacağını zanneder.

Halbuki İngiliz kıyıları, kara yelin vurup soyduğu beyaz Marsilya toprağı, çıplak Odesa toprağı ve boz Ankara toprağı gibi karşıma çıktı.

Sessiz gardan geçerek vagonun kreton kumaş koltuklarına gömüldüm. Garson yanımdaki kadının dizleri üstüne bir çay tepsisi koydu.

Ve tren kalktıktan biraz sonra, iki yanımda, ağaçlar, düz yeşil, çevrilmiş çayırlar ve taze ot üstünde, domuz boyunlu, doymaktan bıkmış, iri koyunlar, alçak evlerle, resimdeki İngiliz tabiatı belirdi. Pencereyi açsam, İskoç çobanlarının türkü ve kaval seslerini duyacağım gibi geliyor.

.....

Bir müddet sonra sağ tarafta kiremit, kömür, istim ve otomobillerle kuşatılmış bir maç göründü. Bahçe'den ev'e giriyoruz.

Hayalden silkinerek, büyük kudretlerin bir sentezi olan İngiliz adasında olduğumu hatırladım. Birdenbire bütün tabiat bana, bir tank maskesi gibi göründü. Sarı ve yeşil maske, neresine bassanız, bir çelik kabuğa değeceksiniz.

Sıra sıra ufak evler başladı. Standart evler, fakat hepsi çiçek ve çayır... Hepsi bahçe ve saksı...

Cenevre'den sonra, gene bu sene, ikinci defa içimi çektim:

– Sulh, ne güzel şey...

Sulh, burada, bu toprakta, Osmanlı saltanatından daha eski, Ada'nın şimal ucunda tekevvün kadar eski...

Birkaç asırlık İngiliz tarihinde, belki şimdi kırk yaşında bulunan bir Türkün hayatından daha az facia vardır.

Anadolu'yu andım. O, şimdi parçalanmış bir kadın gibi, cöngl'de boğuşmuş, yırtıcıların çenesinden çekip kurtardığı etlerinin kanlarını güneşte kurutuyor gibi, ta, kulağımın dibinde inledi.

İngiltere'nin sulhu kadar harp! Rahatı kadar ıstırap!

Bir kravat gibi örülmüş ve bağlanmış olan bu tabiat, kurumuş katı ekmek gibi o toprak...

Ve yaylanın bağları, kerpiç ve kireç yamaçlar üstünde, hava, su ve toprak bütün unsurlar, birbirini zorlayarak birkaç kütük başı yeşerttiği vakit, bahar türküsü çığıran yayla, bir sarmaşık azmanına benzeyen bodur gövdeli söğütler, kil çamuru emen ve çukurlarda bir hastalık gibi sararan akasyalar ve burnunu alçılı ot köküne sürten keçi!

Son bir insan gibi doğup büyümüş, yemiş ve içmişe benzeyen şu besili çayır, gölgeleri kumral gençlerin yaz dekolteleri üstüne düşen meşeler ve çamlar...

Bu düşünceyi kafamdan kovmak için pencereden dönüyorum.

Nihayet Londra, küçük evlerden, bahçelerden, maçlardan başlayarak, kendine alıştıra alıştıra, bir dev gibi, nihayet Londra geldi. 70 mil rıhtımlı, 14 köprülü, 6 tünelli Taymis'in siyah suları üstünden, siyah asfalt caddeye atlayarak otele gidiyoruz.

O kadar benzin kokusu var ki öksürüyorum. Kauçuk, katran, benzin ve is...

Ve sessiz sadasız, terbiyelerin en güzeli ile, arabadan çantamı alan kapıcı! Onun yüzünde bütün İngiltere gülüyor.

Douvre'da Avrupa, İngilizin yüzünden bir maske gibi düşüyor: Çekilmiş çenenin, kilitlenmiş dişlerin, asık suratın, yan ve yukarı bakışın, hepsinin, ilk iskelede bırakılan o maskeye ait iğreti şeyler olduğunu zannediyorsunuz.

Tuna Kıyıları'ndan

BELGRAD

Belgrat kalesi, Zemun ovası
Atlısı geçmez değil yayası
Burçlarında vardır kartal yuvası!...

Sokaklarda dolaşırken duyduğum mahalle, meydan ve sokak isimlerini hatırlamaya çalışıyorum: Teraziya, Zeyrek, İstanbul-kapıya, Dörtcol, Tapçu-der, Kale-megdan, Sava-mala, Çücuk-megdan, Bülbül-der, Yatagan-mala... Âdeta bir Arnavut yolcusunun İstanbul'da adres verdiğini zannedeceksiniz.

Belgrat kalesi içindeki Fikir-tepe'den Tuna kıyılarına bakıyorum. Belgrat 1521'den itibaren 347 sene Türk kalmıştır. Ali Rıza Paşa kale anahtarlarını prens Mihalyo'ya 1868'de teslim etti. Geçen senelerde kendisini Viyana'da görmüş olduğum Osman Nizamî Paşa'nın, Belgrat kalesinde asker esvaplı bir çocukluk fotoğrafı vardır.

Sırp köylüler kesafeti ortasında şehir tamamen Türktü. Karacorc'ın eline geçtiği zaman dahi Sırplar ekalliyette idiler.

Türkler Belgrat'a yaklaştıkları zaman evvelâ keşif ve rasad merkezi olmak üzere Havale Kalesi'ni inşa etmişlerdi. Adını Yugoslav ajansına veren Avala tepesi budur. Şehri 1521'de Fatih Sultan Mehmet almıştır. 1699 Karlofça muahedesinden sonra, burası imparatorluğun başlıca serhat şehri idi. Avusturya ile Türkler arasında 18'inci asır muharebeleri Belgrat etrafında olmuştur.

1717 bozgunu üzerine Avusturyalılar Belgrat'ı işgal ettiler. Bu işgali Pasarofça muahedesi ile Osmanlılar tarafına tanınmıştır. 1739'da Semendere civarında Avusturyalıları bozan Osmanlılar, Belgrat muahedesi ile, şehri tekrar geri aldılar. İki imparatorluk arasında hudut Tuna-Sava boyu idi. Belgrad kalesinin askerî ehemmiyeti büsbütün artmıştı. Avusturyalılar 1789'da şehri bir daha işgal ettilerse de iki sene sonra geri vermeye mecbur oldular.

Belgrat 1806'da Karacorc ihtilâlcilerinin eline geçti ve 1813'e kadar Sırp kaldı. Osmanlılar 1815'den itibaren Belgrat'a Sırp yerleştirilmesine müsaade etmişler ve şehrin yeni milliyeti takarrur etmeye başlamıştır. 1842'den itibaren ise Belgrat, Sırplılığın merkezi hâlini aldı: Kalede Osmanlı kumandanı, şehirde Hristiyan halk otururdu. Kale garnizonu ile şehir halkı arasında sık sık çarpışmalar olurdu. İşte Kuruçeşme vakası ve kalenin büsbütün Sırplara teslim edilmesi ile neticelenen bombardıman bu sıralarda olmuştur. Teslim fermanı 1867 senesi nisanının 18'inde okundu.

Belgrat'tan çıktım gece beş idi
Kur'anımla martin bana eş idi.

Müzenin önünde, nöbetçiler Karacorc askeri kıyafetindedirler: Bir yatağan, iki piştov ve bir karabina! Fes, beyaz bezden potur, çarık ve redingot!

Topcu-der'de Miloş'un odası ile Karacorc'ın askeri ve kale parçaları Osmanlı devrinin sonlarını diriltmeye kâfi geliyor. Bundan başka bütün tarih, Belgrat da tahrit edilmiştir.

Belgrat 1868'de bir köy. 1914'de bir Balkan kasabası idi: Bugün bir Yugoslavlığın kültür seviyesini temsil eden bir Avrupa şehridir. Sulhtan beri 30 bin Sloven, daha fazla miktarda Hırvat, Belgrat nüfusu içine katılmıştır.

Not–1804 tarihlerinde Belgrat'ta 1000 Sırp, 3000 Türk, 2 ile 3 bin arasında asker vardı.

Hint'ten

AGRA

Agra sarayı, kenarlarından birini Cumna ırmağına veren, dört büyük kapılı, üçgen bir kale içinde kurulmuştur. Mahal, saray demektir: kılavuzlarda okuduğunuz Ekberî-Mahal, Cihangirî-Mahal, Şahı-Cihanî-Mahal, Has-Mahal, Şiş-Mahal, devir devir eklenen pavyonların adlarıdır: Topkapı sarayındaki Kubbealtı ile kıyaslayabileceğim Divan-ı-am, kabul törenlerine ayrılan bir de Divan-ı Has vardır. Hindistan Türklerinin saraylarında "harem" dairesine "Zenane" dendiğini de hatırlatayım.

Bazı parçaları dolaşırken, Topkapı sarayı havasına girer gibi olursunuz. Fakat Agra saraylarında daha ahenkli bir tamamlık ve şu büyük farklar var: Bütün yapılar oyma mermer, düz mermer, renkli taş kakılı mermer, bu asil inşa maddesinin göz karıştırmayan, dikkat dağıtmayan, sadelik ve sükûn tadı veren işlemelerinden ve döşemelerindendir. Bu türlü kale sarayların hepsinde, henüz bütün karakteri üstünde duran Türk bahçesi havuzları ile, kanalları ile, sonra, güzel tarhları ve mozaikleri, bodur ağaçları ile her tarafa girer, çıkar. İklim sıcak olduğu için, yalın kat sarayın her pavyonu, kendini, açık ve bol havaya vermiştir. Zenane bile, bir kapalı, girintili ve dolambaçlı hapis değil, yalnız avlu bahçesi bir duvarla büyük parktan ayrılmış pavyonlardır.

Soğuk ve dört mevsimli ülkelerden buraya göçen Türkler, Hindistan'da, bugünkü Avrupalı gibi, iki hasretle yanarlardı: Serin dağ ve akarsu! Hatıralarında: "-Burada ne buz, ne de soğuk su var!" dlyen Babür, Agra yazı geldiğinde, Kâbil'i özler, durur: İklimi ne hoştur, Kâbil'in! Yeryüzünde eşi bulunmaz." Bir yerde: "-Ah nerede Fergana'nın kavunları?" der. Yemişler, o zaman, kurak Hindistan'a Hayber ötesinden gelirdi. Bir şiirinde de şöyle diyor: "Fergana'da menekşeler ne güzeldir. Âdeta lâle ve gül sanırsınız."

Babür, "Yalnız Agra'da günde 680 taş yontucu, öteki şehirlerdeki işlerimde ise 1491 yontucu kullanıyorum." diyor. O ve onun kültürünü tutanlar, Hindistan'da, ana yurt serinliğinin hasretini, havuzlar, kanallar ve küçük çağlayanlarla gidermeye çalıştılar. Hindistan Türk bahçelerinde su, ilk plândan ayrılmaz: "Havuz, ağaç gölgesi, divan ve şarap ve senin sesin, çöl, şimdi cennet olur."

Sarayda Hintli harem kadınları için, Hint üslûbu fantazyası ile bir Zenane yapılmış: bu, yalnız Agra sarayının bir hususiyetidir. Hint kadınlarını, kendi mimarî çerçeveleri içine almakta bir şark incelmesi var. Ekber'ln Zenanesinde kadın ve cariyelerin binleri bulduğunu yukarıda yazmıştık. Harem, orada da yalnız Müslüman âdeti değildir: şimdi bile Maharacaların çoğu birkaç kadınla evlidirler. On beşinci asırda Hindistan'a giden İtalyan seyyahı Nicola Conti, yerli hükümdarlardan birinin sarayı için der ki: Bura halkının istediği kadar kadın almaya hakkı var. Kocaları ölünce bu kadınların hepsini yakmak da âdettir. Kral sarayındaki kadınlar 12 bini bulur. Mutfak hizmetlerine bakan 4000'i, her gittiği yerde, hükümdarlannın peşi sıra yaya yürürler. Daha iyi giyimli 4000 kadarı da at üstünde seyahat ederler. Krala karılık eden 2 veya 3 bin kadın bunlar arasından seçilmektedir. Yalnız, evlenecek olanlar, hükümdar öldüğü vakit, onunla beraber yakılmayı kabul etmelidirler." Nasıl İstanbul saraylarını Bizans zevkleri ve cazibeleri kaplamışsa. Hint sihiri, Asyalı

hanedanları büyülemiştir. Hint, felsefesi ile, şiiri ile, hayat anlayışı ile, sinire işler, kana yürür, en dik irade önce düşünceye varır, sonra gevşer ve düşer. Rengi esmerdir ama Hint güzeli ceylân bakışlı, kuş gibi sesli, ılık, tatlı ve uysaldır. Saraya secdelerle girer, sonra kucağında taçlarla oynar. İki koluna birer adam takarak duvardan aşan, kaplan sürücü, ordular kovucu, şair ve savaşkan, kanatlı ve kılıçlı Babür'ün çocukları da Hint zenanelerinde çürüdüler ve sonunda oğlu bir çürümüş dal gibi koptu.

Tac-Mahal türbesine bakan balkonda Şahı-Cihan'ın acı masalını da dinliyoruz: Ölen karısı için, yeryüzünün en ihtişamlı türbesini yaptıran bu imparatoru, oğlu tahtından indirmiş ve saray odalarından birine hapsetmişti. İhtiyar hükümdar, ölme vaktinin eriştiğini sezince, adamlarına: "– Beni balkona çıkarınız" dedi. Sedyesi ile Cumna üstünden Tac-Mahal'i gören taraçaya götürdüler. Uzun uzun beyaz mermer kubbeye baktı, ağladı ve karısının hatıralarına burada veda etti.

Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri'nden

İZMİR KAPILARINDA MUSTAFA KEMAL

Ordunun İzmir'e girdiği haberini alınca, Yakup Kadri ileberaber bir İtalyan yolcu vapuruna atladık ve yola çıktık. Başkumandan Gazi ve Müşir Mustafa Kemal Paşa'yı görmeye gidiyorduk.

Limana girdiğimiz vakit, şehre çıkmak isteyen yolcuların kâğıtlarına bakmak üzere, birkaç subay vapura geldiler. Yakup'la beni hemen bıraktılar.

Rıhtım üstünde sırtlarını yapı duvarına dayayıp sefer yorgunluğunu gideren boz esvaplı askerlerden başka kimse yoktu. Doğru Kramer Palas oteline gittik. İki oda tuttuk ve eşyalarımızı bırakarak başkumandanlık karargâhını araştırmaya koyulduk.

Kordon üstünde bir evi salık verdiler, gittik. Alt katın açık penceresinden, masası başında oturan Mustafa Kemal'in keskin profilini görüyorduk. Bir İngiliz subayı karşısında ve ayakta idi.

Onunla konuşması bitince bizi hemen yanına çağırdı: "... İstanbul'da ne var, ne yok?" diye sordu. Yakub'un *İkdam* da, benim *Akşam*'da yazdıklarımızı öteden beri takip ettiğini öğrenmiştik. Biz de onun yabancısı olmamakla beraber, heyecanımızı güç tutuyorduk.

İzmir kıyılarında Mustafa Kemal... Bu, rüya gibi bir şeydi. Yanık yüzlü, tığ gibi endamlı, ürkütücü ve engin bakışlı, acaba hangi masaldaki kahraman bize o sabah görünen Mustafa Kemal kadar güzel olmuştur.

Sonra bizi başka bir odada, büyükçe bir masanın başındaki Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdi, "– İstanbul'dan haber var" dedi. İsmet Paşa ile tanışıklığımız daha eski idi.

Bu korkunç yangının başladığı gündür. Eşyalarımızı almak için bile bir daha Kramer Palas'a dönemedik. Ateş büyüdükçe ve sardıkça rıhtım boyu halk kalabalığından kararmaya başladı. Mustafa Kemal'in bu evi bırakarak ya Karşıyaka yahut Göztepe taraflarına gitmesi lâzımdı. Fakat yanına kim girse reddediyordu. Başyaver Salih bize:

"– Misafirsiniz, belki sizi paylamaz, bir de siz teklif etseniz..." demişti.

Doğrusu bu akıl verme vazifesini üstümüze almak istemedik.

Akşam saatleri geldi. Kordon arkası ateş, kordon boyu çığlık içindeydi. Kayıklarla limandaki yabancı zırhlılara koşuşan halkı, merdiven başlarındaki süngülü nöbetçiler geri kovuyorlardı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını bu sımsıkı, kaçak ve şüpheli insanlarla dolu kalabalığın içinden sıyırıp çıkarmak bir mesele idi.

Nihayet Mustafa Kemal karar verdi. Yol açmak için bir büyük kamyonla birkaç otomobili güçlükle kapı önüne yanaştırdılar. Mustafa Kemal İzmir'e girdiği için kendisine evini teklif eden Lâtife Hanım'ın Göztepe'deki köşküne gidecekti. Biz de Karşıyaka'da bir eve misafir olacaktık.

Mustafa Kemal, asker dolu kamyonun arkasında açık otomobilinde, bağırışan, haykırışan, ağlaşan halk arasından:

– İşte... İşte o... İşte Mustafa Kemal!... seslerini duyarak geçti, gitti.

Bir hamle etseler, daracık Rıhtımboyu üstünde Mustafa Kemal'i nefessizlikten boğabileceklerini ürkerek düşünüyorduk. Bu dehşet hissi altındaki kalabalığın yılgınlığı nedir, onu hiçbir zaman İzmir'in o akşamında olduğu kadar anlamak fırsatını bulamadım.

Karargâhlar Bornova köyünde idi. Biz de bir İngiliz evine yerleşmiştik. Akşamları Mustafa Kemal beni ve Yakup'u alıp, Göztepe'deki köşküne götürürdü. En bahtiyar saatlerimizi orada geçirirdik. Osmanlıcada tahkiye denen bir söz vardır, bu iyi, tatlı ve sürükleyici anlatışta Mustafa Kemal'e yaklaşabilen belki hiç kimse görmedim. Konuştuğu gibi yazsaydı, büyük bir sanatkâr şöhreti de bırakacağına şüphe yoktu. Naima'nın bir inşa, bir tahkiye tarafı vardır. Mustafa Kemal'in yazısı bu inşaya, konuşması bu tahkiyeye benzerdi. Eşsiz bir hafızası vardı. Hikâyeleri, renkler ve nüanslarla canlanır, duıurdu. Akşamları kumandan ceketini çıkarır, bildiğimiz kemerli beyaz Rus gömleğini giydiği olurdu. Bu gömlek yakışabilmek için, vücudu ve beli ne kadar ince olmalı idi.

O günler, Mustafa Kemal'in, bir destan şairinin hayalinde tamamlanabilecek ne eksiği olduğunu düşünüyorum.

Geceleri "sevmek mi, acımak mı?" diye bir bahis açar söyler, dinler, sorar, güler veya coşardı. Alayı kuvvetli, hicvi yıkıcı idi.

Gündüzleri en ciddî işleri, ayaküstü, şaka eder gibi bir yapışı vardı. Bunlardan biri İngiliz harp gemilerinin limandan çıkması için ordu kumandanına verdirdiği ultimatomdur. Lâtife Hanım'a Fransızcasını yazdırıp, dil meselesi üstünde konuştuğu vakit bir tercüme eğlencesi yaptığı zannedilebilirdi. Bazıları telâş etmişler:

Buraya kadar herşey iyi gitti, şimdi İngiltere ile harbe tutuşacağız, aldıklarımızı da geri vereceğiz, demişlerdi.

Bizim bile, hele bir mütareke yapalım, İngiliz gemilerinin birkaç zaman daha İzmir limanında kalmasından ne çıkar, diyeceğimiz geldi. Fakat mühlet saati geldiğinde donanmanın ufuklara doğru kaybolduğunu gördük.

İstanbul'daki Fransız Generali Pelle'nin Göztepe köşkü merdivenlerini nasıl sararak çıktığını hatırlıyorum. Konuşmadan sonra Mustafa Kemal diyordu ki:

– Bana Boğazlar üstüne yürüyen kıt'aları durdurmamı teklif etti. Ben de muzaffer orduları hiçbir yerde durdurmak mümkün olmadığını, hemen mütareke yapmaya karar vermelerini söyledim.

Bir müddet durdu, güldü:

– Muzaffer ordular... dedi, bunlar o kadar dağıldılar ki toplamaya kalkışsam kimbilir kaç hafta sürer!

.....

Batı Anadolu'nun yanan yerlerini dolaşarak Bursa üstünden İstanbul'a geldik. Hayli sonra gazetecilerle beraber İzmit'e giderek tekrar kendisiyle buluştuk.

Bu meşhur İzmit gecesidir. Mustafa Kemal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine siyasî bir parti kuracaktı.

Partinin adı ne olmalıydı?

Gazeteciler türlü fikirler ortaya attılar. Hepsinden çıkan netice şu idi ki, yeni siyasî parti bir sınıfa dayanmalıydı. Mustafa Kemal:

– Partinin adı "Halk" tır, dedi, bizde ayırmaya kalktığınız bu sınıfları tek bir halk kelimesi içinde toplamak daha doğru değil midir?

İnkılâpçı Mustafa Kemal, yeni ve uzun savaşına başlamak üzereydi. Kimimiz sevinmek, kimimiz kaygılanmak ve şüpheye düşmekle, onun karşısında manevî ayrılığa başlıyorduk. Nurettin Paşa'nın İzmir Müftüsü Rahmetullahu Efendi'ye yazdığı mektuptan çıkan hâdiseyi incelediği vakit, Mustafa Kemal'in nereye doğru yöneldiği belli idi. Bize göre artık büsbütün kurtulacaktık. Başkalarına göre yeniden çile dolduracaktık.

Zaferi unutmuş gibiydi. Birçoklarının son zannettiği şey, onun için başlangıçtı. Mustafa Kemal'de İstanbul'a dönerek Halife-i Ruy-ı zemin ve Padişah-ı Osmaniyan, Abdülmecit Han Hazretlerinin istanbolinli sadrazamı olmak niyeti yoktu. Osmanlı tarihinin bitmiş olduğuna inanmak lâzımdı.

Trende İstanbul'a dönerken kompartımanlara ayrılmıştık. Hızlı konuşanlarımız, fısıldaşanlarımız, büsbütün susanlarımız ve derin kaygılar içine gömülenlerimiz vardı.

Mustafa Kemal, yeni seçimleri ve yeni partiyi hazırlıyordu. Pek az kimseler yeni bir devlet kurulduğunun farkında idiler.

Nahit Sırrı ÖRİK (1894-1960)

Bir Edirne Seyahatnamesi'nden

GÜNLERİN HARİTASI

İlk gün:

Bozuk ve çamurlu yola elimde çantam ayak basınca birden içime gariplik çökmedi desem yalan olur. Gideceğim Süleoğlu otelini bir çocuğa sordum. Pek yakında olduğunu söyledi ve çantamı alıp önüme düştü. Sonbaharda Halk Partisi'nin memleket dahilinde bir ay resim yapmaya yolladığı ressamlardan hissesine Edirne düşen Bedri Rahmi bana burasını tavsiye etmişti. Kendisi gibi ve en az o kadar iyi bir ressam olan kansı Eren Eyüboğlu ve Arif Kaptan'la beraber bu otelde kalmışlar. Arkasında odun yığılı bir meydan bulunan ve üst katına yan açık bir merdivenle çıkılan oteli görünce pek beğenmedim ama otelci üzerimde iyi bir intiba hâsıl etti. Ve tek yataklı olan yegâne odasına çantamı bırakıp yatak çarşaflarının temizliğine dair mufassal tenbihlerde bulunduktan sonra, bir yorgunluk kahvesi içip şehir halkından bir miktarını seyretmek için kahveye gitmek üzere ayrıldım. Otel sahibinin en büyük ve şerefli kahve olarak tavsiye ettiği "Ankara Kıraathanesi" buranın tam yanında ve tek katlı bir eski yapı. Tavanı en az yüz senelik bir üslûp arzediyor. İç tarafında merdivenle çıkılan daha yüksek bir kısmı var

ki orada bilârdo oynuyorlar. Kahvenin içi ekseriyet delikanlı olmak üzere hıncahınç. Bir çay içecek kadar kaldıktan sonra dışarı fırladım.

Demin otobüsle geçtiğimiz, Saraçlar caddesi adını taşıyan çarşı yolu. Hemen cümlesi tek veya iki katlı binalar olmak üzere iki tarafı kâmilen dükkân. En çoğu kahve, sonra bakkallar, muhallebiciler, manifaturacılar: Bir tane de kitapçı dükkânı. Postahane, İş Bankası ve daha bir iki müessese de bu yol üzerinde. Çıktığım kahveden biraz ileride ve karşı karşıya, biri tirşe ve biri açık gümüşî boyalı iki de üç katlı bina var. Fakat bu katlar o derece alçak ve derinlikleri öyle az ki, hemen hepsi kırık camları ve mini mini balkonlarıyla birer oyuncağa yahut da bir tiyatro dekoruna benziyorlar. Yolun nihayeti bir küçük meydan. Meydanın karşısında, sualime Ayşekadın Camii dedikleri bir cami ve sol tarafta yokuşlar.

Buradan geri dönüyorum ve az sonra, giderken sola düşen yokuşlu yolların aksi cihetindeki sokaklara sapıyorum. Düz bir saha, birbirlerini intizamla kateden geniş ve oldukça temiz sokaklar. Aralarında boş arsalar çok olmakla beraber evler de ekseriyetle büyücek, muntazam. Nihayette kırlar ve daha uzakta tek tük minareler görünüyor: Tunca sahili. Kırlara doğru gitmeyerek bu nisbeten mamur mahalle sokaklarında dolaşıyorum. Çok tenha ve beşer onar yürüyen izinli neferlerin sessiz geçtikleri sokaklar. Türkler Birinci Murat zamanında Edirne'yi zaptettikleri zaman şehir işte bir kale ile muhat olarak bu sokakların katettiği sahadan ibaretmiş, saray da burada bulunuyormuş. Burası asırlarca müddet, gayet dar sokaklarıyla Hristiyanlara ve Musevîlere münhasır kalmış. Nisbeten yakın zamanlarda, büyük bir yangınla bu mahalleler âdeta silinip süprüldükten sonra, geniş ve muntazam yollar ve bu evler yapılmış. Yine Hristiyanlar oturmuşlar ve Musevîler hâlâ bu mahallelerde yaşıyorlar. Büyük ve mamur havralarının da önünden geçtim.

Yeniden başlayan hafif bir yağmura lâkayt ve biraz serseri dolaştığım sokaklarda, bazı evlerin de resmî daire olarak kullanıldıklarını görüyorum. Birkaç sokağın birleştiği bir küçük meydanda da yüksek, âdeta heybetli ve metrûk hissini veren bir su kulesi var. Ve yağmur altında bu sokaklar o mertebe sessiz ve boş ki, uzaktan görünüp sisli hava içinde renkleri pek solgun kaputları ile yaklaşan er grupları insana lüzuma binaen devriye kollarının dolaştığı vehmini veriyor. Çarşıya dönerken, Arif Kaptan'ın birkaç gün evvel bir tablosunda, manzarası daha yumuşatılmış olarak seyrettiğim Saat Kulesi'nin önünden geçtim. İkinci Abdülhamit zamanında yapılan bu kulenin yanındaki eski duvar parçası, Edirne kalesinin hemen yegâne bakiyesi imiş. O kadar da ıslanmış bir haldeyim ki, yakınında bulunduğum kahveye iltica mecburiyetinde kaldım. İçerisi yine hıncahınç ve hemen aynı simalar. Sade belki demin oynayanlar konuşuyor, demin konuşanlar şimdi oynuyorlar. Bir çay daha içiyorum. Lâkin Selimiye'yi henüz görmemiş olduğum hâlde burada uzun müddet oturmaya tahammülüm yok. Buğulu camların arkasından yağmur bana dinmiş gibi gelir gelmez dışarı fırlıyorum.

Çıkınca, Selimiye'ye gitmeden pek yakında bulunan öteki iki büyük camii de görmek istedim. Bunlardan biri, Üç şerefeli diye anılan ve birbirine hiç benzemeyen dört minaresinden biri için dünyanın en yüksek minaresi denilen camidir; çarşı caddesinin başında, İstanbul otobüsü onun biraz ilerisinde durmuştu. Önündeki merdiveni çıkarak avlusuna girdim ve namaz vakti olmadığı için kapısını maalesef kapalı buldum. Üç Şerefelinin karşı tarafına isabet eden Eski Cami'ye gidince de aynı hâl ile karşılaştım: Namaz vakti olmadığından o da kapalı. Daha uzakta ve yüksekte, muazzam kubbesinin dört minaresiyle âdeta göklere erişmeye çalışan Selimiye'ye varınca da acaba aynı şey mi olacak? Bunu kendimden soruyor, lâkin yürümekte devam ediyorum. Ortasında bulunduğu çok geniş ve etrafını kuşatmış sokaklara hâkim avluya, onu çepeçevre ihata eden duvarların

bir küçük kapısından, daracık bir merdivenle çıktım. Yağmur yine çiseliyor. Ve camiin cenup tarafından, üstüne bir borudan şarıl şarıl birden sular akmaya başlayan bir merdiven daha çıkarak, içeri giriyorum. Avlusu, merdiveni ve içi demin geçtiğim sessiz sokaklar gibi izinli neferlerle dolu olan Selimiye, demek ki sabahtan akşama kadar açık kalıyor. Ortada galiba fol ve yumurta da yokken, ne turist ve ne turist için otel, lokanta ve yol yokken mübtezel ettiğimiz tavsifiyle Selimiye turistik bir yer olmak üzere tertibat da almış: hemen terlik koşturuyorlar. Havanın bozukluğu da akşam karanlığını tâcil ettiği için camiin içi gölge ile dolu. Her tarafını dolaşmayı yarına bırakarak ilerliyor, ortaya kadar vararak ulvî eseri temaşaya koyuluyorum... Sinan'ın dediği haklı ve burası Süleymaniye'den daha yüksek bir san'at eseri mi? Süleymaniye'ye her girişimde daha derin bir huşua varmışımdır. Fakat mimarın kudreti kendini burada daha ziyade hissettiriyor, zâiri mebhut ve hayran bırakıyor. Ayasofya'nın kubbesinden daha büyük olan kubbe ile aranızda hiçbir şey yok. Etraftaki dört duvar, başınızı kaldırıp bakınca görüyorsunuz ki, yukarıda kubbe hâline inkılâp ederek âdeta göğe fışkırmakta...

Selimiye'den nihayet çıkıp aynı yoldan, resmini pek eski yıllar önce bir *Servet-i Fünun* nüshasında gördüğüm eski İkinci Ordu Müşirliği ve lâhik Umumî Müfettişlik binasının önünden geçerek çarşıya inerken, pek yakınlaşan akşam namazı münasebetiyle bu sefer Eski Camiin kapısını açık bulup içine girdim. Ancak Selimiye'den sonra sönük ve tesirsiz olması zarurî değil miydi? Çıkınca karşı taraftaki bir kahvenin geniş saçağı altına oturup Eski Cami ile yaşıt denecek kadar ihtiyar kahvecisine kallâvî bir yorgunluk kahvesi ısmarladım. Camiin önündeki avlunun parmaklıkları altında, önlerinde abdest alacakların oturmasına mahsus küçük taşlarıyla sıra sıra musluklar ve bunların nihayetinde ve sokağın başında bir muvakkithane var. İçeriye, namaza gireceklerin gelişlerine ve sonra çıkıp dağılışlarına kadar burada kalarak eski bir saat yaşamak hoş olurdu. Ne çare ki artan yağmur kahvenin saçağını hiçe sayarak bana gittikçe daha

çok hücum ediyor. Kalktım ve tabir caizse ilk göz ağrım olan kahveye üçüncü defa gittim. Yine kıyamet gibi ve hemen yine aynı müşterilerle dolu. Beş on dakika oturduktan sonra münasip bir lokanta sordum. Edirne'nin en münasip kahvesi otelimin yanında olduğu gibi en münasip lokantası da meğer bu kahvenin yanında imiş.

Üstünde bir ikinci katı da bulunan küçücük bir yer. Sokağa nazır kısmı camla ve öbür iki duvar çerçeveli, büyük küçük resimlerle örtülü. Keyfiyet yerine kemiyete bakarsak, bu duvarlarda âdeta bir müze manzarası var. Kulakların zevkini temin için de radyo çalıyor. Zabitler ve memura benzeyen kimselerle işgal edilmiş olan birkaç masadan birinde boş bir yer bulup oturuyor, geniş intihap imkânları karşısında zahmet çekmeden bir iki yemek seçerek karnımı doyuruyorum.

Lokantadan çıkınca artık otele gittim ve odama çıktım. Yatağıma tertemiz çarşaflar, biri mavi, biri al ipekli yorganlar konmuş. Garbî Trakya'dan Gümülcine göçmeni olduğunu söyleyen garson odun getirerek sac sobayı tutuşturdu. İlk önce müthiş tarrakelerle çatlayacak, borusu kopup düşecek gibi olup yanıverince de odaya dayanılmaz bir sıcaklık hâkim oldu. Yatağa girmiştim, yorganları üstümden attım ve hatta pijamayı arkamdan çıkarıp fırlatacak oldum Lâkin bu hâl pek az sürdü ve ben daha uykuya dalmadan odanın harareti itidal kesbetti. Yatakta başımı uzatınca penceremden Selimiye'nin biraz uzak ve Üç Şerefeli'nin pek yakın olan minarelerini bayram münasebetiyle mahyalarla donatılmış ve gecenin karanlığında pırıl pırıl görüyorum. Bunu bir müddet seyrettikten sonra artık yorganlara sarıldım ve "yağmur günlerce hiç dinmezse!" üzüntüsünün kendisini mütemadiyen hissettirdiği bu ilk Edirne gecesinde, sabaha karşı çok üşüdüm.

İLK GÜN:

Şehrin bu ilk görünüşünün cidden güzel olduğunu tasdik etmek lâzım. İnilecek noktadan ötelere kadar giden ve Olukbaşı denen bağlık, bahçelik bir yerle Kastamonu başlıyor. Ta yüksekte, derli toplu bir eski kalesi var ve daha ileriye varılmadan önce, stadyum ve onun biraz yukarısında mevkii mutenâ bir hastahane binası ve sanayi mektebi görülüyor. Sonra, bir derenin ikiye ayırdığı karşılıklı tepeleri doldurarak, çok olan minareleri ve bir kısmı pek büyüğe benzeyen ev ve bahçeleriyle Kastamonu sizi istikbal ediyor..

Yokuşu indik ve Olukbaşı'nın büyük bahçeli birkaç konağının önünden geçerek - şapkanın kabulüne mebde teşkil eden seyahati esnasında Atatürk, bir hafta kadar bu konaklardan birinde kalmış - şehre dâhil olduk. İki tarafı rıhtımlı ve köprüsü bol bir ırmak, kendisine tahsis olunmuş yerin bazı kısımlarını ıslatamayarak akıyor. Birden, rıhtımın öbür cihetinden, beni misafir edecek olan Talat Mümtaz, munis ve güleç çehresiyle göründü. Kendimi yabancı, garip hissetmediğim anda, otobüsten fırlamaya şitâp ettim. Otobüs karargâhına varıp, üstünde iplerle sarılı eşyasını indirdiği zaman, bizim küçük bavulu da Bay Talat'ın çarşıda verdiği adrese bırakacaklar.

Güneşli, fakat serin bir sabah.. Dere kenarından yürüdük; bu dereye pek yakın olmakla beraber, sanayi mektebini bir münteha olarak alırsak, diğer müntehaya hayli yaklaşan evine vardık. Dün gece Zonguldak treninin lokantalı ve yataklı günlerinden birine tesadüf etmediğim için, ancak birkaç sandviçle doymaya çalışmıştım. Buna, on beş saatlik bir yolculuk, uykusuzluk ve ormanda beş kilometrelik bir yürüyüş inzimam edince, öyle bir acıkmışım ki, misafirin nazla yemesi hakkındaki

usûl ve kaideye riayet edemedim; çeşitli ve bol bir sabah kahvaltısına iltifatını müthiş oldu. İlâve edeyim ki, bu kahvaltı mangal başında yapıldı. Hele, dün gecenin şerefime sobayı tekrar yakmağı düşündürecek kadar soğuk geçmiş olduğunu, Talat Mümtaz'ın, Türk kadınlığının en ince misafirperverliklerini hakkımda gösteren refikası söyledi.

Bundan sonra, temizlenmek ve yatıp dinlenmek ciheti de vardı ama, ben Kastamonu'ya bu kadar zahmet çekip, temiz olmak ve yorgun olmamak için gelmediğimi düşündüm ve ağzımı havluya siler silmez, ev sahibimi yola çıkardım. Eski, büyük ve ahşap evlerin sıralandığı sessiz, kaldırım döşeli, önü mezarlıklı bir camiin, bir de hamamın önünden geçen ve Bursa'nın eski mahallelerini hatırlatan yollardan şehrin merkezine döndük. Bir köprüden karşı tarafa geçtik ve çarşıda biraz ilerleyerek, Kastamonu'nun en seveceğim noktalarından birini teşkil eden bir yere vardık. Birinin etrafı camlı, diğerinin etrafı açık iki şadırvanı bulunan üç tarafı sütunlu, bir tarafı açık bir geniş kubbe altında durduk. Şadırvanların üstünde fıskiye mütemadî bir şarkı mırıldanıyor ve biri gayet kalın bir koldan durmaksızın su dökülüyor; bütün diğer musluklar da soğuk sularını akıtmak için emrinizi bekliyor.

Girerken, sağ tarafı teşkil eden duvarın oyuğuna ocağını kurmuş olan kahvecinin çayı bana nefis gibi geldi. Açık şadırvanın etrafında hasır ve tahta iskemleler var. Bu iskemlelerde galiba namaz vaktine intizaren oturan ve zannederim şer'î hizmetler ifa eden ak sakallı, eski şark ilimlerine sahip iki yerli zat, yanımıza geldiler ve Kastamonu'nun mazisine ait olarak bir hayli şey anlattılar. Sonra, yolu geçerek bu şadırvanlı kubbenin karşısında bulunan ve Kastamonu'ya ait bir iki kitapta, kasabadaki en büyük ve meşhur cami diye takdim edilen Nasrullah Camii'ne gittik. Bu Nasrullah, sadece bir kadı ismi.. Fakat bu büyük camii, camie vakıf olarak da arkasındaki büyük hanı yaptırmaya parası, bolluk zamanlarında olsa da, bilmem ki nasıl yetmiş?

Şadırvanlı kubbe altı ve az evvel geçtiğimiz kârgir köprü de onun hayırları.. Nasrullah Camii hicretin 915 inci yılında ve Yavuz Sultan Selim devrinde inşa olunarak Birinci Mahmut devrinde Reisülküttab Hacı Mustafa Efendi namında bir zat tarafından tamir ettirilmiş imiş. Daima açık bulundurulduğu için, ayakkabılarımızı çıkarıp kapıda bırakarak içine girip dolaştık. Büyük, ferah, fakat bir hususiyet arzetmeyen tek minareli bir cami.. Hafızamda yer tutuşunun asıl sebebi, yan tarafındaki merdivenle çıkılan kısmında açık dolaplarda metrûk duran, bir kısmı tezhipli ve sayısız eski eser oldu.. Bunların hepsi galiba Kur'an-ı Kerim olup, cümlesi yazma idi ve belki içlerinde pek değerlileri de vardı. Kaçı çalınmış, kaçı çalınacak, kaçı çürüyecek?..

Nasrullah Camii'nden çıkıp, yukarı tarafa düşen hana geçtik. Ortası meydan, iki katlı ve oldukça büyük bir bina.. İçindeki muhtelif mağaza ve depolardan birini Orta Anadolu'da, Ankara dahil olarak, birçok yerlere ihracat yapan bir bakır müessesesi işgal ediyor. Biraz küf kokan loşluğunda dolaşan neş'eli ve çok mütevazı kıyafetli patron, Ankara ve İstanbul'da rivayete göre, apartmanlara malikmiş.. Daha ileride, büyük ve oldukça harap medresemsi bir han için "Cem Sultan vakfındandır" dendi. Bir kaç kârgir bina ile başlayarak yokuşlu inişli ve eğri büğrü sokaklarda yapılan ahşap dükkânlardan mürekkep, büyücek bir çarşı.. Bu çarşıya ait bir manzarayı hafızam bir daha unutmayacak:

Bakır döğülen dükkânlar... Ortada, ateşten çıkarılıp masamsı bir yere konmuş kızgın, parıl parıl yanan bir yuvarlak ve bunun etrafını almış, göğüsleri, bağırları açık, gömlekleri yer yer ıslak, beş yahut altı kişi ellerinden tuttukları kalın sopaları, birbirlerini takiben, arada ancak birer saniyelik fasılalar bırakarak ve en küçük bir şaşırma, bir karışıklık olmadan, bu yavaş yavaş soğuyan, inceleşen ve yassılaşan alev gibi yuvarlağın üzerine indiriyorlar. Bu şeyler, demin girdiğimiz depoda toplanacak

ve bilâhare, sessiz ve eski evlerin günlük eşyası olmak üzere kasabalara ve köylere kadar yayılacaklar. Bundan bir iki kişi belki zengin de olacak ama, bu bakır döğenlerin gündelik kazancı, bütün bir günün sa'yi mukabilinde lirayı geçmezmiş...

Kısa yolun iki tarafı eş dükkânlarla kaplı ve içerisi dışarıdan tamamıyla görülen bu ahşap duvarları simsiyah dükkânların her birinde, göğüsleri bağırları açık beş altı kişi, aynı işi âdeta esrarengiz bir ayinin edası şeklinde yapmaktalar.. Temmuzda bu işe gene devam edecekler.. Ne kadar alışılmış olsa, gene de harap edici ve bedeli ne nankör iş!.. Buna rağmen, önünde durduğumuz dükkândakiler, güler yüzlü, nazik, mükrimdiler. Bir tanesinin artık saçlarına kır düşmüştü. Dükkânın sahibi mi, yoksa sadece bir işçi de, yakında başka bir zenaat tutunca, bu yorgunluğu, bu ateşi hasretle mi anacak?..

Bize bir çay veya kahve içirmek için çok ısrar etti.

Az ötede bir başka ve bu sefer sessiz yol üstünde ise opera komik'de şarkı yaşatmak iddialı bir eserin, meselâ bir (Maruf) dekorunun, yahut da İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Musahipzade Celâl'in bir piyesi münasebetiyle sahneye getirilmiş bir kapalı çarşı manzarasının karşısında bulunduğumu zannettim. Bunlar, küçük iki ahşap dükkândı. Kumaş örmeye mahsus taraklar vücuda getiren iki dükkân ve her iki dükkânın da genç çıraklar ortasında, hele biri pek ihtiyar, birer patronu vardı. Vücutları âdeta bir cılız çocuk vücudu derecesinde ufak, narin ve göğüslerinde iğreti, oyun için takılmışa benzeyen beyaz, gür, hele birisininki hemen hemen göbeğine yaklaşan sakal..

Bu iki küçük dükkândan sonra, hafif bir yokuş takip edip, yukarı doğru yürüdük; Belediye dairesinin havuzlu bahçesine kadar gittik; sonra tekrar inerek, Kastamonu'da yapılan bezleri satan bir mağazadan bazı mübayaatta bulunduk. Bu mağazada satılan şeyler yatak çarşafı, masa örtüsü, perdelik gibi mahallî mamulât.. Bunları Ankara mağazalarında hemen bir misli paha-

lı görmüştüm. Ancak hariçten iplik ithali güçleştiği için, nevilerin çok azaldığını söylediler. Dar ve tenha bir yoldan geçerken de Talat Mümtaz, eski bir kapı önünde beni durdurdu ve "Selçuklar'dan kalma yegâne eserdir!" dedi. Burası, vaktiyle bir darüşşifa imiş de bilâhare Yılanlı Dergâhı diye maruf olmuş.. Yangın görmüşe benzeyen, fakat hâlâ sağlam bir duvarın yanında ve üzeri nakışlı tezyinatla dolu bir eski kapı.. Ta yukarısında Arapça yazılar var..

Buraya tekrar dönmek kararıyla yürüdüm. Dere kenarına vardık. Bu dere, Kastamonu'nun dediğim gibi tam ortasından geçiyor. İki tarafına II. Abdülhamit'in ilk zamanında kısa bir müddet başvekillik ve son zamanına kadar uzun seneler adliye nazırlığı eden Kütahyalı Abdurrahman Nurettin Paşa bir rıhtım yaptırmış. Derenin Kastamonu'dan geçerken taşıdığı bir isim yok galiba; fakat daha birkaç su ile birleşip büyüyerek Taşköprü'ye varınca, Gök Irmak adını alır ve bilâhare Kızılırmak'a dökülürmüş.. Şimdi yatağı çok yerinde kuru.. Rıhtımın kenarlarına yer yer dayanmış merdivenlerden inmiş, suyunu tenekelere doldurmağa çalışan çocuklar, kadınlar var. Fakat kışın bazen yüksek rıhtımların seviyesini geçer, köprüler götürdüğü, iki taraftaki yolu aşarak, evlerin ilk katlarını bastığı olurmuş..

Yusuf Ziya ORTAÇ (1895-1965)

Portreler'den

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL

Beyazıt'ta, eski Sahaflar çarşısından geçiyordum. Acayip bir adam gözüme ilişti: Fes kenarları kulak uçlarına değen, esmer, kuru bir adam. Haziran sıcağında, arkasındaki neftimsi paltoyu çıkarmamıştı. Boynunda, hâlâ bir şal sarılıydı. Ayağında galoş kunduralar, kaşlarında öfke, gözlerinde gazap, burun kanatları fena bir koku almış gibi nefretle kırışık, siyah ve kalın bıyıklar altında çizgilenmiş dudakları neredeyse birisini paylayacak... Solunda ve yarım adım gerisinde de saygı ile giden bir sakallı...

Sahaflar, telâşla yerlerinden kalkıp selâmlıyorlardı onu. Kimisine baştan savma bir el işareti yapıyor, kimisine gülümsüyor, kimisini de azarlıyordu galiba.

Bu adam, meşhur biyografi, tercümeihâl ve bibliyografi, kitabiyat bilginimiz İbnülemin Mahmut Kemal Bey'miş. Arkasındaki gölge adam da kardeşi Kemal Bey!

O günlerde ben on yedi yaşında bir idadi talebesiydim. Üstada yaklaşmak değil, uzaktan selâm vermek, yüzüne bakmak bile haddim değildi.

Kendisiyle tanışmamız *Akbaba* çıktıktan sonra olmuştur. Sultan Ahmet Parkı karşısındaki Setli Kahve'de şair Hamamîzade İhsan takdim etmişti. Hiç unutmam, yüzüme gülümseyerek ve küçümseyerek bakmış:

– Hafazan Allah, o şeytan sen misin?

Diye galiba iltifat etmişti.

İlk konuşmalarımız böyle tesadüflerle olmuştur. Sevgisini, güvenini kazanmak kolay değildi onun. Ama eskilerin pek değer verdikleri aruz veznini bilişim, divan edebiyatımızdan biraz anlayışım, hele bir mizah dergisine sahip oluşum üstadın yanında çabuk itibar kazanmamı sağladı ve bir pazartesi akşamı ben de Bakırcılar'daki sarı boyalı, meşhur Emin Paşa Konağı'na davet edildim.

Emin Paşa Konağı, kendisince Topkapı Sarayı'ndan bile zengin bir sanat ve irfan hazinesiydi: Eşi bulunmaz nadide eserler, el yazması kitaplar, edebiyat ve musiki hayatımızın meçhullerini çözecek vesikalar, çeşm-i bülbüller, eser-i İstanbullar o hazinede toplanmıştı hep.

Beni çağırdığı gece bir musiki ziyafeti varmış. Az ışıklı, çok rutubetli bir avludan geçtim, her basamağı eski bir ses veren merdivenleri çıktım ve huzura girdim.

Sedirler, koltuklar, sandalyeler davetlilerle doluydu: Şair Halil Nihat Boztepe, Profesör Mükrimin Halil, Mithat Cemal hatırımda kalanlardır. Bir de gözümün önünden gitmeyen duvarlar var: Sülüs, nesih, ta'lik levhalar ve eski tabaklarla süslü duvarlar...

Gösterilen yere oturdum. Âdet böyleydi, üstat, oturacağınız yeri, rütbenize göre seçer, işaret ederdi!

Hanende ve sazendeler, emeklilerle heveslilerdendi: İhtiyar seslerle toy sesler...

Kendisi, başında siyah takkesi, gözleri yan süzgün, köşesine kurulur ve saz başlayınca, o da dizleri üstünde usul tutmaya başlardı.

İbnülemin Mahmut Kemal, tanıdığım en müthiş hafızadır: Sorduğunuz tarihî şahsiyetin bütün hayatını, doğum gününden ölüm gününe kadar, tek rakamı ve tek hâdise yanlışı olmadan öğrenirdiniz. O, yalnız Türk aydınlarının değil, Avrupa'nın tanıdığı ve saydığı sağlam salâhiyetti.

Aradan yıllar geçmiş, dost olmuştuk. Sık sık *Akbaba*'ya gelir, şakalaşırdı. Mutlaka kendisine bir şey sorar, o anlatırken, dinlemiyor gibi yapar, kızdırırdım. Ne güzel, ne zengin öfkesi vardı. Onun dilindeki zehirin tadını aldığımı görünce tekrar yumuşar:

– Deccal mıdır, nedir? .. derdi, beni kızdırıp kızdırıp keyifleniyor!..

Eğer bir sahne artisti olsaydı, yine büyük bir şöhret olurdu: Yüzünde, bakışlarında, her konuya göre değişen emsalsiz bir ifade kudreti vardı.

Heccavdı. Diline düşeni, sözle param parça eder, mısraların oklarından geçirirdi.

Bir zamanlar, huzurunda iki büklüm oturup sonra kendisine meydan okuyan birine yazdığı uzun taşlamadan aklımda kalanlar bu yaman hiciv gücünün bir örneğidir:

Cehl ü günahı bîhesap,
Paspas-ı bab-ı intisap!
Bed çehresinden ismeti
Sünger ile silmiş kasap!

Lâfını hiç esirgemezdi. Bir aralık kendisini her gün ziyarete başlayan şair Filorinalı Nazım'a şu kıt'ayı yazmıştır:

Birtakım lâf ile teşviş-i huzur
Etme ey şair-i bîşi'r-i şuur.
Her dakika bana gelmektense
Yılda bir kendine gelsen ne olur?

Dostluğunda da sağlamdı, düşmanlığında da. Takdirine lâyık gördüğü insanı:

– Bize hürmeti vardır!

Diye överdi...

Hem dindardı, hem kindar. Çocukluğundan tanıdığı Midhat Cemal'e bir iftar sofrasında danlmıştı. Sık sık gazaba gelir:

– Yıllarca ırz u namusuna nigehban olduk. Nan u nimetimizle perverde eyledik. Biraderim merhumun mübarek elleriyle hazırladığı nar ve turunç şerbetlerini içe içe büyüdü. Gözüne, dizine dursun mel'unun!

Diye beddua ederdi.

Çok yerdi. Ama her davet edildiği evde değil. Temizliğine inandığı eski, Müslüman evlerde...

Ramazan yaklaşırken, yakın dostları konağına ramazaniyelik gönderirlerdi: Yağ, şeker, pirinç, güllâç...

Bir Ramazan, Profesör Kâzım İsmail Gürkan da bu sayılı dostlar arasına katılır ve bir hamal yükü erzak gönderir. Ancak, üstadın peynirden tiksindiğini ve ömrü boyunca ağzına koymadığını bilmediği için, bir tekerlek kaşar, bir teneke de beyaz peynir yollar. Ertesi gün gelen nükte ve muhabbet dolu mektupta, Mahmut Kemal Bey, geri aldırılmasını istediği peynire şu ismi takmıştır: "Sütün veled-i zinası!"

Yine bir Ramazan, en nefis Türk yemekleri ikram edilen Necmettin Molla Bey'in Cihangir'deki konağında, üstat, iftardan sonra tuvalete gitmek ister. Hizmetçi kendisini götürür, kapıyı açar. İbnülemin, ilk defa gördüğü bir alafranga abdesthane karşısında kalınca, telâşla geri gönerek hizmetçiye seslenir:

– Nereye gidiyorsun beni bu acayip yerde bırakıp da?... Gel bakalım, ne yapacağız?... Beraber karar verelim!...

Son asır Türk Şairleri'ni yazdığı günlerde, hâl tercümeleriyle fotoğraflarını istediği şairlerin ihmalinden:

– İhtiyarlardan taleb-i mal, gençlerden taleb-i visal edercesine niyaz ediyoruz!

Diye gözleri şıldır şıldır dönerek şikâyet ederdi.

Bir gün, pek hususî bir dost meclisinde:

– Cenab-ı Hakk'a hamd ü şükür olsun, harama uçkur çözmedik, bu sayede aklımız, şuurumuz, sıhhat ve hafızamız yerinde kaldı, devlet ve milletimize kalemimizle hizmet ettik!

Diye öğününce, Profesör Mükrimin Halil -kl doğum yeri Elbistan'dır- gülümseyerek sordu:

– Üstat, malûm-ı fazılanenizdir, yarın ahirette, huzur-ı İlâhiye çıkınca, vücudumuzun her parçası kendisine ettiğimiz zulümden, işkenceden şikâyet edecek. Meselâ göz, bana fena şeyler seyrettirdi, dil: Bana yalan söyletti, el: Bana hırsızlık ettirdi, mide: Beni aç bıraktı diyecek... Hiç şüphe yok, evlenmediğinize ve harama da uçkur çözmediğinize göre sizden de şikâyetçi olacak...

Cümleyi tamamlamaya kalmadı, üstat, öfkeyle ayağa kalkarak ve acayip sesler çıkararak:

– Elbistanlı, Kelbistanlı!... Elbistanlı Kelbistanlı!... Diye odada fır dönmeye başladı!

İbnülemin Mahmut Kemal, seksen yedi yıllık hayatının yetmiş yılını okumak, aramak ve yazmakla geçirmiştir. Eli, hasis denecek kadar sıkıydı. Yemezdi, içmezdi ve giyime, kuşama pa-

ra harcamazdı. Ama, bir ömür boyu, sabırla, cömertlikle topladığı kitapları üniversiteye ve biriktirdiği altınları yalnız hayır işlerine bağışlıyacak kadar asil bir cömertlik göstermiştir.

Kendi eliyle hazırladığı vasiyetnamesinde: Zeynep Kâmil Hastahanesine yüz altın, Guraba Hastahanesine seksen altın, Verem Hastahanesine altmış altın, Darüşşafaka'ya yüz altın, Darülâceze'ye seksen altın bıraktı.

Ama asıl büyük ve eşsiz mirası: *Tarihçe-i Evkaf ve Teracim-i Ahval-i Nuzzar, Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, Son Hattatlar, Son Asır Türk Şairleri, Hoş Sada* gibi, Türk milletine bıraktığı yirmi bir cilt eseridir.

Onu, bütün cepheleri, bütün hizmetleriyle bir kaç sütuna sığdıramayız. Ama iki büyük sanatçımız, Süleyman Nazif ile Yahya Kemal, şu iki mısraya sığdırmışlardır:

Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine,

Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine!

Bizim Yokuş'tan

BİZİM YOKUŞ

Size bizim yokuşu anlatacağım. Bizim yokuşu bilirsiniz, değil mi? Eski adı ile Babıâli yokuşunu...

Gazeteler, dergiler, matbaalar bu yokuşta toplanmıştı benim gençliğimde. Yokuşun alt başında Sabah Matbaası vardı, Mihran Efendi'nin. Başyazarı Diran Kelekyan. Üst başında İkdam Yurdu, Ahmet Cevdet Bey'in... Bir de şimdi tatlıcı olan Meserret'in yan sokağı Ebussuut caddesinde Tercüman...

İşte koca Osmanlı İmparatorluğunun bütün matbuatı!

Adımı, bir gazete kâğıdı üstünde ilk görüşüm, 1912'dedir. Vefa idadisinde öğrenci idim o zaman: 121 Yusuf Ziya Efendi!

İki yapraklı, küçük boy, bir gazete çıkardı o günlerde: *Fen.*

Ben, mühendis Süleyman Sami Bey'in oğlu Yusuf Ziya, cebirde, geometride, fizikte sınıfımın yıldızı idim. Mühendis olacaktım babam gibi... Hocamız Bedros Efendi, bir hendese davasını çözdükten sonra, mutlaka tahtaya beni çağırır, bir de bana tekrarlatırdı problemi. Bu bakımdan, *Fen*, her perşembe çıkışını dört gözle beklediğim gazete idi.

Gençliğimizde plâj yoktu bizim. Sinema yoktu bizim. Çalgılı gazino, gece klübü, stadyum yoktu, yoktu, yoktu bizim... Kafa yarışı idi tek mutluluğumuz!

Fen gazetesi, bu yarışa açılmış bir alandı. Problemler verir, çözenlerin adlarını yayar, çabasına hız katardı gençlerin...

İşte böyle bir yarışmada adım ilk defa matbaa harfleri ile gazete kâğıdına basılmıştı. Hem de doğru çözenler arasında değil, soruyu nasıl çözdüğümü anlatan bir kaç satırın altında!

Bu, bir öğrenci dergisinde kazanılmış başarı, müdürümüz Safvet Bey'in bile ilgisini çekmiş, öğretmen ve öğrenci çevresinde itibarımı yükseltmişti benim.

Ne dersiniz, elli yıl önceki eğitim ve öğretim sistemimizden kaç yıl gerideyiz şimdi?

Fen, çantamda, kitaplarımın arasında idi her gün ve her gece baş ucumda... Onun dördüncü sayfasındaki imzamı, kaç gün, kaç hafta, sabahları gözlerimi açar açmaz, en mutlu bakışımla uzun uzun seyrettim, bilmem...

Ama bizim yokuşa asıl ayak basışım, bu çocuksu hatıradan bir yıl sonradır.

İlk edebiyat hocamız İbrahim Necmi Dilmen, sınıfı sürükleyen bir öğretmendi. Rakamlara, çizgilere bağlı dikkatim, onun derslerinde kelimelere kaymıştı. Cebir kadar, hendese kadar, fizik kadar o zaman adı hikmet olan şiiri, hikâyeyi, romanı da seviyordum artık...

Birkaç ay sonra, galiba üniversitede görev alan İbrahim Necml'nin yerine bir başkası geldi: Süleyman Şevket...

İnce yapılı, sesinde kalbi çarpan bir duygu adamı idi yeni öğretmenimiz. İki üç ders içinde ilgisini çeken bir öğrenci olmuştum. Yazılarımızı satır satır inceliyor, beğendiği cümlelerin altlarını kırmızı kalemle çiziyor, okşayıcı sözlerle çocuk gönüllerimizi kanatlandırıyordu.

Kendi kendime aruzu öğrenmiştim. Bir yazıma eklediğim manzumeyi arkadaşlarıma okumuş, beni övmüştü. Elli yılı aşkın zaman, o manzumeden, hafızamda yalnız bir mısra bırakmıştır:

Akşam, menekşe gölgeler inmişti dağlara...

Süleyman Şevket hocamız pek beğenmişti bu "Menekşe gölgeler"i. İnce, uzun parmaklarında titreyen kâğıt, bir menekşe demeti olacaktı nerde ise!

Edebiyatta aldığım hız, yarınki mühendis Yusuf Ziya'nın asıl önem verdiği meslek derslerindeki hızını kesmişti...

Boş saatlerde, en çok -şimdi ikisi de toprak olan iki dostumla- Peyami Safa ve Hasan Âli Yücel'le mektep bahçesinde sanat tartışmaları yapıyorduk... Ressam Elif Naci de o çocuk dostlar arasında idi.

Cumaları tatil günümüzdü bizim. Çarşıkapı'da Sarafim kütüphanesine gider, yirmi paraya hem bir demli çay içer, hem saatlerce istediğim kitapları, divanları, *Servet-i Fünun* koleksiyonlarını karıştırırdım.

Son derece uyanık bir kulağım vardı: Aruzun bütün şekillerini deneyebiliyordum artık. Ama, asıl denemek istediğim şeyi denemeye cesaretim yoktu henüz. Bu, hocama beğendirdiğim şiirlerimi mecmualara beğendirip beğendiremeyeceğimdi.

O günlerin üç büyük dergisi vardı: Selânik'te *Genç Kalemler*, İstanbul'da *Rübab*, *Şehbal*...

Rübab, en genci, en kavgacısı idi bunların. Pembe bir kâğıda basılırdı. Şimdiki ölçülere uymaz bir biçimi vardı: Boyu, *Akbaba* kadardı galiba. Ama eni, *Akbaba*'nın ancak üçte ikisi kadar.

Halit Fahri'yi, Ali Naci'yi, Selâhattin Enis'i, Hakkı Tahsin'i onun sayfalarında tanımıştım. Şahabettin Süleyman "Nayiler" adı altında birleşmiş bu sanat topluluğunun başına geçmiş, onların kavgalarını yapıyordu.

Her hafta bu dergileri alabilmek için, küçücük gündeliğimden bir parçasını -öğle yemeklerimden kırparak- biriktirirdim...

Hafızamı bugün bile silkeleyince, yarım yüzyılın tozlan altından, Halit Fahri dostumun, o gün için taptaze, yepyeni olan şu masal mısraları çıkıyor:

Ayaklarımda çarıklar, elimde bir değnek,

Sükûn içinde yürürdüm, semayı dinleyerek...

Bu genç akıma karışmak, ismimi onların isimleri arasında görmek özlemi anlatılmaz bir tatlı yangındı içimde...

Bir gün, pek beğendiğim bir şiirimi, yürek çarpıntıları ile zarfa koyup postaladım:

Rübab mecmuası müdürlüğüne

Cağaloğlu-İstanbul

Ne mi oldu?.. Bir hafta, iki hafta, üç hafta... Manzumem çıkmadı ve *Rübab* kapandı!

Kimseciklere söylemediğim bu sırrı içime gömdüm...

Yeryüzünde, içime gömdüğüm bu sır kadar hazin bir mezar yoktur!

Şükûfe Nihal BAŞAR (1896-1973)

Finlandiya'dan

Helsinki'yi dolaşıyoruz. Burası bir şehir değil; bir çiçek bahçesi... Evler, oteller, lokantalar, dükkânlar hep bir yeşil dekor içinde. Bahçeler, parklar eksik değil. Ağaçların altında, yolların kenarında beyaz boyalı kanepeler, koltuklar var. Burada genç, yaşlı, çocuk, isteyen oturup dinleniyor; okuyor; güneşleniyor. Sokakların ortasındaki bahçeler içinde lokantalar var. Yemyeşil şimşir ağaçlarının kenarında, kocaman bahçe şemsiyelerinin altına konmuş masalarda yemek yeniyor. Buralarda iş gören genç kızlar öyle şık, temiz; öyle terbiyeli ki, en iyi yetişmiş ev kızları da bu kadar olabilir. Önlerine taktıkları şık, pırıl pırıl keten önlükler bile insanı kendisine çekiyor.

Bu lokantalara, bahçelere bir genç kız kendi kendisine gelir; birasını içer; yemeğini yer; kitabını, gazetesini açar, okur; hiçbir saygısız bakış onu rahatsız etmez.

Sokaklarda polis görmedim. Ulusal terbiye, belli ki en yüksek basamağa varmış. Yollardaki parklardan birinin kenarında, bir akşam, boyası yepyeni iskemlesine oturmuş, on iki yaşlarında bir kundura boyacısı, iş bekliyor. Kısa pantalon giyinmiş,

dizleri temiz, ayakkabıları boyalı... altın saçları, mine gözleri krem bir ışık altında daha çok parıldıyor... bebekleşiyor. Başı elindeki kitaba eğilmiş!..

Gözlerime inanamadım; karşısına geçtim; şaşkın şaşkın baktım; ben ona baktım; o bana baktı; güldüm o da güldü; bir anda candan gülüştük... Kendi kendime sordum: Acaba numara yapmak için bu akşam burasını seçmeye özenmiş bir revü artisti mi?...

Yollarda karşılaştığım genç kızların, genç mekteplilerin ağırbaşlı durduklarına, yürüyüşlerine imrenerek, içimi çekerek baktım. Giyimleri kıvrak, temiz, gösterişsiz, yüzlerinde, dudaklarında bir boya lekesi yok. Annelerin boyanmadığı bu yerde genç kızlar elbet boyanmaz.

Kuaföre gittim; burada birşey gözüme çarptı; saçlarını çok temiz, kıvrak düzelttiren Fin kadınları tırnaklarına koyu boyalar sürmüyorlar; anladım ki, burada, süsleneceğiz diye yaradılışın dışında bir şeyler yapmaya özenmiyorlar. Onlar, kadına büyük bir değer vermeyen bu gibi süslerden çoktan uzaklaşmışlar. Daha değerli yükselişlerin anlamına ermişler...

Bir akşam, bol ışıklı ağaçlık yollardan, mavi suların pırıldaştığı altın oyalı kıyılardan geçerek Bürünzpark'a gittik. Çiçekler içinde bir otelde yemek yedik. Otelin önündeki büyük bir bahçede bir tiyatro sahnesi var: (Çöl Şarkısı) adlı bir operet oynanıyor. Hiç fena değil. Lâkin, ben, oturduğum kadar operetten çok, bahçenin ortasına dikilmiş narin vücutlu, altın başlı bir Venüs'e bakmaktan kendimi alamadım. Uzun, kırmızı kadife pantolon, ceket giyinmiş; kırmızı kadife şapkasının altından büklüm büklüm altın saçları omuzlarına dökülen on dört yaşında, canlı bir Venüs!.. Önündeki küçük masadan gelene, gidene sigara, çikolata filân satıyor. Şimdi, Fin güzellerini andıkça, hep o

elektrikli bahçenin yeşillikleri arasında ince boyu, krem kadife yüzü, sırma saçlar ile insana uçacak duygusunu veren tüy gibi Fin kızı gözlerimin önüne geliyor.

Tramvaya bindik; biletçiler kadındı. Lâcivert kostümler giyinmişler, başlarında kasketleri var. Bunlar da terbiyeli birer ev kızı. Ellerine, tırnaklarına gözüm ilişti; tertemiz, en küçük bir kir, leke yok. Bileti alırken tiksinmedim; iğrenmedim. Yolcularla ne boş yere konuşmaları, ne de gevezelik etmeleri var.

Tramvay bizi uzak yollardan dolaştırdı; Helsinki'nin arka, geri yerlerinden geçtik. Oraları da düzgün, temiz.. Az derin, kayalık bir suyun üzerine kurulmuş uzun, tahta köprüden geçerek bir adaya çıktık. Yeşil, taze dallardan henüz dinmiş bir yağmurun son damlaları serpiliyor. Dört yanda uzayıp giden ağaçlık yolların bitiminde beyazlar giyinmiş gençler görünüyor. Bahçelerden dağılan kuş sesleri adaya bir musiki rüyası yaşatıyor. En yüksek bir yapı zevkiyle kurulmuş köşklerin balkonlarından renk renk çiçekler uzanmış. Çiçek, toprak kokusundan, renkten ve sesten başım döndü; şiirin, güzelliğin en gerçek ülkesine varmış gibi, ürperdim. Ruhum, sanki göklerden boşalan temiz bir suyla yıkandı; bu toprak, göğsünde yaşayan herkesin toprağı! Bu yollar, bu parklar, her Finlinin kendi yolu, kendi bahçesi... Adayı en kimsesiz köşelerine, kıyılarına kadar gezdik, dolaştık; aransa, yerlere atılmış bir çöp, bir kâğıt parçası, bir meyve kabuğu bulunmaz.

Medenî terbiyenin, bedîî duygunun en yükseğine çıkmış olan kardeş Finlerin inceliği karşısında kalbim çarptı...

Yeniden serpilmeye başlayan yağmur damlaları; bu ince insanlara ince ve gizli bir şeyler anlatan kuş sesleri arasında başımız döne döne adayı bıraktık...

İskandinavya'ya geçmek üzere yine o temiz trenlerle Abo limanına gittik. Kıyıda küçük bir vapur bizi bekliyor, bindik; bütün yolcular da bindi. Küpeşteye dayanarak, içimizde doyamadan ayrıldığımız toprağın acısı, dört yanı seyredip duruyoruz. Vapur kalkacak; halat çekilecek. Üstü, başı düzgün; temiz bir genç cebinden bir çift eldiven çıkardı; çabucak ellerine geçirdi; eğildi; vapurun halatını çözdü!..

Ne oluyoruz? Çımacı, şu bizim bildiğimiz işi yapan çımacı!... Halatı çekmek için eldiven giyiyor... Bunu bir züppeliğe vermedim, mademki olabiliyor; niçin herkesin ayak bastığı, deniz sularının ıslattığı yere sürünen halatla ellerini kirletsin, dedim. Gördüğüne bir türlü inanamayan gözlerimi dört açarak baktım; baktım. Dünyanın hangi köşesinde, böyle tertemiz giyimli, böyle altın saçlı, böyle yapabildiği zaman ellerini kirletmeyen çımacıları kim görmüştür? ..

Bindiğimiz vapur beyaz bir martı gibi... Yolcular, kamaralar, koridorlar, salonlar, aynalar, çalışan kadınlar pırıl pırıl yüzümüze gülüyor. Geceyi vapurda geçirdik, sabahleyin güverteye çıktık; akşamdan boş bıraktığımız yerler yolcu ile dolu. Vapur gece iskelelere uğramış, demek. Bu yolcular üçüncü yer yolcuları... Vapurdan kendilerine şezlonglar, battaniyeler verilmiş, uyuyorlar. Dikkat ettim; ancak giyimlerinin biraz daha ucuzca olmasıyla öbür yolculardan ayrılıyorlardı. Yoksa hepsi onlar gibi temiz; insanlar...

Gönlümü, gözlerimi bu şiir, medeniyet ve insanlık toprağında bırakarak uzaklaşırken orayı bir daha görebilmek içimde en büyük istek oldu... Bugün de öyle...

Şevket Süreyya AYDEMİR (1897-1976)

Suyu Arayan Adam'dan

Bizim kenar mahallenin çocuklarından, benden başka mektebe giden olmadı. Bu mahallede her çocuk, biraz çalışabilecek yaşa gelince, ya bir dükkâna çırak olurdu, yahut da ağalarının, babalarının yanında kır ve toprak işlerine başlardı.

Bizim mahallede mektep ve anamdan başka az çok okuyan, yazan yoktu ama, büyük küçük mahalle halkının mektebe, okuma bilene, kitaba karşı içten gelen, yerleşmiş saygısı vardı. Bizim mahalle halkı için mektep, kitap ve okuyan insan, büyük ve mutlu varlıklardı. Bizim mahalle sokaklarında yerlerde hiç bir yazılı kâğıt parçası görülmezdi. Nereden gelmişse gelmiş, ister bir rüzgâr uçurmuş olsun, sokağa düşen her yazılı kâğıt parçasını gören büyük küçük herkes, onu hemen yerden kaldırırdı. Bir saçak arasına, bir duvar kovuğuna sokuştururdu. Ayak altından kurtarırdı. Çünkü üzerinde harfler, yazılar taşıyan bir kâğıt parçası kutsal bir şeydi. Çünkü *Kur'an* kâğıtlara yazılırdı. Ve o rüzgârların uçurduğu kâğıt parçası bir *Kur'an* yaprağı da olabilirdi.

Bizim evdeki masal veya din kitapları da daima yukarıda, duvarların yüksek yerlerindeki hücrelerin içinde veya rafların üzerinde dururdu. *Kur'an-ı Kerim*'e gelince, onu ancak öpüp al-

nımıza koyduktan sonra elimizde taşıyabilirdik. Gene öpüp alnımıza değdirdikten sonra yerine yerleştirirdik. *Kur'an* ancak ayak altı olmayan, tenha ve korunmuş köşelerdeki yüksek mevkiinde saklanabilirdi. Ancak keseler, muhafazalar, bohçalar içinde dururdu. Onun bulunduğu yerde olur olmaz hareketler yapılamaz, olur olmaz şeyler konuşulamazdı. *Kur'an* herkesin el dokunduramayacağı kutsal bir emanet sayılırdı.

Beni, benden yetişkin ve küçük yaşlarında mahalleden ayrılıp yatılı asker mekteplerine giden ağabeylerim gibi okutmak istiyorlardı. Önce bize en yakın bir mahalle mektebine verdiler. Bu taş bina, bizim mahalleye bakan Muradiye Camii'nin çevre binalarından bir parçaydı. Belki de bu camiyle beraber, yüzlerce yıl önce yapılmıştı. Büyük pencereleri kalın demir parmaklıklarla örülmüştü. Bu camiin etrafında bizim taş mektepten başka, o zaman, hâlâ işleyen bir imaretle, bir Mevlevî tekkesi ve şehrin sayılı insanlarının gömüldüğü etrafı ağır demir parmaklıklı bir mezarlık vardı.

Bunların hepsi de, koyu yeşil ve çoğu asırlık ağaçların arasında birbirleriyle öyle kaynaşmışlardı ki, bu Muradiye tepesi, bizim kenar mahallenin üstünde, çiçekleri taştan abideler olan büyük bir demet gibi yükselirdi.

Günün beş vaktinde Muradiye Camii'nin minaresinden müezzinin, müminleri ibadete davet eden sesi aşağı mahallelere doğru yayılırdı. Bu ses duyulunca büyüklerin yüzüne başka bir hâl gelirdi. Biz, aşağı mahalle çocukları, itişme kakışmalarımızı ezan bitinceye kadar keserdik. Ramazanlarda camiin minaresine mahya gerilirdi. Kandil, bayram günlerinde camide mevlüt okunurdu. Tekkede ayin yapılırdı. İmaretten fakirlere her sabah çorba, her gün fodla, her perşembe pilâv, zerde dağıtılırdı.

Bu tepe, kenar mahallemize biraz yukarıdan bakardı. Fakat ben içimden gelen bir duyguyla, yolumun bir gün oradan geçeceğini, bu asırlık ağaçlar altında, bu camiler, tekkeler, ima-

retler arasında geçirilecek zamanlarım olacağını sezinlerdim. Orasını yadırgamazdım. Öyle de oldu. Babam beni bir gün elimden tuttu. Boynuma anamın diktiği bezden bir kese takıldı. Buna bir de elif cüzü konup mektebe başlatıldım. Ama, o sırada ben, mahalle mektebinin bana verebileceği kadar okuyup yazmayı zaten biliyordum. Sarıklı bir hocanın beni rahlesinin önüne oturtup besmele çektirmesi ve harflere başlatması merasimden ibaret kaldı. Fakat yaşım daha üstün bir mektebe girmeye hak verinceye kadar bu taş mektebe devam etmem lâzımdı.

Mektep değilse bile mektebin çevresi benim için yeniydi. Büyük cami, bu tepeyi kaplayan binaların merkezindeydi. Önünde taş döşeli büyük bir avlu vardı ki, ortasında bir şadırvan bulunuyordu. Sıra sıra bacaları, kubbecikleri ile imaret binaları, sonra kapısındaki yeşil boyalı ağaç sütunlarla oturtulmuş bir revak taşıyan Mevlevî tekkesi, öbür tarafta şeyhlerin konakları, dedelerin, dervişlerin evleri, cami harimindeki türbeler, mezarlar...

Bu tepeden baktığım zaman bana, bizim mahalle aşağıda, kademe kademe alçalan bahçeleri içinde kaybolmuş evleri, bazen sislere, bazen de evlerin bacalarından tüten dumanlara gömülmüş mütevazı varlığı ile, olduğundan daha uzak görünürdü...

Bu mahalle benim için, artık, bir mazi oluyordu...

Nitekim mektebe başlayışım, benim, kenar mahallenin sokaklarından devamlı ayrılışım gibi bir şey oldu. Çünkü yeni çevremde her şey başkaydı. Burası başka bir yerdi. Burada bizim mahalle sokaklarının sadeliği, canlılığı belki de yoktu. Burada her şey sessiz ve derin bir ibadet içindeydi. Burada, yollardan, meydanlardan geçenler daha yavaş yürüyorlardı. Konuşanlar daha alçak sesle konuşuyorlardı. Şeyhlerin tekke evlerinin çocukları meydanlarda görülmezdi. Cami avlusundan, yahut imaret meydanlarından hiçbir çocuk sesi gelmezdi. Bizim taş mek-

tebin çocukları bile evlerine, sanki bu âlemin nizamını bozmaktan çekinirlermiş gibi, başka sokaklardan sessiz sadasız gider gelirlerdi. Kavgalar, gürültüler, oyunlar, taş ve sapan kavgaları, Hristiyan, Rum, Bulgar mahalleleriyle bizim mahalle çocukları arasındaki millî boğuşmalar ise artık benden çok uzakta kalmıştı.

Bu sapa yerin zaten pek yolcusu da yoktu. Dedelerde, dervişlerde, camiye ibadet ve tekkeye ayin için gelenlerin hepsinde istiğraka, kendi içine gömülmüşlüğe benzer dalgın ve müşterek bir ruh hâli vardı.

Fakat bu tenhalık, bu ruh, bu binaların azameti, benim ruhumu her nedense ezmiyordu. Ben bu havaya sanki evvelden hazırlanmış gibiydim. Her tarafına büyük taş yapıların gölgeleri düşen serin yollarda; avlular, meydanlar, taklar, revaklar arasında sanki evimde gibi dolaşırdım. Bir süre sonra bu âleme o kadar bağlandım ki, gün akşama yaklaştığı zaman kendi mahallemize inince, mahalle sokaklarındaki eski arkadaşlarımı, onların kendi aralarındaki itişip kakışmalarını, artık manasız görmeye başlamıştım.

Asıl beklediğim günler perşembe günleriydi.

O gün mektep erken kapanırdı. Çocuklara imaretten fodla, pilâv, zerde verirlerdi. Öğleden sonra Mevlevî tekkesinde ayin yapılırdı.

Ayin saatinden önce cami boş veya tenha idi. Bu camiye girdiğim zaman, kendimi herkesin yaşadığı âlemden ayrılmış birtakım burçlara yükselmiş sanırdım. Ağaçlar arasından süzülebilen ışıklar, mermer kornişli büyük pencerelerin demir parmaklıklarından sızınca, evvelâ ceviz pencere kapaklarının arabesk işlemelerini aydınlatırdı. Aralarına renk renk camlar geçirilmiş alçı tezyinatlı kubbe pencerelerinden içeriye ancak loş bir aydınlık süzülürdü. Bir köşede, mermer sütunlar üzerine oturtulmuş, yaldızlı kafeslerle çevrili bir bölme, padişahlar içindi.

Camiin iç cephe duvarı boyunca insan boyunu aşan pirinç şamdanlar konulmuştu. Sedef işlemeli rahleler üzerinde el yazması, altın ziynetli büyük *Kur'an*'lar dururdu...

Duvarlar çepçevre mavi, yeşil çinilerle kaplıydı. Belki beş yüzyıldan beri bu duvarları süsleyen bu çinilerde hâlâ, taze bir çiçek bahçesinin yaşayan renkliliği vardı.

Daha yukarılarda yazılar, motifler sıralanmıştı. Nihayet renk renk nakışlar, şekiller, şaşırtıcı bir intizam içinde yükselerek büyük kubbenin mihrak noktasında toplanır, düğümlenirdi...

Camiin müezzini, sık sık bu camiye gelen bir çocuğun, namazlar başladığı zaman bir kenara sokulup, cemaatle beraber ibadet etmesine alışıktı. Anamın bana öğrettiği bütün namaz surelerini, namaz kaidelerini biliyordum. Namazın sonunda el açıp dua ederken Allah'tan, anam, babam, Müslüman ümmeti, şehitlerimiz ve kendim için isteyeceğim şeyler baştan başa ezberimdeydi...

Namazdan sonra cami avlusunda dalları her tarafa gölge veren ulu ağaçların gövdelerini çeviren sedirlere otururdum. Yahut da büyük şadırvanın serin sayvanı altındaki peykelere ilişirdim. Küçük, köpüklü billûr damlaların havuzun yüzünde kovalaşmalarını seyreder, ayin saatini beklerdim...

Bugün; o ihtişamdan, o ulu ağaçlardan, o sudan, şadırvandan, imaretten, tekkeden, mektepten, çevre binalarından, hatta o sayılı insanlar mezarlığından, hulâsa renkler ve manalar âleminden orada, haraba yüz tutmuş bir cami yalnızlığından başka, hiçbir hayat eseri kalmamıştır. Şimdi ben, bu yalnızlık ve terkedilmişlik âlemine her gidişimde, hem kaybolan bir geçmişe, hem kendi ellerimizle tahrip ettiğimiz bir ulu tarihin ve ihtişamın, yâdımda kalan hatırasına, sessiz göz yaşlarımla ağlarım...

Ayin yaklaştıkça tekke halkının gidiş gelişleri artardı. Bunların her birini uzaktan birer birer tanırdım. Fakat beni en çok ilgilendiren bahçıvan dedeydi. Dede belki altmış, belki yetmiş yaşlarındaydı. Hayderiyesi, temiz Mevlevî kıyafeti içinde mübarek bir yüzü vardı. Onu daha yakından görebilmek için bazen, konak bahçesini çeviren taflanlarla menekşe güllerinin arasına saklanır, gözetlerdim.

Dede bahçede daima yapacak bir iş bulurdu. Tarhları kabartırdı. Gülleri, karanfilleri temizlerdi. Fideler dikerdi. Çiçekleri sulardı...

Bana, dede daima bir şeyler okuyor gibi gelirdi. Belki ilâhîler, belki dualar... Namaz vakti gelince, asma çardağına asılı hasır seccadesini indirir, havuzun kenarına sererdi. Namazdan sonra ellerini Allah'a açarak uzun, derin yakarışlara dalardı...

Ona baktıkça, gözlerimin önüne kendi babam gelirdi. Babam da hizmetinde bulunduğu konağın bahçesinde böyle çalışırdı. Onların yüzleri gibi her hâlde ruhları da birbirlerine benzerdi. Babamın da toprağı işler, tarhları çapalarken, dilinden dualar düşmezdi. O da yaseminlerle mor salkımların sardığı çardağın gölgesinde namazlarını kılardı. Sonra ellerini Allah'a açıp başını göğsüne eğdiği zaman, onun da yakarışları, duaları, uzun bir kendinden geçiş hâlini alırdı. Onun da yüzünde tıpkı bahçıvan Mevlevî dedesinde olduğu gibi, imanın ve ümidin mübarek sükûnu vardı.

Babama da bahçıvan derlerdi. Bahçıvan Mehmet Ağa denildiği zaman, sakin, olgun, inanılan ve sayılan bir insan hatıra gelirdi. Bahçıvanlık onun sanatı değil, dini gibiydi. Bunu evimizin halkı için de sanki bir din hâline getirmişti.

Babam da bahçıvan dede gibi çiçeklerin arasına gömüldüğü zaman kendinden geçerdi. Onlarla sanki konuşurdu. Biraz da kendi eseri olan bu yaratıkları, sanki çocukları gibi kendin-

den birer parça sayardı. Tıpkı çocuklarında olduğu gibi, cins cins çiçeklerde de, ayrı ayn tabiatlar, ayrı ayn arzular seçerdi. Onların heveslerine, saadetlerine yetişmeye çalışırdı. Ona en çok üzüntü veren şey, çiçekleri koparmaktı:

– İnsan gibi, çiçeğin de sonuna kadar yaşamak hakkıdır derdi.

Ayin yaklaştıkça tekke kapıları açılırdı. Yaya, yahut faytonlar, konak arabaları içinde misafirler görünmeye başlarlardı. Kıyafetsiz mahalle çocuklarını tekkeye sokmazlardı. Bunlar kapının önünde halkalar çevirerek, sıkılıncaya kadar beklerlerdi. Sonra dağılırlardı. Fakat ben, kapının dışındaki sütunların arasına sokulurdum. Gelen gidenleri seyrederdim. İçeriden gelen sesleri dinlerdim. Kapıların aralığından bir şeyler görmeye çalışırdım. Ayinin sonuna kadar yerimden kıpırdamazdım.

Bir zaman böyle bitti. Gene böyle bir ayin günüydü. Dervişler, dedeler, misafirler kaynaşıyorlardı. O sırada arkamdan biri hafifçe kulağımdan yakaladı. Başını çevirince bunun bahçıvan dede olduğunu gördüm. Dedenin yüzünde her zamanki mübarek ve nuranî tatlılığı vardı. Hiçbir şey söylemedi. Fakat kulağımı bırakmadan beni önüne kattı. Kalabalığın arasından tekkeye girdik. Beni kapının iç tarafında bir yere yerleştirdi. Hafifçe güldü ve ayrıldı. Ondan sonra her ayin günü, tekke kapısından bu yeni yerime süzülürken bana hiç dokunan olmadı.

Herkes yerini alıp da, şeyh postuna yerleşince, ayin başlardı. Yüksek yapısı kumral bir sakalla çevrilen renkli yüzü, sakin ve heybetli görünüşü ile şeyh, temiz ve güzel bir insandı. Bu haliyle o, bana, insanların üstünde ve üstün bir varlık gibi görünürdü.

Ayinin başında evvelâ ney, zinç, kudüm sesleri arasında hafif bir musiki havayı doldururdu. Dinleyenler sanki kendi derinliklerinde kaybolurlardı. Sonra sesler hamle hamle yükselir-

di. Rubaîler, gazeller, ilâhîler, birbirini takip ederdi. Ney ve kudüm, şevki denizler gibi coştururdu. Zinç, tiz işaretlerini verirdi. O zaman sofanın etrafında sıralanmış dervişlerin, dedelerin harekete geldikleri görülürdü. Nihayet sema başlardı.

Evvelâ genç dervişler devrana kalkarlardı. Tekke konağının küçük çocuklarının da bir süre ortada pervaneler gibi döndükleri görülürdü. Sonra yaşlı dervişler, dedeler devrana karışırlardı. Bahçıvan dede bunların arasında bulunurdu. Başı yana eğik, gözleri kapalı, kolları göklere uçmak ister gibi yavaş yavaş açılarak, yükselerek, ağır ve azametli devranına başlardı.

Uzun Mevlevî sikkeleri altında, başları omuzlarına düşmüş, genç, taze, yahut siyah veya kumral sakallı temiz yüzler. Açılmış kollar, beyaz, toz pembe veya hafif tirşe tennûrelerin dönen, dalgalanan, açılan etekleri altında ve ayak parmaklan üzerinde, sanki yerden kesiliyormuş, sanki uçuyorlarmış gibi görünen, daima dönen insan vücutları...

Bunlar kâh toplanır kâh açılırlardı. Fakat karışmadan, çarpışmadan, musikinin bazen şevk, bazen şikâyet çağlayan dalgalarıyla savrulup, dönerlerdi. Bu sıralarda musiki, en ruhları sarıcı, en mest edici fasıllara girer ve ney, devrana hâkim olurdu...

Bu başka bir âlemdi. Ruhları çeken sürükleyen bir âlem. Bana öyle gelirdi ki, bu dönüşler, bu devran içinde bu sofa, sanki bu dünyadan kopardı. Bu topraktan kurtulurdu. Sanki yıldızların ebedî devranı içine karışırdı. Nurdan bir küre gibi döne döne sonsuzluklara doğru uçar giderdi.

Sabiha SERTEL (1898-1968)

Roman Gibi'den

İZMİR'İN İŞGALİ

Yıl 1919. 14 Mayıs'ı 15'e bağlayan gece. Yunanlılar itilâf devletlerinin kanatları altında adım adım İzmir'e giriyorlar. Rıhtımda çarpışmalar oluyor. Bu haber bir yıldırım gibi İstanbul havalarında çalkanıyor. Ferit Paşa Hükûmeti halka vakar, sükûnet salık veriyor. Barış kongresinde herşeyin düzeleceğini söylüyor. Halk şaşkın. Fırtınanın hangi yönden geldiğini, hedefin bütün Anadolu'yu işgal olduğunu anlıyor. Bu defa hançerin yüreğine saplandığını duyuyor. Gençler, aydınlar bir toplantıdan bir toplantıya koşuyor, kurtuluş yolu arıyorlar.

Bu kaynaşma, bu heyecan *Büyük Mecmua* yazarlarını da sarmıştı. O akşam derginin idare odasında toplananlar arasında Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı ve daha bazıları vardı. Ömer Seyfettin:

– Cancağazım, dedi. Şimdi dergiyi tam bir savaş dergisi hâline getirmek gerek. Damat Ferit, Kürt Mustafa Harp Divanı, İngiliz sansürü artık para etmez. Kellemizi koltuk altına almak zamanıdır.

Büyük Mecmua, Cağaloğlu'nda Abdullah Cevdet'in evinde hazırlanıyordu.

Ertesi gün daha geniş bir toplantı yapmaya karar verdik. Fakat Cağaloğlu'ndaki ev ötedenberi polisin göz hapsinde idi. Zekeriya, Halide Edip, Hasan Âli Yücel, Köprülüzade Fuat, eski maliye bakanı Ferit ve daha başkaları bizim evde toplanıyorlar, bir cemiyet kurmak için konuşmalar yapıyorlardı. Apartmanın üst katında oturan Abdullah Cevdet'in jurnalı ile, işgalin ertesi günü Zekeriya'yı yakaladılar. Zekeriya o gün işten gelmişti. İkimiz de üzgündük.

– Gülhane Parkı'na çıkalım, dedi, biraz hava alırız.

– Akşama toplantı var, dedim.

– O saate kadar döneriz.

Kızım Sevim iki yaşında idi. Onu küçük arabasına koyduk, parka gittik. Az sonra bir polis yanımıza yaklaştı:

– Zekeriya Bey, sizi polis müdürü istiyor, size bir şey sorup gönderecekler.

Ben de gitmek üzere kalkmıştım. Polis:

– Siz kalınız hemşire hanım. Zekeriya Bey şimdi gelecek... dedi.

Hava kararıncaya kadar bekledim. Ne gelen, ne giden vardı. Ben de evin yolunu tuttum. Toplantıya gelenler, bu haberle karşılaştılar. O gece saat ona kadar Zekeriya'dan hiçbir haber alamadım. Polis müdürlüğünden yaptığım soruşturmalara:

– Merak etmesinler, gelecek, cevabını veriyorlardı.

Gece saat 12'de bir polis geldi. Zekeriya için yatak, yorgan istiyordu. Bu misafirliğin uzunca süreceğini anladım. Ertesi gün kendisinin Bekirağa Bölüğü'ne gönderildiğini öğrendim.

Bu haber duyulur duyulmaz çalışma odası yazarlarla doldu. Hepsi artık derginin çıkamayacağı telâşı içindeydiler. Çünkü imtiyaz Zekeriya'nın üstünde idi. Tutuklu olan bir adam gazete çıkaramazdı. İmtiyazın bir başkasına devredilmesi lâzımdı.

– İmtiyazı ben üzerime alırım, dedim.

İmtiyazın devri işi bittikten sonra tekrar buluşmayı kararlaştık. Ertesi gün Zekeriya'dan imtiyazı bana devrettiğini bildiren belgeyi almak ve kendisini görmek üzere Beyazıt'ta, Harbiye Bakanlığı'nda Bekirağa Bölüğü'ne gittim. İzin almak için bir çok odaları dolaştıktan sonra koğuşa girdim. Burası, boydan boya bir salondu. Çepeçevre karyolalarla çevrilmişti. Daha doğrusu burası bir koğuş değil, bütün devirleri, bu devirlerin suçlularını ve masumlarını içine alan bir mahkeme salonu, bir siyaset meydanı idi. Maarif Nazırı Übeydullah Efendi yatağının üzerine bağdaş kurmuş *Kur'an* okuyor, Ziya Gökalp etrafına toplanan bir gruba bir şeyler anlatıyordu. Yanındakiler onu vecd ile dinliyorlardı.

Ağaoğlu Ahmet Bey yüksek sesle konuşuyor:

– Suç Türkçülerde, Turancılarda değil, bu milleti bir macera harbine sürükleyen Enverlerde, Talatlardadır, diyordu.

Bir başkası:

– Suç memleketi düşmanlara, İngilizlere, Fransızlara satan Hürriyet ve İttilafçılardadır. İttihat ve Terakki hükûmeti olmasaydı, Türkiye daha Balkan Harbi'nde parçalanmış olacaktı. Diyor.

Zekeriya, Köprülüzade Fuat, Ferit Karakaş[1] yanyana olan karyolalarının üzerinde oturmuş, konuşuyorlardı. Benim onlara doğru yürüdüğümü görenler ve beni tanıyanlar hemen etrafımı sardılar:

1 İstanbul'un tanınmış tüccarlarından biriydi. Oraya niçin geldiğini bilmiyorum.

– Ne haber? Yunanlılar İzmir'e girmiş. Millî Meclis ne yapıyor? Mustafa Kemal hakkında bir şey duydunuz mu?

Soruların bazısına cevap verebiliyor, bazısına veremiyordum.

Eve döndüğüm zaman *Büyük Mecmua* yazarlarını evde buldum. Ruşen Eşref, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Faruk Nafiz, Falih Rıfkı, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi hep oradaydılar.

Büyük bir heyecan içindeydiler. Kendilerine Bekirağa Bölüğü'nden haber verdim. Zekeriya'dan imtiyazı devir için belgeyi almıştım. Artık işi bitmiş sayıyorlardı.

Şimdi dergiyi nasıl çıkaracaktık?

Ömer Seyfettin:

– İlk nüshayı matem nüshası olarak çıkarmalıyız. Kapak çepeçevre siyah olmalıdır, dedi.

Bir tartışma başlamıştı. Kimi, halka bir matem havası vermeyelim, halkı savaşa çağıralım, diyordu. Kimi, halkı savaşa çağırmanın en itici yolu hislere seslenmektir, diyordu. Bazıları da artık bu miskinlikten silkinmeliyiz, biz, biz olarak ortaya çıkmalı, bağımsızlığımızı korumak için halka yol göstermeliyiz, diyordu.

Herkes ordunun dağılmış olmasından ürküyordu. Büyük batı devletlerine ordusuz nasıl karşı koyabilirdik? Dergi kapağının çepeçevre siyah çıkmasında oylar birleşti. Bundan sonra yazarlar istediğini yazmakta serbest bırakıldı. Matbaa işleriyle uğraşmayı Ömer Seyfettin üzerine aldı.

Dergi, İngiliz sansürünün devamlı kontrolü altında idi. Yazıların bir kısmı tamamıyla geri çevrilir, bazılarının da kuş gibi kanatları yolunurdu. Bu yüzden makalelerin asıl can alacak noktaları gidiyor, posası kalıyordu. Yazıların sansüre götürülme-

si, düzenlenmesi işi bana bırakıldı. O gün noterlikte imtiyazın devri işini bitirdikten sonra eve döndüm. Yazı odasında çalışıyordum. Kapı çalındı. Açtığım zaman önümde kısa boylu, zayıf, siyah çarşaflı bir hanım duruyordu:

– Kimi istiyorsunuz? dedim.

– Ben Halide Edip, dedi.

Şaşırmıştım. Halide Hanım dergiye yazıyordu. Evde toplantılara katılıyordu. Zekeriya'nın Köprülü Mehmet Fuat, Hasan Âli Yücel ve diğerleriyle kurmayı tasarladıkları cemiyet toplantılarına başkanlık ediyordu. Ama beni bu toplantılara sokmazlardı. Halide Hanımın romanlarını çocukluğumdan beri büyük bir zevkle okurdum. Onu karşımda görünce, pek sevindim. İçeri buyur ettim. Halide Hanım çarşafının üst kısmını çıkardı,

– Zekeriya nasıl? dedi.

– Bugün kendisini ziyaret ettim, iyidir.

Bekirağa Bölüğü'nde kimleri gördüğümü sordu. Anlattım.

– Şimdi dergi ne olacak? dedi.

– Ben çıkaracağım. İmtiyazı ben üzerime alıyorum.

Halide Hanım tepeden tırnağa beni süzdü:

– Sen daha çocuksun, dedi.

– Yavaş yavaş büyüyeceğim.

Halide Hanım gülümsedi. İzmir nüshasını nasıl çıkaracağımızı sordu. Anlattım. "İsterseniz başyazıları ben size yazarım," dedi. İzmir'in işgali hakkında bir musahabe göndereceğini söyledi. Giderken:

– Yarın Sultan Ahmet'te İzmir'in işgaline karşı bir protesto mitingi yapacağız. Sen de gel, dedi.

Hasan Âli YÜCEL (1897-1976)

Kıbrıs Mektupları'ndan

KIBRIS'A GİRERKEN

Lefkoşa'nın rüzgârıyla kanat çırpan Türk bayrağının ayyıldızına gözüm ve gönlüm takılı, müftülük otomobilinde, Ledra oteline geldik. Burası Yakın Doğu'nun en güzel barınaklarından biri. Medenî bir kervansaray. Sıcak iklimlerin bunaltıcı havalarından misafirlerini korumak için her şey var. Kıbrıslı kardeşlerimiz, bizi bir iki saat istirahate bıraktılar.

Yıkanıp temizlendikten ve biraz dinlendikten sonra otelin holüne indik. Baktık, bizi bekliyorlar. Gece olmuştu. Lefkoşa'nın Türk mahallesinde, Çağlıyan lokantasında beraber yemek yiyecektik. Kadınlı, erkekli büyük sofrada içtik, yedik. Konuşuyorduk. Siz gene sanacaksınız ki, hep Kıbrıs meselesi açılıp görüşülecek. Hayır!. Kıbrıslı kardeşlerimiz bizden memlekete dair haber, havadis soruyorlardı. Hepsi, siyasî ve iktisadî durumumuzu çok yakından takip etmişler. Herşeyi biliyorlar ve daha fazlasını öğrenmek istiyorlardı.

Buraya gelmeden varlığına inandığım, fakat daha ilk akşam sarahatle kuvvetini gördüğüm ana vatan duygusu, Kıbrıslı Türk'te maddî bir şey gibi elle tutulacak kadar açık ve canlı. Davanın tam içindeler. Sabırlı, kendilerini tutmalarına rağmen kararlı hâlleri besbelli. Sohbet, saatler sürdü. Benim gibi resmî hiçbir sıfatı olmayan, basit bir vatandaşa bile göstermek nezaketinde bulundukları bu sıcak alâkaya baktım da "Millî Birlik" denilen şeyin ne müthiş bir kuvvet olduğunu bir kere daha anladım. *Cumhuriyet*'teki yazılarımı, yalnız Kıbrıs için yazdıklarımı değil,

inkılâplarımıza ve inkılâbın dinimizle ilgisine dair olanlarını da okumuşlar. Onlar üstüne de zevkle, anlayışla mubahaseler edildi ve konuşuldu.

Lokantaya gelirken surları geçip girdiğimiz geniş cadde, kardeşlerimizle doluydu. Erkekler yaza göre giyindikleri gibi kadınlar da öyle. Çift çift geziyorlardı. Türk kadınlarını umacı olmaktan kurtaran, yalnız Lefkoşa'nın sıcağı olmazdı. Çünkü çarşaflılar, bir koyu benek gibi bu elektrik ışığının ve parlak mehtabın gündüze çevirdiği aydınlık içinde ancak tek tük göze çarpıyordu. Türk sinemalarının önleri halkla doluydu. Camekânlı satış yerlerinde dondurmalar, yemişler, şerbetler, gündüzün sıcağından arta kalmış susuzluğu gidermek için etrafına cıvıltılı bir kalabalık toplamıştı. Bu akşam burada, sanki bir bayram gecesi yaşanıyordu.

Geceyarısını bulduk. Sofradaki kardeşlerimize anlattım ki, onlar ana vatana ne kadar bağlı iseler, ana vatan da onlara o kadar bağlıdır. Burada değil 100.000, hatta 100 Türk olsa onları, onların hayat ve mukadderlerini düşünmek bütün Türk milleti için bir vazife olmuştur. Kıbrıs meselesi, bura Rumlarının baskısıyla müttefikimiz Yunanistan'da olduğu kadar, Türk elinde de, fakat hiç bir baskı olmadan hassas bir millî nokta hâline gelmiştir. Ama bizim temkinli, yaygara sevmeyen mizacımız, onu daha soğukkanlı almamıza sebep olmaktadır.

Aynı bayram yerini gelişimizden daha neşeli, daha birbirimizi anlamış olarak geçip otele geldik. Vücudum hayli yorgundu. Yatağa gireceğim sırada mavi kaplı büyük bir kitap, başucumda komodinin üstünde, gözüme ilişti. Telefon rehberi sandım. Bir de elime alınca ne göreyim: Holy Bible, Kitab-ı Mukaddes... 1953'te Filâdelfiya'da basılmış. Bütün Beni İsrail peygamberleri ve havarilerile beraber Hz. Isâ, bu kitapla dünyanın dört köşesini dolaşmakta. Hemen yataktan kalktım, Müftü Efendi'ye getirdiğim, Remzi Kitaphanesinin Hamdullah hattı ve Gölpınarlı tercümesi *Kur'an-ı Kerim*'i yerinden alıp açtım. Bu hakikat ve güzellik şaheseri, gözlerimi şu mealdeki âyetle nurlandırdı: "Mümin ve sâlih olanlar için korku yok, mahzun olma yoktur." Bu ilahî müjdenin huzuriyle, şevk içinde yatıp uyudum.

Kıbrıslı kardeşlerime bu müjdeden daha ümit verici ne hediye edebilirim?...

Remzi Oğuz ARIK (1899-1954)

Köy Kadını Memleket Parçaları'ndan

ADANA

Adana'ya üst yandan gelenler, bozkırlan zahmetle aşan yolların milyonlarca voltluk, dayanılmaz bir kudret eliyle boyun büktüğünü görürler. Eski insanların taptığı azametli öküzün, boyunduruğa vurulmasına benzer bir hâlle kıvranan yol, Torosların içinde, Dante'nin serencamını geçirir. Aşağı baksanız gözleriniz kararır. O kadar yukarıdasınız; geçide göklerden bakar gibisiniz. Yukarı baksanız başınız döner: O kadar çukurdasınız; insanlığın, gözünü ilk açtığı zaman kendini bulduğu, yedi kat yerin dibinden, mağaralardan bakar gibisiniz.

Kendinden geçer gibi, büküle büküle sürünen yol Hacıkırı'na geldiği zaman; hep o dayanılmaz kudretin eliyle dağın yontulduğunu, Çakıt'a yol verildiğini görürsünüz. Siz Çukurova'yı işte böyle yaman bir pencereden; hakikaten dağlarına, göklerine, ovasına yakışır ululuktaki bu dört köşe yırtıktan seyredersiniz. Denizle ovayı, yerle göğü birleşmiş gibi gösteren bu bakış, yukarılardan uçurumlara bakmanın şaşkınlığını değil; uzaklardan Selçuk kervansarayına erişmenin vaadini, eminliğini

tattırır. Toroslan artık klâsik bir Türk minaresinden iner gibi inersiniz. Ova o zaman özenilerek, düşünülerek hazırlanmış bir mabet ölçüsündedir.

Sahiden de Çukurova, tabiatın dikkatle, özenerek kurduğu yerdir. Seyhan'ın, Ceyhan'ın, Tarsus çayının ağzıyla Anadolu'nun özünü, çamurdan bir harç gibi kullanan tabiat; yüzlerce asır bu ufacık ovayı denizin bağrında işlemiş; çatısını çatmıştır. Anadolu'da iyice bilinen cilâlı taş devri medeniyetinin şimdilik yalnız Mersin'deki Yümüktepe'de karşımıza çıkmasına şaşmıyoruz. İlk insanlar, o kadar emekle ışıldattıkları medeniyetleri için, kudretin beğene beğene işlediği böyle bir köşeyi seçecek zekâda idiler!

Ne kadar özenilerek yaratılmış olursa olsun Çukurova adsız bir toprak, bir coğrafya idi. Onu Yüregir diye damgalayan, adını sanını koyan Türkmenler oldu. Tabiat onu denizin ağzından çekmiş çıkarmışsa; sonsuz ve adsız coğrafyanın içinden çıkarıp tarihimize hediye eden biz olduk. Tabiat ona Anadolu'nun özünü, nehirlerinin ağzıyla sürüyüp getirdi. Biz ona, Türkmen kızının büküle büküle doğurduğu milyonlarca aşiret çocuğunun kanıyla can verdik.

Çukurova'nın, dünya kurulalıdan beri Türk olmasının sebebi budur. Dünya yıkılasıya kadar Türk kalacağının hikmeti bu olacağı gibi!

Enver Behnan ŞAPOLYO (1900-1972)

Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücâdelenin İç Alemi'nden

ILGAZ DAĞINI AŞARKEN

Kış ortasındayız... Aralık ayının on beşi.. Kastamonu bir kefene bürünmüş gibi bembeyaz.. Sokaklar buz tutmuş, evlerin saçaklarından buzlar sarkıyor. Sabah, pek erkenden Oluk başındaki, bir karakolun önüne geldim. On iki atlı, çete kıyafetinde milis askerler at üzerinde idiler. İki de boş at vardı. Bunun birisi benim için, diğeri de komiser Mehmet Ali Bey'e aitti. Bu atlılar İstiklâl Mahkemesinin muhafızları idi. Bunların başı Çankırılı Ali Çavuş'tu. Başında bir lâz başlığı sarılı üzerine de zıpka giymişti. Bütün muhafızlar da aynı kıyafette idiler. Hepsinin omuzlarından aşağı yamçılar sarkıyordu. Mavzerlerini çapraz asmışlardı. Ellerinde de süvari mızrakları bulunmakta idi.

Ali Çavuş'un bir de Hasan onbaşısı vardı. Bu ikisi de iri vücutlu pehlivanlardı. İnsan bunların yüzüne dikkatle bakmaktan ürküyordu. Hepimiz atlar üzerinde reis Necati Bey'in evinin önüne geldik. Biraz sonra Necati Bey, arkasında beyaz sakallı nuranî yüzlü babası kapıdan çıktılar. Ben atımdan inerek bu ihtiyarın elini öptüm. Hiç utanmam: Necati Bey'e:

– Bu evlât sana emanet, dikkat et yolda donmasın dedi. Hakikaten müthiş bir soğuk vardı. Oluk başından bir kış günü hareket ettik. İki bin yedi yüz metre yüksekliğinde olan Ilgaz dağını aşıp Ankara'ya varacaktık. Kastamonu'nun basık vadisinden yukarı doğru yükselmeğe başladık. Şehirden uzaklaştıkça, tabiatın en güzel manzaralarıyla başbaşa kalıyorduk. Hem de kara kışta.. Kimseye nasip olmayan ve kimsenin cesaret edemeyeceği bir tarzda atlı olarak seyahate çıkmak.. Bu yolculuk otomobille veya trenle değil... Açıkta buzlar üzerinde bir yolculuktu bu..

En önde İstiklâl Mahkemesinin reisi, bir kır at üzerinde, başında iri bir siyah kalpak, üzerinde ise bir kurt kürkü vardı. Bu hâl ona bir heybet veriyordu. Onu Ali Çavuş ile Hasan Onbaşı takip ediyordu.

Bunların arasında benim atım ve serkomiser vardı. Bizi de on mızraklı süvari takip ediyordu. Bu manzara Timar beyinin seyahatine benziyordu. Bize hangi köylü rastgelse dizlerinin bağı kesiliyordu. Çünkü akıp giden İstiklâl Mahkemesi idi. Köylüler arasında türlü rivayetler dolaşıyordu. Güya İstiklâl Mahkemesinin arkasında bir eşeğin sırtına yükseltilmiş bir darağacı varmış... Bir haini yakaladığı zaman hemen oracıkta asıverirmiş... Kimseden sorgusu ve korkusu yokmuş gibi efsaneleşmiş lâflar dolaşıyordu.

Bir saat sonra Ilgaz dağı göründü. Bu dağ bütün haşmetiyle arzın üzerine diz çökmüştü. İşte biz göğe baş uzatmış bu dağı aşacaktık. Ben ilk defa böyle yüksek bir dağ gördüğümden dolayı pek mesuttum. Ilgaz'ın yaz ve kış şahikası karla örtülü idi. Güneş kara vurmuş, bir altın tabaka gibi yanıyordu. Geçtiğimiz yollar hep bembeyazdı. Biraz daha ilerledikten sonra sağ ve solumuzdaki çam ormanları başladı.

Beyaz karlar arasında bu yeşil çamlar o kadar güzel görülüyordu ki, kış olmasaydı, bu ağaçların altında oturmadan geçemeyecektik. Biraz sonra ise tek minareli küçük bir cami olan

çamlar arasına gömülmüş. Kovalı adında bir köye geldik, bundan sonra Bulacık ve Umut köylerine gelip geçtik. Bir müddet sonra Kayı köyüne geldik. Bu köyün adı Osman Gazi'nin mensup olduğu Kayı kabilesinin adı idi. Kayı, Oğuzların yirmi dört boyundan birinin adı idi. Bir Türkmen köyü olduğu adından belli idi.

Ilgaz'ın eteğine yaklaştığımız zaman Beş Değirmenler denilen bir konağa geldik. Artık akşam olmak üzere idi. Bir şelâlenin billur sularıyla dönen değirmenin manzarası pek müthişti. Su oluklarından buzlar sarkmakta idi. Burada gecelemek lâzım gelirken, gözü kara reisimiz bizi Ilgaz Dağının bağrına doğru alıp götürdü. Etraf sessiz, semalara yükselen kaleler gibi dağlarla çevrilmiş bir geçitten ilerliyorduk. Yanımızdan Kara Su denilen bir dere akıyordu. Biraz sonra Gülmezler köyüne geldik. Bu köye batmakta olan güneşin kızıllığı vurmuştu. Buradan sonra Gâvurun hanı denilen bir hana geldik. Burada da kalmadık. Artık iyice ortalık kararmak üzere idi. Burayı da geçerek bir karakola rastgeldik, buradan sola döndük. Önümüze karlı bir yokuş geldi. Artık Ilgaz'ı tırmanıyorduk. Beş Değirmenler'de iken değirmenci bana bir torba tuz vermişti. Bu torbadaki tuz sıcaktı. Bu torbayı iki bacağımın arasına koymamı tavsiye etmişti. Bu torba soğuktan donmamak için bir nevi cep sobası idi. Soğuk iyice çıktı, üşüyordum. Adım adım göğe doğru yükseliyorduk. Ne güzel manzaralar, ne tablolar seyrediyorduk. Güzel Anadolu. Kutlu yurt. Sen ne güzelsin. Seni elimizden almak istiyorlar. İşte bunun için kurtuluş yoluna düştük. Oğuz Han'ın dediği gibi "Türk Oğuz beyleri yukarıda gök basmadıkça, aşağıda yer delinmedikçe, sizin devletinizi ve milletinizi kim yıkabilir." demişti. Hangi kuvvet bu devleti yıkacak, Türk milletini zincirlere vuracaktı.. Üç bin yıldan beri devletsiz kalmayan Türk milleti, bugün esir edilemezdi.

Kara kışın ortasında, karlı bir dağın üzerinde ilerliyoruz. Dar bir yoldan geçiyorduk. Karşıdan bir köy göründü, adı Gün Görmezler imiş. Güneş batmış, her taraf kararmıştı. Güneş bizi

yıldızların solgun ışıklarına emanet etmişti. Ilgaz'ı dolana, dolana çıkıyoruz. Yıldızlar bize yol gösteriyor. Biraz daha ilerledik, karanlık bir dünyaya daldık. Karlar kalınlaşıyor, orman sıklaşıyor, çamların gövdeleri irileşiyor, boyları pek uzuyordu. Her tarafı bir haşyet kaplamıştı. Ilgaz dağının Hacettepe denilen, doruğunun yanından geçiyorduk. Buzullarla kaplı bu tepe tefekküre dalmış bir filozof edasıyla sessiz duruyordu.

Biz atlar üzerinde hiç konuşmadan ilerliyorduk. Simsiyah bir dünyaya daldık.. Zifir bir karanlık.. Önümüzü göremiyorduk.. Bu âlemde ölümün kokusu vardı. Her an bizi tehdit ediyordu. İnsan düşünürse, senin ne işin var buralarda... İşim hür yaşamak için bu acılara ve zahmetlere katlanmak.. Çünkü gayemiz ulvî idi.

Gece saat on iki.. Biz Ilgaz'ın tam doruğundayız.. Ne korkunç bir dünyadayız. Burada sanki uhrevî bir hayat yaşıyorduk. Tabiatın bu haşyetinden yılmış ve pısmıştık. Bu noktada karlar o kadar sertti ki, sanki bir cumudiyenin üstündeyiz. Atlarımız bir adım atıyor, fakat ayakları tekrar geriye gidiyordu. Pek zorlukla yürüyebiliyoruz. Bu hâlden dolayı hayvan inlemeğe başladı. Gidemeyip de dursak, hepimiz mutlaka donardık. Hiç konuşamıyorduk. Aç kurtların, ayıların gezdiği burada, bizler saat on ikide bu dağı aşmağa çalışıyorduk.. Atlılar birbirimizi kaybetmemek için ara sıra (ha!..) diye sesleniyorduk.. Bu dağ yolculuğunda âdet imiş... Aynı zamanda muhafızlar, uzun mızraklarıyla birbirinin sırtına vuruyorlardı. Ben de ara sıra bir mızrak ucu yiyordum. Bu mızrağın vurulması uyumamak içindi. Uyku geldiği zaman ölüm muhakkaktı. Çünkü donuluyordu. Bu ağır yürümek mecburiyeti, insanın ruhuna öyle bir sıkıntı veriyordu ki, kuş olup uçmak istiyordu.

Kağnıdan daha ağır yürüyorduk.. Buna rağmen bize mâni olacak bir kuvvet yoktu; eğil dağlar eğil deyip ilerliyorduk... Biz Kuva-yı Millîyeciler, bu âlemin cefasını, kendimize safa etmiştik..

Ord. Prof. Dr. Zeki ZEREN (1900-1973)

ONBEŞ GÜNLÜK SEYAHATİMDE IRAK VE SURİYE'DEN İZLENİMLER

Şubatın ilk yarısında imtihanlarımı bitirdikten sonra, diğer yarısında Bağdat Tıp Fakültesi'nde bir konferans vermek ve Şam Tıp Fakültesi'ni de görmek üzere Irak ve Suriye seyahati için teşebbüse geçtim ve programımı tespit ettim. Kerküklü Türk öğrencilerin ısrarla memleketlerini görmekliğim için beni teşvik etmeleri ile beraber İstanbul Tıp Fakültesi'nde okuyan Iraklı ve Suriyeli öğrencilerin oldukça fazla bulunmasının bende uyandırdığı arzu bu seyahatimin sebepleri arasında idi.

Trenle yaptığım seyahatimin ilk uğrağı Musul'du. Beni Kerküklü talebelerim buradan karşıladılar ve Musul içinde araba ile bir cevelandan sonra Kerkük yolunu hep beraber tuttuk.

Kerkük'ün ne olduğunu birçoklarımız gibi ben de biliyormuşum. Petrol kuyuları ve bu yüzden zenginliği ile meşhur olan Kerkük'te 80 bin Türk yaşıyor; gerek memur gerek serbest hekim olarak da pek çok talebelerimiz var, hepsi müreffeh, hepsi hayatlarından memnun. Kerkük'te misafir kaldığım üç gün zarfında, onlarla yani genç hekimlerle temastan ve beni evinde ağırlayan Gedikli ailesinin geniş kabul salonunda ardı arası kesilmeyen ve bana hoşgeldin demek için yapılan ziyaretlerden

öğrendim ki, Irak vatandaşı olan bu Türk topluluğu, tabiiyetinde bulunduğu bayrağa bağlılığı kadar taşıdığı saf kanı, ecdadından gelen ve devam eden gelenekleri ve folkloruyla; dili, Türklüğü ve Türkiye'ye, ay yıldıza candan sevgisi ile öğünen ırkdaşlarımızdır. Genç doktorlarının hocalarından biri olarak Kerkük'lü Türklerin bana gösterdikleri heyecanlı misafirseverliği, hayatımın en zevkli hatıraları arasında taşıyacağım. Tıp Fakültemizden diplomalı, hatta birçoğu mütehassıs olmayan genç pratisyen hekimlerin, memleketleri olan bu şehirde başarılı çalışmalarını görmek, onlar hakkında halkın minnet ifadelerini duymak Fakültemiz adına ayrıca memnuniyete değerdi.

Evlerde Türk büyüklerinin resimlerini görmekliğim, bu topluluğun aralarında ve evlerinde yalnız Türkçe konuşuşları, Türk radyo yayınlarını muntazaman dinlemeleri, Türkçe gazeteleri her gün takip etmeleri bana Kerküklülerin ne için bizim Fakülteyi tercih ettiklerini açıkça anlatmış oldu.

Üç gün sonra Bağdat'a hareket ettim. Irak'ın Hükûmet merkezindeki tek Tıp Fakültesi'nin Dekanı Prof. Saip Şevket, İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun, şimdiki Dekanımız Prof. Arif İsmet Çetingil'in sınıf arkadaşlarından ve Irak'ın mümtaz şahsiyetlerindendir. Bu meslektaşımız beni Bağdat'ta Hükûmet adına misafir ettirdiği gibi, Tıp Fakültesi'nde verdiğim konferansla yakından ilgilendi. 22 Şubat Perşembe günü saat 11 de ora Tıp Fakültesi Anatomi amfisinde verdiğim "Kaslarla ilgili fibotendinöz geçitler" konusu üzerindeki konferansımla beraber 20 dakikalık Enstitümüz tarafından hazırlanan filmi de gösterdim. Bu seansda Iraklı öğrencilerden başka Iraklı ve bizden mezun olan doktorlar da vardı. Bu vesile ile Bağdat Fakültesi Anatomi Profesörü Dr. W. Haines ile tanıştığımdan çok memnunum.

Şam Tıp Fakültesi'nde Anatomi hocası Şam Osmanlı Tıbbiyesi'nden mezun Mustafa Şevki Bey'miş, tekaüt olmuş, şimdi genç muavini Prof. Dr. Faiz Mut ders vermektedir. Talebelerin

mevcudu her sınıfta 60-70 kadardır. Sinema salonunda tamirat olduğu için filimli konferansımı veremedim. Bağdat Fakültesinde sırf İngilizce dil ve terimlerin anatomi derslerinde mecburî olmasına mukabil, Şam'da aksine Arapça terimlerin tercih edilişi dikkatimi çekti. Şam Eczacı Okulu hocalarından Türkiye'den mezun Prof. Salâhattin Kevakibî'den, kendisinin de katıldığı bir terim komisyonunun bütün Arapça istilahları içinde bulunduracak bir ansiklopedi hazırlandığını öğrendim.

Gerek Şam'da, gerek Halep'te birçok dost, meslektaş ve talebelerimle karşılaşmaklığım bana Suriye seyahatimi hiç yadırgatmadı; çarşı, pazarda Türkçe konuşan birçok Şamlı ve Haleplıye rastladım.

Halep yolu ile memleketime ve vazifeme dönerken, Irak ve Suriye ile Türkiye arasında öğrenci ve öğretmen mübadelesinin, yarınki çoğalması ve kuvvetlenmesi istenen dostluklar üzerinde müspet tesir yapacak önemli bir vasıta olduğuna kani bulunmaktayım.

Bu arada üniversite haftalarının komşu ve dost memleketleri merkezlerinde arasıra karşılıklı olarak yapılmasını düşünmek, bilmem acaba, her iki taraf için faydalı olmaz mı?

Ahmet Hamdi TANPINAR (1901-1962)

KERKÜK HATIRALARI

Kerkük'e 1914 yılı Temmuzunun başında, Birinci Cihan Harbi'nden hemen bir iki gün evvel gitmiştik. Bu yüzden bu şehirle o muharebenin hatıraları bende birleşirler. Geçmiş günlerimiz gerçekten sararmış takvim yapraklarına benzer mi? Burasını bilmiyorum. Fakat, Kerkük hatıralarımı çok defa bir yığın tek sütunlu resmî tebliğlerin arasından çekip çıkarırım. Memleket felâketini, "muhtelif cephelerde sükûnet var" cümlesi altında örtmeğe çalışan tek sütun üzerine dizilmiş bu ajans haberleri bazen bir yığın karakol çarpışmalarının sonunda bir şehrin düştüğünü haber verirdi. Basra'nın, Bağdat'ın, Erzurum'un düşüşünü böyle öğrenmiştik.

Bu ajans tebliğlerini karşı yakadaki (asıl Kerkük) matbaadan almağa bazen ben giderdim. Oturduğumuz sayfiye yeri Korya ile asıl Kerkük'ü birleştiren Edhem Çayı'nın kuru yatağı üzerindeki köprüde başımda açık renk bir şemsiye, havadis peşinde âdeta koştuğumu hatırlıyorum. Şehre ait hatıralarım çok silik ve dağınık. Yalnız oturduğumuz evleri, yeni yapılan mektebi hatırlıyorum. Evlerin üçü de Korya tarafında idi. Birinci ev, bu sayfiye yerinin ucunda âdeta bir berhâne idi.

Bu evde bizden evvel mutassarıf Avnullah Kâzimî Bey oturmuştu. Şair Halide Nusret Hanım'ın babası olan bu zat, Kerkük'te çok iyi bir hatıra bırakmıştı. Onun hakkında söylenenleri şimdi hatırladıkça, eski imparatorluğun devamını sağlayan, o tuttuğunu koparır, çakır pençe memurlardan biri olduğunu düşünüyorum. Şehre ve havaliye sükûnet getiren, devlet otoritesini koruyan bu cins memurlara eskiden halkımız bir nevi keramet, hiç değilse bir dindarlık, riyazet izafe ederdi. Avnullah Kâzimî için de böyle olmuştu. Mektep arkadaşlarının çoğu, onun geceleri soyunmadan bir post üzerinde yorulana kadar ibadet ve dua ettiğini ve oracıkta kıvrılıp uyuduğunu, sonra atına binip eşkıya takibine çıktığını anlatırlardı.

Bu evin selâmlık tarafında on, on iki yer odası (hepsi yarı yıkık), üst katta da bir ayvanla bir divanhane (salon) ve iki büyük odası vardı. Bu odalardan sol taraftakilerden harem tarafına iç içe iki oda ile geçilirdi. Bunların harem ağası, hizmetçilerin, emektarların odaları olduğunu ve bir tanesinin kahveci başına ait olduğunu bize anlatmışlardı. Harem kısmı daha derli topluydu ve ikisi birden asıl bina ile bir "T" şeklindeydi. Bu evin küçük renkli tahta çubuklardan yapılmış tavanları ve bilhassa harem kısmının ayvanında (binanın bünyesine dahil balkon) yine tahta sütunların böyle renkli süsleri vardı. Bilhassa bu sütun süsleri çok zıt hâlde renklerle benim hoşuma giderdi. Yıllardan sonra, rahmetli mimar Taut'un hemen hemen bu renklerle süslediği yanan Akademi binasının tavanına bakarken, o genç yaşta duyduğum şeyleri duydum. Anlaşılan, terkiplerin kendilerine göre bir standardı olacak.

Evin selâmlık ve harem bahçelerinden bütün Korya'yı sulayan dört küçük dereden biri geçerdi ve bizim ev hemen başta olduğu için bu suyu en temiz hâlinde kullanırdık. Selâmlık bahçesinin büyük karadut ağacını da çok iyi hatırlıyorum. Bu ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği kadar kalın gövdesi şerha şerha idi ve ağaç, cömert üsaresini bu yarıklardan öyle akıtmıştı ki, gövdesi ve dibi âdeta kanlı görünürdü. Bu üsareleri kan zan-

neden büyük annem bu ağacın, yaraları ölümün ötesinde bile sinmeyip kanayan bir şehit evliya olduğuna inanmıştı. Daha girdiğimiz ikinci günü dut ağacının altında mum yakmağa başladı. Gariptir ki, büyük annemin evliyası ile gündüzleri hepimiz alay ederken, akşam olup da mum yanar yanmaz içimize bir çeşit korku düşerdi. Bu masalla dekorun o acaip münasebeti idi.

Bu ev muhayyilemde büyük annemin evidir. Onun korkuları, vehimleri, unutkanlıkları, memleket hasreti ve Yunus ilâhîleri ile doludur. Bu sevimli kadın, evliyasını hiç unutmamakla beraber selâmlığı bir türlü bizim evden addetmez, komşu ev sanır ve arasıra oraya misafirliğe gitmemizi isterdi. Bu yüzden bir oyun bile icat etmiştik. Kız kardeşim biraz kıyafet değiştirerek küçük kardeşimle selâmlığa daha evvelden gider, annemle beraber büyük annem de arkasından komşu hanımı ziyaret ederlerdi. Hemen hemen kendi büyüttüğü torunuyla büyük annem bir yabancı gibi konuşur, Giresun'u, Tirebolu'yu, bizim İstanbul'daki hayatımızı, babamın hayran olduğu tabiatlarını anlatır, kendi muhayyilesinin malı evliyanın kerametlerini naklederdi. Böylece can sıkıntısı ve yalnızlık, bizi bir çeşit komedinin eşiğine getirmişti. Çünkü hakikaten yalnızdık. Etrafta hemen hemen konuşacağımız hiç bir komşu yoktu ve üstelik, gelir gelmez kadı sıfatıyla mutasarrıf vekilliği üzerine yıkılan babam, yavaş yavaş hızlanan seferberliğin doğurduğu bir yığın mesele yüzünden geç vakte kadar hükûmet dairesinde kalırdı.

Babamın bazı geceler geç vakit, önde kocaman bir fener, arkada iki zaptiye eri gelişini de unutamam. Kapının oldukça derin kemeri içinde kırılan fenerin aydınlığını, fener taşıyıcısının beyaz abalı imameli Hint prensi kıyafeti, babamın sarık cübbesi, zaptiyelerin uyku ile pörsümüş yüzleri, bu dönüşü benim için günlük şeylerin üstüne çıkarırdı. Sonraları Rembrandt'ı tanıyınca onun "Gece Devriyesi"ni sevmeğe, çocukluğumun beni çok evvelden hazırladığını anladım. Filhakika bu manzarada büyük tablonun çok iptidaî ve fakir bir taslağı, daha doğrusu bütün fakirliğine rağmen bende onu kabule zemin olacak bir ta-

raf vardı. Fakat ben o zamanlar Rembrandt'ı, daha doğrusu resmi bilmediğim için, muhayyilem daha ziyade okuduklarımla işlerdi. Garip bir tesadüfle, İstanbul'dan gelirken kitaplarımız arasına iki cilt *Binbir Gece* karışmıştı ve Bağdat'tan da iki adım ötede bir şeydik. Böyle, eve alayla gelen babamın gece içindeki macerası, bana bu hikâyelerden birini yaşıyorum, hissini verirdi.

Burada uşağımız Seyyit Abdullah'ı da hatırlamak isterim. Seyyitliği son aldığı kadından geliyordu. Bir gözü yoktu. Sivri, seyrek, kirli, kırçıl, tuhaf bir sakalı, gayet karışık, kat kat, yağlı elbiseleri, her biri başka tarikatın veya asırlık korkunun işareti olan acayip, hatta biraz da yersizliği ile korkunç süsleri, tılsımları, muskaları, işittiğimize göre üç karısı, sekiz on çocuğu, biri seyis olan iki uşağı ve bir de son derece zayıf, sıska bir atı vardı. Bu sonuncusunu biz çok geç, hemen hemen evi ve Abdullah'ı bırakacağımız günlerde öğrendik. Bir ikindi vakti evden çıkmıştım. Sokağımızın hemen başında çok bîçare bir adamın, elinde kendinden daha bîçare bir atın dizginini beklediğini gördüm. Adam bana "Abdullah Bey"i sordu. Bir iki sözden sonra bizim uşak Abdullah'ın seyisi olduğunu ve efendisini beklediğini öğrendim. Meğer Abdullah, atı bulunmayan babamın fakirliğine karşı hürmetsizlik olur korkusuyla eve yakın bir yerde atından iner, yaya gelirmiş. Bunu öğrenmemiz hiç de Abdullah'ın lehinde bir şey olmadı. Belki Abdullah'ın bizdeki tabiat üstü çehresini değiştirdi. Filhakika bu acayip adam, kendisine bir şey ısmarlandı mı, bir lâhza ortadan kaybolur, sonra sessizce gelir, selâmlığın sofasına, taşın üstüne yatar uyur, biraz sonra uyanınca da istenilen şeyi getirir, teslim ederdi. Ve biz, bu yüzden, tabiî pek inanmamakla beraber bu istenilen şeyleri, onun rüyasında temin ettiğini zannederdik. Hulâsa, Abdullah'ın atı, Abdullah'ın masalını yıktı. O günden sonra at, selâmlığın bahçesindeki yıkık ahırlardan birinde veya ağaçların altında uyukladı. Seyisi ile Abdullah yanyana yine sofada uyudular, fakat Abdullah'ın sırrı ve bu sırrın kendisine verdiği ehemmiyet kayboldu.

Seyyit Abdullah'ın Türkçesi de bir acayipti. Kerkük'te kullanılan Türkçe, Azerî Türkçesi olmakla beraber, ufak tefek bazı telâffuz ve şive hususiyetleri ve kırk elli kelimenin dışında büyük bir ayrılık göstermezdi. Kaldı ki, çarşı halkı bu kelimelerin bizdeki karşılıklarını da çok iyi bilirlerdi. İşte dışarda bize hiçbir güçlük çıkarmayan bu kelimeler, Abdullah'ın bir yığın yanlışlık yapmasına sebep olurdu. Bir gün kürek yerine kocaman bir demirci körüğü satın alıp gelir, sorunca ve istediğimiz küreği anlatınca (özüne ateş kevgiri diyerler) cevabı ile bizi paylar, ertesi günü kapı arkasında durmadan öten çekirgeye (ecinni) diyerek büyük annemi yeni bir telâşa sokardı. Filhakika Abdullah'ın hususî lügatı yüzünden, o günden sonra evimizin bütün kapı arkalarının birkaç defa şerbetlendiği bile oldu.

İkinci ev, çarşıya hatta hükûmet konağına biraz daha yakın, ayrıca kış için daha müsaitti. Bunun da selâmlık avlusu bir kışla meydanı kadar genişti. Fakat, duvarlar sağlam ve yüksekti. Harem kısmı ise ortadaki ağaçlı, havuzlu bahçesiyle etrafa kapalı, içinden aydınlık şark eviydi. Her iki tarafa da haberimiz olmadan girmek imkânsızdı. Bu bahçenin havuzunun başındaki büyük nar ağacının, mevsimine göre bu ağacın çiçek ve meyvelerinin sudaki aksini hiç bir zaman unutamadım. Musul'da ve Halep'te ziyarete gittiğimiz evin avlusu fulya ve sarmaşık kokuları, su sesleri, kalın koyu yapraklı süs ağaçları ile bütün manasıyla debdebeli ve muattar, hulâsa benim için o gece başta Elhamra'nın ta kendisi olan şarkdı. Buna rağmen muhayyilemdeki asıl şark bahçesini bu ikinci evin bahçesi verir. Farkında olmadan birçok hikâyelerime bu havuz ve nar ağacı girmiştir. Yeşil, uzun kuyruklu, daha ziyade papağana benzeyen bir çeşit karga bu ağacın daimî ve gürültülü misafirleri idi. Onlardan başka bir yığın da serçemiz vardı. Hayatımın en büyük cinayetini üst üste bu evde yaptım. Harem kısmında oturduğumuz odanın karşısındaki küçük odayı buğday ambarı yapmıştık. Bu odanın kapısını yarı açık bırakır, içeriye giren serçeleri yakalardım. Bu, babamın farkına varıp önüne geçtiği güne kadar sürdü. Ba-

bam serçeleri çok severdi ve her sabah onlara eliyle yem dağıtmak en büyük zevkiydi. Ondan bende kalan hayaller içinde İstanbul'daki evimizin bahçesinde bu ürkek kuşların hemen hemen avucumdan yem yemeleridir. Zamanla bu serçe sevgisi bende de başladı. Şimdi evin karşısındaki bahçede yabanî gül dalları arasında onların gidip gelişini gözetliyorum. Yağmur sesleri arasından onların cıvıltısını dinlerken kulağımda asma bahçeler kuruluyor. Gazetelerde yeni Çin'in ziraati himaye için serçeleri öldürdüğünü okuyunca içim ürperdi. Halbuki istatistiğe inanırım.

Bu evde Gülbuy Hanım yanımıza girdi. Delişmen, hatta yarı isterik, hoşsohbet bir kadındı. Onun da bir gözü kördü. Gülbuy, bir romanı olan insanlardandı ve bunu bize sık sık anlatırdı. Çok zengin bir ailenin kızıydı. Güzel bir delikanlı ile nişanlanmıştı. Fakat daha nişanın gecesinde rüyasına giren bir yılan, ona âşık olduğunu, kendi malı telâkki ettiğini söylemiş ve evlenmesini menetmişti. Sonra sonra onu rüyalarında çok güzel bir delikanlı olarak görmeğe başlamış. Bu acayip âşık her defasında maceralarını kimseye söylememesini de tenbih edermiş. Nikâh zamanı gelince Gülbuy, bu sırrı ev halkına açmağa mecbur kalmış. Bir sabah yatağının altında - çünkü yılan her sabah onun yastığının altından süzülür gidermiş - yakalamışlar ve öldürmüşler. Hemen arkasından babası, biraz sonra nişanlısı ölmüş, bir kardeşini vurmuşlar ve Gülbuy'un da saraları başlamış ve gözlerinden biri kör olmuş. Bütün sıcak memleketlerde olduğu gibi yılanın Kerkük'te de bir muhayyile saltanatı vardı. Gariptir ki, bu saltanata, asıl mitosların uydurulduğu devirlerde bu kadar kuvvetle rastlanmaz. Hiç olmazsa büyük sistemler ondan bahsetmez. Yılan daima ikinci veya üçüncü derecede kalır. Mısır'ın dinî sembolizminde onun hiç bir yeri yoktur. Güneşin timsali atmaca, kedi, inek, çakal, tilki bu mitolojide ön safta gelir. Mezopotamya dinleri ise, arslan ve boğanın etrafında toplanmış gibidirler. Yalnız Etilerde bir nevi Anne - Tanrı olan büyük bir yılana rastlarız. Çok muhtemeldir ki, yavaş yavaş içti-

maî sistemin ve istihsal hayatının remzi olmağa başlayan resmî mitolojiler, yılanı ilk devirlerde ehlî ilâhlar arasına sokmuş olsunlar. Filhakika bizde birçok yerlerde olduğu gibi yılan, Kerkük'te evin sahibi ve bir nevi tabu addedilirdi.

Abdullah Efendi'nin Rüyaları'ndaki "Evin Sahibi" adlı hikâyem bu Gülbuy'un macerasının senelerden sonra uyanışıdır. Şurası da var ki, Kerkük'te üçüncü evimizde biz de bir yılan öldürdük. O sene içinde annem Musul'da tifüsten öldü.

1937 yazında idi. Bir akşam heykeltraş Mari ile karşı sahilden küçük Bebek'e sandalla geçiyorduk. Daha biz denizde iken başlayan yağmur rıhtıma çıktığımız zaman tam bir sağnak olmuştu. Mari ile oradaki Yılanlı Yalı'nın saçağı altına sığındık. Birdenbire uzunca bir yılanın önümden akıp gittiğini gördüm. Bunlar bu hikâyenin hemen aklıma gelen bendeki başlangıçlarıdır. Düşünsem, şüphesiz hatıralarım arasında ona bağlanabilecek birçok şeyler bulabilirim. Gerçeği şu ki, bir eser bizde ömrümüz boyunca mevcuttur. Tıpkı hareketlerimiz gibi icraatının tesadüfleri ona muayyeniyetini verir. Niçin Gülbuy'un hatırasını olduğu gibi yazamıyorum? Fakat böyle yapsaydım, folklora düşerdim. Ve her eserimde istediğim şeyi, o sembol kıymetini kaybederdim. Onun için hikâyenin kahraman ve muhitini değiştirdim. Vak'a Musul'da geçmesine rağmen, ev Kerkük'teki bu ikinci evdir. İhtiyar babanın kızının oyuncakları üstüne kapanıp ağladığı oda, benim serçeleri avladığım odadır.

Bu evde Şemseddin Sami'nin lugatıyla epeyce pençeleştiğimi hatırlarım. Fransızcayı sökmeğe burada hazırlandım, diyebilirim. Kerkük'te okuma devrine girmiştim. Fakat kitap bulamıyordum. Bu kitap yokluğu, bu erginlik çağlarımın hakikî azabıdır. Yerli dostlarım, bilhassa Kırdarlar'dan Necip Bey ile Saffet Bey, bana akrabaları Lütfi Beyin kitaplarını getirirlerdi. Bu kitapların arasında rahmetli Celâl Nuri'nin ikide bir donanma reçeteleri veren ve iki sahifelik bir iyi niyetle birkaç senede İngiltere ve Amerika seviyesine yükselten o meşhur kitapları da vardı. O

zamanlar bu kitapları hangi duygu ile okurdum, bilmem. Fakat 1922'de Celâl Nuri ile ilk karşılaştığım gün, birdenbire beni yakalayan o çılgın gülme ihtiyacı zannederim ki, kitapları ile bana verdiği can sıkıntısının tabiî tepkisi idi. Şurası var ki, aradaki yedi senede ben çok değişmiştim. Yine bu yıllarda 1913'de çıkan *Nevsâl-i Millî* elime geçti. Haşim'i, Yakup'u, bu kitapta tanıdım. Ve Süleyman Nazif'in bir yazısında Yahya Kemal'in adını ilk defa gördüm. Bir de Ahmet Rasim'in eski İstanbul mahallesinin gecesini anlatan bir yazısını hatırlıyorum. İstanbul'dan o kadar uzakta bu yazı bana o yaşta hayatımın üzerine dönmeği öğretti.

Çocukluğumun hangi çağına baksam, bu kitap yokluğunun verdiği boşluğa, o acayip, çıldırtıcı can sıkıntısına rastlarım. Bugünün gençleri o zamanki benden ne kadar mesut! Acaba saadetlerini biliyorlar mı? Ve acaba Kerkük'te, Erbil'de, Altınköprü'de, Suriye, Elcezire, hudutlarımızdan başlayarak kervan yoluyla her konak menzilinde rastlayacağımız Türk birliklerinin çocuklarına benim çektiğim o can sıkıntısından kurtulmalarını temin etmek çarelerini düşünüyor muyuz?

Üçüncü ev, büyük, Nefcizade konaklarına yakın bir evdi. Oraya taşınmakla şehre biraz daha girmiştik. Bu evin geniş bahçesinde bir yığın portakal ve limon ağacı, bir de büyük bir zeytin ağacı vardı ve içinden oldukça geniş bir su geçerdi. Klâsik zevki hiç bir kolaylığı kabule imkân vermeyen Yahya Kemal'e bir gün portakal ağacından bahsedecek oldum. O bana "Dünyada belki binlerce ağaç vardır, fakat aslında ağaç üç, dört tanedir: Çınar, kestane, ceviz gibi. Yine binlerce çiçek vardır. Ama yine dört beş çiçek vardır. Portakal ağacının altında oturamazsın, gölgesi yoktur. Dibinde gezemezsin, çamurdur. Zaten boyu musait değildir" cevabını verdi. Bir bakıma hakkı var. Klâsik şiirin dışındaki şeylerin hususî notlar, mevsimler veya zevki kökünden değiştiren iklimden gelen şeylerdir. Bununla beraber ben yine Kerkük'te ve Antalya'da çocukluğumun bir devresini portakal ağaçlarının komşuluğunda geçirdim.

Süreyya AĞAOĞLU (d.1904)

Bir Ömür Böyle Geçti'den

Çocukluğumu, İstanbul'a Bakû'dan hareketimizi âdeta bir rüya gibi hatırlıyorum. Amcam Hüseyin Bey annemi Humay halamı, babamın bir yeğenini ve en büyüğü altı yaşında olan beni ve kardeşlerimi trenle yola çıkardı. Akrabalar ağlıyordu. Annem ile Humay halam da. Yine hayal meyal Batum'dan vapura binişimi ve bana çok kalabalık görünen Galata rıhtımına gelişimizi, o kalabalık arasında babamın bize el salladığını görür gibi oluyorum. Yıl 1910 du.

Babam bizi kocaman, pencereleri kafesli bir konağa getirdi. İşte benim hatıralarım bu tarihten sonra, İstanbul'da, Cağaloğlu'nda, Şeref Efendi sokağındaki bu konakla başlar.

Gelişimizden kısa bir süre sonra dört kardeş birden kızamık olduk. Hepimizi aynı odaya yatırdılar. Annemin birimizden öbürüne koşuşmasını bugün bile hatırlıyorum. Sokaklardan davul zurnalar, bayrakla dolaşan insanlar geçiyordu. Biz de pencereye koşarak bu değişik canlılığı seyrediyorduk. Meğer seçim varmış. Bunu çok sonra anladım.

İyileşince babam halamı ve bizi Madam Colbe'un Fransız mektebine yazdırdı. Halam ileri bir sınıfta, biz üç kardeş de ana sınıfında idik. Bir süre sonra bize ve bilhassa halama "Moskof"

diyerek takılmaya başladılar. Halam okulu terketti, bizi de Çarşıkapı'da İttihat mektebine verdiler. Ben ikinci, Tezer birinci sınıfa, Abdurrahman ve Samet de ana sınıfına girdik. Okul müdiresi Nezihe Muhittin Hanım kültürlü ve geniş fikirliydi. Hocamız Nakiye Hanım'dı. Bilmem neden Halide Edip Hanım sık sık okulumuza gelirdi. Manasını anlamadan "Ferda" yı, "Vaveylâ" yı ezberler, *Eşber*'i oynardık. Bir yıl sonra okulumuz kapandı. Babam prensip olarak bizlerin Türk mekteplerinde yetişmemizi istiyordu. Şimdi İstanbul Kız Lisesi olan Bezmi Âlem Kız Lisesi'ne imtihanla dördüncü sınıfa girdim. Lise iki kısma ayrılınca biz "Selçuk Hatun" bölümüne düştük.

Okulda çok yaramaz bir talebe idim. Çoğu kez eve yara bere içinde ve okul idaresinden şikâyet mektupları ile dönerdim. 4 üncü sınıfta hocamız Rabia Hanım bir gün bana bir vesile ile "eşek" dedi. "Eşek sizsiniz" cevabını verdim. Olay yayıldı. O devirde mebus olan babama Maarif Vekili Şükrü Bey:

– "Kızın Süreyya mühim bir hâdiseye sebep oldu, hocasına kötü sözler söylemiş" deyince babam benden hesap sordu, anlattım ve babamın bir tokatını yedim. Sonra babam Maarif Vekili'ne:

– "Bir hocanın talebesine eşek demesi hoş değil. Ben kızımın cezasını verdim, şimdi de siz hocanıza cezanızı verin" demiş.

Çok iyi bir hoca olan Rabia Hanım ile sonradan kurduğumuz dostluk ölümüne kadar sürdü. Bilhassa sıkıntılı zamanlarımda sık sık rüyalarıma girmiştir bu hocam.

Rusya'da geliştirdiği fikir hareketlerine rağmen hiç tevkif edilmemiş olan babam Türkiye'ye gelişimizin ikinci yılında ilk kez tevkif edildi. Kâmil Paşa hükûmeti zamanında gece yarısı evden alınarak Bekirağa Bölüğü'ne götürüldü. Biz küçücük çocuklar şaşkına dönmüştük. Babamın bu ilk tutukluluğu bir hafta on gün sürdü.

Bir süre sonra bir sabah dostlarımızdan Ömer Naci Bey hızla evimize geldi:

– "Ahmet, hûkûmet devrildi, Nazım Paşa öldürüldü" dedi. Yıl 1913 idi. Osmanlı Devletinin en karanlık yılları başlıyor, olaylar babamı ve bizleri akışına alıyordu.

Çocukluğumun en uzak yıllarından beri evimizdeki toplantılar sayesinde devrin siyasî ve fikrî cereyanlarının içinde idik. Zamanın tanınmış şahsiyetleri, yazarları evimizde toplanırlardı. Babam çocukluğumuzdan beri bizlerle iftihar eder, bütün misafirlere tanıtır, bir süre sohbetlerini dinlememize izin verirdi. Türk Ocağı'nın, Türk Yurdu'nun çalışmaları, devrin siyasî ve fikrî gelişmeleri evimizde yaşanıyordu. Pek çok meşhura "amca" diye hitap ediyorduk. Bir yandan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, Celâl Sahir, Hamdullah Suphi, Fuat Köprülü, Abdullah Cevdet, göz doktoru Esat Paşa, Halim Sabit, Ömer Naci Beyler gibi yazar ve Türkçüler, Enver ve Talat Paşa'lar, diğer yandan Seyit Tahir Efendi, Abdürreşit Efendi gibi din adamları sık sık evimize gelirlerdi. Bunların çoğunun aileleri ile de aramızda âdeta bir akraba yakınlığı vardı.

Babamın büyük dostu Ömer Naci Bey'lerin evine sık sık ziyarete giderdik. Bahçeleri pek güzeldi. Ağaçlara tırmanıp tıka basa meyve yerdik. Zaman zaman oraya "Kemal'in annesi" diye tanıdığımız, daima mavi bir yemeni takan, sert bakış ve tavırlı bir hanım gelirdi. Bizlere hiç bir haşin harekette bulunmamış olmasına rağmen o geldiği zaman biz çocuklar bahçenin dört bir tarafına kaçışırdık. Bu hanımın Atatürk'ün annesi olduğunu sonradan öğrendik.

O devirlerin çok parlak ve yegâne diyebileceğim fikrî merkezi olan "Türk Ocağı" toplantıları bize çok âşina idi. Gece toplantılarına ailece gider, ateşli ve kültürlü hatipleri zevkle dinlerdik. Kardeşim Abdurrahman bazen orada şiirler okurdu.

Günleri çok dolu ve fikrî faaliyet yönünden zengin geçen babam, akşam yemeklerinde anneme bu görüşmelerin özetini anlatır, biz de dinlerdik. Bakıyorum da, babamın o zamanlar,

yani bundan altmış yıl önce ortaya koyduğu problemleri biz hâlâ hâlledemeden tartışmaktayız. Bu sohbetlerde aile, hürriyet, cumhuriyet fikirleri, bunların faydaları da tartışılırdı. Babamın düşüncesinde hâkim olan Fransız fikrî hayatı tesiri altında çok açık ve aydınlık fikirli olarak yetiştik. Babamın hür, demokratik fikirleri bizim genç dimağlarımıza o denli işlemişti ki Selçuk Hatun Lisesi 7'nci sınıfında arkadaşlarımla aklımın erdiğince Cumhuriyet rejimini tartışıyor ve daha o zamanlar avukat olmaya karar vermiş bulunuyordum.

Londra'da Gördüklerim'den

İngiliz halkı çekmiş olduğu ve çekmekte bulunduğu bütün sıkıntılara rağmen tiyatroya, konsere gitmeyi ihmal etmiyor. Tiyatroda yer bulmak için en aşağı on beş gün evvel müracaat etmek lâzım. Londra içindeki yüzlerce tiyatronun hepsi dolu... Harp içinde tiyatro hiç ihmal edilmemiş, bombardıman altında bile İngiliz halkı konsere ve tiyatroya gitmiş. Hatta sığınaklarda bile gramofon çalmışlar. Sırf maneviyatı yükseltmek için... Nitekim şimdi de harpten evvel gece yemeklerinde, tiyatrolarda kadınların ve erkeklerin giymeyi âdet edindikleri gece elbiselerini ve tuvaletleri bir çok kimseler, maneviyatı yükseltmek için yine giymektedir. Harp içinde kitap basmak, bir çok sebeplerle tabiatıyla azalmış... Ona rağmen yazılmış ve basılmış olan kitap sayısı çok büyüktür. Harp biter bitmez kitap basımında büyük bir artış başlamış bulunmaktadır. Her ne kadar kâğıt ve basılış tarzı çok güzel değil ise de her konuda bol, geniş bir neşriyat var. Burada sene başı, doğum günü gibi vesilelerle herkesin birbirine kitap hediye etmesi bir âdet hâlinde...

İngiliz için gazete okumak ihtiyacı aşağı yukarı gıda kadar mühim... Her sabah, her eve hiç olmazsa iki gazete geliyor. Herkes dünyada neler olmakta bulunduğunu, dünyadaki yeni geliş-

leri sabahın erken saatlerinden itibaren öğrenmek istiyor. Sokaklarda gazete almak için sıra beklenmekte ve kimse bu işten üşenmemektedir. İngiliz gazeteleri çok serbest... Herkes kendi fikrini bütün açıklığı ile yazmakta... Fakat kimse kimsenin namusuna, düşüncesine tecavüz etmiyor. Ve burada fertlerin hürriyetleri yine fertler tarafından korunuyor. Yalnız gazetelerde değil, her yerde kimsenin kimseye tecavüzüne müsaade edilmiyor. En küçük haksızlık büyük bir infial ve isyan uyandırıyor. O kadar ki, hatta otobüse girerken herhangi biri diğerinden evvel girmeğe kalkışırsa, daha evvel girmeğe hakkı olan değil, orada bulunan diğer bekleyenler bu haksızlığa meydan vermiyor ve hemen hakkı alınmak isteneni müdafaaya geçiyor.

Londra'da bir kaç greve de tesadüf ettim. Bunlardan bir tanesi bilhassa dikkate değer bir hâlde idi. Bu dok amelesinin grevi idi. Bundan evvel otobüs ve havagazı amelesinin grevleri olmuştu. Ancak kısa bir zaman içinde tekrar işe başlamışlardı. Fakat dok amelesinin grevi uzun sürdü ve tehlikeli bir hâl aldı. Hemen hükûmet ameleyi iş başına çağırdı. Gelmediler. Bunun üzerine hükûmet, askeri iş başına getirdi. Dok amelesinin işlerini onlar gördüler. Bu durum karşısında amele çabucak işe döndü ve hükûmet bu hareketiyle memleketin içinde bir anarşiyi önledi. İngiltere dışında da, İngiltere'de İşçi Partisinin iş başına gelmesinin anarşiye sebebiyet vereceğini ümit edenler şaşırdılar.

Londra'da beni en çok düşündüren şeylerden biri de her köşede (Avrupa'yı açlıktan kurtar) levhalarını görmekti. Londra kendi aç değil, fakat geniş ölçüde tok değil... Bir bakıma bir çok mahrumiyetlerle yaşanmaktadır. Kendi kendime bu halktan daha ne fedakârlık beklenebilir diyordum. Bir gün S. Paul Kilisesi'nde bir toplantı oldu. Baş papas halkı Avrupa'ya, Almanya'ya gıda yollamaya, kendi yiyeceklerinden biraz fedakârlık yapmağa davet etti. Halkın bir kısmı buna karşı S. Paul'ün Alman bombardımanları yüzünden harap olmuş etrafını göstererek:

– Bizi bu hâle Almanya getirdi. O harbi kazansa idi, bize ne yapardı, diye yumruklar sıktılar.

Diğer bir kısım:

– Yardıma ve daha başka fedakârlıklara hazırız. Allah insanlığa bunu emrediyor, dediler. Bu ikinciler çokluğu teşkil ediyorlardı.

Nitekim kilise toplantısından sonra halkın mühim bir kısmı yiyecek haklarından ayırarak Avrupa'ya yolladılar.

Bilmem bunu yapmak kolay bir iş mi?

Bu sıralarda Almanya ile iş birliği yapmakla itham edilen iki mühim şahsın muhakemesi vardı. Bütün evlerde, her yerde bunlardan bahsediliyordu. Bunlardan biri Berlin radyosunda konuşan ve İngiltere'nin tanınmış yazıcılarından Lord H. Moko, diğeri Hindistan Nazırı Emery'nin oğlu idi. Bir hukukçu olarak bu mahkemelerle yakından alâkalanmıştım. Hiç kimse bunları affedemiyordu. Fakat her ikisini de mazur gösterecek ruh hâletlerini tahlile çalışıyorlardı. Çünkü İngilizler arasından yurda ve millete hıyanet edebilecek kimselerin çıkmasını İngilizler asla hoş göremiyorlardı. İşte bu suretle bir yandan Avrupa'ya gündelik gıdalarından arttırarak yardım yapılmakta, diğer taraftan da Almanya ile iş birliği yapmış adamlar ölüm hükmü giymekte idiler. Londra'da gördüğüm dikkate değer yerlerden birisi de Londra kalesidir. İngiliz Kültür heyetinin Ankara Müdürü Lukas'ın yardımı ile harp içinde kapanmış ve hâlâ da kapalı bulunan bu kaleyi görebildim. Kale müdürü, geçen harpte bir kolunu kaybetmiş bir zabittir. Bu kalede İngiltere'nin bütün tarihini okumak kabildi. Kaleyi gezmek tam üç saat sürdü ve bu müddet içinde müdür İngiliz, önemli taraflarını anlattı. Kaleye bir çok kimseler hapsedilmiş imiş, en son mahpus da Hess olmuş. Bu kaleyi senenin muayyen günlerinde Kral ve Kraliçe eski usûllere uyarak ziyaret ediyorlarmış. Müdürün verdiği güzel izahatlardan sonra kendisine teşekkür edip ayrılırken dedi ki: "Size bu gün İngiliz tarihini öğrettim. Gördünüz ya, ne kanlı tarafları var." Sonra sükûnetle ve gülümseyerek ilâve etti. Her şeyi tam görmeniz için bu taraftan bakınız. İşte burası kale müdürlerinin mezarlığıdır ve benim yerim de şurasıdır, dedi.

Samiha AYVERDİ (1905-1993)

İbrahim Efendi Konağı'ndan

RAMAZAN VE İBRAHİM EFENDİ KONAĞI

İstanbul şehrinde Ramazan, toplar, davullar ve mânilerle karşılanmadan çok evvel hazırlığı başlardı. Çamaşır yıkanır, ütü yapılır, tahtalar fırçalanır, evler temizlenir, kilerler elden geçer, iftarlıklar sahurluklar raflara dizilir; çarşı pazar işleri, biçki dikiş meseleleri bir düzene bağlanırdı.

İbrahim Efendinin konağında da Ramazana giriş, şehrin mutat görenek ve geleneğine uygun çizgiler içinde cereyan ederdi. Sıra sıra beş altı leğenin başında güle şakalaşa köpüklü sularla güreşen genç halayıklar, sabahın erken saatlerinde başladıkları çamaşırı akşama doğru bitirip işten çıkınca, çamaşıra girmemiş kapı yoldaşları onları bir tarafa çekerek günlük işlere sokmaz, sıcak su içinde pembeleşip yumuşayan ellerine, mevsimine göre şerbet limonata vererek ya da önlerine tepsi tepsi kuru yemiş getirerek ikram ederlerdi.

Ertesi gün üç dört masada birden başlayan ütü, geç vakitlere kadar devam eder; bir yanda da önünde dikiş sepetiyle oturan yardımcı bir kalfa, eksik düğmeleri, sökükleri, yırtıkları diker, bu iş de bittikten sonra, sıra çamaşırların ayrılıp yerlerine yerleştirilmelerine gelir böylelikle de çamaşır faslı tamam olmuş olurdu.

Kiler işine gelince, evin temizliği kadar belki daha da teferruatlı ve müşkül iş, bir zahire deposu kadar zengin olan kilerin temizliğiydi. Zira kiler denen o uçsuz bucaksız taş odalarda neler yoktu? Bir zamanlar Varna'dan Köstence'den çektirilerle gelen yağların pekmezlerin yerine, şimdi Haleb'in, Trabzon'un, Vakfıkebir'in fıçı fıçı yağları, Balkan kaşerleri, Kızanlık tulum peynirleri, kazeviler dolusu Mısır pirinçleri, dağlar gibi yığılmış kelle şekerler, çuvallarla sabunlar, hevenk hevenk tavanda asılı kışlık soğanlar, siyah ve yeşil zeytin fıçıları; eskiden Kazan'dan Eflâk ve Boğdan'dan gelen zahireler yerinde şimdi Suriye'nin Trablusgarb'ın, Bağdat'ın ve Anadolu vilâyetlerinin türlü türlü mahsulleri hep bu kilerlerin sanki ot gibi kendi kendine üreyip tükenmek bilmeyen muhteviyatı arasında idi. Sandık odalarının yonca çiçek ve sabun kokusuna karşılık, kilere başımızı uzattığımız zaman genzimiz yağ, peynir, pastırma, sucuk, turşu ve salamura karışımı bir kokuyla gıdıklanır, biraz da yanar gibi olurdu.

Daima dolu daima üst üste istifli olan bu erzak deposu, gerçekten de, kopardıkça süren bir nebat gibi, yenip azaldıkça adeta kendi eksiğini, belli etmeden kendi dolduran bir sihirbaz el çabukluğu ile telâfi ederdi.

Kim, ne zaman bu kilere girecek olsa daima raflarında Anteb'in kuru baklavalarını, bademli, fıstıklı, cevizli, sucuklarını Şam'ın, Malatya'nın, Tokat'ın kayısılarını, Ankara'nın ballarını, Kastamonu'nun uryânilerini, Bağdat'ın, Hicaz'ın hurmalarını görmesi mümkündü.

Hele Ramazan yaklaşırken hoşaflık kuru yemişlerin nevileri daha da artar, Izmir'den gelen kuru incirler, kuru üzümler, kuru vişneler pekmez, bulama, tarhanalar, bulgurlar, kuskuslar, Karadeniz'in fıçı fıçı havyarları; bilhassa kalfaların kendi elleriyle güle söyleye kaynattıkları reçeller, şuruplar; âdeta merasimle hazırladıkları biber, salatalık, patlıcan turşuları, hardaliyeli tükenmezler, üzüm turşuları bu geniş ve loş kilerin kalabalığı içinde âdeta kendilerine zorla yer bulmuş kimseler gibi üst üste tıklım tıklım yerleşmiş bulunurdu.

Nihayet Ramazan gelir, oruç ayının ilk gecesiyle beraber teravih, iftarlar ve dolayısıyla eğlenceler de başlamış olurdu.

Ramazanda zengin, orta hâlli hatta fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akraba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezaket kaidesi idi. Buna mukabil akrabalık, ahbaplık ve komşuluk münasebetleri gereğince yapılan iftar davetleri de gene, davet edilene karşı davet edenin alâka itibar ve saygısının bir nişanesi demekti. Onun için bir yandan eşi dostu, hısımı akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları, Kadir gecesine kadar devam eder ve böylece otuz Ramazan İstanbullunun kapısı açık bulunurdu.

İftara yarım saat kala, evlerin içinde sessiz ve sabırsız bir telâş başlardı. Yüzler ruhanîleşip hafifçe solar, her zamankinden daha anlayışlı daha mülâyim olurdu. Hatta tiryakilerin abus ve kavgacı çehrelerinde bile bir imanın felsefesi okunurdu.

İftar sofralarının en cazip tarafları şüphesiz ki iftarlıklardı. Küçük küçük kahvaltı tabakları içinde renk renk çeşit çeşit reçeller, türlü türlü peynirler, zeytinler, sucuklar, pastırmalar, susamlı susamsız simitler, Ramazan sofrasının değişmez çizgilerindendi.

Çerez faslı bittikten sonra iftarlıklar toplanır, keyfe göre bir veya bir kaç türlü çorbadan, isteyen istediğini alır, bu iş de tamam olduktan sonra kıymalı veya pastırmalı yumurta tepsisi ortaya gelirdi.

Fakat yalnız iftarlıkla bile doyulabilecekken, yumurtadan sonra etler, sebzeler, börek, tatlı ve meyveler, sırasıyla konup kalkardı. Oldu olası mutfağı ile damağı arasında sıkı bir münasebet kurmuş olan bu ecdat mirası boğaz düşkünlüğü, bilhassa Ramazan aylarında alabildiğine at koşturur, mevsimine göre değişen oruç saatlerinin açlığını, nakıl gibi donattığı sofralarla karşılardı.

Hele iftar sofralarından kalkıp da ağırlaşan vücutlar bir kenara çekilince, tütünle kahve, bu donuklaşmış kafalara ve yükünü tutmuş midelere deva gibi gelirdi.

Ama fazla gevşeyip oturacak yarenliğe dalıp işi uzatacak vakit de pek olamazdı. Zira yatsı ezanı okunur okunmaz, aptesler tazelenir ve teravih hazırlığı başlardı. Bazıları camilere gider, bazıları da namazlarını evlerde yalnız veya cemaatle kılarlardı.

Eski insanlar, namazlarını vaktinde ve bilhassa cemaatle kılmaya dikkat ve itina gösterirlerdi. Cami, kalabalıkların en kolay ve en samimî bağlarla sosyalleşebildikleri ve kendi aralarında bir aşinalık alış verişi edip manevî bir köprü kurdukları bir mahaldi. Öyle ki, insanoğlu kendi kendini madde âleminin günlük boğuntusundan, iş gibi, yemek-içmek, uyku gibi mekanik esaretinden bir manevî istiklâl bölgesinin huzur ve emniyetine atmak suretiyle hürriyete iltica ederdi.

Namazdaki teslimiyet, kulun kendini inkâr etmesi veya nefyeylemesi değil; belki bindiği gemi batarken, ya da ateş hattında kurşunlar tepesinden yağarken dahi onu, rahatlıkla Hakkın huzurunda tutabilen hudutsuz kudretti.

Ramazan ayında İstanbul'un hemen her konağının bir köşesi, bir nevi mescit hâline konurdu. Otuz ramazan, teravih kıldırmak üzere güzel sesli bir imam tutulur ve konak halkından başka, civardan istiyen herkes, camiye gidecekleri yerde buraya gelebilirlerdi.

İbrahim Efendi'nin konağı da gelenek icabı bu teamüle uygun hareket ederek, selâmlığın büyük salonunu teravih namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mabeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli, ipek, arakiye ve yazma seccadeler serilirdi. Her iki rekâtta salâvat getiren güzel sesli müezzinler ve ilâhîcilerin de iştirâkiyle sabadan, bestenigârdan, hicaz ve acemaşirandan ilâhiler okunur mağfiret ayının bu toplu ibadeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zuhuruna elverişli bir zemin hâline gelirdi.

Ramazanda iftar edilir; teravih kılınır; mahya seyredilir, fakat gene gece bitmezdi. Bitmek şöyle dursun, belki yeni yeni başlardı. Gerçi teravihden sonra hemen yatanlar da olursa, asıl Ramazanın tadını çıkaranlar, sahuru bekleyenlerdi.

İstanbul'un, sazı, sözü, sohbeti kendine nafaka düzmüş zarif ve nükteden halkı, Ramazan, yaz aylarına düşmüşse, bahçeli ve çardaklı mahalle kahvelerinde toplanıp yârenlik eder; bir kısmı Tavukpazarı'nda, Vezir Hanı'nın içinde bulunan saz şairlerinin kahvelerine gidip zurna, çifte nara, zilli maşa, çığırtma, darbuka dinleyerek sahuru ederlerdi.

Amma meddahların, karagözlerin, pehlivan, kukla, cambaz ve saz takımlarının ağırlık merkezi Şehzadebaşı idi.

Boş arsalara kurulan oyun ve eğlence çadırlarından başka, Direklerarası'nın Dağıstanlı gibi Mersinli gibi Hacı Kerim ve Reşit gibi meşhur çayhâneleri, şehrin ve semtin edip, şair ve münevverinden gayrı her sınıf halka melce teşkil eden seçme yerlerdi. Ne ki, bir vakitler padişah ve şehzade saraylarının vezir ve rical konaklarının birer ilim, irfan ve sanat akademisi hâlinde işlemiş olmalarına karşılık, şimdi edebiyat mahfillerinin çayhanelere ve meyhanelere düşmüş olmaları, cidden hazindi. Fakat Di-

reklerarası deyince yalnız bu popüler eğlenceler hatıra gelmemeli. Caddenin Veznecilerden Saraçhane'ye kadar uzanan kısmında, Ramazan gecelerine mahsus açılan piyasa, sökülmez, geçilmez kalabalığı ve kalabalığa katılmayı ya da karşıdan seyretmeyi en ciddî zevklerden sayan bir kütle psikolojisi ile, şehirde bir eşi daha olmayan hususiyetlerdendi.

Piyasa, eşi görülmemiş izdihamına rağmen umumiyetle hâdisesiz, rezaletsiz geçer, yalnız harf endazlık edebiyatı, malûm ve gelişmiş hudutları içinde, hedefe çekilen ok gibi, gidip sahibini bulur, çok defa da işveler ve cilvelerle karşılık görürdü.

O devirde aşk, remizlerin dilsiz diliyle ifadelenir, hızını, kuvvetini, derinliğini, gizliliklerden ve güçlüklerden alan bu mahrem ve yasak sevda, belki de onun için çok hararetli, çok şevkli ve bilhassa dayanıklı olurdu.

Bu iftar sonrası piyasalarına, pek ender olmakla beraber İbrahim Efendi'nin kızları da çıkardı. Usta bir arabacı olan Faik Ağa, yamaklarıyla beraber arabayı hazırlar, kendisi de parlak düğmeli neftî redingotunu giyer ve bir çift al atın koşulduğu arabayı binek taşının önüne çekerek hanımların yan kalfalarıyla beraber haremden çıkmalarını beklerdi. Harem kapısı önünde hareket başlar başlamaz da seyisler ihtiram vaziyeti alırlar ve ağalar araba kapısını açıp hanımların binmesine yardım ederler, ayvaz ise cümle kapısını açar ve Faik Ağa da arabayı, kapının hafifçe yuvarlak eşiğinden dikkatli bir alışkanlıkla geçirerek taşlıktan sokağa çıkarırdı.

Yirminci asrın başında kışın kupa, yazın fayton kullanan İstanbul, Ondokuzuncu yüz yılın ikinci yarısında koçu arabası kullanıyordu. Daha da evvel, atlardan ve merkeplerden ibaret olan nakil vasıtaları arasına ilk defa sadrazamla şeyhülislâmı taşıyan arabalar karışmış, gide gide bu yeni buluş halka da sirayet

ederek, arabacılık, bir esnaf cemiyeti çerçevesinin nizamları içine alınmıştı. Zamanla hem şekilleri hem isimleri değişen arabalar ıstar, hento, koçu, fayton, lando, kupa adlarıyla devirlerini yaşamış ve hepsi de bu bozuk kaldırımlar üstünden yuvarlanıp geçmişti.

İbrahim Efendi'nin arabası bazen de Ratibe Hanım'ın gezmesi için hazırlanır ve konak halkını ahlâkı, tevazuu, sadeliği ve nezâketiyle kendine bağlamış bu küçük insan, bir tarafında dadısı bir tarafında mürebbiyesi ve Faik Ağa'nın yanında da ağalardan biri olduğu hâlde, Şehzadebaşı'nın mahşeri içinde şöyle bir dolaşıp konağa dönerdi.

Fakat Râtibe Hanım'ın asıl hoşuna giden, arabayla Köprü'yü geçmekti. Geçen asrın son yarısında kurulan Galata Köprüsü, gerçi çelik dubalar üstünde demir iskeletli idiyse de, döşemesi ahşaptı. Onun için de, arabalar bu tahta döşemelerin üstünden geçerken boğuk bir takırtı çıkarırdı. İşte genç çocuk, bu sesden pek keyiflenir, pek hoşlanırdı.

Umumî nakil vasıtası olarak İstanbul'u karşı yakaya bağlayan yalnız atlı tranvay idiyse de İbrahim Efendi ailesi için bu, makbul bir vasıta değildi. Fakat atlı tramvay yalnız İbrahim Efendi'ler için değil, hemen bütün şehir halkınca pek rağbet görmezdi. Zira bu ağır arabaları, çeken hayvanların aşırı zahmetleri, içli ve hisli İstanbul halkını âdeta huzursuz ederdi.

Birer vagon kadar büyük ve ağır olan bu arabaların önünde, bir elindeki bayrağı sallayan, öteki elindeki boruyu çalarak koşan vardacı, daima tramvayın önünde giderdi. Fakat araba, Aksaray, Salkım söğüt ve Şişhane yokuşuna gelince, ilâve olarak iki Macar katanası daha koşulur, böylece de yokuşlar dört atla çıkılırdı. Buna rağmen, yumuşak yürekli İstanbul halkı, atlı tramvayı gene de tutmazdı.

İnsanlara olduğu kadar hayvanlara da eziyet etmekten korkup çekinen Râtibe Hanım, daha yeni yeni konuşan bir bebekken, ismini Tamtâ diye telaffuz ettiği arabacı Faik Ağa'nın kamçısından bile huysuzlanır ve arabaya her binişinde: "Tamtâ vurma, vurma yazık!" derdi.

İbrahim Efendi'nin konağında da sahura kadar yatmak âdet olmamıştı. Gece misafirliklerinin hareketlendiği bu günlerde salonlar, gidip gelenlerle dolup taşardı. Mevsimine göre kahve, şerbet, boza, yaş ve kuru meyve sinilerinin taşındığı bu salonlarda sahuru beklemek üzere peçiç, fincan oyunlar da oynanır ve hanımlar, çocuksu neşeleri, gülüp şakalaşmalarıyla geceyi doldururlardı.

Hele kalfaların odası gürültüden yana kalkar otururdu. Neveser Kalfa'nın azarları, aksi ve abus çehresi bile bu yatışmak bilmeyen neşeli patırdıyı susturup bastıramazdı. Odanın duvarlarını çatlatacak bir uğultu hâline gelen bu neşeye sebep, papaz kaçtı, tura, deliklerden koğuklardan sıçan kaçıyor, el el üstünde kimin eli var gibi hareketli oyunlardı.

Şu da var ki bu masum eğlencelerde neşve, şetaret ve tatmin bulanlar, yalnız basit bir sınıf değildi. Aynı sade oyunlar, her kademe için makbul ve muteberdi.

Devir o devir idi ki, insanoğlu henüz kendinden kaçmıyor, tahsil terbiye, meslek ve cemiyet icabları yanında meşgul olunacak, hizaya çağırılacak tasfiye edilecek bir iç tabiatı olduğunu da kabul ederek kendi kendisinin hâkimi ve mürebbesi olmak itiyadını muhafaza ediyordu. Onun için de aynı insanoğlu, kendine yakın olduğu ölçüde, mekânına ve çevresine de yakın ve muhabbetli idi. Henüz hayatını harice nakletmemiş bulunduğundan, zevki, hazzı ve neşveyi de kendinden, muhitinden uzaklarda aramıyor bilâkis kendinde ve çevresinde bulmaktan hoşlanıyor ve bu da onu doyuruyordu.

Selâhattin BATU (1905-1973)

*Romencero (Yolculuklarım)*dan

KURTUBA SOKAKLARI

Orta Çağ İspanya'da tarih olmaktan çıkmış; yaşıyor, her yerde soluk alışı duyuluyor. Hangi köşeyi dönseniz bir kilise ile yüzyüzesiniz: Hepsinin içleri tıklım tıklım, bir dünya evine benziyorlar. Meryemler allı pullu gelinler gibi. Köşelere, hücrelere oturtulmuşlar, saçlarında mantillerle bir bayram neşesi içinde hepsi. İsa'yı niçin çarmıhından indirmemişler? Hâlâ Golgotha'ya tırmanır gibi perişan: İesus Nezarethaeus Rex Judaerus... Her yerde o; büyük boyunlu ve mazlum. Sanki yaralarına değiyorsunuz.

Şu kiliselerdeki mırıldanmalar, cansızların konuşması gibi. Hâlbuki İsa ne yanık sözler söylemiştir. Burada da dualar dua olmaktan çıkmış...

Bir büyük peygamberin düşürülüşüne bakıyorum: Sokak sokak gezdiriyor, pazar yerlerine götürüyorlar. Sanki tahtadan mankenlere sırma kaftanlar giydirilmiş, alaylar o kadar dışa dönük, ilâhîler o kadar yapma. Tanrıoğlu bu iptizale lâyık mıdır? O da insanlar arasında, iki taş arasında gibi. İnsanlar arası, kılıçlar arası değil midir?

Onun bu hâle getirilmesini bağışlayamıyorum. Acaba yüce olması bir kusur mu? Yoksa insanlar, peygamberlere lâyık değil midirler? Ne vakit bir büyük doğsa küçültürler; dağlara kendi şekillerini verirler. İyi niyetleri bile korkunçtur: Dua etmez, tükürürler.

Tanrı gönderdiği peygamberleri kişioğlundan korusun: Kayalar insandan daha merhametlidir.

Ama İspanya bu da değil. Bütün bir Orta Çağ İspanya olamaz.

Bir sabah Kurtuba'ya varıyoruz. Erkenden sokaklara dalıyoruz. Bu uzak güney şehrinde de İspanya'yı arayacağım. Önce büyük caddeler her yerdeki gibi: Parklar, ağaçlar, Yunan mermerleri, sütunlar. Ama asıl Kurtuba, bu caddeler bitince başlıyor: Daracık, girintili çıkıntılı Orta Çağ sokaklarında. Dar, fakat aydınlık, acaba niçin bu kadar ferah? İnsan saatlerce yürür de yorulmaz. Niçin hafiflediğinizi bilemezsiniz? Kaldırımlar renkli mozaikler mi? Taşlar ayağınızın altında yumuşacık. Bir pencereden ötekine el uzat, öpüş; evler o kadar yakın, yan yana değil iç içe.

Karşınıza birdenbire küçücük bir meydan çıkıyor: Bir Orta Çağ fıskiyesi, arslan ağzından akan su, kenarlarından taşan havuz. Bu meydancık ne kadar eski... Ama bir eskimezliği var ki çekiyor, alıyor. Zaman bu yumuşak taşlar üstünde biriktikçe güzelleşmiş. Katmer katmer çiçekler gibi.

Birdenbire "Julio Romero Torres'in evi" diyorlar. Bir aşk ressamının evi. "Kadınlar Kurtuba'nın baharı" diyen ressam. Acaba aşk, renklere, çizgilere sığar mı? Şu göğsünde alev alev portakallar tutan kadın, şu mor kadifelere uzanan duru beyaz, şu yalnız saçlardan ibaret güzel baş: Kumral, yumuşacık kadın saçları.. Bütün ömrünce kadınları sevmiş; acaba yalnız kadında mı kalmış? Hayır, aşk, bu pırıltılı renk oyunları olamaz. Bu alev alev portakallar o değil. Aşka düşen görmez, insanı bile unutur. Sevmek belki de unutmak demek.

Ama bu şeydâ ressamın ruhu İspanya'da hâlâ "bir buhurdan gibi" tütüyor. Sevgiye şöylece değdiği için belki. Ona elle dokunmak bile yetişecek: Ölümsüzlük aşk demektir.

Bu sokakların bir havası var ki, âdeta ıstırap veriyor. Sanki bir zaman buralarda yaşamışım. Bu pencerelerde öpüşmüş, şu odalarda ölmüşüm. Ağır, kara sevda gibi bir duygu. Başımı göğsüme gizliyor, erir gibi yürüyorum. Bir yabancı memlekette uyanmak kolay mı? Bilmediğimiz büyülü sokaklarda dolaşmak, eski Kurtuba sokakları kolay mı? Yabancı dedim, belki de değil, içimdeki bu acılık ondandır. İnsan alışıktan kopunca değişiyor. Bir unsur gibi yaygın, sari, mesafelere yayılıyor. Belki bir eski zamanı koklamada. İç kabuğundan çıkıyor, anlaşılmazı düşünüyor.

İspanya'yı ilk defa o sabah sezer gibi oldum. Ne taş, ne yapı, ne resim olmalıydı. Belki bu sokaklar da değil. Bende uyanan bir duygu sadece, içimde bir mana belki...

Ama burada asıl iç avlular güzel, Kurtuba evlerinin iç avluları... Gözlerim nasıl kamaşıyor. İşte düşündüğüm, aradığım şey, hemen şuracıkta belki; bayılasım geliyor: Şu avlu bir cennet köşesi mi? Daha kapıdan girerken çiniler... Mavili yeşilli bir arabesk bayramı. İçerde karanfil kokuları burcu burcu. Asmalar, portakallar, iri, yemyeşil muz hevenkleri. Sonra evlek evlek, saksılar dolusu tomurcuk... Gerçi Kurtuba'nın karanfilleri meşhurdur. Ama şu mavi yaseminler bu şöhretten de güzel kokuyor. Çiçekler bir sihir, insanı ıtrına sarıyor, artık göremiyor, düşünemiyorsunuz... Yanınızda salınan şu fidan; göğsünde bir tepsi kor taşıyan kız o mu? Torres'in resimlerindeki kız. Yemişler öylesine kızarmış, bu mandalinlere kıyılır mı hiç?

Ne görsem neye dokunsam ışık.
Kokular bile güneşle karışık.

Ama bir aydınlık ki âdeta eziyor; ruhla, tarihle ağırlaşmış. Avuçlayabilir, avucunuzda koklayabilirsiniz. Işıkta bile bayıltıcılık ne güzel. İnsanı kendinden geçiren her şey, sızı veren, duygu veren her şey manalı. Üst tarafı yalan belki; insan ancak sızı duyunca yaşıyor.

Şu köşeciğe bir mermer gizlemişler: Çiçekler içinde bir çeşme bu. Ak mermer için için yeşerebilir mi? Bu bahçelerde taş bile büyüyebilir. Bu fesleğenlerin kokusu, toprağı hayata yuğurabilir. Can buralarda kaynaktan geliyor.

Selviler tazecik, dal boylu; bizim divan şiirindeki selviler. Niçin kızlara benzerler? Gerçekten öylesine ince, öylesine insana yakın: Okşayabilirsiniz, öpüp sevebilirsiniz, henüz yerden yükselmemişler. Bu cana yakınlık bir medeniyetin yemişidir. Eski kültürlerin güzeli nazenin olur. Çiçekleri bir başka nazlı, selvileri bir ayn incedir. Coşkunluk, hamlığın, olmamışlığın yemişi.

Bu eski Kurtuba sokaklarını belki bir gün unutacağım. Ama uyandırdıkları duyguları, unutabilir miyim? Yüzler, şekiller silinir, gezdiğimiz bütün sokaklar zamanda bir su gibi akar gider.

Ama yaşanmış duygular öyle değil. Onlarda bir kaynağın sesi var, çok uzaklardan bir haber.

KURTUBA CAMİİ

Ünlü bir seyyah, dünyayı gezmiş, yolu Hindistan'daki Tac Mahal'e gelince, muhteşem kapıları önünde durmuş. Gerçi renk renk nakışlara, arabesklere o da hayran, ama bu güzellik çok acayip bir âlemdir onun için; kolay kavranılmaz, anlaşılmaz.

Gözleri mücerred'e alışmamış ki. "Barbar sanatı" deyip çıkmış.

Kurtuba'daki Ulu Cami ile Sevilla'daki, Gırnata'daki sarayları görünce bu söz aklıma geldi. Acaba Arabesk gerçekten bir barbar sanatı mıdır? Eski Yunan, kendi sınırlarının dışına bu adı verirdi. Sanatın barbarı da insanı dışarda bırakan bir yaratış olabilir, diye düşündüm. Bu geometrik mahşer, sonsuza doğru uzanıp gidiyor. Taşkent'ten Gırnata'ya kadar bir tekrar. Gerçi dal, çiçek, tomurcuk mücevherlenmiş; ama bunlarda tabiat yok. Ölçü, zevk, estetik yerli yerinde, ama insan nerede?

Arabesk'e "insan dışı" manasında "barbar" demek, yerinde olmaz mıydı? Kelime dilimin ucunda idi, günlerce haklı gibi gözüktü bana, ama bir türlü söyleyemedim.

Acaba niçin söyleyemedim? Bunu şimdi Kurtuba Camiini düşünürken yavaş yavaş anlıyorum. "İnsan dışı" bir sanat, bu mabedi yaratabilir miydi? O ilâhîlik, sessiz bir çağıltı gibi taşlara dökülen, o sütunları, kemerleri yüzdüren iç ışığı, insanı anlamamış bir sanatın eseri olabilir miydi?

Gerçi başı sonu olmayan bir mabetti bu cami; insan sanatta bütünü, sınırlı olanı sever; bir bakışta kavrayamadığını anlamaz, hiç olmazsa ürker ondan. Ama bu sonu görünmeyen nakışlar az şey değil. Mabet, bu hâliyle daha çok bir epopeye benzemiş, *İlyada, Şehname, Harp ve Sulh* gibi. Nasıl bir destana girince kaybolursanız, burada da öyle oluyor. Âdeta bir büyülü dünya içinde yol oluyorsunuz.

Kurtuba Camii bir sütun ve kemer ormanıdır. Tabiat gibi bir şey. Sanki dört yanına doğru saatlerce yürüyebilirsiniz: Sağa gitseniz bir sütun kıyameti, sola dönseniz bir kemer cenneti... Epik, bundan başka bir şey midir? Epik, tarihin mimarisi değil mi?

Sonra, atmosferdeki o ruhanîlik... Bursa ne kadar ruhaniyetli bir şehirse, şehre benzeyen bir cami de öyle. Pencerelerden fışkıran o kar beyaz ışık, oklar gibi fırlamış, dokunsanız belki kı-

rılacak, bir avize yere dağılmış gibi, onu toplayacaksınız. Düşünmeye, duymaya, susmaya mecbursunuz. Mutlaka ellerinizi yavaşça kaldıracak, mihraba doğru yürüyeceksiniz.

Kemerler kat kat... Kubbeleri eğilerek göğe doğru onlar kaldırıyor. Mermer, kırmızı tuğlalarla dilim dilim, oymalarla kabartmalarla muhteşem. Fakat bunlar taş olabilir mi? Öylesine hafif, şeffaf ki hepsi... Kurtuba'nın altın çağındaki esirciler en güzel kızları mı seçmişler? İki büklüm rakseder gibi bir duruşları, tüllere, işlemelere bir bürünüşleri var ki oynuyorlar sanıyorsunuz. Ellerindeki defleri saklamışlar belki. İnsanın arıyası geliyor.

Kemerler hangi mimaride bu kadar insana benzetilmiştir?

Sonra havaya asılan, âdeta kubbelere yükseltilen o dolu duvarlar. Sütunların, kemerlerin hareketlerinden sonra bu sessizlik ne kadar güzel.

Bu düz satıhları hor görmeyin, öyle som, öylesine yalın ki hepsi... Dualar onlara değince çınlayacak, renkler orada dalga dalga olacak. Her mabette seslerin yumuşayacağı, gözlerin dinleneceği bir yer lâzımdır, bu som duvarlar o yer olmalı...

Sütunların herbiri bir tarih. Nerelerden gelmiş? Kimler getirmiş? Kubbelere asılan şu fildişi bu sütunları taşıyan bir file aitmiş; çekilmiş bir kılıca benziyor. Yapı, parça parça, asırlarca sürmüş. Esirler kırbaçlanmış, filler sırtlarından can vermişler.

Ama bu mücevher sütunlara feda edilmeyecek ne vardır? Damar damar ışıkla süslü, öyle bir hava içindeler ki, Tanrı "Buradayım" diye sesleniyor. Belki o hükümdarlar zalimdi, belki o devrin halifeleri bu kubbeleri bir taviz diye Allah'a uzattılar, bilmiyorum. Ama güzelliğin affettirmeyeceği hangi günah var? O zaman kan mı dökmüşler? Bugünkü neşelerine, feda olsun. O zaman kapkara zulme mi düşmüşler? Bugün bu mihraplarda unutulsun hepsi. İnsanın güzellik önünde unutmayacağı ne vardır?

Ama bu elmas pencereleri halifeler değil, sanatkârlar düşündü. Hem geçmişi üç adım ötede çöl olan bir sanat... Mucizeye nasıl inanmazsınız? Onlar İspanya'ya hemen hemen geleneksiz geldiler. İlk duydukları hasret, çölde büyüyen bir hurma dalı idi. Bu gurbetzede medeniyeti de o doğurdu. Bütün bu arabeskleri, nakışları yalnız imana benzeyen bir iştiyak aydınlatabilir. İnsan ruhunun mucizesi, kameri ikiye böler gibi, göğü ikiye ayırmış. Kurtuba Camiindeki çapraz kemerler böyle bir mucizenin eseridir. Mermer başlıklı şu necef sütunlar, bir mihrabı değil harikulâdeyi taşıyor. Çizgiler yazı gibi, yazılar tomurcuk ve bütün çiçekler hatıra gibi. İnsanın ruh içi uyandırılınca her şey böyle bir hatıra olur. Böyle bir coşkunluk anında düşüncenin katılığı kalmaz, ta içinden aydınlanır. Bu tomurcuklar, gül bezekler, süzülmüş, üslûp olmuş üzüm salkımları, mutlaka bu yumuşamadan doğdular. Altın zemin üstündeki şu derin, ışıl ışıl maviler onun gülümsemesi hiç şüphesiz. Bu sütunları da Wizigot yapılarından o seçti. Eski yıkılar arasından Yunan mermerlerini bu sezgi taşıdı. Şu korint başlığının bu mabette ne işi mi var? Ama olmasa seçilir miydi? Şu antik rakslar bir anda donar da bu başlıkları süsler miydi?

Kurtuba Camiine dünyanın en büyük mabedi diyorlar. Belki en büyüğü değildir, ama en mucizelisi olduğuna şüphe etmiyorum: Sekizinci yüzyılda yeryüzü kapkaranlıktı. Çöl de bugünkü gibi kupkuru, Kâbe duvarlarından kazınan resimler, mağara resimleri gibiydi. Kurtuba'daki bu fışkırış onun için muhteşemdir. Bu damar damar ışıkla bölmeli, göğe asılan yüce eser; bir ruh mucizesi değil de nedir? Elmas pencerelerin parıltısı da güneşten değil. Hisarlara benzeyen dış duvarlar yontma taş değil sanki. Vadi-i Kebir'in bu kıyısında o zaman bir kaynak patlamış: İki katlı çapraz kemerler yalnız kubbeleri yükseltmemiş, ruhlarda da yükselmeler olmuş, insanın içi uyanmış.

İspanya büyük şehirler, katedrallerle doludur. Ama bu cami olmasa acaba ne kadar eksilecekti? Üç şehri süsleyen üç İslâm eseri olmasa bugünkü İspanya, İspanya olur muydu?

Gerçi bu camide İspanya değil, ama koskoca bir kültür ondan ruh almış, hazneler edinmiş.

Bugün beyaz minaresi yıkılmış, artık ta uzaklardan görünmüyor. Ama bu mermerler kaç asır bütün bir mimariyi aydınlatmış. Hâlâ Kurtuba'nın iç avluları onun çinileriyle bezeniyor. Hâlâ en modern yapılarda ondan bir nakış, bu üslûptan bir koku var.

Onlar sekiz asır bu topraklarda kaldılar; ama sekiz asır bir gün gibi geçmiş. Şimdi bu çıplak taşlar üstünde secdeye kapananlan düşünüyorum. Ne muhteşem, ne büyük zamanmış...

Hepsi beyaz harmanili, yağız yüzlü mücahitlerdi. Tann'ya, kendilerine inanmışlar, ta buralara kadar gelmişler, kılıç kılıca savaşmışlar. Neler yıktıklarını bilmiyorum, ama neler kurdukları meydandadır. Hepsi biricik ve ihtişamlı... Kıyasıya hayal ettikleri, ölesiye kendilerinden geçtikleri nasıl belli.

İsviçre Günleri'nden

ALPLER

11 Ağustos 1962

Bugün Alpler daha Bern'den çıkar çıkmaz bembeyazdı; ufku bir uçtan bir uca kapladılar. Eiger Doruğu büyük bir konağın çatısına benzemiş; saçakları geniş, gölgeli; önünde kar balkonları parıldıyor. Ve aynı yöne dönmüşler hepsi, aynı uzağa bakıyorlar; başları yüce, suskun, aydınlık...

Alpler her zaman böyledir; yeryüzünde değillermiş gibi dururlar. Çok üstündedirler toprağın, gerçeğimizin. Doğayı bile çevrelerinden silerler, yalnız kendi evrenlerinde yaşarlar.

Hava sessiz, bulutsuz olunca, işte bu dağlar daha bir güzel... Renkli kumaşlara benziyordu yamaçlar. Tepelerden akan su gibi bir güneş boğazları, çukurları, oyukları dolduruyordu.

llerde, çok uzakta bir gölün mavili parıltısı... Ama artık ne mine, ne firuze renginde; öyle coşkun, dalgalı, köpüklü değil. Bir koyu lacivert, Alp eteklerinde donmuş kalmış. İki yanı baş döndürücü yeşil gene; ve kar beyaz yarlarla çevrili.

Alpleri asıl bugün tattım, diyebilirim. Artık bir duvar gibi ufuklara gerilmediler. Birbirlerinden ayrılmışlar, ok oktular göğe doğru. Yere dilediklerince oturmuşlar, başlarını birbirlerinden almışlardı; hiçbir gün, hiçbir buyruk onları sökemezdi yerlerinden. Öyle tek tektiler, başlarına buyruk; öyle sağlamdılar, toprağın böğründe.

Sonra bir tepeye tırmandım. Pırnallar, meşeler alıverdi çevremi. Bir taşın üstüne oturdum orada: Ormanı kokladım; dallan, yapraklan, filizleri yüzüme sürdüm. Ağaç kabuklarını okşayarak, çiçekleri severek gerçekten kokladım ormanı.

Kaç yüzyıllık gövdeler özlerini, sakızlarını dökmüşlerdi dışa; en gizli, en içe işleyen ıtırlannı havaya serpmişlerdi. Ballı, reçineli bir kokuydu bu, içe sinen. Yeni bir solukla dolduğumu, birden değiştiğimi duyuyordum. Herşey yaradılışın ilk gününde gibiydi, öyle taze... Bir tek sararmış yaprak yoktu, bir tek kurumuş dal yoktu ortada.

Ve bir sessizlik yayılıyordu çevreye engin, derinliğine... Vadiyi çın çın bir ışık doldurmuş, birer resim gibiydi yankıları havada. Azizlerin ve tanrıların bu ulu dağlan niye sevdiklerini anladım. Yeni yaradılmıştı tazelik; bu duru, hiç kirlenmemiş aydınlık, bizim bilmediğimiz bir şeydi. Bizim şehirlerde özleyip özleyip de bulamadığımız iksirdi bu.

Çan çiçekleri açmış yerde, papatyalar kanlı canlıydılar. Kaysı köpüğü, saman sansı düğün çiçekleri, yeşillerin en uçuğu, pembelerin en hafifleri... Bir sevinçli, konuşkan sevgi tomurcuklarda; bir kanat sesiydi havada.

Ve uzayıp giden o akşam saati hiç bitmeyecek gibi geldi bana. Yavaş yavaş ormanın içine yürüdüm. Bitkiler dile geliyordu renk renk ve konuşuyorlardı gün ışığıyla... Orman derinlikleri deniz gibi, insanı alıp giden bir duygu, bir sonsuzluk... Başka bir musikide yalnızlık, hiç duymadığımız başka bir musikiydi bu.

Yeni bir anlayışa varmıştım sanki... Sessizliği kulağımla duymuşçasına ürperdim. Büyük bir gerçeği kavramış gibi, anlayışın niteliğine ulaşmış gibi oldum. Gök mavisi, gün ışığıydı bastığım toprak... İşte ormanın içi sınırsız, ışık-gölge, dedim. Çiçekler dal boyunlarını uzatmışlar, kalbimin vuruşlarını duyuyorlardı sanki. Onlar da kendilerinden mi geçmişler? Susuyorlar mı birbirleriyle, benim gibi?

Burada herşey senin içinde, diyorum. Başlangıç dedikleri, kendiliğinden canlı diye andıkları o "gizli" şu anda benim dilimin ucunda. Gördüklerimle, işittiklerimle sorularıma karşılık veren o... Özlemlerimi, umutlarımı güzellikleriyle o karşılıyor. Yalnız o konuşuyor benimle; herşeyin mutluluk olduğunu o söylüyor.

Kendi kendimizle karşılaştığımız seyrek anlardan biriydi bu. Hiç bitmese, dedim, şuracıkta kalsam hep; ömrümü bu çiçeklerle, bu ormanla geçirsem...

Nadir NADİ (1908-1991)

Perde Aralığı'ndan

İkinci İnönü Savaşı boyunca, çok yaralı gelmişti Ankara'ya. Cebeci'deki hastahane yetmediğinden, Sarıkışla'yı da acele hastahaneye çevirmişler, bir kısım yaralıları oraya yatırmışlardı. Bir gün Kızılaylı hanımlar beni ve birkaç çocuğu alarak Sarıkışla'ya götürdüler. Yaralıların mektuplarını yazacaktık. Elimize birer kurşun kalem, birer deste zarf-kâğıt tutuşturdular. Koğuşlara dağıldık. İlâç kokuları, iniltiler, sargılı yüzler arasında birden serseme döndüm, kendimi de, etrafı da yadırgar oldum. Koridorlarına değin karyolalar dizilmişti Sarıkışla'nın. Sedyeler içinde, yarı baygın, ameliyata götürülüyordu kimi ağır yaralılar. Basık tavanlı, az ışıklı koğuşlarda, insanı çökerten bir hava dolaşıyordu. Bıyıkları yeni terlemiş delikanlılardan, göğüs kılları ağarmış ihtiyarlara kadar her yaştan erler, yanyana uzanıyordu bitişik karyolalarda. Beyaz olması gereken yatak çarşafları, kirden değil, fakat bezin cinsinden rengini yitirmişti. Elimde kalem ve bir deste kâğıt, bana gösterilen koğuşa girdiğim zaman sersemliğim geçti. Mektuplarını yazacağımı anlayan yaralılar heyecanlanmışlar, telâşlı işaretlerle beni yanlarına çağırıyorlardı. Her biri ilk önce kendinden başlamamı istiyordu. Koğuşa umulmadık bir canlılık, bir neşe gelmişti. Sağdan başlayarak bütün yatakla-

ra uğrayacağımı, teker teker her birinin mektubunu yazacağımı söyledim, yine de koğuştaki heyecanlı havayı yatıştıramadım. Bir mektubu bitirip yan karyolaya geçmek üzere doğruldum mu, beş on el birden kalkıyor:

– Bana, bana gel gardaş, sıra benim!

Sesleri kasvetli havayı yırtarak koğuşu sanki içinden aydınlatıyordu.

O gün kaç mektup yazdım, şimdi hatırlamıyorum. Fakat sözümü tuttuğumu, her yaralıya hizmet ettiğimi sanıyorum. Adreslerden anladığıma göre çoğu Haymanalı idi erlerin. Mektuplar da her bakımdan birbirinin tıpkısı gibi idi. Aile büyüğüne hitap ediyordu yaralı er. İlkin uzun bir selâm faslı başlıyordu: "falana selâm ederim, falana selâm ederim, falana selâm ederim..." böylece on beş, yirmi ad sıralanıyordu birbiri ardına. Sonra asıl konuya geçiliyordu. "Ayın yirmi birinde İnönü'nde sol omuzumdan gazi oldum. (Hiçbirisi yaralandım demiyordu.) Hamdolsun iyiyim. Merak etmeyin. Haberlerinizi beklerim. Adresim şudur." Sonra, her ihtimale karşı, belki unutulanlar olmuştur diye "cümleten" bir selâm daha ve imza.

Böylesine basmakalıp ve ilkel bir üslûpla tekrarlanan mesajları, bir sözcüğünü değiştirmeksizin kâğıda geçirirken kolum yoruluyor, kafam işlemez hâle geliyor, canım da sıkılmaya başlıyordu. Fakat görevim sona yaklaştığı bir sırada bir erin yazdırdığı mektup beni temelimden sarstı. Sevgi denen duygunun yakıcı güzelliğini ömrümde ilk defa o koğuşta; yüz çizgileri hayal meyal bugün de belleğimde saklı duran o yaralı erin baş ucunda sezer gibi oldum.

Elimde birkaç boş kâğıt, koğuşta da uğramadığım iki üç yatak kalmıştı. Makineleşen hareketlerimle, sırası gelenin karyolasına iliştim. Sol elimle, yorgunluktan tutulan sağ bileğimi uyuştururken:

– Söyle bakalım dedim.

Bu, soluk benizli, tüysüz, zayıf, kumral bir delikanlı idi. Kat kat sargılar dolanan boynunun üstünde, çehresi, utangaç hâli ile daha da çocuksu görünüyordu.

Yüzü bana dönük, hafifçe doğrularak dirseğine yaslandı. Başladı mektubunu yazdırmaya. Mırıldanırcasına yavaş konuşuyor, fakat tıpkı öteki erler gibi o da klişe cümleleri arka arkaya diziyordu: "İbrahim emmiye mahsus selâm ederim; Hatice nineye selâm ederim, falana selâm ederim, fişmekâna selâm ederim." Selâm faslı tamamlandıktan sonra konumuza geldik: "Geçen ayın yirmi birinci günü İnönü cephesinde boynumdan gazi oldum, hamdolsun iyileşiyorum. Merak etmeyin. Haberlerinizi beklerim. Adresim şudur." Mektup bitmiş sayılabilirdi. Fakat bir düşüncedir almıştı bizim Mehmetçiği. Gözlerini benden gizler gibi önüne bakıyor, elini alnına götürüyor, bir tereddüt buhranı geçirdiğini her hâliyle belli ediyordu. Biraz sabırsız, ona yardım olsun diye sordum:

– Unuttuğun biri kalmadı ya? Cümleye selâm diyelim mi?

Yoktu, kimseyi unutmamıştı. Ama o yine düşünüyordu.

– Az müsaade et diyerek eliyle alnını uğuştura uğuştura bir süre öylece düşündü. Sonra, herşeyi göze almış olmanın verdiği güvenlik duygusu içinde yüzünü bana çevirdi, bir sır emanet ediyormuş gibi fısıldadı:

– Hasan Çavuşların Emine'ye selâm ederim!

Uçuk benzi hafiften kızarmıştı. Geçirdiği iç çatışmadan yorgun, yatağa sırtüstü uzandı. Adını ve zarfın üzerine yazacağım adresi o hâlde söyledi. Ötekilerle birlikte bir Haymana köyüne gidecekti bu mektup da.

İşimi bitirip koğuştan ayrılırken şuna emindim: Selâm, selâm, selâm... Saatlerdir yüzlerce kişiye erlerin selâmını iletmiştim. Bu selâmları alanlar şüphesiz derece derece sevineceklerdi. Analar, babalar Tanrı'ya şükredecek, yeğenler hemşehriler memnun olacaklardı. Yalnız Hasan Çavuşların Emine, sevinmekten öteye, bir tuhaflaşacak, adı geçtiği için utanırken, anlatılmaz bir mutluluk anı yaşayacaktı. Tıpkı mektubu yazdıran Mehmetçik gibi yüreği titreyecek, hafiften yüzü kızaracaktı Emine'nin. Evet:

"– Sevda dedikleri bu olmasın" diye, ömrümde ilk defa düşünmüştüm o gün.

Tuhaftır, eski Ankara'dan pek çok kişi tanıdığım hâlde, hemen yalnız Aka Gündüz kımıldatırdı belleğimdeki bunlara benzer bir sürü anıyı. Şimdi düşünüyorum da olayın nedenini şöyle açıklıyorum: Aka Gündüz, romanlarında Millî Savaş yılları Ankara'sını sık sık ele almaktan zevk duyan bir yazardı ve ben ilk gençliğimde -belki de kendimi dekorun bir köşesinde gördüğümden- o romanları severek okurdum. Zamanla Aka Gündüz, bilinçaltıma eski Ankara'nın bir sembolü olarak yerleşmişti. Ona her rastlayışımda o günleri hatırlamam her hâlde bundan olmalı idi.

İlk zamanlar Dikmen'de oturduğunu bildiğim Aka, ömrünün sonuna değin hep o taraflarda yaşadı. Bir zamanlar tırıs yürüyüşlü eşeklere binilerek gidilen Ankara'nın bu eski yazlığı Aka Gündüz öldüğü zaman, otobüslerin muntazam işlediği bir şehir semti hâline gelmişti.

İstanbul'da, mesleğim gereği çeşitli kimselerle temasta idim. Bunların kiminden kaçar, kimini de arardım. Sipahi Ocağı'nda akşamları Necmettin Sadak'ın bezik oynamasını seyretmek hoşuma giderdi. Vâlâ Nurettin de gelir, yüzde on ortak olurdu Necmettin'e arada bir. Oyundan sonra yemek masasına oturur, saatlerce gevezelik ederdik. Bir gün Necip Fazıl Kısakürek matbaaya gelerek *Cumhuriyet*'te Peyami Safa'dan açılan fıkra sütununa istekli olduğunu söyledi. Şöyle diyordu Necip Fazıl:

– *Cumhuriyet* devrimci, ilerici bir gazetedir. Türkiye'nin en iyi gazetesidir. Bundan ötürü çok sever, takdir ederim *Cumhuriyet*'i. Ben de devrimci ve ilerici bir yazarıyım bu memleketin. Aramızda sağlam bir fikir birliği var. Bana gazetede bir köşe verirseniz *Cumhuriyet*'e öyle yararım dokunacak ki, ihya olacak gazete.

Oysa ben, Necip Fazıl'ı yakından tanıyordum. Bugün ak dediğine yarın rahatça kara diyebilirdi bu tikli ozan. Kendi çıkardığı bir dergide, *Cumhuriyet*'in devrimci tutumuna şiddetle çatan yazılarını unutmamıştım. Böyle damdan düşer gibi bize başvurmasına hayret ettim. Yine de kırmamaya çalışarak atlattım Necip'i. Akşam üzeri Sipahi Ocağı'nda rasladığım Necmettin Sadak'a, birkaç saat önce başımdan geçen olayı anlattım. Beni gülümseyerek dinledi ve hiç hayret etmeksizin o gün Necip'in kendisini de ziyaret ettiğini söyledi. Meğer tikli ozan ilkin *Akşam*'a uğramış. Necmettin'i görmüş. Ona da, hemen kelimesi kelimesine, aynı dili kullanmış:

Samet AĞAOĞLU (1909-1982)

Babamın Arkadaşları'ndan

MİLLİ ŞAİR

İttihat ve Terakki liderlerinin kendisine hemen hemen resmen taktıkları bu "Millî" unvanı bir bakımdan ona yakışıyordu. Şişman, iri vücudunun üstünde bembeyaz sakallı beyaz yüzü, iri, açık mavi ışıklarla dolu gözleri, titrek, ahenkli sesiyle Türk tarihinin efsane ozanlarına benziyordu. Şair miydi? Hayır! Sanattan bu kadar uzak şiirler yazan bir insan şair olabilir mi? Fakat tarihe, ne uzun müddet yaptığı valilikleri, ne mebusluklarıyla geçiyor. Tarihte yerini şair, "Millî Şair" olarak aldı. Hem de unutulamaz, silinemez, ihmal edilemez bir şekilde. Bütün bir nesil uzun zaman onun iki mısraını millî uyanışın şarkısı diye durmadan tekrarladı:

Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur
Sinem, özüm ateş ile doludur.

Babamın dostları içinde çocukların, bütün arkadaş çocuklarının en çok sevdiği yüz onunkiydi. İstanbul'da Serencebey Yokuşun'daki evi ilk çocukluğumdan kalan aydınlık hatıralar arasındadır. Tertemiz, sade, zarif eşyalar ile dolu geniş, rahat,

gönül açan odalar! O gözüktüğü zaman sıralanır, birer birer elini öperdik. Biraz kalın ve ıslak dudaklarının sıcaklığını yanaklarımda, alnımda hâlâ duyuyorum.

Şiirlerini okumasını isterdik. Zaten o da bunu bizden beklerdi. Gözlüğünü dikkatle takar, cebinden çıkardığı kâğıtlardan yeni şiirlerini, sanki büyük insanlardan bir topluluk karşısındaymış gibi heyecanla, ciddiyetle okurdu. Bir kaç şiiri vardı ki onları söylerken biz çocuklar ağlayacak hâle gelirdik. O gerçekten ağlardı. Bunlardan birisinin ismi "Kesildi mi ellerin?" di. Elleri annesini bıçaklarken kesilen bir adama annesinin yaralanıp yaralanmadığını sorarak biten bir şiir!

Millî Şair ruhunun bir yanıyla ölünceye kadar çocuk kaldı. Onu en ehemmiyetsiz hâdiseler bedbaht edebiliyordu. Yine en ehemmiyetsiz hâdiseler ile saadet göklerinde uçardı. İşte bir misal: Babamla seyahat ediyormuş. Bir aralık onun kompartımanında önce inlemeler işitiliyor. Arkadan da hıçkırıklar! Babam hemen yanına koşuyor. Gördüğü manzara şu: Arkadaşı kalın yün fanilâsını boynuna kadar çekmiş, başından çıkarmağa çalışıyor, fakat fanilâ canlı bir inatla bir santim daha yukarı çıkmıyor. Şairin parmakları beyhude yere fanilânın kıvrımları arasında çırpınıp duruyor. Babam "ne var, niye ağlıyorsun?" diye soruyor. Şair hıçkırıklar arasında, "beni bu fanilâdan kurtar Ahmet Bey!" diye yalvarıyor.

Atatürk, Millî Şairi Serbest Fırka'ya soktu. Bu hâdise onun için önce büyük gurur sebebi oldu. Çocuk saflığıyle babama, "Ahmet bey, diyordu. Gazi'nin bu işteki samimiyetinin en kuvvetli delili beni de sizin aranıza katmasıdır. Bu suretle Gazi millî muhalefet yaratıyor, elbette farkındasınız!" Babam gülerek, "öyle dostum öyle", diye cevap veriyor, "elbette senin aramızda bulunman bizim için büyük teminattır."

Fakat Serbest Fırka macerası en hazin tecellilerinden birisini de Millî Şair üzerinde gösterdi. Fırka dağıldıktan sonra bir köşede bir kaç ay gözden düşmüş, unutulmuş yaşadı. Onun buna dayanması güçtü. Her devirde sanat ve siyaset salonlarının

hakikî süsü olmuştu. Şimdi eski, tozlu bir vazo gibi köşeye atılmış olmak gücüne gidiyordu. Gururu ile hüsranı arasında geçen çetin mücadelede birincisi mağlûp oldu ve tekrar mebusluk için sırasıyla muhtelif kademelerden sonra Atatürk'e başvurdu. Artık yeniden Meclis'tedir ve ne kadar solmuş, yıpranmış hâlde! Hiç bir yerde gözükmüyordu. Sanki eski *Türk Yurdu* ve Türk Ocakları ile beraber göçmüş, onların enkazı altında yalnız ihtiyar bir nefesten ibaret kalmıştı.

Ankara Hukuk Fakültesi'nin üçüncü sınıfında iken Behçet Kemal Çağlar, Hıfzı Oğuz Bekata gibi yakın arkadaşlarla kurduğumuz "Genç Türk Edebiyat Birliği"ni yaşatmağa çalışıyorduk. Ankara'da eski Kız Lisesi'ne inen yokuş üzerinde küçük bir dükkânı cemiyet binası olarak kiralamıştık. Burada kanatları altına sığınabileceğimiz manevî bir rehbere ihtiyacımız vardı. Hâlbuki ortada ellerini öpebileceğimiz tek insan kalmamış gibiydi. Ocakların eski reisleri birer birer, bazısı siyasetin, bazısı kaprislerin kurbanı olmuşlardı. O zaman aklımıza Millî Şair geldi. Onun sevimli beyaz yüzü bir güneş gibi dağınık kalplerimizi etrafına toplayabilirdi. Hemen karar verdik, gidip görecek, birliğimize manevî reis olmasını istiyecektik. O günü hiç unutmayacağım. Ne istediğimizi öğrenir öğrenmez gözleri yaş dolu, titrek, ahenkli sesi heyecandan kısılmıştı, "biliyordum diye başladı, bu gençliğin benim hizmetlerimi nihayet takdir edeceğini biliyordum. Bugün bana mukadderdi. İşte şimdi kuzularının başında mesut çoban gibiyim."

Fahri reisimizi birliğin merkezi küçük dükkâna davet ettik. Bize hayatını anlattı, şiirler okudu, yeni nesillerin vazifeleri üzerinde fikirlerini söyledi. Sonra hep beraber caddeye çıktık. Otuz arkadaştık. Millî Şairi ortamıza almıştık, âdeta nümayiş yürüyüşü hâlinde ve herkesin hayret dolu bakışları arasında Karaoğlan Çarşısı'ndan geçerek Ulus Meydanı'na kadar geldik. O Meclis'e gitti, biz dağıldık.

Babamın bu ak yüzlü, güzel, şiirleri, sesi ve evinin aydınlığı çocukluk hatıralarımın bir köşesini dolduran arkadaşını bir daha görmedim.

ÜNİVERSİTE

Büyük ve geniş bir meydan! Bu meydanda göz alan kocaman, 19 uncu asır üslûbunda bir bina!

İşte Strazburg Üniversitesi'nin dıştan görünüşü!

Meydan havuzlarla ve iki abide ile süslüdür. Birisi Goethe'ye ait ve Almanlar yapmış. Diğeri Pasteur için. Fransızlar birincinin karşısına, sanki nispet olsun diye yerleştirmişler ve bu iki ayrı tabiatta insanın, iki harsın, iki medeniyetin, iki yaman dev gibi çarpıştığı yer, bu meydan , bu meydana bakan kocaman binadır!

Üniversite, Alman ve Fransız döğüşü, Goethe ve Pasteur heykelleri, her milletten yüzlerce talebe ve hepsinin ortasında Kargalar![1]

Goethe abidesi üç parçadan ibaret. Sağda geniş bir eteklik içinde genç kadın oturuyor, solda aynı kadın yarı çıplak ve elinde bir kitara var. İkisinin ortasında yirmi yaşında Goethe, ince ve zarif endamı, muntazam, şık başı ve güzel elbisesiyle ayakta, uzak bir hayale dalmış!

Göğsü açık kadın "aşk", ötekisi "ilim ve felsefe" imiş!

Çapkın bir kaç talebe kadının bronzdan memelerinin uçlarını bir gece törpületmişler ve parlatmışlar!

Ben buraya gelinceye kadar Goethe'yi Alman diye biliyordum! Fakat Strazburg'ta anladım ki, onda biraz da Fransızlık varmış! Evvelki sene ben orada iken yüzüncü senesi tesit edildi. Hayatı, şiirleri, eserleri ve fikirleri üzerinde uzun konferanslar dinledik. Üniversitenin rektörü, "Goethe, dedi, damarlarındaki

1 İlâhiyat talebesine siyah cübbeleri dolayısıyla verilen isim.

kanı Cermen, kalbindeki ve kafasındaki ruhu Fransız olan bir dehâdır. O bizim üniversiteden yetişti ve bizim zihniyetimizle terbiye edildi."

Goethe hukuk tahsilini Strazburg'da Fransızlar zamanında yapmış!

Yine aynı toplantıda anladım ki, büyük adam olmak bizim kusur ve ayıp diye telâkki ettiğimiz bazı şeyleri şeref ve iftihar vesilesi yapar!

Kanı Alman, kafası Fransız olan şair, tahsil senelerinde, genç bir Alzaslı kız ile sevişerek ve ona çok canlı bir hatıra, mini mini bir çocuk bırakarak bir nevi yerli Alzaslı da oluyor!

O gün bu gayrı meşru çocuğun ihtiyar oğlu da Goethe'nin torunu sıfatıyla söz söyledi.

Filozofun abidesi yanında âliminki çok soğuk kalıyor!

Bu, bir havuz içinde, üstünde Pasteur'ün keşifleri yazılı ve ortasında kabartma yarım resmi ile süslü bir sütündan ve iki heykelden ibarettir. Bunlardan birisi hastalığın bir kurt şeklinde koyununu boğduğunu görerek Pasteur'e elini uzatan çıplak ve müstarip bir köylüyü, diğeri hastalıktan kurtulmuş hayvanını kucaklayan memnun ve mesut köylüyü gösteriyor. Bunlar belki beş insan büyüklüğünde var. Bakır renk çiy ve sevimsiz bir parıltı vermiş. Yalnız bir şey bu abidenin ölülüğünü derin ve harikulâde bir hayatiyete çeviriyor.

Küçük, sıhhatli, neşeli ve canlı Alzaslı çocuklar her gün sabahtan akşama kadar bu heykellerin kollarından, bacaklarından, başlarından tutunarak sallanıyorlar, ağaç dallarına tırmanır gibi tırmanıyorlar ve sanki bu suretle kendi en büyük iyilik yapanlarına nihayetsiz minnetlerini gösteriyorlar.

Üniversitenin binasını da Almanlar yapmış. Fransızlar zamanında şimdi kışla olan eski bir binada imiş! Almanlar bu muazzam eseri bir senede meydana getirmişler! Damı çepçevre bütün dünya fikir adamlarının heykelleriyle süslü.

Denilebilir ki, bu büyük adamlar bir gün mezarlarından çıkmışlar, bazısı taş, bazısı toprak taşımış ve bu binayı yapmışlar, her iş bittikten sonra doğrulup eserlerine bakarken taş olmuşlar!

İçeriye yüksek bir kapıdan girilir, karanlık bir taşlık sizi karşılar.

Dışarının rahat, müsterih ve huzur verici genişliği yerine, rutubetli, dar ve Orta Çağ havası içinde koridorlar, odalar görürsünüz. Buralarda yüzlerce genç insan vardır. Bazan kalabalığın arasından yakalarında ve kollarında kırmızı şeritli cübbeler giymiş hocaların geçtiği görülür. Bunlar şöhretlerini uzaktan duyarak hayalimizde yarattığımız tiplerden ne kadar başka kalıpta insanlardır!

Üniversiteye ilk gittiğim gün garip bir manzara beni karşıladı. Meydan ve koridor kafaları tıraş ettirilmiş genç papazlarla dolu idi. Bir merasim var zannettim. Sonra öğrendim ki, bunlar İlâhiyat Fakültesi talebeleri imiş!

Sayıları bütün diğer fakültelere devam edenlerinkine hemen hemen müsavidir. Dünyanın her tarafından gelmiş bu siyah cübbeli insanlar sıkı bir manastır hayatı yaşarlar. Yemekleri basittir ve ekserisinin günleri pek sade geçer. Fakülteye yattıkları seminerden ikişer olarak ve sıra ile gelirler. Diğer talebe bunlara "kargalar" diyor.

Katolik ve Protestan ilâhiyat şubeleri ayrı ayrı. Bu iki mezhep burada, aynı binanın içinde, aynı çatının altında biribirlerini çürütmeğe çalışıyor. Fakat bunlar ne bizim medrese talebelerine, ne de eski darülfünunun ilâhiyat müdavimlerine benziyorlar! İçlerinde bir çoğu aynı zamanda riyaziye, felsefe ve hukuk gibi diğer kısımlarda da çalışıyorlar. Bunlardan birinin kanonik hukuk ve Orta Çağa ait tezi ani bir şöhrete nail oldu. Bu çok genç ve çok zeki bir Çek papazıydı. Diğer birisi vardı ki, Hititler

üzerinde geniş bir ihtisas sahibi idi. Bir üçüncüsü de benim arkadaşımdı. Alzaslı genç bir adam. İri ve geniş, papaz elbisesinin altında çizmeleri ve ayaklarının dibinde korkunç bir köpeği vardı. Aynı zamanda yaman bir sporcu idi. Bana niçin papaz olduğunu anlattı:

Dört sene evvel çok sevdiği bir arkadaşıyla dağda kızak kayıyorlarmış. Bu kızaklar dağların tepelerinden eteklerine doğru evvelden hazırlanmış ve su akıtılarak dondurulmuş yollarda harikulâde bir süratle giderler. En ufak dikkatsizlik bu baş döndürücü hızı yandaki uçurumda kanatlandırabilir.

İşte bir müsabaka gününde iki arkadaş ayrı ayrı kızaklar üzerinde uçuyorlar. Bir dönemeçte önde giden arkadaşının yoldan fırladığını ve uçuruma atıldığını görüyor. Kulakları feci ve yırtıcı bir sesle doluyor.

"Bu sesi, diyor, her tefekkür ve ibadet anında tekrar işitiyorum. Bir daha onu görmedim. Fakat bu ses bana hayatı ve hayatın yegâne gayesini öğretti. Ben bu sesin içinde canlı olan şeyin ıstırabını duydum. Kendi kendime dedim ki, en güzel vazife ve en iyi iş bu ıstırabı hafifletmektir. Eğer zengin olsaydım hastahaneler açardım. Mademki param yok, kendimi insanın en temiz tesellisi olan dine vereceğim ve herkes bu suretle benim anam, babam, kardeşim olacak."

Ziya Osman SABA (1910-1957)

Ziya'ya Mektuplar'dan

CAHİT'LE GÜNLERİMİZ

Galatasaray'ın son sınıfında, bu son yılda, Cahit'in şiir denemeleri, en çok, *Muhit* dergisinin istidatlar sahifesinde, bir de, lisenin, *Akademi* adlı dergisinde çıkardı. Halit Fahri Ozansoy'un edebî başkanlığı altında, her genç istidada kucak açmış *Servet-i Fünun*'da da birkaç şiiri çıkmıştır sanıyorum.. Ama daha çok, *Muhit* koleksiyonlarını karıştıracak olanlar, o ilk şiirleri, uçmak için çırpınan bir yavru kuşun kanatları gibi duyabilirler. Bütün bu şiirler, yayımlanmak mutluluğuna ermeden önce, yanıbaşımda, sarı yapraklı bir müsvedde defterine yazılıyor, çiziliyor, yeniden yazılıyor, nihayet, bana, çoğu zaman, mütalâa sonları yemeğe iner veya yatakhaneye çıkarken okunuyordu. O, ders notundan çok şiir karalamalarıyla dolmuş sarı yapraklı defter açılınca, Cahit'i, bilhassa o zaman, hiç rahatsız etmemeye çalışıyordum. O, yazıyor, çiziyor; bazen, hava elverişliyse, sınıfın yüksek pencerelerinden en sağdakinin içine çıkıp (son sınıf öğrencileri olduğumuzdan, muallim muavinimiz bizleri sık sık yalnız bırakmaktan çekinmiyor, sonra, koridor pencerelerinden bakılacak olsa bile, bu en sağdaki pencerenin içi görülemiyordu) "olgun meyva hâlinde sallanan yıldızlar"ı arıyor, yıldızlara

dalarak ilhamını tazeliyordu. Son mütalâa da nihayete erip yatakhaneye çıktıktan biraz sonra, Cahit'i herkesten önce, yatağına girmiş, yorganı başına çekmiş görüyordum. Belki, *"Ömrümde Sükût"* taki "Yatak" şiirini tasarlıyordu:

Her gün aynı sabırla dönüşünü bekleyen
Yatağının açılmış kollarına koş çabuk.

.....

Pek zalim bir gündüzün hatırasından ırak.

Evet, daha fazla okumaya hacet yok, bu "yatak", yatılı okul yatağı, benim de, birkaç karyola ötedeki yatağımdı. Bu yatakta uykusuzluk, onun için, hep o ilk şiirlerinden, "Uykusuzluk" şiirinin son mısraı:

Koynumda boşluğunu duyduğum bir kadındır

oluyor; sonra, uyuyabilmek için, belki, deminki,

Tavan, bir anne gibi, eğilmiş üzerime,
Duvarlar, etrafımda kardeşlerim gibidir.

mısralarını tekrarlıyor ve "Odamda Sükût", nefeslerimizin biribirine karıştığı yatakhanede, daha uygun bir adla, yatakhanede sükût oluyordu.

Ya dersler ne oluyordu?

Varlık'ta çıkmış bir konuşmada da işaret etmiş olduğu gibi, "liseden itibaren riyaziye, fizik, kimya, tabiiye" Cahit'i "sıkmaya başlamıştı". Ama o, daha ekini belli etmemiş, hele riyaziyeden, benim gibi, ipliği pazara çıkmamıştı. Ders konusunda her zamanki iyimserliği ve kendine güveniyle; dersten, imtihandan yana yılgın, canı yanık olan bana, cesaret, ümit vermeğe çalışır, "göreceksin, Ziya, nasıl geçeceğiz" der, yazılı imtihanlarda kopye vermeyi vaadeder ve o kopyeyi ne yapıp edip gönderirdi. Ama ben, elime, ya elden ele ulaşan, ya önüme düşen muska gibi küçücük kâğıt parçasındaki problem çözümünün

mutlaka yanlış olduğunu, ne kadar iyi niyetli olsa da, canım kardeşimin iyi bir riyaziyeci olmadığını bilirdim. Problemi, bütün arkadaşlar arasında, doğruya en uzak olmasına karşılık en orijinal tarzda hâlledenler, biz ikimiz olmamak, böylece öğretmenin dikkatini üzerimize çekip ikimizden biri kopyeci durumuna düşmemek için, "feuille blanche"[1] vermeyi tercih eder; bu hareketim-lle, öğretmenimizi birtakım saçmalar okumaktan kurtardığımı sanırken, aksine, kızdırmış olurdum. Cahit'se, "Lui", au moins il a essayé"[2] olurdu hep. Kara tahtada da, güya aynı filmin sözlüsü oynanır, ben verilen cebir muadelesini çözemeyeceğimi kesin olarak belirtip yerime bir an önce dönmek isterken, Cahit, kısmen hocanın yardımı, kısmen ön sıra arkadaşlarının fısıldamalanyla, ama en çok o azmiyle muadelenin hakkında geliverirdi. El yazısı uzmanı değilim ama, o azmi, ta o zamanlardaki el yazılarında görüldüğü kadar, son yazdığı yazılardan da bellidir sanırım. Kalemi nasıl bir aşkla, nasıl bir şevkle tuttuğu, Fransız Lisesinde alıştığı o Fransız "calligraphie"siyle, her kelimenin hakkını vererek, ucu nasıl bastıra bastıra yazdığı, her yazısından bellidir. O sağ elin kalem tutamaz, kıpırdayamaz hâle gelinceye kadar yazdığı, mektep vazifesi, daire vazifesi, mektup, şiir, her yazıdan, attığı her imzadan... Bütün verdiklerinden başka, bana Cahit gibi, Yaşar gibi, iki paha biçilmez arkadaş vermiş, damarlarımızı kanımızdan başka ne akıtarak bizi biribirimize bağlamış, bir kelimeyle, bizi Galatasaraylı etmiş o ocağa ait her şeyi saklamak merakımla, eski ders kitaplarından, defterlerimden (bir zamanki talebe sandığının defterleri) bir kısmını olsun saklayabilmişim. Epey oluyor, o defterleri daha muhafazalı bir yere koymaya çalışırken, birinin içinden, Cahit'in bir vazifesi düşmüştü. Arkadaşlığımızın senli benliliğiyle, benim defterin arasına girip orada saklanıp kalmıştı bu zamana kadar; en üstünde, sıramızın hokkalarındaki mor mürekkepten mor pı-

1. Boş kâğıt
2 O, hiç değilse denemiş.

rıltılı numarasıyla; gayet intizamla çekilmiş, yan yana, ikiz kardeş gibi, iki tane bir; tepesi sanki fiyongalı, ufak bir hediye gibi bağlanmış bir sıfır; ucu bir söğüt dalı gibi boyun eğmiş bir altı.

Cahit'in, Galatasaray'da dört yıl taşıdığı bu numarayı, artık kendinden sonrakilere bırakacağı gün yaklaşıyordu. Ama daha o yıl, numaralarımızı sahiden bırakıp bırakmayacağımızı kestiremiyorduk. Evet, son sınıfta, fen ve edebiyat (o zaman felsefe derdik) şubeleri olarak ikiye ayrılmıştık ve biz, tabiatıyla edebiyattaydık ama, yine o zamanki usûle göre, bakalorya imtihanı geçirerek mezun olacağımızdan, son üç sınıfın, yani bütün lise derslerinden, o her sınıf geçişte unutuluveren derslerden sorumlu tutuluyorduk. Hele, hendesesi, cebri, trigonometrisi ve kozmoğrafyasıyla riyaziye, karşımıza, sıradağlar gibi dikiliyordu. Riyaziyeden, yalnız bir kayıp vererek, nasıl, ne usûlle geçtiğimizi, Cahit, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkmış hikâyelerinin sonuncularından birinde anlattığı ve ben ondan daha iyi anlatamayacağım için, burada, kısaca, o sıradağı da aşarak liseyi bitirdik diyeceğim. Yalnız, hatırlamışken, birkaç noktaya daha işaret edeyim: Son sınıflarda Cahit, yaşı, sınıfın ortalama yaş seviyesini aşmadığı hâlde, bilmem neden, Cahit Ağabey diye çağırılır olmuştu. Sonra, ilerde, hayatında o kadar yer tutacak, belki, hayatına başka bir yön ve son verecek rakıya, içkiye alışmamıştı henüz. Yalnız cigara tiryakisiydi. Zayıf, sıhhatsiz görünüşlü Cahit'i öksürüklü eden bu alışkanlıktan kurtarmaya çalışıyordum. Hatta, işi o kadar ileri götürmüş olacağım ki, arkadaşımız Cihat Baban'ın "canım, bu çocuğa, niye bu kadar kanşıyorsun!" deyişleri kulaklarımdan gitmemiş.

Geçen zamanla, düzeltilmesi gerekli şeyler de oluyor. İki de düzeltme yapacağım.

Önce *Varlık*'ta çıkıp sonra *Edebiyatçılarımız Konuşuyor* kitabına da alınmış bulunan bir konuşmada, Cahit'e ait bir hatıram, onun lisenin arkasındaki çiçek bahçesinin gittikçe dikleşen

duvarlarından, aşağıdaki caddeye inişini anlatmış, burada bir daha yazmak istemediğim bu hatıramı anlatırken, bir yerde şöyle demiştim: "Meyilli başlayan duvar, sokağa yaklaştıkça dikleşiyor, nihayet dümdüz bitiyordu. Cahit, duvarın en dik, artık ne yapılırsa yapılsın, otura otura inilemeyecek kısmına gelmişti. Aşağı atladığını, sonra doğrulduğunu gördük." Birkaç yıl oluyor belki, oradan taksiyle geçerken dikkat ettim, duvarın o dümdüz, o en dik kısmı kalmamış; birtakım moloz, kum vesaire, yapı malzemesi yığmışlar oraya.

Sonra, yine o konuşmadaki "Refet'e, izcilerin oymak beyi olduğu için yüzbaşı derdik, şimdi Hariciyeye geçtiğinden çoktandır göremiyorum" cümlesinde ufak bir düzeltme yapmam, "Hariciyeye geçtiğinden çoktandır göremiyorum" yerine "öldüğünden ebediyen göremeyeceğim" demem lâzım.

Rahmetli Refet Oymak'ın, Galatasaray, 1931 mezunlarının, geleneğe uyarak, Lisenin iç kapısı önünde, grup hâlinde çektirdikleri büyük fotoğrafta, nerede, nasıl durduğunu, -ne yazık ki, o fotoğraftan bende olmadığından- yazamayacağım. Yalnız, rahmetli Cahit Sıtkı Tarancı, uzun boylu olmadığı için, önümde bir sıra hâlinde dizili iskemlelere oturtulmuşlar arasındaydı.

Burhan ARPAD (1910-1994)

Avusturya Günlüğü'nden

SAHNE ŞEHİR

On sekizinci yüzyılın yarısından ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar süren ömrü boyunca çok gezmiş, görmüş ve yazmış olan bilgin ve gezgin Alexandr von Humboldt: "Napoli, Salzburg ve İstanbul şehirleri dünyanın en güzel köşeleridir." der.

Her üç şehri de tanıyanlar Von Humboldt'u doğrularlar. Salzburg'da bir süre yaşayanlar, Humboldt'un kısacık övgüsünü az bile bulurlar. Çünkü bu küçük şehir, tabiat güzellikleriyle sanat eserlerinin, dik ve kayalıklı yamaçlarla yeşil yeşil düzlüklerin, Orta Çağla yirminci yüzyılın bağdaştığı bir eşsiz köşedir. Salzburg'da ilçe ile kent burun burunadır. Salzburg'da kuzeyin Cermen, doğunun Slav ve güneyin Lâtin esprisi yüzyıllardır sarmaş dolaştır. Barok ustalarının yüce anıtları, bu tepeler, ırmaklar ve düzlükler birleşimi kırlık şehri, güzelliklerin güzeli yapar.

Fakat Salzburg'un bir başka üstünlüğü var. Tabiat güzelliklerinden yana Salzburg'tan daha bahtlı pek çok şehri gölgeleyen bir eşsiz çekiciliği de var. Salzburg, Mozart'ın doğduğu ve yetiştiği şehirdir. Ezgileriyle yüzyıllardır milyonlarca insanı büyüleyen, mutlu kılan Wolfgang Amadeus Mozart, Salzburg'un Getriedegasse sokağında dünyaya geldi. Küçük Mozart'ın çoğu sanat-

çı olan aile kişileri, bu küçük Orta Çağ şehrinin kale dibine sıkışmış daracık sokağındaki evden müzik dünyasına yayıldılar, dünyayı sardılar ve büyülediler.

Mozart'ı ve müziğini yetiştiren Salzburg daha önceki yüzyıllarda da sanat hareketlerine beşiklik ediyordu. Müziği ve güzel sanatları koruyan başpiskoposları, onaltıncı yüzyılda Hellbrunn sarayında bir açık hava tiyatrosu yaptırmışlardı. Kilise törenleri ve belli dinsel günler, daha çok bir sahne ve müzik gösterisi olmaya başlamıştı.

Yirminci yüzyılın yarısında bütün bunların hiç eskimeden yaşaması, Salzburg'un en çekici yanı. Dünyanın dört bucağından gelenleri çeken özelliklerin başında, bu gelenekçi hava vardır. Büyük kilise alanında "Jedermann" seyredenler, daracık ortaçağ sokaklarının ışığı boğan eşraf evlerinde, ölüm korkusuyla tanrısına yalvaran "bir zengin kişi"nin sesini duyar gibi olurlar. Festival sarayında *Figaro'nun Düğünü* operasından çıkanlar, Mozart'ın o loş, dar ve ilk bakışta iç karartıcı sokaklarda hızla geçtiğini gördüklerini sanırlar.

Salzach ırmağının kıyılarındaki kestane ağaçlarının gölgelerine gizlenmiş kanepelere ilişip Salzburg'u hayranlıkla süzenler, gerçek şehirle sahne karışımı bir görüntüye dalıverirler.

Salzburg'a her gelişimde ben de bu kanepelere oturur, hiçbir şey düşünmeden Salzach kıyılarına bakmaya doyamam. Hohensalzburg kalesiyle Alplerin en son etekleri arasında sıkışmış küçük bir düzlükte bazen yeşil, bazen sarı gri, fakat hep ve hep köpüklü ve çağıltılı akan Salzach ırmağının kıyılarında kubbeler ve kubbeler yükselir. Güneşin ışıkları, gün batışının kızıllıklan, ya da akşam loşluğuyla renk değiştiren küf yeşili kubbeler, kıpkırmızı kiremitli sivri damlar, tepede Hohensalzburg kalesiyle kurulmuş Salzburg dekoru, festival programındaki opera ve oyunların dekorlarını çizen sanatçıların eskizlerinin hepsinden daha başarılı, çekici ve unutulmazdır.

Operalardan, oyunlardan, senfonik veya oda müziği konserlerinden dağılanlar, programın bittiğini değil, sürdüğünü, tablo değiştiğini, orkestra şefinin, baş rejisörün kısa bir ara verdiğini sanırlar.

Üçüncü yüzyıl katakomblarının burnu dibindeki St. Peter mahzeninde küçük bir sürahi kırmızı şarabı yudumlayarak söyleşiye dalanlar, az ilerdeki Felsenreitschule sahnesinde Faust dünyasında ve Mefisto'ya kadeh tokuşturur gibidirler.

Salzburg, parçalarıyla ve bütünüyle gerçekten bir sahne şehirdir. Salzburg'da yaşanılan günlerde, sahnelerden taşıp saran sanat sarhoşluklarına doyulmuyor. Amma, oralardan uzaklaşınca da, anılara iyice yerleşen güçlü oyunlar gibi, büsbütün kaplıyor ve benliğe yerleşiveriyor.

Salzburg'da birkaç gün, ya da haftalar boyu kalan yabancı konuk, yarı sarhoştur. Sahnenin hayal dünyasıyla sahne dışının gerçeklerini pek ayırtedemeden yaşar. Salzburg'tan uzaklaşınca, hayalle gerçek büsbütün birleşiyor. Bir tek oluyor. Salzburg, budur.

Salzburg'a bu konukluğuma gece yarısına doğru vardım. Winkler kahvesinin koskoca projektörleri, Hohensalzburg kalesini bir ışığa boğuyor, bir kapkaranlığa gömüyordu. Küf yeşili kubbeler ve kıpkırmızı kiremitli damların çoğu, alttan, üstten, yandan yer yer ışıklandırılmıştı. Salzach ırmağının iki kıyısındaki konser, opera, oyunlardan dağılan parlak tuvaletli kadınlar, smokinli erkekler, spor giyimli delikanlılar, köylü önlüklü genç kızlar alabildiğine kocaman bir sahnenin kulislerinde dolaşır gibiydiler.

Tuna'dan Şimale Avrupa Yol Yazıları'ndan

BEETHOVEN'İN DOĞDUĞU ŞEHİR

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin hükûmet merkezi Bonn şehrinde, Başbakanlık binası eski bir prens sarayı, Millet Meclisi binası, eski bir muallim mektebi, meclis salonu bu sabık muallim mektebi binasının jimnastikhane salonu, Dışişleri ve Basın-Yayın'ın bulunduğu bina eski bir kışla, umumî postahane eşraftan birinin konağıdır.

Federal Almanya Cumhuriyeti kurulmadan evvel nüfusu seksen beş bin civarında iken bugün bu miktar yüz otuz bine varan Bonn şehrinde herşey böyle muvakkat ve iğretidir. Bu şehirde vazifeli Almanların ekserisi, Bonn'un Almanya için geçici bir başşehir olduğunda ve hükûmet merkezinin ergeç Berlin'e nakledileceğine kanidir.

Rhin nehrinin batı sahilinde düne kadar sadece tekaütlerin ve üniversitesi dolayısıyla profesörlerle bir miktar gencin tercih ettiği Bonn şehri, birkaç yıldan beri dünya siyasetinde adından sık sık bahsettiriyor. Buna rağmen günlük hayatında fazla bir değişiklik olmamıştır. Sokakları, meydanları, dükkânları, otelleri ve gazinoları, iş hayatı ve eğlence hayatı ile tam bir kasabadır.

Şehrin merkezinde bulunan küçük üç meydanı birbirinden birkaç yüz metre mesafededir. Bunlardan en meşhuru olan eski Belediye meydanında her gün sebze ve meyva pazarı kurulur. Akşam yemeğinden sonra şöyle biraz canlanır gibi olan şehir merkezindeki sokaklar, saat ondan, en geç on birden sonra bomboştur. Diğer büyük Alman şehirlerinde gece yarısına kadar yanan vitrin ışıkları, Bonn şehrinde saat tam onda söndürülür. Cumartesi öğleden sonraları ve pazar sabahları, başlarında mensup bulundukları kulübün renkli takkeleri ve boyunlarında ipekli veya kadife bantları ile dolaşan Almanlar, Bonn kasabasının havasını tamamlar.

Birkaç yıl evvele kadar Bonn, tekaütler için sakin ve ucuzca bir şehir ve büyük sanatkâr Beethoven'in doğduğu yerdi. İkinci Dünya Harbi'nden sonra birdenbire, muvakkat da olsa, siyasî hâdiselerin ön plânına geçmesini izah kolay değildir. Federal Almanya Cumhuriyeti için bir başşehir olarak Frankfurt veya Bonn üzerinde durulurken mebusların mühim bir kısmı Frankfurt'a taraftar çıkmış, fakat Başvekil: "Bize eğlence ve gece hayatı değil, çalışmak lâzım, bu şehirde bol bol çalışabiliriz." demiş. İhtiyarların ve tekaütlerin evvelden beri Bonn şehrine rağ-

bet ettiğini belirterek Başbakan Adenauer'in yaşlılığını ima edenlerle, her şeye yeniden ve bambaşka bir ruhla başlamayı sembolize etmek için bu sakin yerin seçildiğini ileri sürenlere de rastlanılıyor.

Sadece üç meydanı olan Bonn'da dış mahalleler ve sayfiye kısımları hariç bütün şehri yaya olarak bir saatte dolaşmak kabil. Turistler için hazırlatılmış broşürlerde şehrin görülmeğe yarar yerleri, caddeleri, meydanları ve binalarının mecmu sayısı on, on beşi geçmez. Hamburg'dan Münich'e kadar şimalden cenuba Almanya'yı kateden ekspreslerin tarifelerinde ise Bonn şehrinin adı, durulacak istasyonlara dahil değildir. Ekspresler, tarife harici burada birkaç dakika durup yollarına devam ederler. Bonn şehrinin Almanya için her bakımdan ne derece muvakkat bir başşehir olduğuna bu ekspres tarifesi manalı bir misaldir.

Bonn'da şehir içinde iki veya üç, şehir dışı ile irtibatı temin eden birkaç tramvay ve iki tane de otobüs şebekesi vardır. Şehrin içinde taksi bulmak da bir meseledir. Ya muayyen birkaç yere kadar yürüyecek, yahut da telefon edip taksi temin edeceksinizdir.

Şehir hayatında vukua gelen ani değişiklik yüzünden artan nüfusu barındırmak için blok hâlinde yapılan memur mahalleleri, işgal kuvvetleri personeli için vücuda getirilen binalar, yeşilliklere gömülmüş sakin şehrin manzarasına bir türlü intibak edememektedir.

Geçici de sayılsa hükûmet merkezi olan Bonn şehrinde birkaç gün kalmam lâzımdı ve kaldım. Küçücük meydanlarında da, sessiz sedasız insanların akşamları oturup biralarını veya Rhin şaraplarını içtikleri lokallerde de, Rhln kıyısındaki veya civar tepelerdeki tabiat manzaralarında da saran ve heyecanlandıran bir hususiyet yoktu.

Bonn'la birlikte sadece iki şeyi hatırlayacağım: Otelimin bulunduğu eski Belediye meydanının hemen arkasındaki Bonn sokağında 20 numaralı "Beethoven'in doğduğu ev", genç sanatkârların binbir mahrumiyet içinde yaşattığı "Kontra Kreis: Muhitin zıtı" oda tiyatrosu topluluğu.

Beethoven'in bir tavan arası odasında dünyaya geldiği bu ev, 19 uncu asır sonunda esaslı bir tamir görmüş, dünyanın dört bir tarafından toplanan hatıra ve vesikalarla çok kıymetli bir Beethoven müzesi hâline getirilmiş, bu sessiz sedasız kasaba sakinlerinin iftihar vesilesi olmuştur.

Kontra Kreis oda tiyatrosunu ise, hiçbir zaman unutamayacağım. Bir sinema ile barın müştereken sahip olduğu bir binanın bodrum katını bu ticarî müesseselerden parasız temin eden genç sanatkârlar, şehir halkına da müracaatla küçücük salonu döşemişler ve bir oda tiyatrosu meydana getirmişlerdi. Bizim "Küçük Sahne" de oynanılmış olan bir Amerikan komedisini zevkle seyrettiğim bu tiyatroda perde ve salon diye bir tefrik yoktu. Oyun, at nalı şeklindeki salonun orta yerinde, seyircilerin arasında oynanılıyordu. Gardropta karşılaştığım gençle komedinin mühim rollerinden birinde, salona girerken elime programı uzatıp yerimi gösteren genç kadına eserin baş kadın rolünde, giriş kapısında nane şekeri ve çikolata satan çocuğa da gene temsil esnasında rastlamam ise, büsbütün şaşırtıcı ve heyecanlandırıcı oldu.

Bonn şehri günün birinde başşehir olmaktan gene eski inzivasına çekilse ve yolum bir daha oralara düşmese bile, Bonn sokağındaki 20 numaralı evin tavan arası odasını ve "Kontra Kreis" in program dağıtıp, gardropta çalışan veya kapıda nane şekeri satan genç sanatkârlarını zaman zaman hatırlayacağım.

MASALLAR ŞAİRİNİN ÜLKESİNDE

Milyonlarca insanı yüz küsur yıldan beri mutlu kılan Andersen, Danimarka'da dünyaya gelmeseydi, masalları bu derece renkli ve hayallerle dolu olmazdı. Danimarka'ya vardıktan birkaç saat sonra, her yabancı böyle düşünür, sanıyorum. Toprağının mühim kısmı irili ufaklı yüzlerce adaya serpilmiş küçük Danimarka, gerçekten bir masal ülkesi. Dört milyon Danimarkalıdan bir milyonun yaşadığı başşehir Kopenhag bile, günümüzün büyük şehirlerinden daha çok bir masal ülkesini andırıyor. Danimarka Kralları da, bu renkli, yumuşak ve güler yüzlü masal ülkesinin havasına uygun kırallar. Babacan ve halka yakın insanlar; IX. Fredrik, bunların son canlı örneği. Sırtında eski pardesü ile alış verişe çıkıyor, keyiflendi mi orkestranın başına geçiyor, otomobille dolaşırken rastladığı yaşlı ve hasta tebaasını alıp gidecekleri yere bırakıyor.

Kopenhag'daki günler ve geceler, masallar şairinin renkli ve büyüleyici havası içinde geçti, Otel personeli güleryüzlü ve sessiz, taksi şoförleri sakin ve cana yakın, satıcılar neşeli ve terbiyeli, pırıl pırıl garsonlar kibar ve ikramcıydı. Boydan boya vitrinli kahvehane çıkmalarında biralarını, kahvelerini içen erkekler ve puro tüttüren kadınlarda da gerçek dışı bir hâl var gibiydi.

Kopenhag'a yolu düşen her yabancının uğradığı eğlence parkı Tivoli bile öteki memleketlerdeki benzerlerinden daha başkaydı. Renk renk iri lâlelerle bezenmiş çimenlikleri, ördeklerin kıyı evcikleriyle süslü yapma gölü, tertemiz satış kulübeleri, renkli kartpostallardan farksız eğlence pavyonlarıyla bir baş dinleme ve ferahlanma köşesiydi. Kulakları tırmalayan çığırtkanlar, gürültücü ve terli insanlarla dopdolu başka memleketler eğlence bahçeleriyle hiçbir benzerliği yoktu Tivoli'nin.

Bütün bir pazar altmış yetmiş kilometre bir çevrede dolaştığımız Kopenhang, kıral sarayı önünde nöbet bekleyen operet askeri üniformalı nöbetçileri, meydanları süsleyen havuzları ve

heykelleri Orta Çağdan daha gerilere uzanan yapıları, sivri damlı ve kırmızı tuğla yüzlü evleri, hare hare yeşil çayırlıklarıyla bambaşka bir şehirdi; günün bunaltıcı ve bezdirici sert gerçeklerinden pek çok uzaklarda bir başka âlemdi.

Kopenhag deyince bütün dünyada ilk akla gelen "Küçük deniz perisi" heykeli de, günün gerçekleriyle gerçek dışı Andersen dünyasının kaynaşmasını sembolleştiriyor. Hareketli bir ticaret limanı olan Kopenhag'ın kıyı gezisindeki bir kaya parçasında gülümsüyor, masallar şairinin bu güzel ve temiz yüzlü genç kızı. Okuma yazma bilmeyen en son yurttaşı da epeyce önce ölen tek memleket olan Danimarka dört milyon insanın hepsi de birer dünya işinde günlük ekmeğini kazanmasına rağmen, başşehrine bir masal kahramanı küçük kızı sembol seçmiş, Alıştığımız dünya gerçeklerine uymayan bir yanı daha var bu işin. Andersen masalının "Küçük deniz perisi" kahramanını Kopenhag'a hediye eden bira fabrikatörü Carlsberg, Kopenhag'a yolu düşen herkesin gezdiği Carlsberg bira fabrikaları da, alışılan ticaret gerçeklerinden bambaşka yerler. Müzeleri, sanat galerileri, hayır kurumları ve özel okulları var. Fakat Carlsberg bira fabrikalarının hiç akıl erdiremeyeceğiniz bir yönü daha var. Andersen'in çağdaşı olan Christen Jacobsen'in kurduğu ve oğullarının geliştirdiği Carlsberg bira fabrikaları, beş yıldan beri, milletin malı. Aileye, gelirden hiçbir para ödenmiyor. Profesörlerden meydana gelen bir mütevelli heyeti Carlsberg fabrikalarını idare ediyor ve bütün gelir, Danimarka milletinin hayrına kullanılıyor. Liberal ekonominin böylesi ancak Andersen masallarında görülebilir.

Kopenhag'dan elli kilometre kadar uzakta, karşı İsveç kıyılarına vapurla yirmi dakikada geçilen Helsingör'de bir Kronborg şatosu var. Kopenhag'a uğrayanların görmeden edemediği Kronborg, Shakespeare'in *Hamlet* trajedisini geçirttiği şato. Şatoya yakın bir kır otelinin adı Prens Hamlet Oteli. Kıyıdaki lokantaların en güzellerinden "Kıyı İncisi"nin büyük salonu duvar yüksekliğinde bir Prens Hamlet panosuyla süslenmiş. Fakat Kronborg şatosu daha karşıdan görününce seyyah rehberleri hemen açıklıyor. Prens Hamlet'in bu şatoda hiçbir zaman yaşama-

mış olduğunu ve Shakespeare'in yanıldığını belirtiyorlar. Şatonun iç avlularından ilkinin duvarında bir mermer levhayla bu yanlış açıklanıyor. Mermer levhada Sheakespeare'in resmi ve altında beş altı satır yazı var. Seyyah tercümanlarının ısrarla gösterdiği ve okuduğu bu satırlarda, Prens Hamlet'in Kronborg'de hiçbir zaman yaşamadığı, fakat şatoda oyunlar veren bir İngiliz tiyatro topluluğundan Hamlet'i dinleyen Shakespeare'in efsaneyi buraya malettiği belirtiliyor.

Beş yüz yıldan beri bütün dünyanın gerçek diye benimsediğinin yanlışlığını ısrarla ilân edenler, turizm endüstrisi adı altında türlü aldatmaların hoş görüldüğü günlerde, Andersen masallarına uygun düşüyor.

Günün yüzde iki yüz paracı gerçekleriyle uyuşmazlık hâlinde bir Danimarka özelliğiyle de Kopenhag hava alanında karşılaştım. Serbest gümrük bölgesi olan Kopenhag hava alanında, yabancı ve transit yolculara gümrük resimsiz içki ve sigara satışı yapılıyor. Fiyatları pek ucuz bulan bir arkadaş, 200'lük bir büyük kutu Amerikan sigarası almak istedi. Genç satıcı, müşterisinin gideceği memleketi öğrendikten sonra önündeki bir cetvele göz atıp özür diledi ve elli taneden fazlasını satamıyacağını söyledi. Önündeki cetvele göre, Türkiye'ye elliden çok yabancı sigarası sokmaya Türk gümrük mevzuatı engeldi. İstanbul'dan 3000 kilometre ötedeki Kopenhag hava alanının genç tezgâhtarı, sadece bundan dolayı, müşterinin istediğini yerine getirmiyor ve özür diliyordu.

Andersen masallarının gerçek dışı bir kahramanıyla karşılaşmış gibi bakakaldım. Uzun boylu, sapsarı saçlı ve pembe yüzlü genç satıcı, dünyanın en normal bir hareketini yapmış gibiydi. Hoparlör: "Düsseldorf, Viyana ve İstanbul yolcuları lütfen 2 numaralı çıkış kapısına!" diye ısrarla çağırmasa uzun zaman hep onu seyredecektim. Hoparlör üçüncü defa çağırıyordu. İki numaralı çıkış kapısına doğru yürüdüm. Andersen'in masallar ülkesinden beni uçuruverecek koskoca makine kuşun kanatları, hafif hafif kıpırdıyor gibiydi.

Rıfat ILGAZ (1911-1993)

Yokuş Yukarı'dan

EDEBİYAT MEMURU

Boğazlayan'da iki ay öğretmenlik yaptıktan sonra, hastalanmış, sanatoryuma dönüyordum. Ankara'dan aktarma olacaktım. Ankara İstasyonu'na iner inmez hemen toplantı yerlerimize koştum, ancak Fahir'i bulabilmiştim. Ona trenin kalkış saatini söyleyip izin istedim, Kırşehir Hanı'ndaki arkadaşlara da uğradım. İstasyona döndüğümde tren kalkmak üzereydi. Üçüncü mevkideki yerime geçerken Fahir'e rastladım. "Neye zahmet edip geldin!" demeye vakit kalmadan bir iki arkadaşıyla Orhan Veli de göründü. İlk aklıma gelen Fahir'in onları toplayıp beni geçirmek için istasyona getirmesi olmuştu. Hiç hoşlanmadığım şeylerden biri hastahanede yatakta ziyaret edilmekse, ikincisi de uğurlanmaktır! Ezilip büzülürken Orhan uzattı dostlukla elini:

"Ooo Rıfat, nerden böyle! İstanbul'a mı?"

"İstanbul'a!" dedim, biraz da şaşırarak:

"Bu trenle mi?"

"Bu trenle!"

"Ben de gidiyorum!"

"Öyle mi! Çok güzel!"

Oh! Rahatlamıştım. Demek Fahir de Orhan için gelmişti, Orhan'ı uğurlamak için...

Bana müsaade!" dedim. "Yerim numaralı değil! Pencere önünden bir yer kapatayım!"

Orhan Veli:

"Bulurum içeride seni!" dedi.

Ellerini sıkıp girdim üçüncü mevki kompartımanlardan birine. Pencerenin önünde bir yer buldum. Baktım karşımda ak saçlı, o dönemde saç bırakmak moda olmadığı için çok saçlı diyebileceğim ve üçüncü mevki yolculuğa hiç yakışmayacak kadar iyi giyimli bir yolcu... Bir bakışta tanıdım, şair Salih Zeki Aktay! *Persefon* adlı kitabından ötürü "Persefon Şairi" de derler... Hemen tüm şiirlerin konusunu mitolojiden seçen kendi yolunu bulmuş bir şair!

O da, karşısına geçip oturan hasta yüzlü kişiye baktı, sanıyorum "konuşulabilir kişi..." diye raporunu vermiş olacak ki ben oturur oturmaz da hemen işe başladı. Onun için önemli sorun nerede ineceğimdi. Birini peylemişken, hemen elinden kaçırmak istemiyordu. İstanbul'a kadar dinletebileğini anladıktan sonra daha da rahatlamıştı.

Yoldan, yolculuktan başlayarak konuyu sanata, edebiyata götürüp bağladı. Benim kim olduğumu, mesleğimi öğrenmeye gerek görmeden öğretmenlere verip veriştiriyordu. Ben, Türkçe, edebiyat öğretmeni olarak, herhalde üstadın zoru matematik öğretmenlerindendir diye sabırla dinlerken konu darala darala edebiyat öğretmenliğinde çakıldı kaldı. Meğer üstadın zoru, sadece edebiyat öğretmenlerindenmiş.

"Hiç okumazlar efendim!" diye başladı. "Ellerinde bir kitap göremezsiniz. Nasıl edebiyat öğretmeni olurmuş bunlar okumadan! Ne şiirden anlarlar, ne şairden... Postadan bir dergi, bir kitap beklemezler, boyuna aybaşını beklerler. Memurdur bunlar efendim, edebiyat memuru!.."

Tam bu sırada Orhan Veli, kompartımanın kapısında göründü. Bakışlarıyla beni arıyordu. Elimi kaldırınca geldi, yanımdaki boş yere oturdu. Elinde büyük bir rakı şişesi vardı. İstas-

yonda, geçirmeye gelen arkadaşları yolluk olarak getirmiş olacaklardı. Başka, ne çanta, ne de bir paket... Bana gelene kadar onu da yarı etmişti.

Salih Zeki, konuşmasına ket veren bu delikanlıdan pek hoşlanmışa benzemiyordu. Benim Boğazlayan'a atanmamda önemli rolü olan, yakın arkadaşı Nahit Hanım'dan konuştuk bir süre Orhan'la... Ankara'daki ortak dostlardan söz ettik. Üstat bana küsmüş, somurtmuştu. Orhan kaşıyla gözüyle soruyordu: "Nerden buldun Üstadı?" diye.

Ben de aynı dille yanıtlıyordum:

"Kendi gelmiş! Burada karşılaştık!" gibilerden.

"İyisin İstanbul'a kadar! Hadiii!..."

"Eh, ne yapalım! Yolculuk bu!" Birden toparlandı Orhan, şişesinden bir yudum aldıktan sonra:

"Ben şöyle bir dolaşayım!" diye kalktı. "Restoran'a bir bakayım! Uğrarım!"

Arkasından bir süre bakan Üstat, konuşmasını altüst ettiği için biraz da öfkeyle:

"Kim bu genç?" dedi.

"Orhan Veli!" dedim kısaca.

"Yani.." dedi, "ne iş yapar?.."

"Şiir yazar.." dedim, "şair!"

Bir süre düşündü. Duymamış olamazdı Orhan Veli'yi... Benim altı yedi yaşındaki oğlum tanımıştı resimden, Orhan Amcasını!

Sustu bir süre, bıraktığı yerden başlamak için epey zorluk çekti. Yorulunca konuşmanın aralık kalan bir yerinden ben de girdim. Kendisiyle ilgili konulara geçtim. Kitaplarından söz ettim, biraz da Cemal Bey'in yayımladığı *Yeni Mecmua*'da o günlerde çıkan bir şiirinin üzerinde durdum.

"Pekiii" dedi, "siz ne iştesiniz? Vazifeniz?"

"Boğazlayan'da öğretmenim!" dedim. "Memur... yani Edebiyat Memuru!"

Şevket RADO (1913-1988)

Amerikan Masalı'ndan

YEMEK

New Yorklu o kadar sıkı çalışmak mecburiyetindedir ki uzun uzun öğle yemeği yemeğe vakti yoktur. Eğer Avrupa'da olduğu gibi her günün ortasında iki saatini, iş yerinden epey uzakta, iyi yemek pişirmesiyle tanınmış bir lokantaya ahbaplarıyla beraber gidip çifte çifte garsonlara çeşit çeşit emirler vererek, bir yemeğin istediği gibi hazırlanması için yarım saat beklemeyi göze alıp harcamayı tabiî saysaydı Amerika'nın başka bir Avrupa olmaması için sebep kalmazdı. Pire'de öğle tatili dört saattir. Cenova'da üç saattir, Marsilya'da iki saattir. New York'ta öğle tatili yoktur. Sabahleyin dokuzda başlayan mesai akşam altıya kadar aralıksız devam eder. Öğle vakti yemek için ayrılan zaman 15-20 dakikadan fazla değildir.

Yaz gelince, havalar biraz ısınır ısınmaz ne yapsak da çalışmayı kaldırsak diye düşünmeye başlarız. New York'ta bulunduğumuz günlerde cehennemî bir sıcak vardı. Suratımdan sızan terlerin çenemden şıpşıp gömleğime damladığını görüyordum. Amerikalı bu sıcakta çamaşır değiştirmeyi, duş yapmayı ve nihayet müessesesini soğuk hava tertibatı ile teçhiz etmeği düşünmekte, fakat işi bırakmak aklına gelmemektedir. Zaten iş her güne ve her günün her saatine o şekilde taksim edilmiştir ki o saatlerde görülmezse bir daha görülmek imkânını kaybeder. Ertesi günün saatlerinde görülecek başka işler vardır. Beşinci Cadde'de bir otomobilin bozulması seyrüseferi nasıl allak bullak ediyorsa, bir müessesede bir memurun çalışmaması da derhal başka me-

murların işlerini berbat eder. Biz "Bugünün işini yarına bırakma!" der dururuz. Hâlbuki işlerimiz pekâlâ yarına bırakabilir. Amerikalı, işin yarına bırakılması imkânını ortadan kaldırmıştır.

New York insana on beş dakikada yemek yediren on binlerce lokanta ile doludur. Bu lokantaların adı Drug Store - eczahanedir. İlâç kısmı bir tarafa, orada kendinize bir omlet yaptırabilir, Hamburger dedikleri cızbız köfte ile ekmek ısmarlar, her türlü sandviçi ister, her türlü meyva suyunu, sütünü, pastasını, kahvesini getirtir, ayakta veya bir tokmağın üzerinde tüneyerek yemeğinizi yersiniz. Her gün binlerce insana yemek yediren bu eczahanelerde topu topu iki veya üç kişi hizmet etmektedir. Bu eczahanelerde daha neler vardır yarabbi! Kitabınızı, çocuğunuza götüreceğiniz oyuncağı, tenis raketini, sigaranızı, elektrik fenerinizi, tabağınızı, bardağınızı, kartpostalı, futbol topunu, çakmağı, anahtar halkasını, mürekkepli kalemi, mayoyu buradan, yemeğinizi ayak üstü on beş dakikada bitirip, kalan beş dakika içinde alabilirsiniz.

Eğer canınız biraz tencere yemeği çekmişse ve yemeğinizi bir masada oturarak yemek istiyorsanız o zaman eczahane yerine kahvehaneyi tercih etmeniz lâzımdır. Amerikalı kahveyi en çok yemek arasında içiyor. Cafeteria denilen bu lokantalara girdiğiniz zaman kendi kendinizin garsonu olmaya mecbursunuz. Bir masanın üzerinde dizili duran tepsilerden birini elinize alacak, yanındaki masadan içine çatal, kaşık, bıçak koyduktan sonra uzun, içi tabak tabak hazır yemeklerle dolu olan soğuk havalı camekânın önünden geçerek hangilerini isterseniz tepsinize alacaksınız veya aşçıbaşının ocaktaki yemeklerden tabağınıza koymasını rica edecek, ondan sonra elinizde tepsiniz boş bir masaya oturacaksınız. Yemekleri tepsiden masaya indirdiğinizi gören bir tepsi toplayıcı hemen arabasıyla yanınıza gelerek tepsinizi alıp götürecektir. Cafeteriada garson namına bu tepsi ve tabak çanak toplayıcıdan başka kimse yoktur. Binlerce insan burada kendi hizmetini kendisi görerek yemeğini yemektedir. Kapıdan girerken aldığınız fişe aşçıbaşı, tercih ettiğiniz yemeklere göre zımbalar vurmuştur. O fişleri kasaya götürerek hesabınızı öder, "Ne sakala minnet, ne bıyığa" cinsinden yemeğinizi yemiş olarak işinize gidersiniz.

New Yorklular, eğer New York'un içinde oturuyorlarsa yalnız öğle yemeğini değil, akşam yemeğini de karılarıyla buluşarak bu Drug Store'larda, cafeterialarda yemektedirler. Ekseriyet hemen hemen akşam saat 7'de yemeğini yemiş, evine gitmiş, gece sinemaya, tiyatroya veya her hangi bir eğlence yerine gitmek üzere hazırlanmaya başlamıştır.

Bununla beraber Drug Stores - eczahanelerin ekserisi sabaha kadar açıktır. Gece sinemadan çıktıktan sonra acıkmış olan karnınızı yine buralarda doyurur, ilâçtan başka her hangi bir ihtiyacınızı da gecenin her saatinde bu eczahanelerden kolaylıkla temin edebilirsiniz. Meselâ gece yarısı yağmur mu başladı? Eczahane açıktır. Bir dolara kıyıp oradan bir şemsiye alarak ıslanmadan yolunuza devam edebilirsiniz!

Amerikan mutfağı bizim gibi yağlı yemeklere, tavalara alışmış insanlar için hayli yavandır. Sandviçlerin enva yemeklerin esasını teşkil ediyor. İki ekmek parçası arasına konmakta olan şeylerin hemen hemen hududu yoktur. Amerikan mutfağı yemeğin lezzetinden ziyade manzarasının güzel, bilhassa renkli olmasına çalışmaktadır. Yeşil salatalar, kırmızı turplar, jambonlar, turşular, renk renk soslar, bembeyaz iki dilim ekmeğin ortasında veya bir tabağın içinde, renk meraklısı bir ressamın yalnız boya kullanarak hazırladığı bir natürmorttan farksızdır. Ama ne çare ki insanın gözünü kamaştıracak kadar beyaz olan o ekmekler tatsızdır. Yalnız duruşları ile insanın iştihasını kabartan o elmalar, o kayısılar, o erikler, o en güzel şekilde kesilerek bir çiçek hâlinde önünüze konmuş kırmızı turplar yavandır. Keskin bir lezzetle dilinizi kamçılamayı düşünerek atıldığınız küçük küçük hıyar turşuları şekerlidir! Hindi budunun üzerine reçel konmuştur. Bezelye, fasulye pilâkisi, omlet, haşlanmış ıspanak, ciğer yahnisi ve akla gelebilecek her yemek bir tabakta birbirine karışmış olarak önünüze konur.

Her şeyi intizama sokan Amerikalılar yalnız yemekleri pek karıştırmışlar. Bizim yemeklere alışmış olan bir dil, on gün Amerikan yemeklerini yedikten sonra lezzet ölçüsünü tamamen kaybederek sersemleşiyor.

Adile AYDA (1913-1995)

*Böyle İdiler Yaşarken (Edebî Hatıralar)*dan

ŞÜKÛFE NİHAL

Şükûfe Nihal Hanım hakkındaki hatıralarım şiir gibi, rüya gibi güzel, fakat zaman unsuru bakımından şiir gibi, rüya gibi sınırsız ve belirsiz.

Kendisiyle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki devirde, bir ilk bahar günü, Erenköyü'nde, Halim Paşa'nın köşkünde tanıştık. Hangi yıl? Hatırlamıyorum. Halim Paşa'nın hanımı şair, gazeteci, iktisatçı İffet Halim Hanım bilmem hangi münasebetle bir kaç hanımı davet etmişti.

Tanıştırıldığımız zaman, Şükûfe Nihal Hanım dedi ki:

– Sizinle tanışmağı çok arzu ediyordum. Çok sevdiğim bir eski talebem, Nimet, şimdi fakültede sizin talebeniz. Bayılıyor derslerinize.

Şiirlerini okul sıralarından beri bildiğim bu meşhur kadınla tanışmak benim için de bir zevk ve bir şerefti. O sıralarda Şükûfe Nihal Hanım İstanbul Kız Lisesi'nde edebiyat öğretmeni idi. Ben ise, Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Edebiyatı doçenti.

Fakültenin Türk Edebiyatı Bölümü öğrencilerinden Fransız Edebiyatı sertifikası yapanlar benim verdiğim "Fransız Medeniyeti Tarihi" derslerine de devam ederlerdi. Şükûfe Hanım'ın bahsettiği Nimet anlaşılan bunlardan biri idi.

Ayrılırken birbirimize adres ve telefon numaralarımızı verdik. İlk olarak o aradı. Benim çocuklarım küçük, ailevî meşguliyetlerim fazla idi.

Görüşmemiz evvelâ evlerimizde ziyaretleşme şeklinde başladı. Sonra, benim teklifim üzerine, Beyoğlu'ndaki Markiz Pastahanesi'nde buluşmağa başladık. Alman kadınlarının "Conditorie"larda buluşmasının sırrını keşfedeli, kendileriyle rahat konuşmak istediğim ahbaplarımla böyle yapıyordum. İki taraftan birinin evinde görüşen hanımlar, bir yandan ikram vazifesi yüzünden, bir yandan da çoluk çocuğun veya hizmetçinin rahatsız etmesi yüzünden, konuşmalarına ikide birde ara vermek mecburiyetinde kalır, görüşmeleri kesik kesik, parça parça olur. Bir pastahane, bir muhallebici dükkânı gibi "tarafsız bölge" kadar görüşmelere, yakınlaşmalara müsait yer yoktur.

Nitekim Şükûfe Nihal Hanım'la her buluşmamızda fikren, ruhen biraz daha birbirimize bağlanıyorduk. Çocuklarından, kocasından, hizmetçisinden ve modadan bahsetmeyen, benim ilgilendiğim konularla ilgilenen fevkalâde bir insan! Sanattan, şiirden, sanatçının, yazarın kaderinden bahsediyoruz. O yıllarda, Psychologie de l'Art, diye yeni bir bilim gelişmekte idi. Konuşmalarımızın başlıca konusu da bu idi. Bu alanda bende nazarî bilgiler, onda yaşanmış tecrübeler vardı. Aslında birbirine benzeyen iki insan değildik, belki birbirini tamamlayan iki insandık. O benden hemen hemen yirmi yaş büyük olduğu hâlde, ruh tazeliği, iyimserlik, heyecan bakımından benden çok daha gençti. Onun bazı uzun uzun anlattıklarını kısa formüllere sok-

mam, hoşuna gidiyordu. Konuşmalarımızda ben daha ziyade batı edebiyatından, batılı yazarlardan misaller getiriyor o bizim şairlerden mısralar okuyarak söylediklerimi teyit ediyordu.

Ben edebî tenkit yazıları yayımlamağa başladıktan sonra, çeyrek asırdan beri meşhur olan bu kadın iki günlük yazar olan beni şımartmağa, yazılarımı lâyık olmadıkları şekilde öğmeğe başladı. Aynı zamanda bana şiir kitaplarını getiriyor, eserlerini beğendirmeye çalışıyordu. Buna hacet yoktu. Gerçek bir sanatkâr karşısında bulunduğumu biliyordum. İliklerine kadar şair olan bu kadının konuşması da şiir gibi idi. Görüşmelerimizden sonra, bir mensur şiir matinesinden çıkmış gibi hissederdim kendimi. Üniversitedeki rekabet, entrika, dedikodu havasından sonra, bu benim için ne kadar dinlendirici oluyordu!

Şahsından, hayatından bahsetmek hususunda garip ve zarif bir utangaçlık ve çekingenlik gösteren Şükûfe Hanım başka konular münasebetiyle, dolaylı bir şekilde, parça parça, his hayatını ifşa ediyordu. Anlıyordum ki, büyük bir aşk geçirmişti ve bu aşk bitmemiş senfoni hâlinde sona ermişti. Sual sormuyordum. Biliyordum ki: "Kimdi bu? Ne zaman oldu?" gibi sorular sorduğum takdirde, büyü çözülecek, itirafların, ifşaatın arkası kesilecekti. Bir gün şöyle dedi:

– Zaten insan hayatında bir defa sever. Gerisi kapılış, aldanış. Ben bütün şiirlerimi bir tek şahıs için yazdım. Hep onu anlattım, ona seslendim.

– Bugün biliyorum ki Şükûfe Nihal'in en güzel şiirlerini ilham eden şahıs Cenap Şehabettin'in kardeşi Osman Fahri'dir.

... Markiz'deki garsonlar bizi bellemişlerdi. Ismarlamamızı beklemeden çayımızı getirirler, tercih ettiğimiz pastaları bizim için seçerlerdi. Şükûfe Nihal Hanım çayının ilk yudumunda çantasından pembe bir hap çıkarır, yutardı. Bunu Optalidon tübünden çıkardığını gördüğüm için, bir defasında sormuştum:

– Başınız mı ağrıyor? Niye Optalidon alıyorsunuz?

– Yoo, başım ağrımıyor. Fakat Optalidon bana rahatlık, ferahlık veriyor. Günde bir iki tane alırım.

Ses çıkarmamıştım amma kendi kendime: "Bunun içindeki afyon mu acaba rahatlık veren?" diye düşünmüştüm.

İşte böyle, dostluğumuz duru su gibi akıp gidiyordu. Fakat günün birinde ben, bugün bile tesellisini bulamadığım bir vefasızlık göstermeğe mecbur kaldım... Bir müddetten beri bir roman yazmakta olduğunu söylüyordu. Bunun için coğrafya ve tarih kitapları karıştırmış, bilmem kimin Kürt hizmetçisini konuşturmuştu. Günlerden bir gün "İşte roman çıktı" diye elime bir kitap uzattı: "Çölde Sabah Oluyor". Besbelli idi ki, eseri için benden bir yazı bekliyordu. Bu dost insan için bir güzel yazı yazmam da en tabiî bir şeydi.

Fakat ben romanı okuyunca hayal kırıklığına uğradım. Gerçi pürüzsüz bir üslûp, memleket tasvirleri, Doğu Anadolu âdetleri, bir gönül macerası, hatta şapka inkılâbına karşı Erzurum'daki isyan gibi tarihî olaylar da vardı eserde. Vardı amma, bu bir roman değildi.

Daha evvel yazdığı romanları alıp okudum. Onlar da zayıf. Yalnız Hüseyin Cahit'in "ölmez eser" diye nitelediği *Yakut Kayalar* gerçek bir edebî değer taşıyor. Fakat o da bir roman değil, harikulâde bir masal, bir lirik şiir çağlayanı olarak...

Ben de eleştiriciliğimi, o zamanki tabirle münekkitliğimi pek ciddîye almışım. Kendime göre prensiplerim var: En başta hatır için yazmamak, yargılarımda objektiflikten, tarafsızlıktan ayrılmamak.

Günlerce uykum kaçıyor: Prensip mi bozulsun, dostluk mu?

Bir iki defa çekinerek soruyor: "Bizim romanı okumağa vakit buladlldiniz mi?" diye. Nihayet bir gün her şeyi göze alarak şöyle diyorum:

– Şükûfe Hanım, bilirsiniz, ben sizin romancılığınızdan ziyade şairliğinize hayranım. İnşallah son şiirlerinizi bastırırsınız da güzel bir yazı yazarım.

Bir şey demedi. Belki biraz mahzunlaştı. Fakat daha sonraki buluşmamızda eskisi gibi idi. O kadar asil ruhlu ve anlayışlı idi ki! Ona edebiyat tarihimizde mevki sağlamak için şiirleri kâfi idi.

Fakat on dokuzuncu yüzyıl sonu idealizminden kalma sosyal endişe ona bu kitapları yazdırıyordu. Şiir kitaplarında bile, bilhassa *Gayya* da sosyal konuları ele almamış mı idi? Her türlü iyi duyguları barındıran yüksek ruhunda fakirlere, "sefillere" acıma hissi kuvvetli idi.

... Bizim Markiz'deki buluşmalarımız devam ederken, Şükûfe Hanım bir yandan da evinde kalabalık edebî toplantılar tertipliyordu. Ben bir çok ünlü şahsiyetle onun evinde tanışmışımdır.

Hangi yıl idi, bilemeyeceğim, bir gün dedi ki:

– Gelecek sefer misafirlerimi Serkl Doryan'a rica edeceğim. Filânca günü, falanca saati düşünüyorum.

– Niçin her zamanki gibi evinize değil?

– Çünkü Hamdi ile ayrılıyoruz. On beş gündür kızımın evindeyim.

Allah Allah! Kocasından boşanma gibi hayatının mühim bir olayını tesadüfen ve âdeta "antr parantez" söylüyordu. Hem meseleyi o şekilde ortaya koyuyordu ki, sanki bu ayrılışın biricik sakıncası edebî toplantılarını eskisi gibi tertip edemeyişi...

Dedim ki:

– Bu durumda bu toplantılara son verin. Hiç olmazsa geçici olarak.

– Yapamam. Etrafımda sanat ve edebiyat bahisleri edilmezse, fikir münakaşaları yapılmazsa, beynimin uyuştuğunu hissediyorum.

Ve bana kendi daha çocukken, Meşrutiyet öncesi devirde, babası Miralay Ahmet Bey'in evinde yapılan toplantıları anlattı. 12 yaşında olduğu hâlde kendisinin de katıldığı bu toplantılarda neler konuşulduğunu, Meşrutiyet'in nasıl büyük bir heyecanla beklendiğini...

Bugün Büyük Kulüp adı verilen Serkl Doryan'da yapılan edebî toplantı gayri edebî geçti. Çok sıcak bir gündü. Cereyana karşı allerjisi olan Mithat Cemal Kuntay ile Abdülhak Şinasi arasında, pencere açılsın mı, açılmasın mı konusunda müthiş bir tartışma ve kavga oldu. Kibarlığı ve inceliği ile tanınan Müfide Ferit Hanım fenalaştı. Fakat bu olaylar benim Şükûfe Hanım'ı ikna etmeme yardım etti.

– Gördünüz mü? Davet sahibi olduğunuz için olayların sorumlusu da sanki siz oldunuz. Hem böyle toplantıların maddî yükünü çekmeniz de doğru değil. Başka yerde, meselâ Hilton'da toplanalım. Fakat herkes kendi hesabına gelsin.

Kabul etti. Ertesi hafta, bazı dostlara da danıştıktan sonra, beraberce Hilton'a gittik ve Lâlezar salonunu her çarşamba için angaje ettik. İlk toplantıya ümidimizden çok kimse geldi. Daha sonra toplantı günü cumaya çevrildi. Bir buçuk yıl sonra da toplantılar aylık oldu. 27 Mayıstan önceki dönemde üç, dört yıl devam etmiş ve benim için pek kıymetli hâtıralara vesile olan bu edebî toplantıların ilhamcısı ve koruyucu meleği Şükûfe Nihal Hanım'dı.

Gençliğinde çok sevilmiş, Faruk Nafiz'in büyük aşkı ve bazı şiirleri için ilham perisi olmuş olan Şükûfe Hanım, Hamdi Başar'dan ayrıldıktan sonra daha içli bir insan oldu. Sanki eski ya-

rasının sızısı nüksetmişti. Sık sık geçmişten söz etmeğe başladı. İlk kocası Mithat Sadullah ile ailesinin hatırı için evlenmiş... Ahmet Hamdi Başar'a ise, sosyal davalar karşısında gösterdiği ilgi ve heyecan sebebiyle yakınlık duymuş...

Parça parça anlattığı hâlde, hayat hikâyesi gözümün önünde canlanıyordu. Bu hikâyenin büyük olayı iki evlenme arasındaki dönemde yer alıyordu. Leylâ ve Mecnun'u akla getiren, mecnunluk unsuru bile eksik olmayan bu olay şimdi sanki aktüelleşmiş, Şükûfe Hanım'ın iç dünyasının birinci plânına geçmişti. Aşkından, aşkının büyüklüğünden ve karşısına çıkan engellerden dolayı cinnet getirmiş ve daha sonra hayatına kıymış olan genç adam gözünün önünden gitmiyordu. Diyordu ki:

– Ben ona lâyık değildim. O mütekâmil insandı, bir dâhi idi. Bana yazdığı mektupları, bıraktığı Hatıra defterini, karaladığı şiirleri her gören bu fikirde...

... Her vesile ile onun bahsini açıyor, onun için eskiden yazdığı şiirleri bana okuyor, yenilerini yazıyordu. Tereddütsüz olarak diyebilirim ki, bundan sadece Türk edebiyatı ölçüsünde değil, dünya edebiyatı ölçüsünde, bir ölmüş sevgili için yazılan en orijinal, en güzel mısralardır:

Nerdesin? Toprakta mı, havada mı, suda mı?

Nasıl buldun bu vahşi gecelerde odamı?

Hasretim şefkat, şiir, aşk dolu ellerine...

Gelsen de boş gönlüme bir hayat gibi dolsan.

Sen uyansan, ben yatsam biraz senin yerine...

Bu kıymetli, bu aziz, bu zarif dost hakkındaki son hatıralarımı, kalçası kırılıp yatağına mıhlanışını, ziyaretlerim sırasında söylediği yürek paralayıcı sözlerini, ölmez aşkla sevmiş olduğu talihsiz varlığın akıbetine uğrayarak, şuurunu kaybedişini, iyisi mi anlatmayım. Bunlar bu rüya gibi dostluğun, bu dostluk rüyasının kâbus kısmı.

Emel ESİN (1914-1987)

Türkistan Seyahatnamesi'nden

HAZRETİ TÜRKİSTAN

Türkistan şehri, Taşkent'in 270 kilometre şimalinde, Kazakistan Cumhuriyeti'ndedir. Mavi dağların çerçevelediği bir ovada, ekseriyeti kerpiç olan evlerden müteşekkil, 15 bin kadar nüfuslu bir kasabadır. Trenimiz, Türkistan'a Bayramın ilk günü, sabahleyin erkenden vardı. Bulunduğumuz vâsi ovada, Hoca Ahmet abidesi, yüksek pîştak ve kubbeleriyle en uzaklardan görülüyordu. O gün Bayramın ilk günü olduğu için çok kimseler Bayram namazını Ahmet Yesevî'nin yanında kılmağa, uzak yerlerden, günü birlik gelmişler. Cami kapalı olduğundan, binanın etrafında yayılan ovada, gün doğarken, 6000 kişi Bayram namazını kılmış. Erkek, kadın, ihtiyarlar ve gençler varmış. Gençler, bütün sene namaz kılmadıkları hâlde, Bayram namazını kaçırmazlarmış.

İstasyonda bulduğumuz eski bir otomobilin şoförü, "Hazreti Sultan'a mı?" diye sordu. Kasabayı aşıp, sahra ortasında yükselen "Hazreti Sultan"a yaklaştığımız zaman, Timur devrinin tamamen ayakta kalan nadir eserlerinden biri olan bu binanın heybeti önünde hayrette kaldık. Boz tuğladan inşa edilmiş, kısmen çini ile kaplı, mustakil bir bina idi. İki kule ortasında yükselen, 40 metre boyundaki pıştakın azameti, Ktesifon ile ölçüşe-

bilirdi. Sivri kemerli bu tak, abidevî bir medhal teşkil ediyordu. Binanın mihveri üzerinde iki kubbe vardı. Takın arkasında kavun şeklindeki büyük kubbe mescide aitti. Öbür uçtaki, daha küçük ve dilimli kubbe ise türbenin üzerinde yükseliyordu.

Büyük tak çini kaplı değil, boz tuğladandı. Binanın bu cephesinin tezyini bitirilememişti. Fakat, iki uzun cepheyi teşkil eden duvarlar, lâcivert ve mavi renkte sırçalı tuğladan mozaiklerle tezyin edilmişti. Motifler, bermutad, hendesî şekillerin içinde kûfî yazılardı. "El-Mülkülillah", "El-İzulillah", "Subhanallah" ve "Elhamdülillah" ibarelerini okuyabildik. Yan cephelerin altındaki küçük pencerelere, araları boş bırakılarak dizilmiş sırlı tuğlalardan, yıldız şeklinde kafesler örülmüştü. En yüksekte, binanın dört tarafını çeviren lâcivert çiniler üzerinde, şu ayet yazılı idi: "Gaybın anahtarları Ondandır. Ondan mâda, kimse bilmez..." ve indehü mefâtihu'l-gayb lâ ya'lemuhâ illâhû.

Türbenin dilimli kubbesinin bulunduğu uçta ikinci bir tak vardı. Bu tak öbürüne nisbeten daha çok küçüktü. Ortasındaki kapı örülmüş ancak kafesli bir küçük pencere bırakılmıştı. Türbe cephesi de baştan aşağı sırlı tuğladan mozaiklerle kaplı idi. Tak kemerinin içinde, yine sırlı tuğla mozaikten, yerden başlayan ve kemeri takip ederek yükselip inen bir büyük kûfî yazı vardı. "Kale Resûlullah.....' diye başladığı için hadis olduğunu anladım, fakat okuyamadım.

Seyfullah, büyük takın önünde kalmıştı. Orada rastladığımız Kırgız külâhlı imam ve kırmızı takkeli bir Özbek, ricamız üzerine, binanın muhafızını çağırmaya gitmişlerdi. Zira, esasen tamirde olan cami ve türbe kapalı idi. Böylece, hadisli kemerin gölgesinde, Hoca Ahmet Yesevî'nin penceresi önünde, bir müddet yalnız kaldım.

İki adam bana doğru geldiler. Başlarında takke, üstlerinde yüksek yakalı, siyah Kazak hırkası vardı. Bir tanesi gözlerini kırpıştıran, mahviyetkâr hâlli, kır sakallı, yaşlıca bir adamdı. Diğeri biraz daha gençti. Parlak kara gözleri ve seyrek siyah sakalı vardı. Bu ikincisi bana sordu: "Sen nerelisin?" "Türküm" dedim. Bu

sözleri söylerken, bana sual sorana değil, arkadaşına bakıyordum. O, elini göğsüne koymuş, başını selâm verir gibi eğerek, "biz de Türküz" dedi. Bu kullandığı tabir acayipti, zira Orta Asya'da, bilhassa halk arasında bugün, Türk tabiri kullanılmaz. Kazak, Özbek ilh... gibi mevziî isimler duyulur. İkinci adam yine sordu: "Kur'an okur musun?" Müspet cevabım üzerine, "O halde, okuyalım" dedi. Hoca Ahmet'in penceresine karşı döndüler, sağıma ve soluma bağdaş kurdular. Ben aralarında, ayakta duruyordum. Bana sual soran kişi, güzel bir ses, fasih bir Arapça ile, "Yâsin" suresinin son kısmını okudu. "Ve İleyhi türceûn", diye bitirdi. Okuduğu âyetler şunlardı:

İnsan, görmüyor mu ki, onu bir nutfeden yarattık, ve o Bize, açıktan açığa hasım oldu.

Ve Bize misiller buluyor, ve kendi halk edilişini unutuyor, ve diyor ki; Kim, bu çürümüş kemiklere hayat verecek?

De ki; onları ilk inşa eden, onlara hayat verir, ve o, her türlü halk etmesini bilir.

O ki, size yeşil daldan ateş yarattı, ta ki onunla yakasınız.

Semaları ve arzı yaratan bir mislini daha yaratmaya kadir değil midir? Beli ve o asıl halkedici ve Alîmdir.

Bir şeyi irade etti mi, ne der? "Ol", der ve olur.

Subhan ona ki, her şeyin hükümdarlığı elindedir, ve siz ona geri gideceksiniz.

Yanımdaki iki Kazak ellerini semaya doğru açtılar ve bir müddet sessizce dua ettiler. Kur'an okuyan ayağa kalktı ve eli ile arkamı sıvayarak, "Rahmet, kızım, rahmet" dedi ve aynı esnada, ikisi de gittiler. "Rahmet" Orta Asya Türkçesinde "teşekkür ederim" demektir. Ben hayretle döndüğüm zaman, Kazaklar ortada yoktu. Bir saniye tereddütten sonra, binayı çepe çevre saran hendeği atlayarak, gittiklerini farzettiğim tarafa doğru koştum. Onları, uzun siyah hırkaları ve sarkan kuşakları ile, çok uzaktan ve arkadan, bir kere daha gördüm. Göçebelerin kolay yürüyüşü ile hızlı hızlı gidiyorlardı.

Seyfullah'ı aradım. Onun da, bana verecek bir haberi vardı. Sovyetler Birliği'ne geldik geleli, vaktiyle Taşkent'te basılmış olan Hoca Ahmet Yesevi Divanı'nı arıyorduk. Seyfullah, camiin ön cephesini dolaşırken bir Kazak da onunla konuşmaya gelmiş. "Acaba Ahmet Yesevî Divanı burada bulunur mu?" diye soran Seyfullah'a, Kazak, "bekle" deyip gitmiş. Uzunca bir müddet sonra, göğsünde sakladığı, el yazması bir divanla geri gelmiş. "Hazreti Sultanın Hikmet'ini al, özünün olsun" demiş. Sonra ilâve etmiş: "Sende durması yahşirekdir."

Biz, böylece caminin etrafında dolaşırken, binanın muhafızı, anahtarlarla geldi. Soluk mavi gözlü, yaşlı bir Tatardı. Arapçayı vaktiyle Ufa'da öğrenmiş. Binanın üzerindeki sülüs yazıları okuyabiliyorsa da kûfîleri okuyamıyordu. "Benden sonra, sülüsleri de kimse okuyamayacak ve anlamayacak" dedi.

Büyük takın içindeki bir kapıdan binaya girdik. Bulunduğumuz medhalde, vaktiyle, şadırvan varmış. Bu şadırvanı biz Leningrad'da Ermitaj Müzesinde görmüştük. Tunçtandı ve üzeri oymalı ve yazılı idi. Takriben, iki metre yüksekliğinde ve yayvan bir kadeh şeklindeydi. Ankara'da, Hacı Bayram külliyesinin madenî şadırvanına pek benziyordu.

Methalden mescide geçtik. Mescit, büyük bir mik'ab şeklinde idi. 30 metre yüksekliğinde duvarların üzerine, Türk üslûbunda stalaktitlerden müteşekkil pandantiflerle desteklenen muazzam bir kubbe oturtulmuştu. Kubbeyi taşıyan duvarlar, mescidin eninden daha yüksekti. Koyu mavi çiniden bir mihrab vardı. Mihrabın üstünde şu âyet yazılı idi: "Selatları hıfz ediniz..." "hafizû ale's-salavâtı..." Ayrıca, mihrabın etrafında, Ayeti'l Kürsî yazılı çiniler dizilmişti.

Piştak methalinin tam karşısına türbenin kapısı geliyordu. Bu kapının önünde, takriben 12 metre boyunda, bir bayrak direği dayalı idi. Tepesinde, tunçtan alem ve bir tuğ olan bu direğe yırtık ve soluk bir yeşil bez parçası asılı idi. Rehberimiz, Timur'un sancağı karşısında olduğumuzu söyledi.

Türbenin içi, yine mik'ab şeklinde ve kubbeli idi. Ortada iki metreye yakın yükseklikte, yeşime benzeyen, filizî renkte, şeffaf bir taştan büyük bir sanduka duruyordu. Sandukanın dört köşesi ince ve burmalı küçük sütunlarla tezyin edilmişti. Hoca Ahmet Yesevî, bir yana çökmüş olan bu sandukanın şeffaf taşı altında yatıyordu. Henüz hayatta iken, yer altına kadem bastığını Divanı'nda anlatan bu adamın mezarı, kışın ölüp baharda tekrar haşr olan bir ağaç gibi açık yeşil ve ferahtı.

Hepsi binanın mihverinde bulunan giriş takını, mescidi ve türbeyi sıra ile gezmiştik. Bu kısımlar, binanın dışından bakılırsa, büyük mustatil vücudun içinden yükselen ayrı parçalardı. Mustatilin kendisi ise, yan taraflardaki alçak tavanlı dehlizleri örtüyordu. Zeminleri toprak olan bu dehlizlerde yürürken, yerde perişan insan kemikleri ve kafa taslarına rastlanıyordu. Kemiklerin müessir manzarası, Peygamber Hizkil'in vaktiyle Arz-ı Mukaddes'de gördüğü rüyayı sanki tekrar ediyordu.

Gayet büyük, kıvrım kıvrım ve burmalı boynuzların yığıldığı bir odada, üstüne bir tahta kafes geçirilmiş ve koyun postlariyle süslenmiş bir sanduka duruyordu. Rehberimiz bu boynuzların yabanî koçlara ait olduğunu söyledi. Fakat türbede kimin yattığını bilmiyordu. Sonradan Prof. Z.V. Togan'dan öğrendim ki, üzeri postlar ve muazzam boynuzlarla örtülü bu ölü, Kazakların son Hanlarından Ablay Han imiş. Dağda avlanan yabanî koçların boynuzları ve postları ona hediye getirilirmiş. Dehlizlerde, diğer mezar taşları arasında, Uluğ Bey'in kızı, Rabia Hatun'un taşını da gördük. Rabia Hatun'un vaktiyle ayrı bir türbesi varmış, fakat yıkılmış.

Dehlizlerin birinde bir kuyu vardı. Türkistan şehri, Orta Asyalı Türkler indinde ikinci Mekke addedildiği için, bu kuyuya da "Zemzem" denirmiş. Vaktiyle methaldeki tunç şadırvan dururken, Zemzem'in suyu oradan akarmış.

Azra ERHAT (1915-1982)

Mavi Anadolu'dan

SELÇUK'TAN SÖKE'YE

Söke'ye gitmek için Selçuk'tan otobüse bindik. Otobüsümüzün adı neydi? Telâştan bakmamış olacağım, ama yolda karşımıza çıkan otobüslerin, kamyonların adlarını okumakla epey eğlendiğimizi hatırlıyorum. Anadolu'da taşıtlara takılan adlarla bir kitap yazılabilir. Bu kitap dört tekerlekli, motorlu taşıtın taşra hayatında oynadığı büyük rolü de, tek tek kişilerin ve halkın psikolojisini de aydınlatır. Adamın biri kamyonuna "Yolların bülbülü" demiş, öteki "Tapon" adını takmış, nazar değmesin diye olacak, yoksa kamyonu hiç de tapon değil. Toz bulutları arasında çıkagelen "Gangster", arabasının gücünü insanlaştıran bir sinema meraklısınındır her hâlde. Şu güzel ve ferah otobüse "Hicran" adını takan adam da olsa olsa bir alaturka şarkı düşkünü. Çoğu adlardan tabiat sevgisi ve şiir fışkırıyor: İşte "Doğan Şafak", işte "Açılın dağlar, çiçekler", "Yol ver yeşile, gitsin işine" diye bir beyit bile düzmüş birisi. Ya "Yollar hiç tükenir mi?" adına ne dersiniz? Beni çok düşündürdü. Ömrünü volan başında geçiren bir şoförün yorgunluğunu, hüznünü dile getiriyor. Otobüs şoförleri ile biraz konuştunuz mu, bu hüznünün ne kadar derine gittiğini anlarsınız. Gece Bursa'dan İzmir'e geldikten sonra, sabah İzmir'den turist alıp Bergama'ya götüren bir şoförün arabasına iki defa bindim. "Dört gündür uyumadım, affedersiniz, çoraplarım ayağıma yapıştı" diyordu.

Efes'ten Söke'ye giden yol yer yer düzeltiliyor, genişletiliyor. Selçuk'la Kuşadası arasında nice nice kumsallar var. Akdeniz'i müjdeleyen masmavi bir deniz ıssız kıyılarda köpüklenip

duruyor. Ufukta Sisam adasının oynak çizgileri beliriyor. Kilometrelerce uzanan bu kıyılarda turistik oteller, şipşirin evler, renk renk tenteli lokantalar, gazinolar, plâjlar hayal ederken, bir de bakıyorsunuz üç beş Yörük çadırı, kapkara bir sefalet manzarası. İlk üç yıl önce Kuşadası'nda denize girmeye gelmiştik. Küçük kabineleri hasırla döşenmiş güzelim bir plâj vardı. Bu defa hepsi kaldırılmış, Ege halkı eylülde mevsimi geçmiş sayıyor. Buralarda deniz bizim Marmara'nın en sıcak günlerinden daha ılık olduğu hâlde, kimsecikler denize girmiyor. Bodrum'da bile bizim saatlerce yüzüp de doyamadığımız denize soğuk diyorlardı. Peki, daha sıcak olduğu zaman aileler çoluk çocukla, kadınlarla plâja gelir de denize girerler mi? Ege kasabalarının sokaklarında kadınlara hemen de hiç rastlamadığımıza, rastlanan tek tük kadının da peştemallarıyla yüzlerini sımsıkı kapadıklarına bakılırsa, yazın ortasında bile yerlilerin bu plâjlara pek rağbet edeceklerine inanamıyorsunuz.

Kuşadası'nda bir han var, bunu on sekizinci asırda Öküz (öksüz olacak) Mehmet Paşa yaptırmış. Anadolu'nun birçok hanları gibi bu da harap, ama mimarisînin güzelliği hele avlusunun dört köşesindeki kemerleri, kubbeleri dimdik yükselen merdivenleri ile bu han dikkati çekiyor. İçerisine girdiğimiz zaman, birinci katın bir köşesinde insan oturduğunu gördük. Saksılarla, çiçeklerle süslenmiş taraçada kadınlar, kızlar cıvıl cıvıl. Bu hanın fotoğrafını çekmek istedik, meskûn köşesini çekelim mi, çekmeyelim mi diye bir an düşündük. Aralarında erkek yok, belki istemezler. Hoş, makinelerimizi görünce, kızlar başlarındaki peştemalları düzeltmeye koyuldular, poz vermeye hazırlandıkları besbelli. Ama biz ne olur ne olmaz, makineyi hanın metruk köşesine yönelttiğimizde, taraçadaki koca karılardan biri seslendi:

– Niye oranın fotoğrafını çekiyorsunuz? Harap diye propaganda yapacaksınız, değil mi?

Dona kaldık, şaşa kaldık. Birkaç yıl önce başıma gelen olayı hemen hatırladım. Kumkapı'da Justinyen sarayının kalıntılarının fotoğrafını çekmek istemiştik. Öğretmen olacak bir kadın karşımıza dikilmiş:

– Bizim sefaletimizi tespit etmek istiyorsunuz, bize menfî propaganda yapacaksınız, diye aynı nakaratı tutturmuştu.

Hiçbir propaganda gözetmediğimizi, yalnız tarihî değeri olan bir yerin fotoğrafını çekmek istediğimizi, eski duvarlara karışmış kendi evini ve komşularının evlerini de güzel bulduğumuzu öğretmene anlatmak için boşuna uğraşmış durmuştuk. Gözleri alev alev kin saçıyordu kadıncağızın. Mesele çıkmasın diye o gün fotoğraf çekmekten vazgeçtik. Kuşadası'ndaki kocakarıya bir şey demedik. Fotoğrafı çekip uzaklaştık. Kötü propaganda yapmak şöyle dursun, yok olmaya yüz tutmuş anıtlarımızı hiç değilse kâğıt üstünde saklamak amacını güttüğümüzü, bir gün bir yazıda Öküz Mehmet Paşa hanından söz açarak, belki yıkılmasını önleyebileceğimizi kadıncağıza nasıl anlatalım?

Söke için milyoner yatağı demişlerdi, zengin toprak sahipleri her İstanbul'a gelişlerinde bir Cadillac satın alırlarmış. Bunu duyunca Söke'yi oteli, lokantası, bakkalı, dükkânı olan bir yer sandım. Amma da yanılmışım! Söke'ye geldik ki yamru yumru sokaklarında traktörler dolaşıyor, palas adını taşıyan iki oteli ve dört tane de sineması var. Birinde "Moby Dick" (Beyaz Balina) filmi oynuyordu. Gidelim dedik. Açık havada güzel bir sinema, panoramik perdesi var, ses tertibatı iyi. Yalnız altmış kuruş ödediğimiz arka sıra iskemlelerde zevkle giyinmiş kadınları, kızları ile aileler oturuyor. Söke'de ertesi sabaha kadar her şey yolunda gitti. Sonra da güçlükler başladı. Medenî dünyada kahvaltı etmek diye bir şey var, Söke palasları bunu hiç hesaba katmamışlar. İndik baktık ki lokanta kapalı, otelin birkaç adım ötesinde harap bir kahve ocağı vardı, akşam kahvemizi oraya götürüp pişirtmiştik. Sabah orası da kapalı. Meğer Söke'de çay da bulunmuyormuş. Otelci ile bir gece evvel konuşurken, kendisinin bilmem nereden çay getirttiğini, sabah bize ikram edeceğini söylemişti. Bekledik. Bu ikram da gelmeyince, kahvaltısız kaldık. Öteberi almak için Söke'nin ana caddesini bir aşağı bir yukarı boyladık, dişe dokunur bir şeyler aradık. Çörek biçiminde ekmekler ve kötü yağ kokusu burun direklerimizi delen acı bir tulum peyniri ile üzüm bulduk. Ne beyaz peynir, ne domates, ne hıyar, ne zeytin, ne yumurta, bir şey yok. Hani Cadillaclı milyonerler? Sinemada gördüğümüz aileler, bunlar aç mı kalıyor? Çoğu zengin toprak sahiplerinin Söke'de oturmadıkları besbelli. Oturanlar da belki haftada bir pazardan alış veriş ediyorlar, yahut da bağlan bahçeleri var, yiyeceklerini oradan sağlıyorlar. Ama varlıkları Söke'nin umumî hayatına hiç tesir etmemiş, kasabanın medenî seviyesini yükseltmemiş.

Oktay AKBAL (d.1923)

Şair Dostlarım'dan

SAİT FAİK ABASIYANIK

Sait Faik'le ilk defa tozlu bir okul kitaplığı rafında karşılaştım. Henüz ortaokul sıralarındaydım. Her öğle vakti, bu köhne kitaplığa koşar, elime ne geçerse okurdum. *Semaver*'i görür görmez elimi uzatıp aldım. Kimbilir belki de *Semaver* diye adı olan bir kitabın nasıl bir şey olabileceğini merak etmiştim. "Sait Faik" adını ilk defa görüyordum. İki yıl önce çıkmış bu kitabı oracıkta okumağa başladım. Daha önce okuduklarıma, sınıfta bize öğretilenlere hiç benzemeyen şeylerdi bunlar. Hiç bu kadar önemsiz, basit insanlar ve konular için hikâye yazılır mıydı? Bir ev içinin mutluluğunu temsil eden pirinç semaverin ananın ölümünden sonraki hazin hâli insanın içine dokunur bir hüzünle yazılmıştı. Stelyanos Hirisopulos gemisinin batırılması. Küçük evlâtlık kızın kaybolan bohçası. Uzun yıllardan sonra şehre inen adamın izlenimleri. Hepsi kişinin içine işleyen, yepyeni, değişik, daha önce bir benzerini görmediğim, okumadığım şeylerdi. Belki alışılan anlamda hikâye değildi bunlar. Ama ne değeri vardı hikâye olup olmamasının. Çok üstün, çok değerli, kişiye yeni anlamlar katan bir şeyler vardı bu yazılarda.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Sait'le tanıştım. Önceleri arkadaşlığımız kolay olmadı. Kimseye güveni yoktu. İçine, kendi dünyasına kapalı bir insandı. Çevresindekilerle çok samimî

görünmesine, onlarla içli dışlı konuşmasına rağmen, hepsinden uzaktaydı. O kırıcı, ağır sözleri, küfürleri sanki çevresinin kabalığına, sertliğine, zalimliğine karşı bir çeşit kabuktu. O küfürlü konuşmaları, kabaca davranışları bir savunma yerine geçiyordu. O, bu savunmanın gerisinde yeryüzünün en duygulu, en düşünceli, en anlayışlı insanıydı. Ama böyle bilinmekten hoşlanmıyordu. Aşırı duyarlığını saklamak, kendini hayatın gündelik akışına, en kaba, en anlamsız bir yaşayışa bırakmak istiyordu. Bunun da, sıkıntısını duyuyordu. Hikâyeleri, hayatın bu kaba yönlerinin insanı kendi kişiliğinden uzaklaştıran etkilerini açıklayan birer belgedir. Sait Faik'le konuşmak da zordu. Hele kendisinden daha genç olanlar için. Kimimiz onunla "onun gibi" konuşmak gerektiğini sanırdık. Karşılıklı küfürlü konuşmalara başlardık. Oysa ki o bundan hiç hoşlanmazdı. Anlardım kırıldığını. Kimimiz terbiyeli davranmaya çalışırdık. Bu defa da o bu efendice hâllere kızar, köpürürdü. Çok zordu Sait'le dostluk etmek. Hele dostu olmak, imkânsızdı. Sait'in elli yıl bile sürmeyen hayatında gerçekten dostu olduğunu söyleyebilen bir tek kişi çıkabilir mi? Sanmıyorum. Yaradılışı bakımından o, çevresinde hep aynı insanlar bulunsun istemezdi. Hatta bazen sokak ortasında doğru-dürüst konuşurken sizi bırakır, giderdi. Sait Faik'in dost yönü bazı günlerinde belirirdi. Bazı anlarında bir dostluk duygusu içinde yanardı. Bunlar kendini en güçlü veya en güçsüz duyduğu anlardı. O gün size rastlamışsa sizin dostunuzdu. Sokak sokak gezerdiniz, Gülhane Parkı'nda aşklarını anlatırdı. Köprü'de çene çalardınız, Yüksek Kaldırım'ın arka sokaklarında birlikte dolaşırdınız, gölgeli bir kahvede sarı defterini açar, yeni yazdığı hikâyesini okurdu. Sait Faik'in bana böyle anlarından bir çoğunda rastladığını sanıyorum. 1945'ten bu yana, yani dokuz, on yıl Sait'le arkadaşlık ettim. Bir çok yönlerini, aşklarını, sanatının özelliklerini anlamak fırsatını buldum. Serüvenlerini kendi ağzından dinledim. Bir çok yeni hikâyelerini ilk defa okumasının tadını duydum Sait'e ait anılarımın sayısı birdenbire hatırlanamayacak kadar çok. Bazı günler öğleden sonra beraber olurduk. Beyoğlu'nda karşılaşırdık. Bir iki sinemaya girer, çıkardık. Saatlerce bir aşağı, bir yukarı dolaşırdık. Sonra bir sinema kapısı önünde, bir köşe başında bir gölge gibi yanımdan silinip gittiğini görürdüm.

Bir bahar günü Sait Faik ve Orhan Veli ile birlikte yaptığımız bir Boğaz gezintisini hatırlıyorum. O gün Beykoz'a kadar gitmiştik. Vapurumuz küçücük bir şeydi. Üçümüz kenar sıralarda oturmuştuk. Bütün Anadolu iskelelerine uğrayanını aramış, ona binmiştik. Üsküdar'dan Beykoz'a kadar her iskelede Sait beni sınava çekmişti: "Şu iskeleyi anlatmak gerekirse neresinden başlarsın?" Anadoluhisarı iskelesinin yanında küçük bir kahve vardır. Onun önünde durmuştuk. "Haydi, dedi, madem ki, hikâyecisin, şu kahvede ilk gözüne çarpan nedir, söyle bakalım?" Baktım üç, dört kişi oturmuş, kâğıt oynuyor, kahve içiyor, duvarda bir takım renkli basma resimler... İran Şahının, Atatürk'le resmi falan. Bu resimleri belirtirim, dedim. Kızdı birden, "Ulan, dedi, o kenarda tek başına oturan ihtiyar sakallı var ya? İşte asıl hikâye o be?" Gerçekten denize doğru bir küçük ihtiyar oturmuştu. Yalnız, sıkıntılı bir hâli vardı. Vapuru da değil, denizi de değil, kahvenin önündeki o pis suları seyrediyordu. Sait, yol boyunca, hep o ihtiyardan söz açtı, durdu. Daha bunun gibi irili, ufaklı anılar kafamın içinde diriliyor. Ama en unutamayacağım anılar, onun yeni yazdığı hikâyeleri telâşla, sevinçle, endişeyle, okuduğu anlar... Sait'in bir çok hikâyelerini ilk defa kendi ağzından dinlemenin tadını duydum. Bu tadı hep saklayacağım. *Havuz Başı*'ndan *Kalinikhta*'ya kadar...

Ölümünden önceki yıl içinde Sait hikâyede kuru gerçekçiliğin tatsız etkisinden usanmıştı... Yetişen genç hikâyecileri bir salgın hâlini alan "Ulan"lı hikâye anlayışından kurtarmak, onlara yeni bir yol açmak istiyordu. Bu istekle, öteden beri içinde itilişini duyduğu bazı karanlık izlenimleri ışığa çıkartmak için *Alemdağda Var bir Yılan* kitabında okuduğumuz o sürrealist denebilecek hikâyeleri yazdı. Bu çeşit hikâyelerin çevrede nasıl karşılanacağından endişe duyuyordu. Ben bunları çok beğenmiştim. Sait'in sanatında yeni bir çağın başladığını sezmiştim. Ama onu fazla övmeye gelmezdi. Alay ediyorsun sanırdı. Sanatından bahsederken ölçülü, dikkatli olmak gerekti. Sonra, Mart

içinde bir gün Konak Oteli'nin arka masalarından birinde *Kalinikhta*'yı okudu. "Nedir bu demişti, hikâye mi, şiir mi, deneme mi?" "Ne olursa olsun, önemli olan güzel olması" diye cevap verdiğimi hatırlıyorum. *Kalinikhta* güzel dünyamıza, her şeye rağmen vazgeçilmez hayatımıza, çevremizdeki insanlara büyük bir duygu ve hayal adamının bir ayrılış bildirisi gibiydi. Büyük bir yazar, şarkılarını söylediği insanoğullarının yücesine çıkmış, yeryüzü üstünde parçalanmış, bütün insanlara dağılmıştı. "Benden de bir kalinikhta sana Panco" derken sanki hepimize son defa Allahaısmarladık der gibiydi.

Sait'i son olarak 1 Mayıs 1954 günü Maya'da açılan sergide gördüm. Telif hakkı olarak bir dergi sahibi yazılmadık bir hikâyesi için 50 lira vermişti. Çocuk gibi sevinçliydi. Hemen sokağa fırladık. Yüksek kaldırım'dan indik. Karaköy'deki birahanede bana bira ısmarladı. Ertesi gün seçim vardı. "Git oyunu ver" dedim. Kaç gündür Ada'ya gitmemişti. Gideyim, dedi. Onu vapura kadar götürdüm. Çok defa onu Ada vapuruna götürmüştüm böyle. Akşam vaktiydi. Galiba yedi vapuruydu.

O, böyle vapurlarda çok gidip gelmişti. Bir hikâyesinde şöyle yazmamış mıydı? "Vapur, yarı yarıya boş, uzaklaşacak... Kalkarken camlar titreyecek... Pervanenin her vuruşunu duyacağım. Uzakta Anadolu yakasının köylerini, öteki pencerelerden Bozburunu, açık denizi, birbiri üstüne yığılmış lodos bulutlarını seyredeceğim. Denizde dalgalar vardır. Zaman zaman çocukluğumun rüyalarındaki gibi bir yere düşecektir gemi."

Onun yer üstündeki sayılı günlerinden birini yaşadığımızı nerden bilecektim? Uzun zaman onu sanki o Mayıs günü kalkan saat 7 vapuru aldı, bir daha geri getirmedi gibi geldi bana. Bindiği gemi çocukluğunun rüyalarındaki gibi bir yere düşmüştü sanki. Bütün camlar titremişti. O belki de kendi içinde, hayallerinin derinliğindeki bir dünyada hikâyelerini doya doya yaşamıştı. Sait'in bende kalan son anısı da işte böyle şiir, hayal zenginliği, duygu taşkınlığı ile karışık...

Nevzat ÜSTÜN (1924-1997)

Sovyetler Birliği'nden Batıya'dan

ÖZBEKİSTAN

Taşkent'e gece yarısına yakın indik. Hava alanı aydınlatılmış. Çiçek çiçek. Her yer çiçekle dolu. Sıcak ülkelere özgü renk renk iri yapraklı çiçekler. Başlarında işlemeli takkeleriyle hafif çekik gözlü Özbekler. İçimde büyük bir kuşku, dil bakımından anlaşabilecek miyiz kuşkusu. Uçağın merdivenlerinden iner inmez uzunca boylu bir Özbekle el sıkışıyoruz.

– Merhamet!... Diyor.

Yüzüne şaşkınlıkla bakıyorum. İster istemez, elimde olmadan,

– Estağfurullah, diyorum.

Sonradan kendi kendime ne kadar güldüm bu cevabımdan ötürü. Meğer, "Merhamet" kelimesi Özbeklerin dilinde, "Buyurun, hoş geldiniz" anlamında kullanıyormuş. Artık gözümü dört açıyorum. Daha hava alanındaki yapıya girmeden ikinci kelimeyi öğrendik. "Rahmet" bu da "Teşekkür ederim, sağolun" anlamında kullanılıyor. Özbek dili bizim konuştuğumuz kelimelerin yüzde otuz, otuz beşini içine alıyor. Arapça, Farsça bu dilin içinde daha çok var.

Özbekler güler yüzlü, cana yakın kişiler. Bir sigara içimi, bekleme salonunda dinlendikten sonra, Taşkent'e doğru yollandık. Taşkent'te bizlere büyük ve yeni bir yapı ayrılmıştı. Sıcağa

karşı sıcak ve soğuk hava örgütü olan bir yapı. Sıcaklığın çoğu zaman kırk dereceyi bulduğu Taşkent'te başka türlüsü de olamazdı. Söylendiğine göre; bizim gittiğimiz günlerde olağan üstü sıcaklar başgöstermiş, Taşkentliler de bunalır olmuşlardı.

Taşkent bir masal dünyasının bütün özelliklerini taşıyan ve buna rağmen çağımızın kentli olmak niteliğini yitirmeyen bir yer. Özbekistan'ın çeşitli kentlerinde bulunduk. Özbekistan Sovyetler Birliği'nin içindeki gelişme yarışında önde giden ülkelerden biridir. Alabildiğine geniş pamuk tarlalarında, renk renk pamuk yetiştiriliyor. Geniş bir alanda dünya kadınlarının büyük bir tutkuyla ele geçirmek için uğraştıkları astragan yetiştiriliyor. Gelişmiş bir sanayi bütün dünyaya traktör, biçerdöğer gibi maklneler satabiliyor. Gelişmiş, büyük bir sulama örgütü, çorak çölü, o yüz yıllardır su yüzü görmeyen çorağı bir satranç tahtası gibi açtığı kanallarla yeşile boyamış. Taşkent ikiye ayrılıyor: biri "Köhne Şehir" dedikleri eski Taşkent, öteki ise yepyeni bir anlayışla kurulan yeni Taşkent. Genç bir uzman bütün kenti bize gezdirdi. Hepimiz ter içindeyiz. Kurmakta olduğu kentin en ince noktalarını bilen uzman büyük bir coşkunlukla yapılacakları anlatıyor. Büyük blokların arasında açılmakta olan temelleri göstererek buraya dokuz katlı bir mağaza yapılacak diyor, bir başka yere yeni bir otel, bir başka yerde yarıya gelmiş bir hastahane, ötede yeni kültür evi, daha ötede bir halk evini gösteriyor. Sıcaktan bunalmasak daha da gösterecekti. Sıcaktan yakındığımızı anlayınca bizi büyük suların fışkırdığı bir parka götürdü, geziye devam etmeyeceğimizi öğrenince de üzüldü, hatta bir parça kızdı. Yirmi beş, yirmi altı yaşlarında ancak vardı, yaptıklarını gösterememenin haklı kızgınlığı içindeydi. Ne var ki, o kadar çok özlediğim sıcaktan ben bile yılmıştım. Atalarımızın neden oradan göç edip Ön Asya'ya geldiklerini iyice anladım. O çağlarda buralarda yaşamak kolay olmasa gerekti. Özbekistan, hiçbir şeyken, her şey olabilme olanağının canlı bir örneği. Özbek Başbakanı, Özbekistan Meclisi'nin toplantı salonunda verdiği rakamlarla bizleri şaşkınlıktan şaşkınlığa götürdü. Özbekistan'ın gelişimini anlamak için istatistiklere göz atmak

yerinde olur. Özbek Başbakanının iki saate yakın süren açıklamasından aldığım notlardan kimilerini Özbek gelişimini anlamak için vermeyi yararlı buluyorum.

1917'den önce, Özbekistan'ın ancak %1,30'u okuma yazma biliyormuş. Bugün okuma yazma bilmeyen yok. 1917'den önce sanayi yalnızca küçük el sanatlarına dayanıyormuş, bu gün, traktör, biçerdöğer gibi birçok ağır sanayii gerektiren makineler Mısır da içinde olmak üzere bir çok yabancı ülkelere satılıyor. Bu ülkeler arasında Türkiye de var. Elli sekiz ülkeye yapılan çeşitli ihracat 1917'ye göre tam yüz misli artmış.

Eskiden yiyecek de dahil her şey ithal edilirken, şimdi ithalât yok denecek kadar azalmış bulunuyor. Sovyetler Birliği içinde sanayileşme konusunda Özbekistan Rusya, Ukranya ve Kazakistan'dan sonra geliyor yani dördüncü. 11 milyar kilovat elektrik elde ediyorlar bir yılda. 30.000 traktör bir yıl içinde yapılıyor. Yılda 40 milyon metre ipekli kumaş dokunuyor. Özbekistan'ın nüfusu 13 milyon, bu 13 milyon için yılda 15 milyon ayakkabı elde ediliyor. Önümüzdeki on yıl içinde ulusal gelir on misli artacakmış. Bugün Özbekistan'ın elde ettiği elektrik 1917'den önceki bütün Rusya'nın elde ettiği elektrikten tam beş misli fazla. Eskiden öğrenci yok denecek kadar azmış, bu gün yalnız orta eğitimde iki milyon iki yüz seksen bindir. 4.711 kitaplık bütün Özbekistan'a dağılmış durumdadır. Yüz bin yataklık bir sağlık örgütü de Özbek halkının sağlığını korumaktadır. 3.465 sinema her gün kapılarını halka açmaktadır. Beş yıl içinde mesken sorunu ortadan kalkacakmış. Ulusal gelir nüfus artışından 1,7 oranında daha önde gidiyor. Bu istatistik sayıların hepsini yazmaya kalkarsam bu kitap yetişmez.

En büyüğü Taşkent olmak üzere Özbekistanda otuz üç kent var. Bunların içinde Semerkant, Buhara, Fergana, Harzem en önemlileri. Karakalpaklılar 600.000 kişilik nüfuslarıyla bir otonom kurmuşlar. Bu bütün Sovyetler Birliği'nde böyle. Yani bir yerde herhangi bir topluluk iki, üç yüz bini buldu mu bir çeşit "muhtariyet" kazanıyor. Bine yakın ağır sanayi fabrikalarında 3.000.000 işçi ve 35 bin mühendis çalışıyor.

Mehmet ÇINARLI (d.1925)

Hatıralarım Işığında'dan

RAHMETLİ BABAM

Başından sonuna kadar içinde yaşadığı Çanakkale Savaşlarında her gün notlar aldığı bir defteri varmış. Oradan Kafkas cephesine gönderilirken o defteri, diğer bazı evrakı ve eşyası ile birlikte İstanbul'da bir dostunun evine bırakmış. Dönüşünde, emanetlerini geri alamayışına en çok bu defter yüzünden üzülürdü.

Tesadüfen, ben de askerliğimi Çanakkale'de yapıp, onun savaştığı siperleri, aradan geçen 36 yıla rağmen, hâlâ bitip tükenmeyen mermi kovanlarını, iskelet parçalarını gözlerimle gördüm.

– Oğlum, Çanakkale'de savaşan askerler, bildiğimiz askerler, bildiğimiz insanlar değildi. Onlarda insan üstü bir iman gücü vardı. Bir gün önce savaşa giden birliklerin tamamıyla yok edildiklerini öğrendikleri, kendilerinin de aynı akıbete uğrayacaklarını bildikleri hâlde, düğüne, bayrama gider gibi gider;

Annem beni yetiştirdi bu yerlere yolladı;
Albayrağı teslim etti Allah'a ısmarladı.

derken dağları taşları inletirlerdi.

Babam, savaşlardan sağ dönüşünü (sıhhıye küçük zabiti rütbesiyle) sıhhıye bölüğünde çalışmasına borçludur.

Buna rağmen bizim bölüğümüz de yarıdan fazla şehit verdi. Çadırımızın çok yakınına düşen mermilerin sarsıntısıyla, bir ameliyatı bitirinceye kadar, fenerimizin üç, dört defa yere düştüğü olurdu.

Her gün akın akın getirilen yaralıların onda bıraktığı canlı ve ilgi çekici izlenimleri, kaybolduğunu yukarıda söylediğim, defterine yazmıştı. Şimdi kulaklarımda, bana ağlaya ağlaya anlattığı bazı hatıralar var:

– Günün birinde, sayılamayacak kadar mermi yemiş ve paramparça olmuş bir asker getirdiler. Ölmek üzere idi. Sertabibe: "Bunu kurtarmamıza imkân yok. Boş yere canını bir de biz acıtmayalım" dedim. Sertabib: "Haklısın. Fakat, talimat bize, gelen yaralı ölmediği sürece, elimizden geleni yapmamızı emreder. Hemen ameliyata hazırlayın." Hazırladık. Şimdiki gibi narkoz felân yok. Bir buçuk saat, paramparça olmuş uzuvları bir araya getirip dikmeye çalıştık. Yaralıdan en ufak bir inilti bile çıkmıyordu. Fakat, ameliyatın sonuna doğru birdenbire bir ter boşandı. Öyle bir ter ki, yaralıyı ve masayı ıslattığı gibi, masanın ayaklarından yere doğru da akmaya başlamıştı. Hayretle sertabibe dönüp: "Amma da terledi ha!" dedim. O zamana kadar, bütün kesip biçmelere rağmen bir "of" bile demeyen, gözleri kapalı baygın yatan asker, nasıl olduğunu hâlâ anlayamadığım bir şekilde, bir an için canlanıp bana cevap verdi: "Türk terlemeden ölmez!"

– Bir başka gün bir çok yerinden yaralanmış bir asker getirdiler. Görebildiğim yaraları temizleyip sardıktan sonra, sordum: "Başka var mı?" O, yaralarının farkında bile değil, şöyle diyordu: "Üç istihkâm aldık, dört de mitralyöz".

– Elinden vurulmuş bir albay, yarasını sararken sicim gibi göz yaşı döküyordu. "Albayım, yaranız o kadar ağır değil, niçin ağlıyorsunuz?" dedim. "Ben yarama ağlamıyorum oğlum, dedi, arkadaşlarıma ağlıyorum. Alayımda benden başka kimse kalmadı."

Çanakkale zaferinin sevincine doyamadan gönderildiği Kafkas cephesinde sade açlık ve sefalet görmüştü.

– Biz orada düşmanla değil, yoklukla ve soğukla harp ettik.

Bir sabah, açlıktan ölmek üzere olan bir erin, sürüne sürüne çarığına uzanan bir başka arkadaşını göstererek: "Yetişin çarığımı yiyecek" diye inlemesi en canlı hatıralarından biriydi.

Zatürrieye tutulmuş, içinde rüzgârın cirit attığı, derme çatma, soğuk bir kulübede, bugünkü ilâçların, antibiyotiklerin hiç birisi bulunmadan -kuvvetli bünyesi sayesinde- hastalığı yenebilmişti. Nekahete girdiği sırada, canı şiddetle çay içmek istemiş. Bir yerinde saklayıp durduğu bir parça çayı var. Fakat şekeri nerede bulacak? Levazım subayına bir ricacı yollamış. Aldığı cevap şu:

– Osman Efendiyi çok severim. Hastalığını da biliyorum. Fakat, İstanbul'dan bize gönderilen şeker sandıklarının içinden sadece kum ve toprak çıktı. Sandıkların her uğradığı yerde, şekerin bir parçası alınıp yerine kum ve toprak doldurulmuş. Alın şu sandıkları, içlerindekileri eleyin. Belki onun çayına yetecek kadar şeker bulabilirsiniz.

Mütareke imzalanıp, memleketi olan Ermenek'e döndüğünün ertesi günü kapısına iki jandarma dikilir:

– Kancıoğlu'nu vurmuşlar. Kumandan Bey acele seni istiyor.

– Ben cepheden dün akşam döndüm. Çok yorgunum. Üstelik de yanımda ne bir ilâç var, ne bir âlet.

Jandarmalar gidip tekrar gelir:

– Kumandan Bey: "Kazada kendisinden başka sağlık mensubu yok. Gelmezse zorla götüreceğiz" diyor.

Kancıoğlu memleketin en varlıklı ağalarından biridir. Kendisi de ayrıca haber gönderir:

– Hayatımı kurtarırsa, malım mülküm, her şeyim onun olsun.

Babam, çaresiz, bir hayvana binip Kancıoğlu'nun bir hayli uzakta olan çiftliğinin yolunu tutar. Kurşun ölüme sebep olmayacak bir takım yerleri delip geçtikten sonra, sırtının bir yerinde saplanıp kalmış.

– Cerrah bıçağı yok, pens yok, tentürdiyot yok, pamuk bile yok. Tüfekçiye uydurma bir pens yaptırdım, tarla pamuğunu ayıklatıp kaynattırdım. Bıçaklardan uygunca birini cerrah bıçağı, kadınların tülbentlerini de gaz bezi yaptık. Hayvanların yaralarına dökülerek, kurtlanmalarını önlemek için bulundurulan permanganat antiseptiğimiz oldu. Bu suretle, bir hayli derinde olan kurşunu yaradan çıkarmayı başardım.

Kancıoğlu'nu iyileştirinceye kadar, sarp ve dik yokuşları hayvan sırtında iki ay inmiş, çıkmış.

Millî Mücadele başladığı zaman babamı -bu sefer ihtiyat zabiti olarak- yeniden silâh altına çağırırlar. Askerlik Şubesi, Kaymakamlık ve kasaba ileri gelenleri buna şiddetle karşı çıkarlar. Ermenek'i ve 48 köyü sıtma, frengi, çiçek ve diğer salgın hastalıklar götürüp gitmektedir. Babamdan başka da sağlık mensubu yoktur. Yukarı makamlar durumun önemini kabul edip, babamın Ermenek'te hizmet görmesine rıza gösterirler.

Atillâ İLHAN (d.1925)

Abbas Yolcu'dan

YOL VER BİZE MURAT DAĞI

Afyon-Ulukışla arasında, Konya bozkırını gündüz geçmek ölümdür efendim. Step, vagonun bütün pencerelerinde tutkallı sinek kâğıdı gibi adamın gözlerine yapışır; manzara durmadan kayar ve yine de değişmez. Belki de bu yüzden o zamanlar, gerek iniş gerek çıkış trenleri, her ikisi de, geceleyin geçerlerdi. Ben yine böyle gecelerin birinde tasımı tarağımı topladım, sabaha karşı aynı istasyondan Fuar afişinin içine doğru yola çıktımdı. Bugünkü gibi aklımdadır. Yıldızlar yukarıda fışkırıyordu sağdıç, sen, her bir azan büyük uykuda, karanlıkta insanlar belliyordun. Tren de toz toprak ve uyku içinde geldi yani. Çan vurdukça, kurbağalar, "cici-don" sesleri, kuş yumurtaları nasıl olduysa oldu, birer birer, doğru ve eğri, namus gibi sinek kaydı. Ölüm gibi bir çırpıda kayıp gittiler. Nasıl olduysa oldu ve oldu ve ondan bu yana, tozlu ve ay yıldızlı vagon pencerelerinden katran gibi akı akıveren bir acı, bir tuzsuz karanlık kaldı. Sen, bu seferlik ikinci mevki yolcusu, uykusuna erkeği gibi sarılmış bir kadının, ağzı açık bir memurun arasında; afişteki maceranın fersah açılıp, sana sana geldiğini nasıl da gördün belli: deli huylu

Abbas! Abbas'lar götürsün seni, Abbas'lar götürsün e mi? Sen iflâh olmazsın: Karnına karınca, kafana turna düşmüş, eğri eğri gezip doğru kelâm edersin: Ne demişti o koç yiğit "Ben bir Köroğlu'yum dağda gezerim." Eğer sen de erkeksen: "Ben bir yolcu Abbas'ım.." diye tuttur türkünü.

Ben bir yolcu Abbas'ım, dünyalar yolcusu, memleketimin ve kıt'amın yolcusu Abbas! Bu hasret kavuşturan beni şimdi, bozkırın tozlu ve çapaklı alacasından İzmir körfezinin tuzlu ve ekşili yeşiline götürüyor. Fuarın ve sevgilimin saçlarının peşindeyim. Peşinde olduğum daha büyük şeyler de var: Saadetin peşindeyim meselâ. Yalnız kendi saadetimin de değil. Bütün herkesin saadeti peşindeyim: herkeslerin. Sulh peşindeyim sonra, hürriyet peşindeyim. Yüreğimin kapısını açmaya gör: Sel var orada be, sel! Tuğyan var, taşkın var. Bir yanardağ var ki hele ismi konmamış, ne yanardağ, ne yanardağ: "Evet dağlıyım, hem yanardağlı. "Bu trenin gitmesi hiç. Bu yıldızların ışıması hiç. İş şu uyuyan çocukların yaşamasında, harpsiz darpsız yaşamasında. Şu memurun sekiz nüfusunu gül gibi geçindirip ele güne muhtaç olmamasında. Sen Abbas'mışsın, kimden kime? Herkes kendi ömrünün yollarına düşmüş, demir asa demir çarık, saadetini arıyor: Kendinin, yani cümlenin saadetini.

Akşehir, Akşehir'in ışıkları. Şöyle bir soruyorum kendi kendime: Akşehir mi daha meşhur, yoksa Hoca Nasrettin mi? O Hoca Nasrettin ki türbesini görmüşüm, o Akşehir ki, çarşısını gezinişim. Şimdi bak! Vagonun penceresi arkasında sadece ışıklar ve gökyüzü seçiliyor. Hep içimden içimden bir ninni, bir masal , bir tekerleme mırıldanıp uykuyu çağırıyorum. Koridor. Koridorda yolcular. Elleri siyah ve yağlı, gözleri siyah ve yağlı bir çocuk. Alnında hırçın saçları selâma durmuş. O pencerenin önünde durmuş. Gülüyor: "Eskişehir'e" diyor. "Ben tornacıyım." Çocuk yahu! Oysa varıp sorsan, ne "cici-don"u, ne kurbağaları, bilip söyleyemez sana. Çünkülüm: O, anasızdır, üç kardeşini el-

leriyle; o yağlı ve siyah elleriyle beslemektedir. Bu çocuğun önünde kendimi ufarak, bit gibi, tahta biti gibi; muzır, müziç, berbat bir yaratık gibi hissediyorum. Ben afişlerin içinde maceralar peşindeyim. Sarışın sevgilim kıyı boyunda, geceleri karanlık fakat yıldızlı ve insan deryaları seyreyliyor. Onun sevgilisi torna, freze tezgâhları, onun macerası tesviyecilik. O çavdar yahut bir başka nimet gibi ellerinin emeğini ve ekmeğini yiyor ve kazanıyor. O günden bu yana yıllar geçip gider. Şimdi koskoca bir adamım. Hâlâ, daha kendimi zayıf, hayatı insafsız ve acı farkettikçe; bir tren yolculuğundaki ufak ama büyük tornacıyı düşünür, birden gülle misali ağır çektiğimi duyanın. O bana: "Zanaat bu" demişti. "Zor da olsa, kolay da olsa zanaat. Altın bilezik yani. Ben bundan ekmek yiyorum. Küçük kardeşim okuyor. Ben okuyamadım, o okuyacak." Afyon'da yollarımız ayrıldı. O ve ben ayrı ayrı kendi kaderlerimizin ipi üstünde cambazlığa gittik. Acaba kardeşini okutabildi mi? Ve kardeşi, büyük kitaplarına temiz bir aydınlık vurduğu saatlerde, elleri yağlı ve siyah ve namuslu ağabeyini aklından geçirebiliyor mu?

... Afyon'dan kaç kere gelip geçtim. Yeni moda garının her köşesi ezberimde. Bekleme salonu iri kara levhalar. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, şunun bunun beceriksizce çizilmiş sağlık afişleri. Yahut köşede bir yazı: "105 No'lu katar 100 dakika gecikecektir." Hele o kantinin rezaleti. Buğu, buğu. Duman duman. Üst üste asker. Traşı gelmiş bir acar garson: "Geliyor beyim, varıyor beyim." Dışarda, raylarda hep düdük sesleri, hep lokomotifler, hep drezinler. Saatlerce bekliyoruz.

Fikret OTYAM (d.1926)

Gide Gide'den

KİLİS

Zeytin ağaçlarının yeşili yeşillerin öksüzüdür. Ne çayır yeşiline benzer, ne de zümrüte. Küskün, bitkin bir yeşildir. Fakat ürününü vermeye görsün, yüz güldürür, kese doldurur, sepet doldurur, sonunda da mide doldurur.

Şosenin iki yanı bağ ve zeytinlik sıralı. Zengin bir bölge Kilis. İlk etkisi bu. Fakat kabuğa bakıp aldanmamalı. Bağlara floksera denilen bir hastalık el atmış. Yağmur zamansız yağmış. Zeytin ağaçları ihanet etmiş! Floksera baş belâsı, insanın trahomu, veremi gibi bir meret. O tarifsiz yeşillik var ya, meğer adam aldatıyormuş! Üzüm vermedikten sonra n'eylersin bağı? Hayırsız Kilis'in bağları dağ oluyor bu hastalık yüzünden. Tedbir alınmıyor mu? Alınıyormuş. Hani devenin kulağı var ya onun gibi. Konuştuğum bağcıların yüzünden düşen bin parça olur.

– Bağcılık ölürse, Kilis de ölür. Zeytin ürünü yok denecek kadar az. Bizim suratımız asılmasın da kimin asılsın?

Doğru söze ne denir? Kilis'in bir şarap fabrikası var: Sür'atin en hallicesinden işe el konmazsa burada kahırdan bile içilecek Kilis şarabı bulunmayacak... Halk, Belediyeden de, ilgisizlikten de, pahalılıktan da yakınma içinde... Esnaf denetimsiz. Malı bildiği gibi, dilediği gibi satıyor. Örneğin, 400 kuruşa et,

sade yağ 750, domates 20, yerli patlıcan 40 kuruş! Köylü sıkışınca bir kilo buğdaya bir kilo domates alıyor. Ahenk mi bu. Ahenksizlik bir yana konsun, ya güvenlik düzensizliği? Kana kan! İşte ahenk olan tek şey! İnsan, keklik ayarı! Hırs, takip, kin namlusunun ucuna gelmeye görsün, kurtuluş yaşamak değil, ölümdür.

Salabıyan Köyü, Kilis'e 4 kilometre. Kan davası uzun sürmüyor burada. Osman'ı köyde vururlar. Osman ölür. Katil ne olur. Yok olur elbette! Yok olmak var olmaktan kolaydır sınırda! Katil taraf, başına geleceği bilir. Göçerler Kilis'e. Ölü Osman'ın tarafı boş durmaz gayrı. Oğul, babasının ölümünde parmağı olan Kırçıl Memet'i Kilis'in göbeğinde sebze pazarında öldürüverir! Silah elde "merhaba" der, karakola teslim olur. Durum bir bir berabere! İkinci dönem başlar. Kırçıl Memet'in oğlu ise askerdedir. Kara haber telgraftan tez gider. Asker oğul haberi alır, yola bir çıkış çıkar ki, silâhı bile yanındadır... Küçük kardeşinin yanına Kilis'e gelir. Kan, kanı çeker, ister. Küçük kardeş iyice doludur. Küçük Kardeş bir şeyler yapacak, bundan dönüş yoktur. Kilis'te bir Kadı Camii vardır. Güzel camidir Kadı Camii. Şehrin tam ortasına düşer. Güpegündüzdür. Sıcaktır. Camilerse serin olur. Küçük kardeş serin serin gelir, serin serin tabancasını çıkarır, serin serin dört kurşun boşaltır! Birinci ölünün, Osman'ın oğlu yere düşer, sonra defterden künyesi! Küçük kardeş nerede? Kimse bilmiyor bunu. Tavuğun fiyatı üç lira. Dört kurşun ellişerden iki lira, insanoğlu tavuktan bir lira aşağı fiyata gidiyor, haberiniz ola.

Can gider de mal gitmez mi? Gider. Koyunlar sürüyle, mercimekler çuvalla Suriye'ye gider. Hem de günde 100-150 çuval! Mamafih ihracat ithalâtsız olmaz. Suriye'den de kullanılmış Amerikan ceketleri, yelekleri, ince pantolonlar, ipekli kumaşlar gelir. O ipekli kumaşlar ki Sümerbank bezleri gibi açıktan açığa satılır.

Kara kilit, kara sakal, kara kafa...

Kilis'in evleri düzlük. Kilis'in sokakları dar. Havası sıcak mı sıcak. Sinek de var. Sinek, kara sinektir. Kara kafa kadar, lânet bir şey. Trahom eskisi gibi "icra-yı sanat" edemiyor! Ama yapmış yapacağını. Ocak söndürmüş, fer söndürmüş, dünyayı zindan etmiş. Eğer yolunuz bir gün Kilis'e düşerse çarşıya gidip dolaşın. Bir yerde hasır örenler göreceksiniz. Hepsi yaşlı başlı insanlar. Onların ellerine bakın. Makine gibi ellerine. Ördüklerine bakın, sonra hiç çekinmeden yüzlerine bakın, gözlerine bakın. İyi bakın. Onlar sizi görmezler korkmayın. Çünkü burası "Körler Çarşısı"dır. Bu çarşı trahomun marifetidir. Kilis'te dolaşırken iki park göreceksiniz karşı karşıya. "7 Birincikânun" ve "Kurtuluş" parkları. Pot kırmak isterseniz benim gibi, Kurtuluş Parkı'na girin! Erkekseniz kadınların helâsına girebilir misiniz? Kurtuluş'a elinizi kolunuzu sallaya sallaya girip bir sıraya çökersiniz, bekçi de başınıza çöker, parmağının ucuyla karşı parkı gösterir. Kafa tutarsanız size der ki:

– BURASI KADINLARA MAHSUSTUR!

Kurtuluş'un ne olduğunu bilen bir kaymakam bu işi bozmak istemiş, "miş" le bitirdiğime göre anladınız değil mi? Başaramamış! Bu işleri yürütense Belediyedir. Allah Allah ne tuhaf, burada belediyeler dönüp dönüp bina okuyorlar. Binada okuyanlar demeyelim de okumayanlar üç binden fazla! Üç binden fazla okumayan çocuk! Üç binden fazla cahil. Bu üç binden fazla deyimi kayıtlı olan! Kayıt dışında kalmış okumayanların hesabını kim tutar ne bilelim?

Okul, floksera, trahom hastalığının tedbirleri gibi değil de, onlardan daha kuvvetli, onlardan daha çabuk ele alınmalı... Bu da asıl hastalıklara dahil, bununsa şifası zordur...

7 Birincikânun'la "Kurtuluş" parkının ortasındaki yol, sizi Gaziantep'e götürür. Eğer zeytinliklerde, bağda, buğday ambarında yanık, insanın içini burum burum eden bir türkü duyarsanız Kilis'ten ve türküden zor ayrılırsınız. "Üç Beyler" türküsü beni öyle etti.

Doğan KUBAN (d.1926)

BİR BATI ANADOLU GEZİSİ

Manisa

Gezimizin bir gününü Manisa'ya ayırmıştık. Truvalıların dostu oldukları söylenen Anadolu'nun otokton ahalisinden Magnetlerin kurdukları ve onların isimlerini taşıyan iki tanınmış antik şehir var: Magnesia ad Spylum ve Magnesia ad Meandros. Birinci Menderes vadisinde, diğeri Gediz (Hermus) vadisinde. Gediz vadisi çok eski zamanlardan beri önemli olmakla beraber, Manisa Roma devrinden sonra, Romen lejyonları Akhisar yolunda Antiyoküs'ün askerlerini yendikten sonra (M.Ö. 90) önem kazanıyor. Gediz ovasına bakan Manisa dağının yamaçları her zaman hükümdarlar uğrağı olmuş. Bizans İmparatoru Jan Dükas çoğunlukla Manisa'da oturuyormuş. 2. ve 3. Murad'ın Manisa sevgileri de herkesçe bilinir. Şüphesiz bu Manisa'nın şehzade sancağı olmasının bir sonucu. 14. yüzyıl başında Saruhan Beyin Harezm'li Türkmen aşiretleriyle ele geçirdiği Manisa'nın, tarihimizde saygı değer bir yeri var. Selçuk İmparatorluğu'nun bu uçlarının, millî gelenekler bakımından henüz meydana konmamış birçok özellikleri olsa gerek. Evliya Çelebi, 17.

yüzyılda Gördes ve Demirci'den bahsederken, bura evlerinin çoğunun Türkistan evleri gibi olduğunu yazıyor. Bu müşahedeyi neye dayanarak yaptığını bilmiyoruz. Fakat tarif ediyor: "... toprak örtülü duvarların temelinden nısfına dek taş andan âlisi kerpiç duvarlı Türkistan evleridir." diyor. Şüphesiz inşaat tekniğinden çok, sosyal âdetlerin hâlâ devam eden tarafları ilgi çekici. Bizim kuş bakışı gezilerimizde, Anadolu'nun muhtelif yörelerinin halkı ve âdetleri hakkında yeterli bir fikir sahibi olmak söz konusu değil. Sadece peyzaj ve maddî eserlerle ilgilenebiliyoruz. Manisa'nın bereketli bir yer olduğu muhakkak. Fakat yine Evliya Çelebinin "... Ol sahra-i bir bîpayan bağ ve bostan ve reyhan gül gülistan gibi mamur abadan kuralar ile piraste bir sahra-yı mahsuldardır. Her hane revzenlerinden bu sahra temaşa olundukda âdem hayat bulur." tarifini, belki de zamanın kısalığından pek bulamadık.

İzmir'den yola çok erken çıktığımız için, şehirde hayat canlanmadan Manisa'ya vardık. İzmir'den gelen yolun Manisa'ya girişini, kübik ve keskin kütlesiyle, Sultan Camii ve onun karşısındaki Muradiye süslüyorlar. Manisa'nın güzel bir şehir olduğu söylenemez. Şehir büyük çapta yenilenmiş. Genel olarak Yunan işgaline uğramış belli başlı Batı Anadolu şehirlerinin diğer bölgelerindeki şehirlere nazaran, tarihî görünüşlerinden çok şey kaybettikleri söylenebilir. Doğuya doğru, Kütahya'dan itibaren eski strüktürlerini korumuş şehirlere daha çok rastlanıyor. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı sultanlarının sevgilisi olan şehir olarak, Manisa çok daha zengin hatıralarla süslü olmalıydı. Ağlayan kaya (Niobe)nın yanından Manisa Dağı'nın eteklerine çıktık. İkinci Murat'ı çeken ve Evliya'nın bahsettiği cenneti tahayyül etmeye çalıştık. Faydaya yönelmiş bir dünyada gülistanların yerlerini tarlalara terketmesi gerekiyor olmalı.

Manisa'nın meşhur Ulucamii ile, üç Osmanlı devri yapısını ve yolumuz üzerine düşen bazı ikinci derecede yapıları tetkik edebildik. Bilhassa Manisa'nın 15. yüzyıldan sonraki Türk mimarîsinin gelişmesinde ve Üç Şerefeli'nin menşei meselesinde şimdiye kadar iyice açığa çıkarılmamış bir önemi var. Bu günlük gezide gerek konstrüktif özellikleri, gerek plân tertipleri bakımından, Üç Şerefeli'nin geleneğinin bu bölgede olduğuna şahitlik eden bir çok yapı gördük.

Saruhunoğulları'ndan İshak Beyin yaptırdığı Ulucami Beylikler Devrinde inşa edilmiş en önemli yapı. Mimarî güzelliğiyle değil, fakat tarihî değeri ve pitoresk çehresiyle şehrin en önemli abidesi sayılabilir. Güneydoğulu Ulucami şemasının gerek enteryörde, gerek avluda, oldukça orijinal bir anlayışla ele alınmış olduğu yapı, Antik ve Bizans yapılarından alınan parçalarla ve itinasız bir konstrüksiyonla inşa edilmiş. Manisa'ya hâkim bir teras üzerinde bulunuyor. Riefstahl tarafından neşredilmiş olan bu yapıyı tekrar izah etmek lüzumsuz. Fakat bugünkü durumu açıklamak ve bazı intibalarımızı nakletmek faydalı olabilir. Her şeyden önce Ulucami'nin ve Saruhanoğulları Medresesi'nin harap hallerine işaret etmek yerinde olur.

Haldun DORMEN (d.1927)

Sürç-i Lisan Ettikse'den

CEMAL REŞİT REY VE BİZ

Erol'un yazacağı müzikalin ana hatları üzerinde bir karara varmıştık. Hatta *Romeo ve Jülyet* oyununun ünlü balkon sahnesini bile Beşiktaş'ın arka sokaklarından birinde bulunan, eski sevimli bir tahta eve oturtmuştuk. Beşiktaş Tuz Baba mahallesi, Erol'un tüm çocukluğunu geçirdiği yerdi. Yazarın kendisi için, Ajans Bahriye adında Tuz Baba türbesinin bekçisi bir kocakarı rolü düşünmüştü. Ajans Bahriye, oyunun bir çeşit korosu olacak ve tüm bilgisizliği ve basitliği içinde güncel konulara ilkel bir mantıkla değinecekti. Erol'a yaşlı bir mahalle kansı tipi oynatmak en büyük isteklerimden biriydi. Gerçi daha önce *Alamanyadan Bir Yar Gelir*'de böyle bir tip canlandırmıştı, ama ben o kısa rolünde bunun pek zevkine varamamıştım.

Bir sabah gene kahvaltı sofrasında otururken "Acaba Cemal Reşit Bey müziğimizi yazar mı?" diye sordum birdenbire. Bu soruyu sorarken böyle bir şeyin olanaksız olacağını biliyordum. Kardeşi Ekrem Reşit'in ölümünden sonra Cemal Bey'in, Beşiktaş Serencebey yokuşunda satın aldığı bir katta inzivaya çekildiğini

ve operet dünyasına bir daha hiçbir şekilde girmeyeceğini çeşitli yerlerden duymuştum. Oysa *Lüküs Hayat*'ın bestecisi, Erol'un yazacağı müzikal için tam aradığımız insandı. Bizimle kahvaltıda olan Kerem "O artık operet yazmıyormuş ki" dedi. "Cemal Reşit olsa harika olur" diye atıldı Erol. *Oliver*'in dekorları için Ankara'dan gelmiş olan ve bende kalan Osman Şengezer çok heyecanlanıp ayağa fırladı. Osman'ı kahvaltı sofrasında bile oturtmak hayli güçtür. Özellikle heyecanlandığı zaman gözünün üstene düşen saçını yukarı doğru üfleye üfleye bir aşağı bir yukarı dolaşır odanın içinde. Cemal Reşit'in adını duyunca gene böyle heyecanlanmıştı. Bir taraftan kendini oradan oraya atıyor, öte yandan, "Bir konuşsan, belki razı olur" diyordu.

Hiç umudum yoktu ama, yakın dostu olduğunu bildiğim Faruk Yener'le bir konuşmaya karar verdim. Cemal Reşit'i bir kez Betül'le evliyken kayın validemin evinde görmüştüm. Konuşmamız "Nasılsınız?", "Teşekkür ederim efendim" gibi beylik bir iki cümleyi aşmamıştı. Bu işe razı olacağına, hele kardeşinin ölümünden sonra bir müzikal için beste yapacağına hiç umudum yoktu. Bir gün Harem'deki evine ziyarete gittiğim Muhsin Ertuğrul'un da fikrini sormuştum. "Ekrem'in ölümünden sonra Cemal'in bir daha tiyatroya döneceğini sanmam" demişti Muhsin Bey.

Oysa Faruk Yener'in fikri bambaşkaydı. "Neden olmasın? Bir randevu alayım. Gidip kendisiyle görüşün" diyordu. Günün birinde Faruk Yener'in aldığı bir randevu sonucu Erol, Faruk ve ben Serencebey yokuşu Yasemin Apartmanına çay içmeye gittik. Erol da, ben de çok heyecanlıydık. Arabayı kapının önüne park ettiğim zaman bir an için geldiğime pişman olmuş, "Acaba geri dönsem mi?" diye düşünmüştüm.

Cemal Reşit bizi büyük bir Osmanlı nezaketi ile karşıladı. Bir anda aramızda sıcak bir hava doğdu ve hemen geldiğime memnun oldum. Hiç de beklediğimiz gibi çıkmamıştı. "Doğru

dürüst bir şey getirirseniz yazarım" diyordu, 1930 tarzı çay masasının başında Divan Pastahanesi'nden bizim için özel olarak aldığı ufak keklerden ikram ederken.

Celâl Bey adında sevimli şişman bir de arkadaşı vardı o gün çayda. Eskiden Almanya'da koreografi eğitimi görmüş ve Rey kardeşlerin operetlerinin dans çalışmalarını yönetmişti o yıllarda... Celâl Bey istediğimizi duyunca Cemal Bey'den de fazla heyecanlanmıştı. O konuşurken Erol'la bana göz kırpıyor, "Merak etmeyin bu iş olur" demek istiyordu. Biz Erol'la Cemal Bey'e ayıp olmasın diye konuya karar verdiğimizi söylememiştik. Konuyu birlikte kararlaştıracak gibi yapacaktık. O gün oradan ayrılırken arabada Faruk Yener "Cemal Bey de sizin kadar heyecanlandı. Bu işe oldu gözüyle bakın" diyordu. Erol'la *Romeo ve Jülyet* fikrini bir dahaki sefere götürmeye karar verdik.

İkinci gidişimizde *Romeo ve Jülyet*'i düşündüğümüzü söyledik. Cemal Reşit fikre bayıldı ve ağzından hiç eksik etmediği "Aliülâlâ" kelimesiyle O.K.'ini verdi. Artık Erol'la birlikte haftada iki kere Serencebey yokuşundaki Yasemin Apartmanının 1 numarasına taşınıyor, masa başında Çin porseleninden fincanlarla çaylarımızı yudumlayıp keklerimizi yerken piyesin çatısı, karakterleri hakkında konuşuyorduk. Cemal Reşit Bey şimdi bizden de fazla heyecanlanıyor, bizim ciddiyetimizi görünce işe daha fazla sarılabileceğini hissediyordu. Erol'un bu işi bitirmemesine olanak kalmamıştı artık.

Bir gün Cemal Bey bana "Haldun Bey'ciğim, bu eseri ne zaman sahneye koymayı düşünüyorsunuz?" diye sordu. Korka korka "Ekimde efendim" dedim. Elini alnına götürerek "Mais c'est impossible chèr ami"[1] dedi. Oysa tiyatronun geçirdiği kötü yılı ve birikmiş tonlarca borcu ancak böyle yerli bir yapıt kurtarabilirdi. Erol Günaydın- Cemal Reşit ikilisinden mükemmel bir şeyin çıkacağına inanıyordum. Ama karşımdaki adam Erol Gü-

1 Fakat imkânsız, azizim.

naydın değildi. Erol'a kavga dövüş istediğim şeyi yaptırabilirdim. Bu kez karşımdaki yaşlı, kalp hastası, kaprisli, köşede unutulmuş bir dehaydı. Adama "Olmaz, ille de Ekim" diye ısrar edemezdim. "Siz nasıl isterseniz efendim" derken koşullar ne olursa olsun ekime yetişeceğini biliyordum gene de... Bu sırada Celâl Bey de bana göz kırpıp bunun mümkün olabileceğini anlatmaya çalışıyordu. Aradan bir, iki hafta daha geçti ve Erol, Cemal Reşit'e ilk şarkı olan "Alaybeyi"nin sözlerini götürdü. Müthiş heyecanlıydı Erol o gün. "Ya Cemal Bey sözlerimi beğenmezse" deyip duruyordu. Ben çok beğenmiştim yazdıklarını. Ama Cemal Bey istese de istemese de Ekrem Reşit'le mukayese edecekti Erol'un yazdıklarını. Aslında Erol heyecanlanmakta yerden göğe kadar haklıydı. Cemal Bey okurken biz karşısına geçmiş korkuyla vereceği kararı bekliyorduk. Birden ayağa kalktı "Aliülâlâ" dedi ve Erol'un yanına gelerek yanaklarından öptü.

Erol'un sevinçten gözleri dolmuştu. Beklemiyordu eski kurdun bu reaksiyonunu. Cemal Bey'in duygusal bir sanatçı olduğunu, güzel şeyler karşısında heyecanlarını yitirmediğini unutmuştuk. İlk raundu başarıyla kazanmıştık. O gün Serencebey Yasemin Apartmanından ayrılırken Cemal Bey'in de artık bizden olduğunu anlamıştık. Güçlü bir üçlü olduğumuza kuşku kalmamıştı. Üçümüzün kafa kafaya vererek ortaya çıkaracağı bir şeyin başarı kazanmamasına olanak yoktu. Cemal Bey'le başlayan dostluğumuz ve iş birliğimiz başarısız geçen mevsimin moral çöküntüsünü bana unutturmuş, yeni mevsime büyük umutlarla bakmama neden olmuştu.

Cemal Bey'le iş birliğimiz başladığı günlerde işlerim başımdan aşkındı. On beş günlük bir Kıbrıs turnesi, *Oliver*'in Kadıköy'deki oyunları, Anadolu hazırlıklarının yanı sıra bir de Fikret Hakan'ın İngilizce olarak çevirdiği bir filmde ona özel coach'luk yapıyordum. Çok iyi para verdikleri için bu sıkışıklık arasında kabul etmiştim işi. Bütün yaptığım Tony Curtis ve Charles Bronson'la baş rollerden birini paylaşan Fikret'e İngilizce rolünün tonlamalarını öğretmekti.

Cemal Bey bizi ikinci şarkının sözleri için bekliyordu. Oysa benim gidecek vaktim yoktu. Telefon ederek kendisine ancak Kıbrıs dönüşü geleceğimi bildirdim. "Olur mu canım" dedi üzgün bir sesle. Telefonda bile hayal kırıklığına uğradığı belli oluyordu. "Gelirseniz pişman olmazsınız. O kadar söyleyeyim" dedi. Birden ilk şarkı olan "Sokağımız Alaybeyi"ni bestelediğini hissettim.

Yarım saat sonra Erol, Celâl Bey ve ben Serencebey'deki eski konaktan kalma eşyalarla süslü salonda, Cemal Reşit'in piyanosunun başına geçmesini bekliyorduk sabırsızlıkla. Cemal Bey gençleşmiş, bize yapacağı sürprizin heyecanı ile yerinde duramıyordu. Sonunda tarihî an geldi. Cemal Bey her saniyenin tadına damla damla vararak ünlü piyanosunun başına geçti ve kısık bir sesle şarkıyı söylemeye başladı;

"Sokağımız Alaybeyi
Bilmezsiniz bu köşeyi
İstanbul'un içindeyiz
Ama ama ama
Başka biçimdeyiz"

Yaşadığımız inanılmayacak bir andı... Harikaydı. Nefisti.. Tam hayalini kurduğum şeydi... Üstelik halkın beklediği olaydı bu... O gün artık adını *Yaygara 70* olarak kararlaştırdığımız müzikalin (Cemal Bey operet demekte ısrar ediyordu) büyük bir olay olacağına inanmıştım. Bestecinin kısık sesiyle piyanosu başında söylediği şarkının beğenilmemesine olanak yoktu. Halk bayılacaktı buna... Oynak, modern ve aynı zamanda bizdendi. İstanbul'un ta kendisiydi... Herşeyi ile buram buram İstanbul kokuyordu... Cemal Bey gerçek bir dehaydı.

Mehmet TURGUT (d.1929)

Taşkent'e Doğu'dan

BAKÛ

Taşkent'te, bir öğle sonu, genç kızların kucak kucak sunduğu çiçekler arasında ve çiçek demetleri gibi renk renk millî Özbek kıyafetleri içinde uçağa bindik. Hava açık, yolculuk son derece rahat. Üzerinde uçtuğumuz arazi alabildiğine değişik manzaralı. Yer yer sulama kanalları görülüyor. Yeşil yeşil tarlalar görülüyor. Sarılı yeşilli bahçeler görülüyor. Zaman zaman kasabaların ve köylerin üzerinden geçiyoruz. Sonra çöl başlıyor. Uçsuz bucaksız çöl... Kıvrım kıvrım kum tepecikleri, renk renk gölgeler meydana getiriyor. Çizgi çizgi ve kırış kırış düzlükler altımızdan âdeta geriye kayıyor. Tepecikler, tepeciklerin üstüne binmiş... Renkler, renklerin içine girmiş... Mor, morumtrak; kırmızı, kırmızımtrak renkler... Aşı boyası rengi ve mavimsi gölgeler... Ne şehir, ne köy, ne de medeniyete ait en ufak bir belirti var. Saatlerce uçuyoruz ve nihayet Bakû üzerindeyiz...

Deniz ve deniz üzerinde çelik kuleler. Toprak ve toprak üzerinde çelik kuleler... Anlaşılıyor ki altımız petrolle ve petrol kuyuları ile dolu. Kuyuların çokluğu, verimlerinin düşük olduğunu, daha ziyade pompalı işletmelerin bulunduğunu gösteriyor. Hava alanına iniyoruz. Alan âdeta mahşer yeri. Görülme-

miş bir kalabalık var. Güzel gözlü Azerî kızları bütün misafirleri çiçek sağanağına tutuyorlar. Meydan binasının teras ve merdivenlerini dolduran halk, aralıksız alkışlıyor ve tezahürat yapıyor. "Merhaba", diye bağırıyorlar. "Hoş gelmişsiniz" diyorlar. "Siz bizim özümüzsünüz" diyorlar. Buradaki bağırmaları ve söylenenleri daha rahat anlıyoruz. Onların da bizim konuşmalarımızı Özbeklerden daha kolay anladıklarını sonradan öğreniyoruz.

Devlet erkânı ile tanışıyoruz. İşte Başbakan Ali Hanof, işte Hariciye Vekili Tahire Hanım ve diğer bakanlar. Tanışma devam ediyor. Halk durmadan tezahürat yapıyor. Başbakan Ali Hanof, bizim Başbakanımızı alarak kalabalığın en kesif olduğu yere götürüyor. Halkı berebarce selâmlıyorlar. Alkış ve tezahürattan yer yerinden oynuyor sanki...

Arabalara biniyoruz. Yolun etrafı petrol kuyuları ile dolu. Kuyu kuleleri o kadar sık ki bir çelik ormanını hatırlatıyor. Hava petrol kokusuna batmış sanki... Bu koku etrafa bir başka hususiyet veriyor... Tıpkı bizim güneyin limon ve portakal kokusu gibi, tıpkı bizim batının zeytin kokusu gibi...

Yol boyu tıklım tıklım halk... Kadınlı erkekli, gençli ihtiyarlı, on binlerce insan yollara dökülmüş. Ağlayanlar var, yer yer alkışlayanlar var mahzun mahzun, çekingen çekingen duranlar var. Ve Taşkent'te olduğu gibi yer yer, küme küme askerler var. Moskova'da, Leningrad'da ve Kief'de görmediğimiz askerler... Askerlerin yakınlarında bulunan halk daha çekingen ve daha ürkek. Buna rağmen genel olarak halk coşkun, samimî ve sıcak bir alâka ile tezahürat yapıyor. Şehre yaklaştıkça kalabalık kesifleşiyor. Arabalar yollardan zorlukla geçebiliyor. Yanımızdaki Petrol Bakanı, kalabalığın kendiliğinden geldiğini söylemek ihtiyacını duyuyor. Zaten böylesine bir kalabalığın emirle toplanması son derece güç, böyle candan bir tezahüratın tertiple yapılmasına ise hiç imkân yok.

Halkın umumî durumu Taşkent halkından daha iyi. Üstü başı, giyimi kuşamı daha muntazam ve daha medenî. İktisadî durumun daha iyi olduğu anlaşılıyor. Kalabalık gittikçe artıyor. Zaman zaman yol kesiliyor. Arkadaşlarla şakalaşıyoruz, seçim olsa, adaylığımızı koysak kim kazanır diye... Biz kalabalığa alıştık, gözlerimiz de ağlamaya alıştı galiba, Taşkent'teki aşırı heyecanı duyamıyoruz.

Kalabalığın çok sıklaştığı ve şehrin ortasına yakın bir yerde, önümüzde giden arabaları bırakarak başka bir caddeye saptık. Kalabalık, Başbakanımızın kalacağı misafirhaneye kadar, yol boyunca iki taraflı olmak üzere tıklım tıklım. Bizim içinde bulunduğumuz araba boş bir caddeye sapıyor ve sahil boyunca ilerleyerek kalacağımız otele geliyoruz. Burası bizim standartlarımıza göre orta hâlli bir otel. Personelin çoğu Ermeni. Duvarlar, ellinci yıla ait afişler ve istatistikî malûmatla dolu. Azerbaycan, Büyük Patron'un ellinci yılına hazırlanıyormuş. Kendi ellinci yılı üç yıl sonra kutlanacakmış. Bize ayrılan odalara giriyoruz. Pencerelerden deniz, liman ve şehrin büyük bir kısmı görünüyor. Şehir ve limanın durumu biraz İzmir'e benziyor. Yalnız İzmir daha güzel, daha modern, daha canlı ve caddeleri, sokakları daha kalabalık. Hâlbuki nüfus bakımından Bakû, İzmir'den kat kat fazla.

Yavuz Bülent BAKİLER (d.1936)

Üsküp'ten Kosova'ya'dan

ÜSKÜP'TE TÜRK EVLERİ

Üsküp Türk kesiminde, beni hep sıcak bir Anadolu havası kucakladı. Çocukluk günlerimin taş döşeli sokaklarından birisine benzer bir sokaktan geçerken sordum: İsminin Evliya Çelebi Sokağı olduğunu söylediler. Evlerin kapıları, pencereleri, perdeleri, boyaları beni bırakmıyorlardı. Büyük kervansarayların, yıkılmış camilerin, hamamların karşısında durdum -"Burası Demirciler çarşısıdır. Devamı bizi Kazancılar çarşısına götürür. Sonra yolumuzun üzerinde Bit Pazarı var!" dediler.

Demirciler çarşısı, Kazancılar çarşısı, Bit Pazarı bugün Anadolu'da hemen hemen her şehirde rastlayacağımız yerler!

Demirciler ve Kazancılar Çarşısına hâkim olan kurşunlu han 400 yıldan beri ayakta. Muslihiddin Abdülgani isimli bir müezzin yaptırmış.

Molla Muslihiddin, II. Selim'in âlimlerinden. Kurşunlu Han, iki katlı. İçerisinde 64 odası var. Muhteşem kapısı enikli bir kapı. Merhum Arif Nihat Asya'yı hatırladım. Kitaplarından birine *Enikli Kapı* ismini vermişti. Hana gelen kervanlar için büyük kanatlar açılıyormuş. Yolcular için ise, sadece küçük kapı!... Anadolu'da hâlâ enikli kapılar vardır. Kurşunlu Han, Osmanlı İmparatorluğu'nun (ondan önce Selçuklular'ın) bize gurur veren eserlerinden biri. Han içerisinde, yolcuların 100 kadar hayvanını barındıran bir de ahır yapılmış.

Imparatorluk Türkiye'sinde bu hanlarda, Müslüman ve Hristiyan farkı gözetilmeden bütün yolcular parasız olarak üç gün yer, içer, yatar, kalkar, hasta yolcular için hekim ve ilâç bulundurulurmuş.

Kurşunlu Han'ın çatısını kaplayan kurşunları, Bulgarlar sökerek götürmüşler. Yugoslavlar Kurşunlu Han'ı bir süre hapishane olarak kullanmışlar. Sonra onarıp müze hâline getirmişler. Han, çok akustik olduğu için, şimdi zaman zaman orada konserler veriliyormuş.

Kurşunlu Han'ı dolaşırken yaşlı bir Üsküp Türkü'nün kahkahası hâlâ kulaklarımda: "Evlâtcığım, bir zamanlar bu handa Osmanlı'nın atları kişner, eşekleri anırır, koyunları melerdi. Şimdi ise burayı adını bilemediğim çalgıların gürültüleri dolduruyor. Atların, eşeklerin ruhlarına Mevlüt mü okuyorlar acaba?"

Yugoslavlar, Üsküp'teki kervansaraylarımızı onararak ticaret merkezleri hâline getirmişler. Bit Pazarı'nda İsa Bey vakfiyesinden olan iki kervansaray daha var: Sulu Han ve Kapan Han. Sulu Han'ın Bütün Odaları Mağaza Olarak Kullanılıyor. Geniş avlusu ise, lüks bir kahvehane hâline getirilmiş. Günün her saatinde renkli ve hareketli.

Kapan Han'ın birinci katında bakırcılar, kalaycılar, demirciler çalışıyorlar. İkinci katında ise sıra sıra avukat yazıhaneleri var. Hanın beş yüz yıllık şadırvanı, yapıldığı gibi: Sağlam ve güzel.

Kurşunlu Han karşısında, yerden birkaç karış yükseklikte kalan temeller Kazancılar Camii'ne aitmiş. Bir şehidin kesilen veya koparılan kolları gibi duruyorlar toprakta.

Hanın, hemen yakınında, kubbeleri çöken, duvarları yer yer yıkılan bir hamam harabesi hıçkırıyor. İsmi Şengül Hamamı.

Hemen hemen bütün Anadolu illerinde gördüğümüz Bit Pazarlarının bir benzeri de aynı isimle Üsküp'te beni dost duygularla karşıladı. Küçücük dükkânlarından, taşlı sokaklarına bi-

zim türkülerimiz yayılıyor. Bir Sivas türküsü, bir Gaziantep halay havası, sıcak bir selâm gibi... Erkek ve kadın kazağı satan dükkânlar, renkleriyle, desenleriyle Anadolu'yu sergiliyorlar âdeta.

Atlara, arabalara koşum takımları hazırlayan eller, bizim ellerimiz. Vitrinleri süsleyen yazmalarla Anadolu Türkmen kadınlarının başlarındaki yazmalar birbirlerine ne kadar benziyorlar.

Bit Pazarı'nda 15. yüzyılda, İsa Bey tarafından yaptırılan mükemmel bir Çifte Hamam, artık hamam olmaktan çoktan çıkmış. Uzaktan sadece kubbeleri görünüyor. Etrafını tamamen kargacık burgacık dükkânlar çevirmiş. Boş, bakımsız, virane Çifte Hamam, utancından dövünüyor, kendisini herkesten gizliyor gibi geldi bana.

Bit Pazarı çevresinde, iki katlı eski Türk evleri gördüm. Hepsi de artık son nefeslerini güçlükle alıyorlardı.

Pazarın Murat Paşa Camii, çarşı esnafı için yapılmış. Cami 19. yüzyıl başlarında yıkılınca, Üsküp Türkleri, onu yeniden onarmışlar. 1963 depreminde minaresinin şerefeden sonrası yıkılmış ve yarım minare öylece kalmış.

500 yıl önce, Molla Muslihiddin tarafından yaptırılan Dükkâncık Camii, eski Üsküp'ü bir kuğu güzelliğiyle süslüyormuş. Bir yürek kadar sıcak, bir şiir kadar güzel olduğu, camiin ayakta kalan kısımlarıyla da belli. Dükkâncık Camii 1963 yılındaki büyük depremde hemen hemen bütünüyle yıkılmış. Şimdi sapasağlam ayakta kalan mahzun minaresidir. Dükkancık Camii'nin çatlamış duvarlarından, her gün birkaç taş daha, toprağa gözyaşları gibi dökülüyor. Dükkâncık Camii çöken bir imparatorluk gibi. Çaresiz kalmış. Bitmiş. Terk edilmiş...

Mustafa Paşa Camii, Üsküp Kalesi'nin kuzeyinde ve bir tepe üzerinde. Tek kubbeli ve revaklı bir cami. 1492 yılında Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış. Kapısı, mihrabı, minberi tamamen mermer. Duvarları iki metre genişliğinde olan camiyi 37 pencere aydınlatıyor. Caminin hemen yanında, Mustafa Pa-

şa'nın küçük, şirin bir mermer türbesi var. 459 yıllık türbe, son depremden büyük zarar görmüş. Çatlayan, yarılan duvarları, birkaç yıl daha ancak ayakta durabilir.

Caminin bahçesinde öyle güzel, öyle ince, öyle süslü bir Evlât-ı Fatihan mezarı var ki tam bir sanat şaheseri.

Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi, İsa Bey Camii'nde yatıyor. Üsküp'ün cemaati en çok olan camilerinden İsa Bey Camii, Bursa camilerine ne kadar çok benziyor. Duvarları üç sıra tuğla, bir sıra taşla örülü... Bursa'daki Muradiye, İstanbul'daki Murat Paşa camilerini hatırlatıyor. Çift Kubbeli camiyi, 17 pencere aydınlatıyor.

Yahya Kemal'in doğduğu evi, çocukluk günlerini yaşadığı muhiti görmek istedim. Koca mahalleden etrafta tek ev olsun yoktu. Yeni bir kültür sitesi ve tiyatro binası, bütün bir mahalleyi rahatlıkla altına almıştı.

Türkistan Türkistan'dan

GÜZELİM ESKİ TAŞKENT

Eski Taşkent'e beton evler, çok katlı apartmanlar henüz girmemişler. Eski Taşkent'in bir örneğini, artık Anadolu'da da bulmak mümkün değil. Onu, elli, altmış sene önceki şehirlerimizden birine benzetebiliriz. Boz ve yeşil renklerin kucaklaştığı sokaklar yalpalaya yalpalaya uzayıp gidiyor. Ben Eski Taşkent'te, Türk'ün gurur abideleri olarak yükselen camilerimizi, hanlarımızı, hamamlarımızı, türbelerimizi, saraylarımızı, kervansaraylarımızı, medreselerimizi, çeşmelerimizi, surlarımızı, kalelerimizi de göreceğimi sanıyordum. Ama etrafta, tarihî eser özelliği taşıyan yapılar yoktu. 1966 yılında çok büyük bir deprem geçiren Taşkent'te, zaten bakımsızlıktan birer ikişer çökmeye başlayan veya yeni meydanlar, yeni yollar, yeni yerleşme merkezleri için beşer onar yıkılıp giden o güzelim eserleri, toprak ana, büyük bir öf-

keyle, sanki kendi bağrına çekmek istemiş. Eski Taşkent'e şahsiyet kazandıran eski mimarîmiz, eski ruhumuz, çöken bir imparatorluk gibi, yığılıp, dağılıp kalmışlar. Bugün Eski Taşkent'te ayakta kalabilen tarihî eserler parmakla sayılacak kadar az...

Yolumuz bizi küçük bir mahalle mescidinin önüne çıkardı. Bahçesinde, öbek öbek iri güllerin açılıp saçıldığı bir mescit. Yaşlı Özbekler, bir ağaç gölgesi altına toplanıp sohbete dalmışlar. Ali Yürek'le birlikte o mahalle mescidinde, iki rekât şükür namazına durduk. İçerisi pırıl pırıl. Tertemiz. Bir mescitten ziyade uzun ve geniş bir salonu andırıyor. Kubbesiz tavanı ahşap kaplı. Namazdan sonra genç bir imam bizi sevinçle, heyecanla, muhabbetle kucakladı. İmam, otuz, otuz beş yaşlarında temiz kıyafetli bir Özbek. Ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilemeden etrafımızda dönüp duruyor. Ona Diyanet İşleri Başkanlığımızın çıkardığı güzel bir Kur'an hediye ettim. Sağ avucunun içiyle, ceketimin yakasını yukarıdan aşağıya sıvazlarken ne kadar güzelleşiyor ya Azaltılsın Rabbim:

– Türkiye! Türkiye! Türkiye! Türkiye'de bizim karındaşlarımız baar. Türkiye! Türkiye! Türkiye! Mübarek diyar!

Genç adamın sıcak eli, sanki Türkiye üzerinde dolaşıyor. Bize, o mescit bahçesindeki çok eski bir çilehaneyi gezdirmek istedi. Çilehane, toprağın 8-10 basamakla inilen derinliğinde. Kapısı, demir parmaklıklar arkasında. Çilehaneyi, sanki yeni bir zindanla çevirmişler. Genç imam, bütün ceplerini karıştırdığı, birkaç yere koşuşturduğu hâlde anahtarını bulamadı. Çilehane kapısı önünde, birlikte resim çektirdik. Bana dedi ki:

– Eskiden dedelerimiz, işte bu ocakta çile çekerek olgunlaşırlarmış. Acı çekmeyen huzurun, yokluk çekmeyen varlığın kıymetini ne bilir? İnsan, gözünü biraz da kendi içine çevirmeli. İnsan gönül kulağıyla biraz da yaradanın sesini dinlemeli. Size çilehaneyi gösteremediğim için üzgünüm!

– "Üzülmeyiniz" dedim. "İnsanlar, çile çekmek için artık toprağın altına çekilmiyorlar. Şimdi çileyi, toprağın üstünde çekiyoruz. Çile, toprağın altına inince bitiyor."

Ne demek istediğimi anladı mı bilmiyorum?